

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

3. Millî Mevlâna Kongresi

(TEBLİĞLER)

S.D. SELÇUKLU ARAŞTIRMALAR MERKEZİ KÜTÜPHANESİ	
Kıtan No. :	887
Tedviş No. :	2927

12 - 14 ARALIK 1988

KONYA

Tashih Kurulu Üyeleri

Yrd. Doç. Dr. Ahmet SEVGİ

Yrd. Doç. Dr. Bayram ÜREKLİ

Dr. Kazım KARABÖRK

Arş. Gör. Alâaddin AKÖZ

Arş. Gör. Mehmet AKGÜN

Arş. Gör. Bahaeddin KAHRAMAN

© Selçuk Üniversitesi Rektörlüğü, 1989

ISBN 975 - 448 - 031 - 1

Selçuk Üniversitesi Yönetim Kurulu'nun 24.3.1989 tarih 89/59 sayılı onayı ile 1000 adet basılmıştır.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ — KONYA

İÇİNDEKİLER

I — AÇILIŞ KONUŞMALARI

- Konya Valisi M. Necati ÇETİNKAYA'nın
"Mevlânâ'nın Hayatı, Eserleri ve Fikirleri" hakkındaki konuşması 3
- Selçuk Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Halil CİN'in
Kongreyi açış konuşması 7

II — TEBLİĞLER

- Celâlettin B. ÇELEBİ
"Garp Dünyasına Mevlânâ Diliyle Dostluk Mesajı" 23
- Prof. Dr. Abdülkadir KARAHAN
"Mevlânâ'nın Dünya ve Hayat Görüşü" 27
- Prof. Dr. Gabriele Mandel KHÂN
"Bir Klâsik Operanın Öncüsü Mevlânâ Celâleddin Rûmî" 37
- Doç. Dr. Mehmet DEMİRCİ
"Fihî Mafih'te Tevhid" 41
- Dr. Müjgân CUNBUR
"Mevlânâ'ya Göre Türkmenler" 47
- Şefik CAN
"Mevlânâ'ya Göre Şiir ve Şâirlik" 55
- Ş. Bârihüdâ TANRIKORUR
"Türk Kültür ve Mimarlık Tarihinde Mevlevihane'nin Yeri ve
Önemi 61
- Doç. Dr. İsmail YAKIT
"Mevlânâ ve Ölüm Felsefesi" 73
- Yrd. Doç. Dr. Hasan ÖZÖNDER
"Âteş-Bâz Veli ve Mevlevî Dergâhlarında Âteş-Bâz Veli Makamı'-
nın Önemi" 97
- Cinuçen TANRIKORUR
"Mevlevilikte Mûsikî" 111
- Gabriella Brusa Zappellini
"On Goethe's «West - Östlicher Divan»" 117

— Prof. Dr. Âmil ÇELEBİOĞLU “Mevlânâ’dan Öğütler”	131
— Kemâl SÖNMEZ “Mevlânâ’nın İnsan ve İnsanlık Anlayışı”	149
— Prof. Dr. Mehmet AYDIN “Hz. Mevlânâ’da ve Muhyiddin-i Arabî’de Aşk Kavramı”	157
— Yrd. Doç. Dr. Ahmet SEVGİ “Mevlânâ’nın Bir Beyti Işığında Kanâat Zenginliği Üzerine Düşünceler”	163
— M. Necati SEPETÇİOĞLU “Gel Gel Çağrısı Üzerine Tartışmalar”	167
— Prof. Dr. Amiran Kurtkan BİLGİSEVEN “Mevlânâ’nın Sosyalleşme Terbiyesi Hakkındaki Fikirleri”	173
— Dr. Abdülkerim SURÜŞ “Mevlânâ ve Hâfız’ı Şiir Söylemeye İten Nedenler ve Karşılaş- tıkları Engeller”	189
— Yrd. Doç. Dr. A. Neclâ PEKOLCAY “Mevlânâ’nın Mesnevî’sinde Mânâ Dilinin Hususiyetleri”	205
— Prof. Dr. Ali Osman KOÇKUZU “Mesnevî’nin Üçüncü Defterindeki, Hz. Peygambere ve Hadisle- rine Yapılan Atıflar”	213
— Prof. Dr. Ali Haydar BAYAT “Mevlânâ’nın Dostlarından Tabib Ekmeleddin Müeyyed El-Nahçuvani”	231
— Doç. Dr. Saadettin KOCATÜRK “Mevlânâ’nın Divanında İlahî Zat ve İnsan”	263
— Yusuf KÜÇÜKDAĞ “Seyyid Abdülkâdir Efendi Vakfiyesi”	281
— Dr. Şehabettin UZLUK “Galata Mevlevihanesi ve Şeyh Ahmed Celâleddin Baykara Dede Efendi”	297
— Dr. Ali İhsan ŞENER “Akıl Sağlığında İnsan Sevgisi ve Mevlânâ”	301
III — PROGRAM	307
IV — KONGREDEN GÖRÜNTÜLER	319

ACIŞ KONUŞMASI

MEVLÂNÂ'NIN HAYATI, ESERLERİ VE FIKIRLERİ

M. Necati ÇETİNKAYA
Vali

Aziz Misafirler.

Hız. Mevlânâ'nın aşk denizinden nasibini almak için aşk ummâ-nına doymaya gelen Mevlânâ muhibleri; Hoş geldiniz!

Mevlânâ, Türk - İslâm âleminin en büyük mutasavvıf, şâir ve ediblerindendir. Mevlânâ, şiir ve tefekkürün zirvesine yükselmiş bir şahsiyettir.

XIII. yüzyıl başlarında, 1207 yılında Horasan'ın Belh şehrinde doğmuştur. Babası Belh'in ünlü âlimlerinden Sultânü'l-Ulemâ lâkabıyla anılan Bahâüddin Veled bin Hüseyin bin Hatibi, annesi ise Mü'mine Hâtun'dur.

Mevlânâ; 1244 yılında Tebriz'li Şems adıyla tanınan Şemsüddin Muhammed Tebrizi ile tanışmış, bundan sonra hayatının yolu değişmiş, medreseyi ve vaazı bırakarak, O'nunla sohbe dalmış, bu iki dost, biri diğeri tamamlamış, irşâd etmiştir.

Mesnevî'nin yazılması bittiği zaman, Mevlânâ hayli yaşlanmış ve bitkin düşmüştü. Karaciğerinden de rahatsızdı. Tabiplerin teşhis edemediği bir hastalığı vardı. Hasta iken ziyaretine gelen Şeyh Sad-rüddin şifâlar dileyince, Mevlânâ :

"Şifa sizin olsun, sevenle sevgili arasında zardan bir gömlek kaldı. Nûrun nûra kavuşmasını istemez misin?" demiş ve ölüme, sevgiliye kavuşmaya olan hasretini ifâde eden :

"Öldüğüm gün tabutum giderken ben'de bu cihan derdi var sanma. Cenâzemin götürüldüğünü görünce «ayrılık, ayrılık» deme. Ölüm günü, benim için sevgiliye kavuşma günüdür. Beni mezara koyduklarında «elvedâ elvedâ» diye feryât etme. Mezâr, Cennet'teki cemiyetler ile dünya arasında bir perdedir." gazelini okumuştur.

Hastalığı gittikçe artan Mevlânâ, 17 Aralık 1273 tarihinde bir pazar akşamı hekimlerin bütün gayretlerine rağmen kurtarılamadı. Zira ölüm günü kendisi için bir "Şeb-i Arûs" yani düğün gecesiydi. Düğünden, Hakk'ın "Gel" çağrısından O'nu kim alıkoyabilirdi ki? Cenâzesi büyük bir törenle kaldırıldı. Törene bütün Konya halkı, devlet büyükleri ile hıristiyan'lar ve müsevî'ler de katıldı. Çünkü Mevlânâ :

"Gene gel, gene,
Ne olursan ol,
İster kâfir ol, ister ateşe tap, ister puta,
İster yüz kere tövbe etmiş ol,
İster yüz kere bozmuş ol tövbeni.
Umutsuzluk kapısı değil bu kapı;
Nasılsan öyle gel."

diye çağrıda bulunmuştu...

Namazını Şeyh Sadrüddin, bir söylentiye göre ise Kadı Sirâcüddin kaldırdı. Çünkü Şeyh Sadrüddin tabutun önüne gelip tekbir alır almaz, kendinden geçip yere yığılmıştı. Konya halkı, kırk gün O'nun ölümünün üzüntüsüyle ağladı, çırpındı. Hatm-i Şerif'ler, Fâtiha'lar okundu. Şâir'in :

"Anladım ki bu hayat bir gün olup sönecek,
Dolu giden bir tabut geriye boş dönecek." ve :

"Hayat, kısa bir iz;
Üstünde biz, hepimiz.
Gidilir, gündüz gece :

Mezârdır hedefimiz." şeklindeki sözleri gerçekleşmişti.

Mevlânâ, Kur'ân-ı Kerim'e ve Peygamberimize hayrandı :

"Ben, sağ olduğum müddetle Kur'ân'm kölesi, bendesiyim.

Ben, Muhammed Muhtâr'm yolunun tozuym.

Benim sözümden, bundan başkasını bir kimse naklederse,

Ben ondan da bizârim (bıkılmışım), o sözlerden de bizârim" di-yordu.

Devrinin bütün sanat ve ilim hareketlerini takip ediyor, matematik, astronomi, tıp ve simya ilimlerinin terminolojisini çok iyi biliyor, Kur'ân, hadis, fıkıh, Kelâm gibi İslâmî bilgiler konusunda as-rının rakibsiz uzmanı kabul ediliyordu.

Mevlânâ, tasavvuf inancını sadece bir nazariye olarak benimsememiş, günlük hayatına da mâletmişti. Bu bakımdan büyük ve içten bir halk dostuydu. Kişiler arasında ayırım gözetmez, herkese sevgiyle muâmele eder, vefâ gösterir, saygı duyardı. Bu sebeplerdir ki zamanımıza kadar bir çok gayr-i müslimin ve münkirin Mevlânâ hayranlığı sonrası, Müslüman olduğunu görüyoruz.

Hayâ, edeb, terbiye, vefâ, sabır, müsâmaha, anlayış ve af gibi kavramlara çok önem vermiş, bunların gerçek anlamları üzerinde her fırsatta durmuş, fakat genel hüküm olarak asil meselenin insan olduğunu, her vesileyle vurgulamıştır.

Mevlânâ, bizlere hikmet incileriyle şu nasihatlerde bulunuyordu:

“Âdem oğlunun eğer edebden nasibi yoksa, Âdem değildir.

Âdem oğluyla hayvan arasındaki fark edeb'dir.

Gözünü aç ta bak cümle kelâmullâh'a :

Kur'an'ın bütün âyetlerinin mânâsı, edebden ibârettir.”

Mevlânâ, yolların en mükemmelinin ve doğrusunun aşk yolu olduğuna inanmıştı. Bundan dolayıdır ki :

“Peygamberimizin yolu aşk yoludur; aşk annemizdir biz aşktan doğduk.” diyor ve hayatını :

“Hamdım, piştım, yandım.” sözleriyle hülâsa buyuruyordu.

Mevlânâ'nın en büyük özelliklerinden biri de bu aşkı. Allah ve insan sevgisini, sanatla besleyip geliştirmesidir. Asrının en güzel şiir yazarı, aynı zamanda mûsikî ile de yoğurulmuştu.

Semâ konusunda Hz. Mevlânâ'yı dinleyelim :

“Semâ nedir biliyor musun? Kendinden geçmek ve Hakk'a vâsıl olmak suretile : «Belâ» sesini işitmektir. Semâ nedir biliyor musun? Gömlekten Yusuf'a vâsıl olma kokusunu almak suretiyle Yâküb'un derdine devâ olmaktır. Semâ nedir biliyor musun? Benim Allah'la öyle bir zamanım var ki, o zaman içinde bana ne bir Melek-i Mükarreb, ne de Nebiyy-i Mürsel ulaşabilir.”

“Mûsikî, Allah aşıklarının ruhlarının gıdasıdır. Zira, mûsikîde Allah'a ulaşma ümidi vardır.”

Mevlânâ için çok söz söylenmiş... Ancak zamanımız elvermediği içindir ki, biz, burada denizden bir katre misâli çiçek bahçemi-

ze az da olsa serinlik vermeye çalışacağız : Batı'nın tanınmış düşünürlerinden J. Scher, "Vallahi yeryüzünde Celâlüddin-i Rûmi'den daha sevimli bir mutasavvıf asla zuhûr etmemiştir." derken, Büyük İslâm Velilerinden Molla Câmi de :

"O büyük zât için ben ne söyleyebilirim? Peygamber değildir, fakat kitabı vardır." şeklinde fikirlerini açıklamıştır.

Atatürk ise, Konya ve Mevlânâ'dan bahis ile :

"Ne zaman bu şehre gelecek olursam, Mevlânâ'nın rûhaniyeti bütün benliğimi sarar... O, çok büyük bir dâhi, devirler açan bir teceddüt âşığıdır." derler.

Konuşmamızı, Mevlânâ'yı muhakkak en iyi tanıyan veya tanımak durumunda olan oğlu Sultan Veled'in, babasıyla ilgili sözleriyle bitirmek isteriz :

"Ah, O nasıl bir Nâzenin-i Hakikat; O nasıl bir Vücûd-u Pür Rahmet idi. Her nûzhetin aslı O'na sadık, her milletin kavmi O'na aşıktı. Mesihî'ler : «Bizim İsa'mız O'dur» Müsevî'ler : «Bizim Mûsâ'mız O'dur» derlerdi. Mü'minler ise : «Nur idi, Rasûlün sırrıydı. O, Bahr-i Azim-i Hakâyıktır.» Derlerdi... İşte O'nun halini açıklayacağım ama bu açıklama O'na nisbetle hiçtir. Çünkü O'nun vasfı beyâna sığmaz."

Rûhu şâd olsun.

**MİLLETLERARASI KATILIMLI
III. MİLLÎ MEVLÂNÂ KONGRESİ
AÇIŞ KONUŞMASI**

Prof. Dr. Halil CİN
Rektör

Aziz Misafirler,

Kongrenin Değerli Üyeleri,

Mevlânâ konusunda 1985 yılından beri ikisi milli, biri milletlerarası ve bugün başlayan da milletlerarası katılımlı olmak üzere dört kongre ve bir sempozyum düzenlemiş bulunuyoruz. Her kongre münasebetiyle Mevlânâ'nın mânâ, irfan, ilim ve insân-ı kâmil ummânına bir adım daha nüfûz edebilmek için gayret sarfediyoruz. Bu kongremizin sonunda Mevlânâ'nın bütün insanlığa sunduğu bu eşsiz mânevî gıdadan az da olsa nasibimizi alacağımız inancı içinde hepinizi saygılarımla selâmlıyorum.

İnsan, maddî ve manevî değerlerin sentezi olan bir varlıktır. Biyolojik varlığın tam ve mükemmel olması onu aynı zamanda mutlu ve mükemmel insan yapmaya yetmez. Maddî veya biyolojik varlığa ruh veren mânâdır; mânevî değerlerdir. Mânevî değerlerden soyutlanmış insan, sadece şeklen insandır. Mevlânâ'nın dediği gibi "İnsan yalnız suretiyle insan olsa idi Muhammed'le Ebûcehil eşit olurdu."

İnsanlık tarihinin başlangıcından beri insanların, yaratılışlarının gereği sahip olmaları gereken mânevî değerlere ulaşabilmeleri; kendileri ve diğer insanlara yararlı olabilmeleri için takip etmeleri gereken yol ve tavırların ne olacağını göstermek; yaratana karşı görevlerini bildirmek üzere Allah tarafından peygamberler gönderilmiştir. Peygamberlerin bir kısmı Allah sözü olan kitaplarla belli dinleri insanlara tebliğ etmişlerdir. Son peygamber bütün maddî âleme İslâm dinini bildirmek için Allah tarafından görevlendirilmiş olan Hz. Muhammed'dir. Ancak peygamberler de insan olduğu için,

misyonları ölümleri ile birlikte sona ermekte; mü'minler onların yolunda yürümektedirler. Peygamberlik müessesesi Hz. Peygamberle sona ermiştir. İnsan toplumlarında öyle zaman ve şartlar olur ki, insan kendi dışında cereyan eden siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel olayların tesiri altında âdetâ bunalır ve bu ortamdan çıkıp kurtulabilmek için bir mânevi kurtarıcıya ihtiyaç duyar. İşte bu fonksiyonu tasavvuf ilmi yüklenmiştir. Tasavvufu uğraşan âlimler, insanların gönüllerinde bir bahar sıcaklığı ve rahatlığı, bir sevgi ve hoşgörü ortamı yaratarak onların hayata yeniden ümitle bakmalarına hizmet eder. 13. asır Anadolu insanı Moğol istilâsının zulüm ve yıkıntıları altında maddeten ve mânen inlemektedir. İnsanlar bezgin, yarımından ümitsiz; küçük menfaat hesapları ile birbirlerine her türlü kötülüğü yapabilecek bir ortam içindedirler. Onları bu durumdan kurtaracak; gönüllerini sevgi, hoşgörü ve hasbîlikle dolduracak; bu güzel duyguları sadece aynı milletten onlar için değil bütün insanlık için istisnasız geçerli sayacak mânevi liderlere ihtiyaç vardır. İşte Anadolu, 13. asırda Mevlânâ'nın şahsında bu büyük eşsiz "Mânevî Fâtih"i bulur.

Mevlânâ Anadolu'ya gelişlerini şöyle yorumlar: "Allah'ın Anadolu halkına büyük yardımı vardır. En iyi ülke Anadolu'dur. O'nun halkı Peygamber'in duâsına mazhar olmuştur. Ancak bu diyârın insanları Allah, aşk âleminde ve derûni zevkten habersizdirler. Her şeyin sahibi ve yaratıcısı Allah, sebepsizlikten sebep yarattı; bizi Horasan ülkesinden Anadolu'ya çekip getirdi."

Mevlânâ, Konya'yı aşkın kâbesi, mânânın başşehri yapan; düşünceleri, sözleri ve davranışları ile bütün insanlığa eşsiz örnek teşkil eden; gönlünde kurduğu ve dünyada gerçekleşmesini arzu ettiği sevgi, hoşgörü, dayanışma, barış, hürriyet ve kardeşlik tahtında bütün evreni kucaklayan bir tasavvuf, fikir, ilim ve gönül adamıdır. O, her şeyin mihriveri olarak kabul ettiği sevgiyi ilâhî bir kavram olarak alır; Allah'a olan aşkı, O'nun yeryüzündeki bir parçası, aynadaki bir aksi gibi gördüğü insanda tecessüm ettirir.

Mevlânâ, sıradan bir mutasavvıf değildir. O, daima hayatın gerçeklerini gören, ondan el etek çekmeyen, aksine insanların kâmil insan mertebesine yükselmesini sağlayacak güzel ahlâk insan sevgisi, hoşgörü, tevâzû, taassuptan uzak olma, edeb ve terbiye gibi yüksek insanî meziyetlerle yaşamış; insan denilen en şerefli, en değerli varlığın mutlu olabileceği bir dünya yaratılmasına hizmet etmiştir.

Mevlânâ, sadece mutasavvıf, şâir değil, aynı zamanda müsbet

ilimleri çok iyi bilen bir mütefekkindir. O, birçok bilimsel konulara da ışık tutmuş; Dünya'nın yuvarlak oluşundan, fizik ötesi âleme, uzaya kadar çeşitli konularda fikirler serdetmiştir.

O, yapılan her şeyin bir amaca, kişi veya toplum için bir fayda-ya yönelmesi gerektiğine inanır. İnsanlara henüz faydasını bilmedikleri bir iş yaptırmanın zor olduğunu belirtir. “Çalış çabala ışığın parlasm... Hani çocukları zorla mektebe gönderirler; çünkü mektebin faydasını görmez onlar; fakat bu faydaları anladı mı mektebe koşarak gider çocuk...” (Mesnevi, III, 4585 beyit, Gölpınarlı, Mesnevi Tercüme ve Şerhi, IV, sh. 323) sözlerinde bunu ifade eder.

Pekçok mutasavvıfın aksine o, insan aklına büyük değer verir. “... Bu işler şu aklımızla olsaydı sanat ustasız öğrenilebilirdi. Düzenle kılı kırk yarar akıl; ama hiçbir san'at da ustasız öğrenilemez. San'at bilgisi bu akılla olsaydı, ustasız olarak bir san'at öğrenilirdi elbette...” (Mesnevi, IV, 1297 beyit, Gölpınarlı, IV, sh. 485) Gene Mesnevi'de yer alan “Akılla işin önüne ardına bak. Pervâne gibi kendini ateşe atma, yakıp yandırma” sözleri de (Mesnevi, III. beyit, Gölpınarlı, IV, sh. 269) akıl-irâde ilişkisini ne güzel ortaya koymaktadır.

Mevlânâ, akli duygudan önce ele alır; aklın sağlam yol göstericiliğine inanır. “Can, aklın bağlı olan ellerini çözdü mü, bağlı işleri de düzer, koşar. Duygular, duru suyun yüzünü çerçöp gibi kaplamıştır. Aklın eli, o çerçöpü bir yana atar, su aklın önünde beliriverir.” (Mesnevi, III, 1826. beyit, Gölpınarlı, III, sh. 129) sözleri, tasavvufta aklın yerini vurgulamaktadır.

Mevlânâ, 13. asırda İslâmiyeti gerçek özü ve mânâsı ile Hz. Peygamber'in söz ve icrââtına en uygun şekilde yorumlayan bir Türk-İslâm mütefekkindir. O'nun söylediği her şey, bütün insanlık için savunduğu sevgi, kardeşlik, hoşgörü, tevâzû, taassupsuzluk, huzur ve barış gibi yüksek mânevî ve insanî değerler, esasen İslâmiyette, Türk-İslâm kültüründe fazlası ile mevcut olan değerlerdir. Mevlânâ, Konya'dan bütün evreni aydınlatan bir hakikat ve sevgi güneşidir. Ölümünden bu yana 715 yıl geçmesine rağmen, düşünceleri, savunduğu mânevî ve insanî değerler aynen kıymetlerini korumaktadırlar. Çünkü bunlar evrensel nitelikleri tartışmasız olan ve dini, ırkı, dili ne olursa olsun insan olan herkese hitap etmektedirler.

Bu yüksek insanî ve manevî değerlerden mahrum bireylerden oluşan bir dünyada barış, huzur, mutluluk bulmak elbette mümkün olamaz. Bu sebeple önce, bireyleri olgun, benliklerine yenik düşme-

yen kişiler olarak yetiştirmek; insan sevgisi, hoşgörü ve tevâzû ile teşhiz etmek gerekir. Mevlânâ, mükemmel insanın Allah'a daha kolay ulaşacağına inanır. İnsana olan sevgisi Allah'a olan hudutsuz aşkının tabii bir sonucudur. Allah'ın en şerefli yaratığı insanı seven, Allah'ı daha çok sever. Sevgi, insanı kinden, öfkeden, garozden, bencillik ve düşmanlıktan uzaklaştırır. "Asl'olan sevmektir. Bedenimiz bir kovan gibidir; bu kovanın mumu ve balı ise ilâhî aşktır", "Öfkenin, kin gütmenin tezgâhı kesildi; bil ki kin sapıklığın da aslıdır. Kâfirliğin de" (Mesnevi, IV. beyit, Gölpınarlı, age. IV, sh. 357) sözleri ile Mevlânâ, insanları ve toplumları kavga ve kargaşa ortamına sürükleyebilen kin, intikam ve kıskançlık gibi marazî durumların tehlikesine işaret etmektedir.

"İnsanoğlu edebden nasibini almamışsa insan değildir. Aslında insan ile hayvan arasındaki fark edeb'dir. Gözünü aç da Allah'ın kelâmına bir bak... Bütün Kur'an'ın mânâsı âyet âyet edebden ibarettir" sözleri de dindarlığı ve İslâmîyeti anlayamayanlara pek güzel ders vermektedir.

Mevlânâ bir mânâ denizidir. Her fiziki ve maddî olayın bir mânâ cephesi olduğuna inanır. Önemli olan bu mânâyı sezip kavrayabilmektir. "Batmayı gördün ya, doğuşu da seyret... Güneş ve Ay'a batmadan ne ziyan gelir? Sana batma gibi görünür ama, aslında doğuşa hazırlıktır, yeniden doğuştur" sözü ufkun gerisini düşünmeyi, sezmeyi öğütlemektedir. İnsanın fiillerinin niyetine göre değerlendirildiğini "Neyi arıyorsan o'sun sen..." deyişiyile ifade etmektedir.

Bilgiyi, insanı aydınlatan, yücelten, faydalı bir unsur olarak görür. "Bilgi ile uyumak uyanıklıktır. Vay bilgisizle oturan uyanık kişiye..." İlim insana yol gösterir, faydalı olursa makbuldür. Aksi halde değersiz bir yük olur. "İlim kalbe aksederse yâr olur; yalnız kalırsa sâhibine bâr (yük) olur" sözleriyle, ilmin mânâ cephesi ile bütünleşmesini ve insanı olgunlaştırmasını ifade eder.

Mevlânâ'ya göre, ilim sahibinin aynı zamanda irfan ile dolu olması gerekir. İrfanı olmayan ilim sahibi makbul sayılmaz. O sadece ilmin taşıyıcısı, muhâfızıdır. İlim, sahibine ve insanlığa ışık olursa sahibi âlim sıfatını kazanır. Şekil ve kıyafetleriyle âlim gibi görünenler âlim değildir. "İlim ve âlimlik insanın özünde bulunan bir hünerdir." "Milleti ve insanlık için makbul bir amacı, bir dâvası olan kişi gerçek insandır." "Kuş yuvasına kanadıyla uçar; insanın kanadı da dâvası ve himmetidir."

Gönül sultanı Mevlânâ, "Gönül öyle bir varlıktır ki, bu yedi kat gök gibi yediyüz tanesini oraya koysan kabolor gider" derken, mânâ deryâsının enginliğini, sevgi ve dostluğun yüceliğini dile getirir. Bu deryâdan habersiz olanlar, onun anlamını bilemezler. İnsanın gönül evi olan kalbini kırarlar. "Suratını eksitmek şükür olsaydı dünya'da sirkeden daha fazla şükreden olmazdı" sözleriyle güler yüzlülüğün güzelliğini vurgulamaktadır.

Konya'da daha çok genç iken hocalık etmeğe başladığı zaman sevilen "Ulu Kişi" mânâsında sevgi ve saygı işareti olarak kullanılan Mevlânâ ünvanı ile anılmaya başlayan büyük âlim, mutasavvıf Muhammed Celâleddin, eski bir Türk kültür merkezi olan Belh'de 30 Eylül 1207 tarihinde doğmuştur.

Babası âlimlerin sultanı (Sultânü'l-Ulema) adı ile tanınan Muhammed Bahâeddin'dir. Bahâeddin Veled, zâhiri, bâtinî ilimlerde eşi benzeri olmayan bir mânâ sultanı idi. O, ilâhî hakikat ve Rabbânî ilimlerden meydana gelen uçsuz bucaksız bir deniz gibiydi. Beytül-mâl'den muayyen maaşı vardı; onunla geçinirdi.

Eski Türklerin pek güzel bir âdeti vardı. Yüksek fazilet ve kâbiliyet sahibi olan bir kimsenin görünmeden kaydolup, unutulup gitmesine razı olmazlardı. Onları halkın gözünde yüceltmek, ilim ve irfâna yöneltmek için, o gibi büyüklere lâyük oldukları bir ünvan (lakap) verilirdi. Bu anane, Türklerin ilme, fazilete karşı duydukları saygıyı gösteren parlak bir delildir.

Bahâeddin Veled, felsefe ve felsefe öğretimine karşı idi; O, gerçeği Hz. Peygamber'in yolunda görüyordu. Bu sebeple Yunan felsefesini okutan Fahreddin Râzî'ye ve O'na uyan Harezmsâh aleyhinde bulunur; onları bid'at ehli olarak görürdü. Fahreddin Râzî, Bahâeddin Veled'i Harezmsâh'a gammazladı; O'nun da gönlü incindi ve Belh'i terketti. Ancak araştırmacılar, Bahâeddin Veled'in Belh'den göçüne sebep olarak Moğol istilâsını gösterirler.

Sultânü'l-Ulemâ, göç kervanı ile Bağdad'a geldiğinde Şeyh Şehâbeddin Sühreverdi tarafından saygı ve muhabbetle karşılandı. Sühreverdi O'na bizzat hizmetlerde bulundu. Üç gün Bağdat'ta kalan Bahâeddin Veled, Küfe yolu ile Kâbe'ye gitti. Hac görevini yapıp dönerken Şam'da Şeyh Muhyiddin İbnü'l-Arabî ile görüştü. Muhyiddin, Bahâeddin Veled'in arkasında yürüyen Mevlânâ'yı gördü; hayretle "Bir okyanus bir denizin arkasında gidiyor" dedi.

Bahâeddin Veled, Şam'dan Anadolu'ya geçti. Malatya, Erzincan'dan Karaman'a ve nihayet Konya'ya geldi.

Mevlânâ, 1225 yılında Karaman'da **Semer kandlı hoca Şerafeddin Lâlâ'nın** kızı **Gevher Bânu** ile evlendi.

Bahâeddin Veled, 3 Mayıs 1228 tarihinde Selçukluların başşehri Konya'ya gelip yerleşti. Sultan Alâeddin Keykûbât (1219-1236), sarayında Ulemâlar Sultanının şerefine bir toplantı düzenledi ve O'nun Âlimler Sultanı olduğunu kabul etti. Selçuk Üniversitesi, Mevlânâ Âilesinin Konya'ya geliş tarihi olan 3 Mayıs gününde 1985 yılından beri her yıl 3 gün süren milli ve milletlerarası kongreler düzenlemektedir. Bu yıl III. Milli Mevlânâ Kongresi 12-14 Aralık tarihlerine alınmış olmasına rağmen 3 Mayıs tarihi boş bırakılmamış ve I. Mevlânâ Sempozyumu düzenlenmiştir.

1231 yılında ölen Bahâeddin Veled, takrir, va'z ve nasihatlerini kendisi bir araya getirmiş ve "Maârif" isimli eserini oluşturmuştur. Tasavvufi, ahlâkî bir eser olan Maârif, Mevlânâ üzerindeki tesirleri ve muhtevası ile büyük önem taşır. Bahâeddin Veled'in ölümünden sonra, değerli halifesi Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizi Türkistan'dan Konya'ya geldi. Mevlânâ, O'nun eğitimine tâbi oldu. Seyyid Burhâneddin, çocukluğundan beri Mevlânâ'yı bir lâlâ gibi omuzlarında taşımış; derecesi çok yüksek bir kâmil insan, bir mürşid idi.

Mevlânâ'nın ilk mürşidi babasıdır. Seyyid Burhâneddin, Konya'ya gelince Mevlânâ O'na dokuz yıl hizmet etti ve O'nun feyizli sohbet ve nefesleriyle pişti; olgunlaştı. Mesnevi'sinde "Piş. Ol da bozulmaktan kurtul... Kendinden kurtulup kul olup yok oldun mu, sultan kesilirsin" derken, kâmil insan mertebesine çıkışı anlatıyordu.

Mevlânâ, yüksek ilimlerde daha çok derinleşmek için Seyyid Burhâneddin'in izni ile Halep'e gitti. Halâviyye Medresesi'nde fıkıh, tefsir ve usûl ilimlerinde âlim olan Âlim oğlu Kemâleddin'den ders aldı. Buradaki tahsilini bitirdikten sonra Şam'a geçti. Şam'daki âlimlerle tanışıp sohbet etti. Burada Şemseddin Tebrizi ile de sohbet ettiği söylenir. Bu sohbetten sekiz yıl sonra Şems, Konya'ya gelir.

Yedi yıl süren Halep ve Şam seyâhatinden sonra, Mevlânâ Konya'ya döndü. Seyyid Burhâneddin, Mevlânâ'nın aklı ve nakli ilimlerde, kesbî ve keşfi ilimlerde eşsiz duruma geldiğini gördü ve O'ndan izin alarak Kayseri'ye gitti. 1240-1241 yıllarında Kayseri'de öldü. Mevlânâ, Seyyid Burhâneddin'in Konya'dan ayrılmasından sonra irşâd makâmına geçti.

Şems-i Tebrizi, Kasım 1244 sabah Konya'ya geldi. Şems, tasavvuf yolunda çok ileri bir mutasavvıf, çocukluk çağından itibaren

fikren ve rühen hür bir dervîşti. Şems, Mevlânâ'ya, Mevlânâ da Şems'e âşıktır. Şems ile buluşan Mevlânâ, artık bütün vaktini Şems'in sohbetine hasrediyor; Şems'in câzibesinden yana yana dönüyor; büyük bir vecd ile semâ ediyordu. Mevlânâ, birçok düşünceleri bakımından özellikle günümüz için yeniden önem kazanmış bir Türk mütefekkiridir. Sokrates'ten etkilenen Platon gibi, Mevlânâ da Şems-i Tebriz'in derin etkisinde kalıyor ve nasıl Platon dialogları vasıtasıyla Sokrates'in ismini ebedileştirmişse, aynı şekilde Mevlânâ da, **Divân-ı Şems-i Tebriz** adında lirik şiirler ihtiva eden kitabı ile Şems-i Tebriz'in ismini ebedileştiriyordu. Bu iki ilâhî dost arasındaki mukaddes sırrı idraktan âciz olanlar, ileri geri konuşmaya başladılar; neticede Şems incindi ve Konya'dan Şam'a gitti. Şems'in ayrılığın-
dan büyük ızdıraba düşen Mevlânâ, Sultan Veled'i bir kafil ile Şam'a, Şems'e gönderdi. O'nu Konya'ya dâvet etti. Şems 1247'de tekrar Konya'ya geldi. Fakat bir müddet sonra küstahca dedikodular, konuşmalar yeniden başladı ve Şems bu kere 1247-48 tarihinde birdenbire ve bir daha hiç bulunmamak üzere kayboldu.

Mevlânâ - Şems ilişkisi, Mevlânâ'nın mânevî gelişmesini zirveye çıkartır. O, bunu şöyle belirtir. **"Hamdım, piştım, yandım."**

Pişmesi, baba Sultânü'l-Ulemâ ve Seyyid Burhâneddin'in gizli nefesiyle; yanması Şems'in nurlu aynasında gördüğü kendi eşsiz güzelliğine âşık olmasıyla gerçekleşti veyahut, Mevlânâ gönlündeki Allah aşkını Şems'te yaşattı. Mevlânâ'nın Şems'e karşı sevgisi, Allah'a olan aşkının mi'yârıdır; çünkü Mevlânâ Şems'de Ailah Cemâlinin parlak tecellisini görüyordu.

"Mevlânâ, açılmak üzere olan bir güldü. Şems O'na bir nesim (tatlı rüzgâr) oldu. Mevlânâ bir aşk şarâbı idi. Şems O'na kadeh oldu. Mevlânâ zaten büyüktür. Şems O'nda bir gidiş, bir neşe değişikliği yaptı" (M. Bahârî Beytur, **Divân-ı Kebir'den Seçmeler**, sh. XXX).

Başka bir deyişle **"Şems, Mevlânâ'yı ateşledi; fakat karşısında öyle bir volkan tutuştu ki alevleri içinde kendi de yandı"** (A. Nihad Tarlan, sh. 35).

Mevlânâ, son Şam seyahatinde Şems'i manâ yönünden ay gibi kendi varlığında, kendinde gördükten sonra, O'nu aramaktan vazgeçti ve gönlü mânevî bir zevk içinde Konya'ya döndü Mevlânâ, Şems'e karşı duyduğu aşkın ve gönül bağlılığının aynısını Şeyh Selâhaddin'e gösterdi. Şems'den sonra ancak bu zât ile sükûn buldu.

Mevlânâ, Şeyh Selâhaddin'in ölümünden sonra kendisine hem-dem ve halife olarak Çelebi Hüsâmeddin'i seçti. Hüsâmeddin, Mev-

lânâ'nın tükenmez bir hazineye benzeyen rûhundan Mesneviyi çekip çıkarmıştır. Mesnevi-i Şerif, O'nun ricası ile yazılmıştır.

Mesnevi, 1259 - 1261 yılları arasında yazılmaya başlandı ve 1261 yılında sona erdi. Hüsameddin, 15 sene Mevlânâ'nın şerefli sohbetinde bulundu. Mevlânâ'dan sonra da dokuz sene irşâd makamında kaldı; Mevlânâ'nın postuna oturdu.

Mevlânâ, "İnsanların hayırlısı insanlara faydası dokunandır", "Sözün hayırlısı da az ve öz olanıdır" diyerek, insanı zararlı işlerden ve gereksiz boş sözlerden uzaklaştırmak istemiştir.

İrfân ve sevgi güneşi Mevlânâ, 5 Cemaziye'l-âhir 672/17 Aralık 1273 Pazar günü gurup vakti öldü. O geceye Şeb-i Arûs adı verildi.

Mevlânâ'nın ölümünde bütün Konyalı Müslümanlar gibi, bu şehirde yaşayan Hristiyan ve Müseviler de çok üzüldüler. Onlar, üzüntülerini idrâk edemeyen Müslümanlara, "Mevlânâ hakikâter güneşidir. Güneşi bütün dünya sever. O'nun nûruyle evler aydınlanır. Mevlânâ ekmek gibidir. Ekmekten kaçan hiç bir aç gördünüz mü?" (A. Eflâki, C. II, sh. 14) diyerek, O'na olan sevgi ve saygılarını dile getiriyorlardı.

Mevlânâ'nın tevâzûu, sevgisi, vefâsı, yumuşak huyluluğu, ilmi ve hikmeti; dini, inancı ne olursa olsun bütün insanları kendisine hayran bırakıyor ve onları kendi yoluna çekiyordu. "Müslüman olmaya hor gözle bakmaym, ömrü nasıl bitecek ne haberin var ki." (Mesnevi, VI, 2458 beyit, Gölpınarlı VI, sh. 580) beyiti ile bunu ifâde ediyor.

Mevlânâ'da benlik (ego); kibir, gurur, kendini beğenmişlik yok; dostluk vardır. "Dostun yüzü hastanın şifâsı gibidir"; "Dostların kalbinde öyle üzüntüler olur ki, bu hiç bir ilâçla geçmez. Ne uymakla, ne gezmekle ve ne de yemek yemekle iyileşir... dostun yüzünü görmekle iyileşir" derken (Fihi mâ Fih tercümesi, sh. 326) O, alçak gönüllülükte büyüklük; büyüklükte alçak gönüllülük; varlıkta yokluk; yoklukta varlık; kişilikte kemâl; kemâlde kişilik gösterirdi. "Kendine gel de kargaya benzeyen nefsinin ardından koşma. Çünkü o, seni mezarhğa götürü, bağa ve bahçeye değil..." sözüyle, insanı nefesine hâkim olabildiği ölçüde olgun, kâmil bir varlık olarak görür. O, "Kötülükde bulundun mu kork, emin olma. Çünkü yaptığım kötülük bir tohumdur. Tanrı onu mutlaka bitirir" derken kötülükten kötülük doğacağını, rûzgâr ekenin fırtına biçeceğini belirtmektedir.

"İnsan toprak gibi alçak gönüllü olmalıdır" diyen Mevlânâ'ya;

zamanında yaşamış olan Emir Bedreddin Yahyâ, “Sen halk için Allah tarafından nâzil olmuş bir rahmet âyetisin” demektedir. Gerçekten bu rahmetten nasiplenildiği ölçüde Mevlânâ’yı anmak faydalı ve değerlidir. Mevlânâ’yı överken söylediğimiz sözleri ve yüksek vasıfları hayatımızda uygulamıyorsak sadece bir gösteriş, aldatmaca yapıyoruz demektir.

Mevlânâ herşeyden evvel insanı sever. İnsanın rengi, dini, sosyal durumu ne olursa olsun, onu aziz bir varlık sayar. İnsanı mânâ âlemine yönlendirir.

Mevlânâ, daima birleştirici, bütünleştirici; barışçıdır. Sulhun, huzur ve sevginin sembolüdür. İnsan kendine en büyük rakibi olan nefsini yenebildiği, onda en zararlı unsur olan kıskançlık ve haset duygularını bertaraf edebildiği ölçüde başkasını sevebilir, gönlünde insan sevgisi, huzur ve mutluluğa ulaşabilir. Başkasını takdir edebilmek, güzele güzel diyebilmek, kıskançlık duygularının esâretinden kurtulabilen insan için çok değerli bir vasıftır. Mevlânâ “Güneşi öven kendini över; ... Dünyadaki güneşi kınamak kendini kınamaktır. İki gözün kördür, karanlıktır, kötüdür” demektedir. (Mesnevî, V, 8. ve 9. beyit, Gölpınarlı, V, sh. 7).

Mevlânâ, affedici, engin hoşgörüsü ile terkedilenleri suçluları hep cemiyete kazandırmak isteyen gerçek bir eğitimci. “Ey kerim olan Allah, eğer sen yalnız iyileri kabul ediyorsan suçlular kime yalvarıp yakarsınlar”; “Ey yüce Allah, senin merhametini yalnız iyilerin ümid etmesi lâzımsa mü’minler kime gidip sığınsalar?” sözleri, bu hoşgörülü ve eğitimci karakterin müstesnâ bir ifâdesi, insanları ümitsizliğe sürüklemenin doğru olmadığını vurgulaması; katılığa ve taassuba vurulan bir darbedir.

Mevlânâ, Hz. Peygamber’in ahlâkı ile ahlâklanmıştır. İnsanlara güzel ahlâkı, nefsinin karşı mücadeleyi, doğruluk ve dürüstlüğü öğütler. O’nun tasavvufu, hayatı bütün gerçekleri ile kabul eder; miskinliği, hayattan el etek çekmeyi reddeder ve insanlara çalışmayı hararetle tavsiye eder, dilenciligi kınar. O devirlerde sûfilerin çoğu ya dilencilikle, müridlerin getirdikleri niyâzlarla veya vakıflardan geçinirlerdi. Mevlânâ, işsizleri değersiz sayar ve diemmemeyi emrederdi. “Dostlarımız ticaret, kitâbet veya herhangi bir el emeği ve alın teri ile geçinmelidirler”; “Ortada bedâva sofraya oturup yemek yemek yok; sünnet yolu, bir işe sarılmak, bir kazanç elde etmektir” (Mesnevî V, 2425-2426; Gölpınarlı V, sh. 222) diyerek, tembelliği, karşılıksız, emeksiz kazancı reddettiği gibi, çalışmayı insan haysiyetinin bir parçası saymaktadır. Bunlar, aynı zamanda İslâ-

mın bütün insanlara her zaman ve her yerde geçerli pek değerli öğütleridir.

«Peygamber'imizin : Gücün yettikçe istemekten sakın sözünü yerine getirdik. Bizim müridlerimizden kim bu yolu tutmazsa onun bir pul kadar kıymeti yoktur. O kıyâmet gününde de bizim yüzümüzü göremeyecektir. O nasıl birine elini açıp uzattı ise, ben de ona yüzümü kapatacağım» sözü, tembelleğe, karşılıksız kazanç temin edenlere, hilekârlara, devlete kazık atanlara ve bütün asalak insanlara yapılan ne güzel bir uyarıdır. Tabii bu uyarılar, gönülünde Mevlânâ'nın savunduğu mânevî, insanî, ulvî değerleri benimseyenler için geçerlidir. «Çarpık ayakkabı nasıl çarpık ayağa uyar- sa, şeytanın hile ve desisesi de doğru olmayan gönüde kolaylıkla yer bulur.»

Çalışmayı, insanın şahsiyetinin bir parçası, bir temel hak olarak görmek için illâ da sosyalist olmaya gerek yoktur. Mevlânâ, İslâm'ın temel değerlerini 13. asırda yeniden dile getirir. Zahmetsiz rahmet elde edilmesine karşıdır. «Çalışmak haktır. İnsanın elde ettiği şey zararsa çalışmamasından ileri gelmiştir (Mesnevî, c. 4, sh. 403); kâr da çalışıp çabalamasından. Kazanmak ekine benzer, Ekmedinse ona sahip olmaya hakkın yoktur. Ektinse ektiğini biçersen, o senindir» (Mesnevî, c. III, sh. 2392-2393) sözleri, O'nun çalışma ve kazanmayı yücelten, insanları çalışmaya, kazanmaya teşvik eden düşüncelerinin ifâdesidir. Mevlânâ, yalnız bu düşünceleriyle bile sıradan bir mutasavvıf değil, büyük filozof, büyük mütefekkir ve insanlık için evrensel bir mânevî önderdir.

O, âile müessesesine büyük önem verir, âilesinin fertlerini çok sever. Gelinine yazdığı bir mektupta yer alan «Sizin gamınız, on kat artığı ile bizim gamımızdır.»

«Sizin hakkınızda kötü söz söyleyen olursa; bilin ki köpeğin ağ- zı ile deniz pislenmez.»

«Sizin hakkınızda duâda bulunmayanları, sizi sevmiyenleri, bin kere mazlumuz diye and içseler mazlum tanımam» gibi sözleri, aynı zamanda kadına verdiği üstün değerın ifadesidir.

Oğlu Bahâeddin Vele'de yazdığı mektupta «Bir adamı dostlukla anarsan daima sevinç içinde olursun. İşte o sevinç cennetin tâ kendisidir. Eğer bir kimseyi düşmanlıkla anarsan daima üzüntü içinde olursun. İşte bu gam da cehennemın tâ kendisidir. Dostlarını andığın vakit içinin bahçesi çiçeklenir. Gül ve fesleğenlerle dolar. Düşma- nını andığın vakit için dikenler ve yılanlarla dolar» şeklindeki söz-

leri bir ruh hekiminin sözleri gibidir. "Sevgiden, tortulu, bulanık sular arı duru hâle gelir. Sevgiden dertler şifâ bulur. Sevgiden ölümler dirilir. Sevgiden padişahlar kul olur" sözleri, sevginin kötülöklere, kibir ve gurura ve her türlü ruhsal hastalıklara çok tesirli bir ilâç olduğunu vurgulamaktadır. Kibir ve gururu, kâmil insanın düşmanı sayar. "Ululanmak çirkindir; ama yoksulların ululanması daha da çirkindir. Gün soğuk olur, kar yağar, bir de elbise ıslak olursa eyvahlar olsun" (Mesnevi, I, 2327. beyit; Gölpınarlı, I, sh. 236) sözleriyle kibir ve gururun vehâmetiin anlatır.

"Düşmanını sevmeni, düşmanınım da seni sevmesini istersen, kırk gün onun hayrını ve iyiliğini söyle. O düşman senin dostun olur; çünkü gönülden dile yol olduğu gibi dilden gönüle yol vardır" sözleri, kötülüğe karşı iyilik yapılması gibi, bugünün insanının pek çok muhtaç olduğu yüce bir düşünce ve tavrı dile getirir. Dostluğu kolay zannederek, dost sözcüğünü dilinden düşürmeyenlere "Dostluğun şartı, kendini dost uğruna fedâ etmek, dost için mücadeleye atılmaktır" demektedir (Fihî mâ Fih Tercümesi, sh. 262).

Mevlânâ'ya göre, "Aşk, kimseye niyâzı ve ihtiyacı olmayan Allah'ın vasıflarındandır. O'ndan başkasına âşık olma geçici bir hevestir."

İnsanlara duygusal olmamalarını, dalkavukların sözlerine inanamamalarını tavsiye eder. "Tatlı sözlü câhil dostun sözlerine pek kapılma . O sözler eskimiş, yıllanmış zehire benzer" deyişi, düşünen herkes için dersler taşır.

Mevlânâ'nın hayatı (1207-1273), gittiği her yerde kan, elem, ızdırap ve harâbeler bırakan Moğol istilâsı çağında geçmiştir. Fakat O, bir yandan Anadolu Türkleri'nin, kendi vatandaşlarının ızdırabını derinden hissediyor ve bu sebeple rûhî buhranlar geçiriyor; diğer yandan bu ızdırapların dinmesi için çâreler arıyordu. Çarelerin en başında şüphesiz ki dağılan Anadolu birliğini yeniden kurmak geliyordu. İşte Mevlânâ, kendi çapında herşeyden önce bunu başarmak istiyor ve bu birlik rûhunu çevresine aşılacak istiyordu. Gâye aynı olduğu halde, ifâdesi için ayrı ayrı sözler kullanılırken, Mevlânâ Mesnevi'de tipik misâllerle bunu gerçekleştirmek istiyordu.

"Biz birleştirmek (vasl) için geldik; Biz ayırmak (fasl) için gelmedik" sözleri ile birlik ve beraberliğin önemini anlatır.

İstilâcı güçlerin, istilâ ettikleri ülkede birlik ve beraberliği bozmak; ayrıca halk arasına nifak ve ayrılık tohumlarını ekmek suretiyle bu emellerini devam ettirmek istediklerine dikkati çeker.

Mesnevî'de, bir şahsın ittifak halindeki üç kimseyi birbirine düşürmek suretiyle nasıl mağlûp ettiğini anlatır. 20. asrın sonunda, Mevlânâ'nın bu birlik ve beraberlik çağrılarına insanımızın, toplumumuzun ne büyük ihtiyacı vardır.

Mevlânâ, felsefi meseleleri halk tabakasına anlatabilmek için hikâyeler ve semboller kullanıyordu. Tabii bunları herkesin anlaması kolay değildi.

Mevlânâ, eserlerinden öğrenilebilir. Türkçeye ve çeşitli yabancı dillere çevrilen manzûm eserleri : **Divân-ı Kebîr, Mesnevî, Rubâiyât'** dır.

Mensûr Eserleri ise, **Fihî mâ Fih, Mecâlis-i Seb'a, Mektûbat'** dır.

Divân-ı Kebîr, Mevlânâ'nın ilâhî bir vecd içinde coşan gönlüne doğan Rabbânî ve Rahmânî ilhamların terennümüdür. Kırkbin beyte yaklaşan muazzam bir külliyyattır.

Hikmeti, derin düşünmeyi ve kültür mirasını O'nun kadar, adeta imbikten geçirip vecd, ilham ve aşk ile en tesirli şekilde mısralara işleyen şâir bulunduğunu söylemek zordur.

Mesnevî, Mevlânâ'nın İslâm aydınları ve halkı arasında Kur'ân-ı Kerim ve Hadis-i Şerif'lerden sonra en çok okunan, üzerinde durulan eseridir.

Tasavvuf ve tarikat, edep, erkân ve ahlâkını ihtivâ eden büyük didaktik bir eserdir. Her sözünde bir hisse, derin hikmet, ince ince hakikatler vardır. Hem halka, hem aydınlara hitâb eder.

Takriben 26 bin beyitten teşekkül eden, altı cilt olan Mesnevî'si için Mevlânâ, "**Benim her beytim beyit değil bir manâ iklimidir. Hezlim (lâtife, şaka) de hezl değil tâlim için söylenmiş sözlerdir**" diyerek ondaki hikmeti beyan eder.

Rubâiyât : Mevlânâ'nın söylediği rubâilerden teşekkül eder. Rubâilerde yüksek mânâlar, ince derin manzumlar görülmektedir. Bu eser de Allah'ın hikmet ve hakikat sırlarının tükenmez hazinesidir.

Fihî mâ Fih : Mevlânâ'nın takrirlerinden olup Sutan Veled veya müridlerinden biri tarafından yazılan ve Mevlânâ'nın tashih nazarına sunulan bu kitabı, Mevlânâ tetkik ettikten sonra "**fihî mâ-fih**" "**onun içindeki içindedir**" buyurmuşlardır. Yani içindeki sözler, "**takrirlerimde olanlardır**" demektir. Öz cihetiyle tamamen, beyân cihetiyle kısmen Mesnevî'yi andırır. Kur'ân-ı Kerim'den, Hadis-i Şerif'lerden, tasavvuf ve ahlâktan bahseden bir eserdir.

Mecâlis-i Seb'a : Yedi toplantıda Mevlânâ'nın tahrir ettiği öğütlerdir. Mevlânâ'nın gençlik dönemi ve câmilerde va'z verdiği günlerin mahsûlüdür. Mevlânâ'nın her eserinde birbirini destekleyen bir güzellik, bir irfân ihtişamı vardır. Bir öğüt mahiyetinde olan bu eserde, öyle inciler vardır ki, insan bu kabil eserlerde eşine rastlayamaz.

Mektûbât ise; Mevlânâ'nın yakınlarına ve zamanın büyüklerine, tanınmış kişilere yazdığı mektupları bir arada toplamıştır. **Yüz-kırkdört mektup**'tan ibârettir. Nezâket ve alçakgönüllülüğün, incelik ve zarıflığın örnekleriyle doludur. Mevlânâ'nın resmî makamlara ve devlet adamlarına yazdığı mektuplar ise, Anadolu Selçukluları devrinin en buhranlı günlerindeki siyasi duruma, devrin siyaset adamlarının zihniyet ve icrââtına ışık tutması açısından çok önemlidir.

Hiçbir ayırım yapmaksızın, dini, ırkı, milliyeti, rengi, dili ne olursa olsun bütün insanları kucaklayan, insanı Allah'ın eseri, O'nun maddî âlemdaki bir aksî, bir parçası olarak düşündüğü için sevgili, aziz bilen; insan sevgisini ilâhî aşka giden yolun başlangıcı sayan Mevlânâ düşünce ve felsefesine, dünya bugün her zamankinden daha çok muhtaçtır. Birakalım geçmiş asırları, içinde yaşadığımız yirminci yüzyılda insanlık iki büyük harp geçirmiş, 30 milyon civarında insan ölmüştür. 21. asra girerken dünyanın çeşitli yerlerinde mevzii savaşlar, şiddet ve terör olayları mâsum yüzbinlerce insanı etkilemektedir. Sınır komşularımızdan iki Müslüman devlet arasında 8 yıl devam eden anlamsız savaş, daha yeni sona ermiştir. Bütün bu savaşların şüphesiz siyâsî, askerî ve ekonomik sebepleri vardır. Ama en son başvurulması gereken bir çâyeye ilk önce başvurulması; ülkeleri yöneten insanların, keyfi savaşı bir insanlık suçu saymamaları; insan ve Allah sevgisinden uzak olmalarından doğmaktadır. Hangi toplumun, din veya inancın mensubu olurlarsa olsunlar; sevgi, hoşgörü, hürriyet, kardeşlik ve barış gibi yüce kavramları benimsemiş olan bireyler, kendilerine olduğu kadar bütün insanlığın mutluluğuna, dolayısıyla dünya sultüne hizmet ederler.

İnsanlık âlemini 715 yıldan beri aydınlatan ve gelecek yüzyıllarda fikirlerine belki daha çok ihtiyaç hissedecek olan; sevgi, mânâ ve hakikat güneşi Mevlânâ'yı, ölümünün 715. yıldönümünde sevgi ve saygı ile anıyor, kongrenin başarılı geçmesini diliyor, saygılar sunuyorum.

TEBLİĞLER

GARP DÜNYASINA MEVLÂNÂ DİLİYLE DOSTLUK MESAJI

Celâlettin B. ÇELEBİ

Hanımfendiler, Beyefendiler,

Sizler gibi, muhtelif Avrupa Memleketlerinin kültürlü tabakasına mensup kimselerin, Türkiye'ye gelmeden, hakkımızda daha fazla bilgi edinme gayesiyle, garp âleminin kültür kaynaklarında araştırmalar yaptığından eminim. Bu bilgileri, bazıları bir müddet memleketimizde yaşamış olan yazarların ve gezginlerin yazdıkları eser ve hatıralardan elde ettiğinizi tahmin etmekteyim. Garp kültürü ile yetişmiş olan bu yazarlar ise, çoğu Şark'ın sihrine kapılmış, bazıları hayali efsaneler, peri hikâyeleri tahayyül etmiş, bazıları da binbir gece masallarını yaşamağı ummuşlardır... Ancak memleketimizde, geçirdikleri tecrübelerle göre, iyimser veya kötümser olarak, kendilerine has, görüş, düşünce ve duygular ile yazılmış bu eserlerle, hiç bir milletin hakiki mânâda anlaşılamayacağı gibi, Türk milletinin de anlatılamadığı kanaatindeyim... Böylece kiminiz müsbet, kiminiz menfi, kiminiz hele bir görelim düşüncesine sahip olarak geldiniz... Ancak burada olduğunuza göre sizlere kültürümüzden kısa misallerle, bizlerin iç âleminde, duygu, inanç, düşünce, ve folklorumuzdan bölümlerle kendimizi anlatmağa çalışacağız. Ümit ederim ki söz ve şekillerde gizli mesajlarımız, hakkımızda okuduklarınızdan daha fazla, bizleri tanımanıza vesile olur.

Muhterem Hanımfendiler, Beyefendiler, bildiğiniz gibi memleketimiz coğrafi durumu ve tarihi dolayısı ile, dünyanın en eski medeniyetlerinin, inançlarının beşiğidir... Sayısız milletlerin geçit yeri, vatan edinin yükseldiği ve yok olduğu bu bölgede, bizler, hepimizin Allah'ı olan **Büyük Yaraticının**, takdiri ve yardımı ile, bin seneye seneye yakın, bizden önceki bütün milletlerden farklı olarak, en uzun yaşayan milletiz. Asırlar önce, muhtelif yerlerde, Beylikler, Devletler, Orta Asya'da Çin'de, **Anadolu'da** İmparatorluklar ve nihayet ebediyete kadar yaşayacak bir Cumhuriyet kurduk. Asırlar

önce İslâmiyeti kabul ettik ve günümüze kadar İslâmiyetin hoş görüşünün tatbikcisi ve temsilcisi olduk, "kitap ehli" diye, kimsenin inanca hürriyetine dokunmadık... Mazide, asırlarca idare ettiğimiz yerlerde yaşayan, çeşitli inançta insanların varlığı, bu hakikatın bariz delilidir! Günümüzde, muhtelif inançta ve dinde olmamıza rağmen, biz bu Ülke'nin insanları, bir Sevgi ve Dostluk potasında birleşmiş, kaynaşmış bulunuyoruz. Dünya'da herkesden fazla, bütün insanların Allah'ın yarattığı olarak, eşitliğine, birliğine, beraberliğine, sevilerek, sevmek için, sevgi için yaratıldıklarına inanmış bir milletiz. Bu anlayışımızın varlığını ise, asırlardır babadan oğula intikal eden manevi bir eğitim mirasına borçluyuz. Bu anlayışın büyük hissesi, onüçüncü asırda yaşamış olan, eserleri ile, bizlere dünya tarihinin en büyük sevgi mirasını bırakan, büyük Türk Mütefek-kiri, Mutasavvıfı, Din adamı, İnsanlık Şairi Mevlânâ Celâleddin-i Rumi (1207-1273)ye aittir. Beş kitaptan müteşekkil olan eserleri, iki-si şiir (takriben yetmiş beş bin beyit), öbürleri nesir olarak, müte-addit dillere tercüme edilmiştir... Mevlânâ'mızın ilgilendiği musiki- de, Türk Klâsik Musikisi'ne kaynak olmuştur. Bugün folklorumuzun bir bölümünü teşkil eden Semâ'sile, modern ilmin daha yeni keşif ettiği, varlığın şartı olan, atomlarda mevcut evrensel dönme hareketine, asırlar öncesinden iştirak etmiştir... Sizlere birkaç seçme şiirini okuduktan sonra, ilham verdiği Musiki ile Semâ'sından kısa bir misal vereceğiz.

Ne diyordu Mevlânâ'mız :

- "Birleşin", "Ben bölmeğe değil, birleştirmeye geldim" diyordu.
- "Gel! Gel! Ne olursan ol gel!
Kafir, putperest, ateşe tapan mecûsî olsan da gel!
Yüz kere tövbeni bozmuş olsan da gel!
Bizim kapımız ümit kapısıdır, nasılsan öyle gel!"

Mevlânâ'mız yaratılışın ve bütün inançların temelini Sevgi olduğunu şöyle ifade ediyor :

- "Anamız Aşk, Babamız Aşk, Aşk'tan doğduk, Aşk'ız biz!"
- "Bütün aşklar, İlâhî aşk'a köprüdür..."
- "İnsanı sevmek, Allah'ı sevmektir."

Dinlerin, inançların birliğini ifade eden bir misal :

— "Mızrak kalkanı bir anda nasıl delip geçerse, yüzyıllardan öyle geçtim. Onun için bütün dinler, bütün inançlar bence bir, yüzbinlerce yıllar bir an..

Peygamber'lerin insanları, iman'a, Allah'a davet için gösterdikleri mucizelerde, Mevlânâ'mızın yer alması...

— “Yanan bir çalının arkasından bir ses işittim, bana “gel sevgilim” diyordu, yoksa İmranoğlu Mûsa'mıyım ben?...”

Bir âsa idim a can Mûsa'sı, senin elinde ejderha kesildim...

Zamanın Azer'iyim a Mesih, soluğunla, yokluk mezarının ta dibinde dirildim, yeniden dünya'ya geldim...

Ey İsa! Senin çamurdan yoğurduğun kuşum ben. Bir üfledin, can bulup göklere doğru yükseldim...

Yahut bir ağacım sanki; Peygamber'in emriyle, kökünü çeke-sürüye çöllerde, tapısına geldim...”

O mescidin direğiym ben! Peygamber bana dayanırdı, başka yere dayandı mı? Ağlayıp inlerdim ben!...”

Mevlânâ'mızın, din, ırk, millet gözetmeksizin bütün insanlara birlik çağrısı :

— “Beri gel, beri! Daha da beri! Niceye bir şu yol vuruculuk? Mademki sen bensin, bende benim, niceye bir şu senlik benlik?

Tanrı ışığıyız, **Tanrı** sıırçası. Kendi kendimizle bunca kavgamız, bunca inatlaşmamız da ne? Aydınlık, aydınlıktan ne diye kaçır böyle?...

Biz hepimiz aynı mayadanız, beynimiz de, başımız da öyle. Fakat şu beli bükülmüş göğün altında iki görür olmuş kalmışız...

Şu beş duygudan, altı yönden, varını-yoğunu taşı birlik diyarına, niceye dek uzun boylu birlik ağacının yalnız sözünü edip duracaksın?

Hadi, şu benlikten geç, herkesle karış-kaynaş. Kendinde kaldıkça bir habbesin, bir zerresin ancak. Fakat herkesle birleştin, kaynaştın mı, ummansın, madensin.

Canı da bir bil, bedeni de, fakat sayıda yüzbinlercedir. Hani bademler gibi, hepsinde aynı yağ var.

Dünyada nice diller var, fakat hepside anlam bakımından bir! Kapları kırdın mı, su bir olur gider...”

Muhterem Hanımefendiler, Beyefendiler, söz ve zaman biter, fakat bir kültürün izahı asla bitmez. Bir millet ancak ilişkilerle,

tecrübelerle ve devamlı temaslarla anlaşılabilir! Dolayısıyla, Mevlânâ'mızın çağrısını tekrar ediyorum: "Beri gel, beri, daha da beri..." Sözlerimi bitirirken tek temennim, burada olan biz hepimiz ve dünyadaki bütün milletler, nefis (Ego) kaplarımızı kırıp din, inanç, millet, ırk gözetmeksizin, sevgi dolu bir dünyada, huzur ve sulh içinde, hep birlikte yaşayalım.

MEVLÂNÂ'NIN DÜNYA VE HAYAT GÖRÜŞÜ
VE
BUNUN TÜRK, İRAN VE URDU EDEBİYATLARINDAKİ ETKİLERİ

Prof. Dr. Abdülkadir KARAHAN

Mevlânâ Celâleddin Rumi (1207-1273)'yi rahatça okumak, yetenekli olarak anlamak, gereken ölçüde değerlendirmek, genellikle ve daha çok maddî ve konforlu hayat peşinde çırpınan, kişisel huzur ve menfaatını -çoğunlukla-, toplumun amaçları üstünde tutar görünen günümüzün bir çok insanı, hattâ aydını için bir hayli müşküldür. Bu bakımdan söze başlarken büyük fikir ve şiir dehâsını, sevgileri ve beğenileri derecesinde okumak, anlamak ve değerlendirmek hususlarında da yetkili olduklarına güvendiğimiz biri şöhretli İran şairi, ikincisi edebiyatçı ve Türk Şairler Tezkire yazarı, üçüncüsü de doğubilimcisi ve çağdaş araştırmacı üç önemli zattan iktibasta bulunacağım.

XIV. Yüzyıl İran mutasavvıf şairlerinden **Kemal Hucendi**, bir şiirinde şöyle demektedir :

Muridan tâlib-i pîrend o pîran zâhir o peydâ
Dirigâ teşne-leb hwâhim murden ber leb-i deryâ
Mego ashâb-i dil reftend o şeh-r-i işk şod hâli
Cihan pür Şems-i Tebriz est ve merdî kü çu Mevlânâ

"Müritler, pirlere (mürşitlere) talip ve pirlere de ap açıktadır.
Ne yazı ki : deniz kıyısında, susuzluktan ölmek istiyoruz.
Demek ki : gönül ehli gittiler ve aşk şehri de bomboş kaldı
Dünya Tebrizli Şems'lerle doludur, amma Mevlânâ gibi bir er nerede?..."

Tezkire yazarlarının en başarılarından biri olduğu gibi değerli bir müellif te olan **Kastamonulu Lâtifi** (1491-1582) **Tezkire**'sinde Mevlânâ'yı baştarafa alır ve onun hakkında şöyle bir övgüde bulunur :

“Hz. Muhammed, Mi’raç Gecesi, Mevlânâ’yı Arş-i A’zam yanında semâ’ halinde görmüştür.” Onun büyük eseri Mesnevi için de şu değerlendirmeyi yapar : “O, öyle bir kitaptır ki : Büyük şeyhler, halkı onunla Hak yoluna sevk ederler, Kur’ân’ın nükte ve sırlarını, hadislerdeki gizliliklerin işaretlerini o, içine almıştır.”

İslâm Sufileri eserinin yazarı, Mesnevi’nin güvenilir bir baskısının ve değerli bir İngilizce tercümesinin sahibi olan R. A. Nicholson (1868-1945)’nun şu görüşü de Mevlânâ konusunda dikkat çekicidir : “Celâleddin, Dante’nin doğumundan sadece bir kaç yıl sonra öldü. Fakat bu Hıristiyan şair, Müslüman çağdaşının ulaştığı sevgi ve müsamaha seviyesinin çok daha aşağısında kaldı...”

Bunlara İran Klâsik Edebiyatının son büyük şairi ve tanınmış bilgin Abdurrahman Camî (1414-1492)’nin şu kıt’asını da eklemek yerinde olur :

Ân Feridûn-i cihan-i ma’nevî
Pes buved burhan-i zâteş Mesnevi
Men çi gûyem vâsf-i ân âli-cenâb
Nis Peygamber veli dâred kitab.

“Kişiliğinin kanıtı Mesnevi’si olan o ma’neviyat âleminin Feridûn’u (sultanı) o yüksek zat vâsfında ne söyleyeyim? Peygamber değildir, fakat kitap sahibidir.”

Yine bu görüş paralelindedir ki Pakistan’ın mümtaz ve müstesnâ şairi, “Asrın Mevlânâsı” deyimi ile değerlendirilen Dr. Muhammed İkbâl (1877-1938), Mevlânâ ve Mesnevi’si hakkında bir çok defa hayranlığını, ondan ve eserlerinden feyz aldığını belirtir. Sadece bir misal olmak üzere “Esrâr-i Hodi” isimli manzum eserlerinden bir ünlüsündeki şu iki beyit bile yeterince anlamlıdır :

Pîr-i Rumî hâk-râ iksir kerd
Ez gubârem cilvehâ ta’mir kerd
.....
Rûy-i hod binmûd pîr-i Hak sirişt
Gû be-harf-i Pehlevî Kur’ân nuvişt.

“Pîr-i Rumî (Mevlânâ Celâleddin) -fevzi ile- toprağı iksir (içinde iyileştirici bir madde olduğu sanılan olağanüstü sıvı, tesirli sebep) yaptı. Benim tozumdan cilveler onardı... Yaratılışı Hak ile yuğrulu Pîr (Mevlânâ), ki Pehlevî (Fars) dili ile Kur’ân yazmıştır; bana kendi yüzünü gösterdi.”

Şimdi üç büyük İslâm ülkesinin üç büyük şairinden aldığımız saygı, takdir ve hayranlık görüşleri, yüzyıllar boyunca büyük Mevlâna'nın, değişik dillerle konuşan Müslüman milletlerin gönlünde taht kurmuş olduğunun tartışma götürmez kanıtları, belgeleri niteliğindedir, demekte tereddüt edilemez, sanırız. Bunların sayısını onlarca defa çoğaltmak ta güç değildir.

Bu girişten sonra Mevlânâ Hz.'nin dünya ve hayat görüşüne değinirken ilkönce bir hususu hatırlamak uygun olacaktır: İslâmiyetin bu gerçekten eşi emsali nadir engin düşünceli, ateşin ve coşkulu mütasavvıf şairinin İslâmiyetin temel prensiplerine, iman esaslarına can ü gönülden inandığı ve bağlı olduğunun unutulmaması icabeder. O, Kur'ân-ı Kerim ve ahâdis-i şerife neyi emretmiş ise ona uymağı, neyi yasaklamışsa ondan sakınmağı açıklamayı görev saymış, samimi ve bilgiye dayalı bir üslûpla bunları belirtmiş, yorumlamıştır. Şu mısraları Kur'ân'a ve Peygamber'e olan inanç ve bağlılığının kesin şahitleri niteliğini taşır:

Men bende-i Kur'anem eger can dârem
Men hâk-i reh-i Muhammed-i muhtarem
Ger nakl küned cuz in kesi ez goftârem
Bizarem ez o ve z'ân sohan bizârem.

"Ben, hayatta oldukça Kur'ân-ı Kerim'e kulum. Ben, seçilmiş Hz. Muhammed'in yoluna toprağım. Birisi eğer sözlerimden bundan başka bir nakilde bulunursa: ondan da, ve o sözden de bizârim, terdirginim."

Şimdi böyle konuşan, böyle yazan bir büyük mütefekkir, şair hakkında, bu ap açık sözlerden sonra, başka türlü mutalâada bulunmak, başka tür yorumlar yapmağa özenmek, her halde tarafsızlık ve iz'anla kolayca bağdaşamaz.

Burada bir noktaya ayrıca parmak basılmalıdır: Mevlânâ, din hükümlerinin ve dini hayat kurallarının bazı sert, müsamahasız ve çok korkutucu gözüken yönlerini -o da esaslardan ayrılmamak suretiyle- yumuşatarak insanlara ümit, şefkat,sevgi ve aşk yoluyla yaşamının güzelliğini duyurmağı da amaç edinmiş ve bu nedenle olmalıdır ki: bazı şiirlerinde dinin şeriat hükümleriyle uyuşmaları hususunda tereddüt uyanır gibi olan mısralar tesaduf edilmiştir. Ancak her hangi bir gazeldeki bir beytin, yahut bir Mesnevi parçasındaki bir hikâyede yer alan bölümcüğü sebep olabileceği hatalı yorum, tereddüt veya kararsızlığın eserin tümüne teşmili asla bilimsel bir değer taşımaz.

Mevlânâ'daki engin şefkat, insana izafe edilen değer huzurlu ve mutlu bir hayata duyulan özlem, bugünkü anlamı ile hümanist-insansever görüş kaynağını İslâmiyetten almaktadır. Bir kerre İslâma göre "insan, yaratılmışların en şereflişidir." Ve aynı zamanda "yer yüzünde Allahu Taâla'nın halifesi" makamındadır. Bu derecede kadri yüceltilen Âdemoğlu'na **Cenab-ı Hak**, "ruhundan üflemiştir." Durum böyle olunca elbette insanda bir çok sırlar gizlenmiş olacak, ona saygı ve sevgi göstermek, onun huzur, rahat ve mutluluğu uğrunda çaba harcamak güzel, tatlı, hattâ zorunlu bir görev özelliğini taşıyacaktır. Ayrıca böyle sıfatlara sahip insanın kendisini yaratan, yaşatan ve ölümü de tattıracak olan yaratıcısından korkması yerine, onun sevmesi, ondan lütuf, kerem ve ihsan beklemesi doğal olur. Kaldı ki: **Cenab-ı Hak** (c.c.) **Kur'an-ı Kerim**'inde "Lâ taknatü'min rahmetli'llah = Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyiniz" buyurmuştur. Ayrıca "İman ederseniz, şükr ederseniz, Allah (c.c.) size neye azap etsin" âyetiyle de bizlere şükrettiğimiz, iman eylediğimiz takdirde -tabiatıyla samimî olmak şartıyla- azap etmeyeceğini de müjdelemiştir. İşte Mevlânâ'yı okurken, bunları bilir ve yorumlama gücüne de sahip bulunursak onun dünya ve hayat görüşünü daha iyi ve daha kolay anlayabiliriz. O, imana, aşka, ümide, sevgiye dayalı İslâmî görüşü en güzel ve en etkili şekilde şakı-mıştır.

Mevlânâ'nın dünya ve hayat görüşünü oluşturan esaslı bir etkenin de onun ruhundaki dinamizm, çalışma şevki, hareketlilik, enerji ve zamanı iyice değerlendirmeden kaynaklandığını söylemek isteriz. Bir şiirindeki şu anlama gelen mısralarda bu özelliği bulduğumuzu belirtebiliriz:

Her gün bir yerden dönmek ne iyi.
Her gün bir yere konmak ne güzel.
Bulanmadan, donmadan akmak ne a'lâ.
Dünle beraber gitti canıgazım,
Ne kadar söz varsa düne ait.
Şimdi yeni şeyler söylemek lâzım...

Onun mizacındaki sönmeyen alev, ruhundaki ateş eserlerine aksettiği gibi, ondan bahseden ve zamanına çok yakın tarihlerde kaleme alınan bazı "**menâkıb-nâme**" ve benzeri kitaplardan da anlaşılmaktadır. Mevlânâ'da hareket, canlılık, yeniyi ve güzeli aramak, evrenin sırlarını sezmeğe ve anlamağa çaba harcamak iştia-kı âdetâ bir hayat tarzıdır da denebilir. O, bir tarlayı alt-üst etmeden, çapalamadan bir gül bahçesi yetiştirmenin mümkün olmayaya-

cağını, çalışıp çırpınarak tarlada toprakla haşır ü neşr olmadıkça ürün elde edilemeyeceğini, aksi halde arzu edilene kavuşmanın ancak hayalden ibaret kalacağını pek güzel ifade etmiştir.

Mevlânâ için hayat, başarı, ancak çalışmak, uğraşmak, müca-dele etmek, aramak sayesinde güzeldir. Nitekim bir gazelindeki şu anlama gelen öğüt şu yoldadır : “Eğer yarı bulamamışsan, niçin ara-mıyorsun?. Eğer yâra kavuşmuşsan niçin çalıp çıgırıp sevinç gös-termiyorsun?.. Tenbelce oturmaklığın yokmu? İşte bu, garip bir iştir...”

Yine bir başka gazelindeki şöylece çevrilebilecek olan beyitler-de de dinamizmin, hareketliliğin, canlı ve coşkulu sevginin, olağan-üstü güçlülüğün, yılmayan mücadelecî ruhun akislerini temaşa ede-bilmekteyiz :

Benim istediğim sevgili, şöyle bir kumıldadı, bir doğrulup
silkindi mi?

Kıymetler koparmalı dört bir yanından, ateşten kıyametleri.

Benim istediğim sevgili, cehennem gibi olsun amma :

Bir anda kurutup yok edip denizleri;

Yine bir anda bir dalgadan bir deniz çıkararak meydana,
unutturmalı cehennemi.

Benim istediğim sevgili, elinde gökleri bir mendil gibi
dürmeli,

Güneşi bir kandil gibi asmalıdır.

Timsah yüreği gibi bir yürekle arslanlar gibi savaşmalıdır...

Mevlânâ Celâleddin'in dünya ve hayat görüşünde, görebildiği-miz kadarı ile, gerçeği aramak, hür ve ser-âzat yaşamak, ruhu sı-kan, benliği baskı altında tutan kayıtlardan kurtulmağa çaba har-camak ta oldukça önemli ve vaz geçilmez bir hususu temsil etmek-tedir. Şu anlamdaki soruları, öğütleri, uyarıları bize onun gerçeğe verdiği değeri, onu bulmak uğrunda emek harcaması, dünya kayıt-larından kurtulup kendi benliğinin üstüne yükselmeği, tertemiz ola-rak özgürce yaşayabilme arzusunu gerçekten -kanaatımıza göre-pek güzel dile getirmiştir :

“Sen tabiatte hiç karşılığı olmayan bir isim bilir mısın? Hiç gül-den (gül ağacından) gül kopardın mı?.. Söyleyip onun adını, arsa-na hakikatı?...

Ayı suda değil, gökte arsana.. Yükselmeyi dilersem, yalnız isim ve harflerden bir hamlede azat et kendi nefsenden bütün benlik sıfatlarını...

Arın, ter temiz ol ki kendi parlak zatını görebilesin..."

Böyle bir duruma yükselebilmek kolayca insana nasip olmaz elbette. Tam varlığıyla insancıl olmak, Allah'tan başkasından korkmamak, kimseden bir şey istememek, hatta ummamak, ama başkasına elden gelen yardımı yapmağa özenmek, başkalarının iyliği, rahatı, huzuru uğruna kendi imkânlarını sonuna kadar harcamaktan zevk almak, mutluluğu insanlara hizmette aramak, bulmak ve benzeri gibi hasletlere sahip olanlardır ki kemale erer, varlığın sırlarını sezer, yükselir, bencillikten kurtulur ve dünyanın mal, mülk, hattâ evlât gibi süslerine karşı arzularına gem vurabilirler.

İşte Mevlânâ şöylece Türkçeleştirilebilen duygu ve düşünceleriyle, bize, temsil ettiği kemal zirvesinden kanaat ve feragatle hayırhahca, sevecen edâ ile seslenir :

"Älemin bal şerbetinden bana ne? İşte benim önümde ayran tasım. Ne malım var, ne mülküm,ne de azığım. Ama ben yine de senin azığın olsun istiyorum. Buna çalışıyorum da. Senin başını sokacak bir yerin olsun diye, senin dikili bir ağacın bulunsun diye, çırpınıp durmaktayım. Fakat - bir şey daha söyleyim - hürriyeti taş çatlasa, kulluğa satmam..."

Kısa ve keskin çizgileriyle Mevlânâ'nın dünya ve hayat görüşü böyle mümtaz ve müstesnâ vasıfları kapsamaktadır. Bu hasletler, onun yüksek karakterinin sadece bazı görünüşlerinden ibarettir. O, dediklerini yalnızca söylemiş, yazmış, yazdırmış olmakla da kalmamıştır. Yaşamıştır da. Hayatını inançlarıyla süslemiş, inançlarını da sözleriyle ifadelendirmiş ve böylece "olduğu gibi görünmüş, görüldüğü gibi olmağa da özen göstermiştir." Denebilir ki : Onun, yüzyıllar üzerinden, bir fıskiyenin berrak suları gibi fişkırın ve gönüllerimizin ateşini umut ve inançla serinleten şiirlerinde yüksek şahsiyetinin dünya ve hayat görüşünü imrenerek temaşa etmekte ve kendimizi de onun öğütleriyle eğitime eğilimini benimsemekteyiz.

Mevlânâ Celâleddin Rumî Hz.'nin dünya ve hayat görüşü üzerinde durulurken onun bu konudaki temel bir vasfının da ilâhî, sonsuz, tükenmez ve önüne geçilmez bir kudret olan aşk telâkkisinden, kısaca da olsa, söz açmamak eksiklik teşkil eder.

Ona göre aşk, insanlara öğretilmez. O, bir Allah vergisidir; her-
kese kolayca nasip olmaz da. Aşk, yaratılmışları, **Hakka** ve hakika-
ta götüren köprüdür. Evet, işte şu yoldaki bir uyarısından alacağı-
mız ders : “İster bu dünyaya ait olsun, ister ötekine; aşkın, seni, en
sonunda oraya götürecektir” anlamındaki rehberliğiyle dünya ve
âhiret için aşkın ne olduğuna işarette bulunur. Ona göre : “Toprak
aşkla feleklere yücelir.” Aşk : “Kibir ve gururumuzun devâsı, bütün
eksikliklerimizin doktorudur.” Artık öyle bir aşk aşaması vardır ki
orada insan için, korku ve hüznün mevcut değildir. **Allah**’ın evliyası
mertebesine varmış, gönlü aşk ile aydınlanmış kâmil insan ölümü
bile tedirginlikle, korku ile karşılamaz, **Mevlânâ**, şu anlamda yük-
seldiği ilâhî aşkın nurlu ufuklarından şöyle seslenir : “Hayatı, Sen
aldıktan sonra ölmek, şeker gibi tatlı şeydir. Seninle olduktan son-
ra ölüm, tatlı candan daha tatlı, daha da azizdir...”

Şimdi bu muhteşem İslâm mütefekkir-şairinin **İran, Türk ve Ur-
du edebiyatları** üzerindeki etkileri hakkında da, şöyle kuş bakışı da
olsa, özetle durmak ve böylece onun güçlü ve dinamik kişiliğinin
yüzyıllar boyu nasıl bir hayranlık ve hürmet kalesiyle çevrili bulun-
duğunu da belirtmek yerinde olacaktır.

Panteist, kültürel duygu ve düşüncenin güzel ve coşkulu örnek-
lerini İran Edebiyatına kazandırmış olan **Feridüddin Attar** (1119 ? -
1193 ?) ve **Hakîm Senâî** (1072-1131)’den feyz aldığını şu beyti ile de
açıkça beyan eden **Mevlânâ** zamanından başlayarak günümüze ka-
dar, fasılalarla da olsa, tesir ve nüfuzunu devam ettirmiştir. O :

Attar rûh bûd Senâî dü çeşm-i u
Mâ ez pey-i Senâî vü Attar âmedim

(Attar ruh idi, Senâî de onun iki gözü; biz, Senâî ile Attar’dan
sonra geldik.) demekle tesiri altında kaldığı mutasavvıf seleflerine
karşı duyduğu saygı ve takdiri beyan ederken, kendisinden sonra
gelenler de, onun hakkında aynı güzel duygularla hareket etmişler
ve görüşlerini sırasında belirtmişlerdir. **Hafız** ve **Cami** gibi
klasiklerin yanı başında **Sebk-i Hindî (Hind Uslûbu)**’nun ünlü tem-
silcilerinden **Tebrizli Sâib** (1591-1671) misali daha bir hayli zaman
sonra yetişen şairler de ona hayranlık duymuşlardır. Sırf bir örnek
olmak üzere **Saib**’in ta **Tebriz**’den **Konya**’ya kadar gelerek **Mevlânâ**
Türbesini ziyaretini, **Mevlevî Tarikatına** intisabını ve hattâ ayrıca
Mevlevî Halifeliği pâyesini de elde etmiş bulunmasını hatırlamak
kabildir. **Mesnevi**’nin Farsça bir kaç şerhinin bulunuşu, **Bediuzza-
man Fûruzanfer** gibi, yüzyılımızda nadir yetişen bir üstadın, onun
bütün eserlerini yeniden yayınlamasını, hayatı ve şahsiyetini mü-

kemmel bir monografi ile işlemlerini de bu arada zikretmek yerinde olacaktır. Şunu da kaydetmeliyiz : İran'da Mevlânâ'dan ve özellikle onun *Mesnevi*'sinden bir hayli beyti ezbere okuyan ve uygun vesilelerle tekrar eden aydınlar gerçekten az değildir. Mevlânâ ve eserlerine hayran olanların, bazı günlerde ondan belli makamla parçaların okunuşunu da zevkle ve saygıyla dinlediklerine ve radyolarının başından ayrılmadıklarına şahit olduğumuzu da sözlerimize ekleyebiliriz.

Mevlânâ Celâleddin Rumi'nin gerek kültür ve edebiyat, gerekse dinî ve sosyal hayat açısından en fazla tesir ve nüfuzunu hissedilen, denebilir ki, Anadolu Türkleri olmuştur. Daha XIII. yüzyılın sonlarından başlayarak özellikle oğlu Sultan Veled (1226-1312)'in gayretleriyle kuruluşu tamamlanan Mevlevî Tarikatının yayılışı ile birlikte Mevlânâ'nın da Türk Edebiyatında etkisi kuvvetle hissedilmeye başlanmıştır. Bir ölçüde denebilir ki Mevlânâ'yı tanımadan Anadolu Türk Edebiyatının gelişmesini ve serpilmesini hakkıyla anlamak ve yorumlamak kolay değildir. Eşsiz XIII. yüzyıl Anadolu tasavvuf dehamız Yunus Emre (1240 ? - 1320 ?) bile :

Mevlânâ hudâvendgâr bize nazar kılalı
Anun görklü nazarı gönlümüz aynasıdır

demek suretiyle duyarlığını ve hayranlığını dile getirmiştir. Bir güçlü ihtimal sınırını aşmamak kaydıyla denebilir ki : Mevlânâ eserlerini Farsça yazdığı içindir ki çağında bu dil, edebî bir dil olarak Anadolu'da gücünü korumuş ve Mevlevîliğin de uzunca bir süre imtiyazlı bir dili olmak niteliğini korumuştur. Mevlevî âyinlerinde Türkçe şiirlerle beraber -günümüze kadar- Mevlânâ'nın Farsça şiirleri de okunmak suretiyle Semâ'a ayrı bir renk ve hassasiyet kazandırmaya devam etmektedir. Yine ney çalmağı, semâ' âyinlerini mübah saydırmak için harçanan emekler ve bu yolda hazırlanan 40 Hadis risalelerinin mevcudiyeti de bu büyük zatın ne ölçüde sevildiğini, onun yol ve yordamının ne derecede topluma mal olduğunu anlamak bakımından yeterince anlamlıdır. Unutmamak gerekir ki : *Mesnevi-i Şerif*, hemen bütün Türk illerinde en fazla okunan, yorumlanan, medreselere kadar bile bir ders ve nasihat şaheseri gibi girebilen, tekkelerde hayranlıkla dinlenen ve açıklanan bir kitaptı. Ayrıca Mevlânâ'nın *Divan-î Kebir*'i de aydınların, ilâhî aşka gönül vererlerin imrenerek okudukları eserler arasında bir üstünlüğe sahip olmak özelliğini korumuştur.

Sırası gelmişken bilinen *Mesnevi* serhlerinin sayı bakımından 25 adedini bulduğu, bunlardan 7 tanesinin Farsça, 2 tanesinin Arap-

ça olmasına mukabil, her iki dildekinin toplamının iki misli kadarının ise Türkçe (16 adet) olduğunun tesbit edilmiş bulunduğu da işaret etmeliyiz. Bir hatırlatma kabilinden olarak ta bu müstesna eserin Fransızca, İngilizce ve Almanca tercümeleri sayısının da 10 rakamını aştığını vurgulayabiliriz.

Türk Edebiyatının Klasik dönem şairleri arasında ya **Mevlevi**, yahut **Mevlevi muhibbi** olanların sayısı bir hayli kabarıktır. Sadece ilk akla gelenler arasında şunları zikretmekle yetinebiliriz: **Şahidi** (1470-1550), **Nef'i** (1572? - 1635), **Neşatî** (vefatı 1674), **Cevri** (vefatı 1654), **Nabî** (1642-1712), **Şeyh Galib** (1757-1799).

Mevlânâ'ya övgü dolu **kasideler**, **gazeller** yazan şairlerimiz de çokçadır. Bu gelenek yüzyılımıza kadar sürmüştür. Son bir misal olmak üzere sadece **Yahya Kemal Beyatlı** (1884-1958)'nın "**İsmail Dedenin Kâinatı**" başlıklı şiirinin **matla'** beytini tekrarla yetinebiliriz:

Mesnevi şavkını eflâke çıkarmış nayız
Haşredek hem-nefes-i **Hazret-i Mevlânâ**'yız.

Burada bir de Klasik Türk musikisinin bir çok büyük bestekârının da **Mevlevî Tarikatına** mensup olduğuna ve bu zatlardan bir çoğunun **Mevlânâ**'dan **besteleri** bulunduğu da işaret edelim. Bütün bunlar öyle sanırız ki **Mevlânâ Celâleddin**'in Türkiye için ne kadar büyük bir mürşit, ne güçlü bir tarikat sahibi ve ne derecede yüksek bir mütefekkir-şair olduğunu tesbit ve ifadeye fazlasıyla elverişlidir.

Bu çalışmamızın sonlarına doğru **Hind-Pakistan Yarımadasında**, yüzyıllardır, **Mevlânâ** ve onun ünlü büyük eseri **Mesnevi**'nin kazandığı şöhret, sahip olduğu tesir ve nüfuz konusunda da biraz açıklamada bulunmak sırası da artık gelmiştir diyebiliriz. Ta XVI. ve XVII. yüzyıllardan başlayarak **Ekber Şah** ve **Cihangir** zamanlarındanberi **Mevlânâ**'nın ve **eserlerinin etkisini** gösteren kanıtlar, kaynaklarda da bilgiler mevcuttur. Bu etki, **İngilizlerin Hind-Pakistan alt kıt'asını işgallerinden** sonra da devam edegelmiştir.

XX. yüzyıl başlarında "**Sevanih-i Mevlânâ-yi Rûm**" isimli **Urduca** eseriyle büyük mutasavvıf-mütefekkir şairimiz üzerinde duran **Sibli-i Nu'mânî**, hem onun o bölgelerde daha çok tanınıp sevilmesine hizmet etmiş, hem de bilvesile bu tesir ve nüfuzun bir kanıtını da vermiştir. **Mesnevi**'nin, **Urduca** 6 ciltlik bir tercümesini yayınlayan **Eşref Sanevî** de, bu yayımı ile **Mevlânâ**'nın **Urducadaki tesir ve nüfuzuna** ayrı bir örnek vermiş sayılır.

Hind - Pakistan alt kıt'asında, hatta bir bakıma bütün İslâm dünyasında hiç kimse Dr. Muhammed İkbâl (1877-1938) ölçüsünde Mevlânâ'ya hayranlık ve bağlılık duymamış, onun kadar bu muhteşem dehânın tesir ve nüfuzunda kalmamış, Farsça ve Urduca şiirlerinde onun gibi Mevlânâ'nın fikir ve şiir iklimini kavrayarak onları günümüzün görüşleri ve duyuşları ile dile getirememiştir, dersek doğruyu ifadelendirmiş oluruz.

"Dr. Muhammed İkbâl ve Eserlerinden Seçmeler" isimli kitabımda (İstanbul, 1974) : İkbâl'in Mevlânâ'ya hayranlığını ve ondan nasıl ilham aldığını, bizzat kendi kaleminin mahsullerinde görmek mümkündür. Söz gelimi "Esrar-i Hodi"den başlayarak "Cavidnâme"-ye, "Armağan-i Hicaz"dan "Bâl-i Cibril"e kadar Dr. İkbâl'in bir çok eserinde Mevlânâ'ya olan bağlılık, ona sesleniş, onun rehberliği, coşkunluğu, nasihatleri bir bahar havası gibi okuyucunun gönlüne dolar.

Sonuç olarak özetle şunları söyleyerek konumuzu bağlamak isteriz :

Heyecanla ilmi, duygu ile düşünceyi birleştiren, insan sevgisini şiirleştiren, inancı, İslâmî ve insani temel görüşleri kanatlandıran, söze yeni bir güç ve etkinlik kazandıran Mevlânâ Celâleddin Rumî; bütün İslâm âleminin -hattâ bir bakıma insanlığın- ortak bir kültür temsilcisi, ebedî-ilâhî aşkın söze en güzel ifadesini işleyen mümtaz bir sanatkârı, şefkat, sevgi ve mûsamahanın imrenilmeğe değer bir hazinedarı ve toplumları iyiye, doğruya ve güzel davet eden bir hak ve hakikat rehberidir.

BİR KLÂSİK OPERANIN ÖNCÜSÜ MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN RÛMÎ

Prof. Dr. Gabriele Mandel KHÂN

Celâleddin Rûmî şöhretin peşinde olan biri değildi. Gizemsel ilhamlarla ve mânevî mesajlarla bezenmiş olan eserleri, şuurumuza akseden ve tecrübelerle dayanan olayların çok ötesinde yer alırlar. Zaferinin ebediliğine ve evrenselliğine rağmen onun sahip olduğu değerler, zaman zaman, belirli süreçlere, gizemsel bir hava ve mânevî değerlere susamış kişilerin beklentilerine cevap verecek bir kaynak olduklarını göstermişlerdir.

Bu evrensel değerlerin son bir örneği, Mevlânâ'nın öğretilerinden ilhamlanmış bir eserle bizlere sunulmuştur. Ve bizzat bu sanatsal değerleriyle, eser, bugüne kadar yaratılmış Lirik dünyası ile klâsik müzik olarak algılanan bu olgun ve ulvî sanatın arasında kendine yüksek bir yer edinmiştir.

Hafif müzikteki uluslararası ünüyle olduğu kadar, klâsik müzikteki başarısıyla da tanınan bir Franco Battiato Konya'da bulundu. Ve orada Süfizm'in gizemsel havasını teneffüs etti, Ud'un ve Ney'in sonsuz mânevî ufkuna doğru açıldı. Sokaktaki herhangi bir insanla da konuşmasını bildi, belkide yalnızca Türkiye'de bütün öz değerleriyle var olan bir varlığın insancılığını hissetti, ki bu; hür, dinsel ve insani bir varlıktır. Bariz bir sanat anlayışına sahip entellektüel bir müzisyen olmasının ötesinde büyük bir duyarlılığa sahip olan Battiato'nun sanatı, Mevlânâ'nın öğretilerini temel alan bu kendine özgü çevrede daha büyük coşkulara ulaştı. Bu büyük sanatçının tecrübelerinden ve birçok alandaki bilgilerinden kaynaklanan Mevlânâ fikri git gide kuvvet kazandı. Ve her zaman olduğu gibi Mevlânâ olgusu, sahip olduğu evrensel mesajın güzelliğiyle, kendini anlayacak ve bu ulvî mesaj değişik bir lisanla aktarabilecek bir taraftarı fethetti. Ve böylelikle batı toplumunda fetheden bir eser doğmuş oldu. Hâlâ bugün batıda bir güzellik, bir mâneviyat, bir sevgi, bir ışık arayışında olan kişilerin duygularına hitap etmekte-

dir. Onu, 27 Mayıs 1987 tarihinde Regio di Parma tiyatrosunda izlediğimde, insancıl, ruhsal, duygusal yeni bir dünyanın seslenişi vardı bu eserde. Öyle bir yenilik ki, duygusal eserin yasal birimini, sahne düzenini etken bir şekilde yenilemekle kalmıyor, ama iletilen haberle olayların değerlerini aşip bize insanlığın en yüce öğretilerini veren eserlerin arasında yer alıyor.

Franco Battiato "Fetus" adlı ilk uzun çalarını, 1971 (bindokuz-yüzyetmişbir) yılında yayınladı. Daha sonra kendisini uluslararası alanda daha başarılı ve meşhur yapacak "oniki" çok başarılı uzun çalar daha çıkardı. 1985 (bindokuzyüzseksenbeş) yılında EMI plak şirketi, Battiato'nun artistik açıdan büyük bir yeniliğe girmesinin göstergesi olan ve Konya'da bulunuşunun bir sonucu olarak doğan Echoes of Sufi dances isimli uzun çalarını yayınladı. Bu uzun çalardan sonradır ki, Battiato Genesi isimli ilk operasını yazdı.

Franco Battiato ve Franco Tramonti'nin kompozisyonlarından üç perde halinde, 1987 (bindokuzyüzseksenyediyedi) yılının Nisan ve Mayıs aylarında, klâsik müziğin prestiji yüksek prova alanı olan Parma'nın Regio Tiyatrosunda sahnelenmesiyle, opera binyediyüzlerin mitik olaylardan esinlenerek doğmuş büyük eserlerin yarattığı atmosferin tekrar yaşanmasına neden oldu. Opera kısa olarak şu şekilde gelişir :

İlk perdede mitik tanrılar dünyaya, yeni bir Nuh tufanını önleme olasılığını araştırmak üzere, dört melek yollarlar. Ve bu melekler felâkettten kurtulma olasılığının gizemsel ve dinsel geleneklerine bağlı kalmış kişilerle var olabileceğini keşfederler. Düşünce-deki bir ozan, bir rahipler manastırı, zengin bir ışıklandırma ve oyun düzeniyle semâyı sahnelendiren mevlevilerin dinsel dayanışması. Perde, Mevlânâ'ya bir övgüyle kapanır.

Bu perdede aslı farsça olan yapıtın dört dizesi türkçe olarak koro tarafından :

Sen peygamberler bahçesinin gül ağacı, sümbülü.

Sen saf, seçilmiş, muhteşem ve yüce.

Sen kalplerin hâkimi Cenab-ı Hakk'ın dostu.

bir dizesi tenor ve iki dizesi soprano tarafından almanca olarak:

Der Rhythmus ist Sohn von Zeit und Raum.

Ich lese in den Sternen die Kriege von Morgen.

Üç dizesi, Franco Battiato ve Franco Tramonti tarafından İngilizce :

Rhythm of the heart
rhythm of the greath
rhyth of the universe.

Ve Mevlânâ'ya yazılan şiir ise, yine bu solistler ve koro tarafından Türkçe olarak seslendirilir :

Mevlânâ, hakikatin dostu, sultânım.

Cihânın en mükemmel, en asil varlığı, dostu.

Hazreti Mevlânâ hakikatin dostu.

Sen Cenâb-ı Hakkın sevdiği.

Yaratanın eşi olmayan peygamberi

Dostun, sultanım.

Cihânın en mükemmel, en asil varlığı.

Dostu sen Cenâb-ı Hakkın sevdiği.

İkinci perdede Melekler bir uzay gemisi inşâ ederler ve Mevlevîler, Râhipler ve Şarkıcı ile birlikte yeni bir anlayışın arayışı için yola çıkarlar. Ve dönüşte insanlığa ilâhî güçler ve tabiatüstü olaylar hakkında ışık tutarlar.

Üçüncü perdede bazı ilâhî mesajlar iletilir, diğer taraftan bir çok müzisyenden oluşmuş koro ve solist ilâhiler okur. Ve bu arada melekler, koronun, tanrıya övgü seslenişleri arasında tekrar yola çıkarlar.

Şimdiye kadar geçen olaylar, ilettiği mesaj, işlediği konu, müziğinin sâhip olduğu yüksek artistik değer ve sahnesel dekorlar bakımından, alışagelmış eski şekil müzik anlayışıyla ruhun gizemsel tanıtımına yönelik bir sanat anlayışı arasında temel teşkil eden bu klâsik operanın kısa bir özeti.

Battiato'nun sondan bir evvel çıkardığı plâk üzerinde olduğu gibi bu operada da, Konya ile iletişimin, semâ ile tanışıklığın ve sûfi gizemliliğinin sahip olduğu yüksek etkinin yeri kuşkusuzdur. Aynı zamanda opera, Celâleddin Rûmî'nin eserinin Dünyanın her tarafında mevcut olan değerinin ve ebediliğinin bir göstergesi olmuştur.

Ve böylelikle Türkiye bir kere daha büyük bir kültür, sanat, insanlık esinlendiricisi ve manevî kişiliğini ve özünü arayış içinde bulunan bugünkü dünyaya güzel bir örnek olduğunu göstermiştir.

FİHİ MAFİH'TE TEVHİD

Doç. Dr. Mehmet DEMİRCİ

Allah'ın her bakımdan bir olduğunu kabul etmek demek olan "Tevhid" inancı, dinin esâsını teşkil eder. İnsanların kültür seviyelerine ve mensub oldukları anlayışlara göre kelime-i tevhide verilen anlam farklıdır. Meselâ mutasavvıflara göre kelime-i tevhidin mâ-nâsını bazıları "Allah'tan başka ibâdet edilecek varlık yoktur." (Lâ ma'bûde illallah) şeklinde anlar. Bunun bir üst seviyesi "Allah'tan başka hakiki fâil yoktur." (La fâile illallah) anlayışdır. En üst seviyesi ise "Allah'tan başka gerçek varlık yoktur." (Lâ mevcûde illallah) tarzındaki görüştür.

Bu şekildeki telâkkilerin bir takım tereddütler doğurduğu bir vâkıâdır. Allah - âlem ilişkisi, cüz'î irâde - Külli irâde bağlantısı, insanın filleri, iyilik-kötülük gibi konuların İslâm düşünce hayâtında çeşitli tartışmalara ve fikir akımlarının doğmasına yol açtığı bilinmektedir. Felsefe, Kelâm ve Tasavvuf cereyanlarından her biri, meselelere kendi sistem ve mantıkları çerçevesinde çözüm getirmeye çalışmıştır.

Bir mutasavvıf olarak Hz. Mevlânâ'nın da bu gibi konuları daha çok tasavvuf anlayışının ölçüleri içinde ele aldığı ve kendine has bir üslûpla onlara yaklaştığı görülür. Burada bir eserinden, onun sohbetlerinden meydana gelen Fihî Mâfih (1) adlı kitabından derlediğimiz örneklerle konunun bazı yönlerini izaha çalışacağız.

Tasavvuf anlayışına göre ikilikten kurtulmak, bunun için de "Ölmeden evvel ölmek" gerekir. (2) Mevlânâ şöyle der: Allah'ın yanında iki "Ben" söz konusu olamaz. Sen: "Ben!" diyorsun, O da

-
- (1) Bkz. Mevlânâ, *Fihî Mâfih*, çev. Meliha Ülker Tarıkâhya, Maârif basımevi, İstanbul 1958. Metin içinde verilen sayfa numaraları, bu esere aittir.
  - (2) İlk sûfilerden Cüneyd el-Bağdâdî (297/909)'nin meşhur tasavvuf târifi bu fikri teyid eder: "Tasavvuf, Hakk'ın seni senden öldürmesi ve kendisi ile diriltmesidir." Bkz. Kuşeyrî, *Risâle*, 217, Kahire 1386/1966.

“Ben” diyor. Ya sen öl, ya O ölsün ki, bu ikilik kalmasın. O'nun ölmesi imkânsızdır. Bu ne hâriçte, ne zihinde mümkün olur. Çünkü “O ölmeyen diridir.” (3) O halde ölmek sana düşüyor.

İki canlı kuşu birbirine bağlasan, aynı cinsten oldukları için, iki olan kanatları dörde çıktığı halde uçmaları mümkün değildir. Çünkü ikilik vardır. Halbuki canlı kuşa bir ölü kuş bağlamış olsan uçabilir. Zira ikilik kalmamıştır (s. 32).

Aslında sen her hâl ve durumda Hakk'ın mahkûmusun. İki parçaya ayrılmış değilsin ki bâzen çâresiz, bâzen kudretli olasın. O'nun kudretine bak ve kendini her zaman elsiz ayaksız ve bizâr gör (s. 17).

Kulluğun son sınırı, kendinden geçiş yok oluşturun. Meselâ **Man-sur**'da Hakk'ın dostluğu son hadde varınca, kendi kendisinin düşmanı oldu ve kendini yok ettirdi. “Ene'l-Hakk” dedi. Yâni “Fenâ buldum, yok oldum, yalnız Hak kaldı işte o kadar!” demek istedi. Bu bir alçak gönüllülüktür, kulluğun son haddidir (s. 252).

Bir rübâisinde de şöyle der: “Kul kendinden büsbütün geçmedikçe onun gönlünde Tanrı birliği gerçekleşemez. Tanrı'yı birlemek demek, senin varlığının O'nunla birleşmesi demek değildir, senin yok olmandır, yoksa bâtıl bir şey hak olmaz.” (4)

Bu son iki ifâde ile, gerek Hallac gerekse başka bazı mutasavvıfların **hulûl** taraftarı olduklarına dâir iddialara cevap verildiği dikkati çeker.

**

Tevhid görüşü içinde, her meseleyi tek prensiple izah etmek, kesretle vahdeti bağdaştırabilmek bir takım zorlukları ihtivâ etmektedir. Her şey Hakk'ın tecellisi ise, iyi ile kötü, güzelle çirkin nasıl aynı pota içinde mütâlea edilebilecektir? Cevap olarak farklılığın, başka başka oluşun görünüşte olduğu, bunun hiçbir zaman aslın bir olmasına mâni olmadığı, meselâ bir tek daldan kırmızı ve beyaz güllerin, dikenlerin birlikte çıktığı ifâde edilir:

Tehâlûf sûretâ mâni değildir vahdet-i asla
Olur bir şâhtan sürh u sefid ü hâr u gül peydâ
NÂBÎ

Hız. Mevlânâ'ya göre de ayrılık görünüştedir. Mânâ itibâriyle hepsi birdir. Meselâ bir emir, çadır dikilmesini emretse biri ipi bü-

(3) Furkan : 25/58.

(4) Mevlânâ, **Rubâiler**, Çev. M. N. Gençosman, 95, İstanbul 1974.

ker, biri bez dokur, biri iğne geçirir, biri çivi çakar. Bütün bu hareketler görünüşte türlü türlü ve ayrı iseler de, mânâ bakımından birdirler. Çünkü bunların hepsi bir tek işi yapıyorlar demektir. Bu dünyanın ahvâli de aynen böyledir. Hepsi Tanrı'nın kulluğunu yapar (s. 61).

İkilik teferruattadır. Asıl birdir. Bir sarayda rüzgâr esse, bu halının ucunu kaldırır, kilimleri hareket ettirir, çörü çöpü havaya uçurur, havuzun suyunu halka halka eder, ağaçları dalları ve yaprakları oynatır. Bütün bunlar başka başka hallerdir, fakat esas bakımından birdir. Çünkü hepsinin hareketi bir rüzgârdır (s. 29-30).

Gerçekte cezbeden birdir, fakat sayılı görünür. Görmüyor musun, insanın yüzlerce arzusu vardır: "Tutmaç, börek, helva... isterim" der. Bunların hepsinin aslı birdir: Açlık. Mâhiyet itibâriyle açlık tek şeydir. Doyunca hiçbir şey istenmez. O halde anlaşılmiş oluyor ki, on ve yüz sayıları yoktur, sâdece "Bir" vardır (s. 9-10).

Birisi bir şey kaybetmiş. Sağda solda, önde ve arkada arayıp duruyor. Bulduğu zaman ne sağ, ne solu, ne önü, ne de arkayı arar. Bunların hepsi yok olur (s. 37).

Ulu Tanrı ot, odun ve tezek gibi vâsıtalar ortaya koymuştur. Bunlar her ne kadar görünüşte kötü, çirkin ve hattâ iğrenç şeyler ise de, hamam işleten biri için inâyettir. Çünkü bunlarla hamamcının hamamı ısınır ve ondan da halk faydalanır (s. 15).

Pislik, namazsızlık, küfür, İslâm, şirk ve tevhid, bunların hepsi Allah katında iyidir. Fakat bize göre hırsızlık, ahlâksızlık, küfür ve şirk kötü; tevhid, namaz ve hayrât iyidir. Ama Hakk'a nisbetle hepsi iyidir. Meselâ bir pâdişah için hapsetmek, asmak, hil'at giydirmek, mal mülk, raiyyet, düğün, davul, bayrak hepsi iyi sayılır. Hil'at nasıl ki saltanatının kemâline alâmet ise, sırasında suçluyu darağacına göndermek, idam ettirmek, hapsetmek de aynen bunun gibidir. Pâdişah yönünden hepsi kemâldir, pâdişahlığın gereğidir. Fakat halka göre hil'atle darağacı nasıl aynı şey olabilir? (s. 40-41).

Bir hükümdar birini dövmelelerini, terbiye etmelerini emretse, dövülen kimse bağırıp çağırır. Bununla beraber, döven de dövülen de hükümdarın emrini yerine getirmek durumundadır. Her ne kadar dövülen, acısından bağırırsa da, herkes dövenin de dövülenin de hükümdarın hükmü altında bulduklarını ve her ikisinin aynı zâtın hükmünü yerine getirdiklerini bilirler. Demek ki, Allah'ın varlığını isbat eden kimse dâimâ Hakk'ı izhâr ettiği gibi, O'nun vücûdunu inkâr eden de yine O'nu isbat ediyor demektir. Çünkü bir şe-

yi inkâr etmeden isbat etmek tasavvur olunamaz ve bunun bir zevki olmaz (s. 231).

Aslına bakılırsa, yollar ne kadar çeşitli ise de gaye birdir. Görüyor musun ki, Kâbe'ye giden ne çok yol vardır! Bâzısının yolu Rum'dan, bâzısının Şam'dan, bâzısının Acem'den, bâzısının Çin'den, bâzısının da deniz yolundan Hind ve Yemen'dendir. Bu konuda yollara bakarsan ayrılığın büyük ve sınırsız olduğu görülür. Fakat gayeye, maksada bakarsan hepsi birleşmiş, hepsinin kalbi Kâbe'yi hedef alma konusunda anlaşmış ve orada bir olmuştur (s.129-130).

**

Bize zıtlık içinde görünen şeyler de hakikatte birdir. Meselâ gece, gündüzün zıddı ise de, onun yardımcısıdır ve aynı işi görürler. Eğer her zaman gece olsaydı baş, göz ve dimağ şaşırır kalır, delirirdi ve iş göremezdi. Bunlar gece uyurlar, dinlenirler, böylece beyin, el, ayak ve duyular bir kuvvet kazanırlar; gündüz de bu kuvveti harcarlar. O halde bütün bu zıt şeyler, bize göre zıt görünürler. Fakat Hâkim-i Mutlak'a göre hepsi bir tek iş görmektedir ve birbirine zıt değildir. Göster bakalım, dünyâda hangi şey kötüdür ki, onda bir iyilik olmasın ve hangi şey iyidir ki onda bir kötülük bulunmasın! Meselâ biri bir kimseyi öldürmek istediği zaman, daha başka bir takım kötü işlerle meşgul ise cinâyetini işleyemez. İşte bu işler her ne kadar kötü ise de, ölümü önledikleri için bir bakıma iyi sayılırlar (s. 276-277).

Kötülük iyilikten ayrılmaz. Nedir iyilik? Kötülüğü bırakmak değildir? Kötülük olmadan kötülüğü terketmek imkânsızdır. Eğer kötülük etmek sâikası olmasaydı, iyiliğin terki olmazdı. Öyleyse fâil iki değil birdir (s.169). Kezâ küfür olmadan da din olmaz, çünkü din küfrü bırakmaktır. O halde küfür olmalıdır ki, insan onu terkedebilsin. Binâenaleyh bunların ikisi aynı şeydir. Çünkü bu onsuz, o bunsuz olmaz. Yaratanları da birdir (s. 269).

Mecûsiler derler ki: Tanrı iyiliklerin yaratıcısıdır. Ehrimen de kötülükleri, hoş gitmeyen şeyleri yaratır. Biz de karşılık olarak deriz ki: Sevilen, hoş giden şeyler, hoş gitmeyenden ayrı değildir. Çünkü hoşlanılmayan olmadan, hoş gidenin olması imkânsızdır. Sevilen, hoş gitmeyenin zevâli demektir ve, hoş gitmeyen bir şey olmaksızın da onun zevâline imkân yoktur. Sevinç, kederin yok olmasıdır. O halde fâil birdir ve parçalara ayrılmaz (s.169-170). Ey Mecûsi, sen kötülüksüz bir iyilik göster ki, biz de kötülüğü ve iyiliği yaratan iki ayrı tanrı olduğunu itiraf edelim. Bu imkânsızdır. Çün-

kü iyilik kötülükten ayrı değildir, o halde aralarında fark yoktur, iki yaratıcı da gerekmez (s. 277).

Zıtlıkların bulunması tabii bir hâdisedir ve külli vahdete aykırı değildir: Bir münâzaracı, bir toplantıda bir mesele ortaya atsa, eğer orada "Kabul etmiyorum!" diyen bir muâzır bulunmadığı takdirde, o neyi isbat edecektir? Bu durumda gücünü ortaya koyamamış olur. İsbat, aykırı bir görüşe karşı yapılırsa hoş olur. İşte bu âlem de, Tanrı'nın vücûdunu izhar etmek için kurulmuş bir meclistir. Tanrı'nın varlığını kabul ve isbat eden, yahut etmeyen olmazsa işin güzelliği kalmaz ve aslında her ikisi de Tanrı'yı isbat ediyor demektir (s. 231-232).

*

**

Mevlânâ Celâleddin'de "Lâ fâile illallah" deyişin şöyle bir misâlini görüyoruz: Bir kimse perde arkasından konuştuğu zaman, bâzıları perdenin konuştuğunu zannederler. Onun sâdece bir örtüden ibâret olduğunu bilmezler. Ancak adam perdenin arkasından çıkınca onun arada bir bahâne olduğunu anlarlar. Sebeplere takılıp kalan avâmdır. Tanrı'nın velileri ise sebeplerin arkasındaki asıl iş yaparı bilirler (s. 91).

Bütün sebepler Allah'ın elinde bir kalem gibidir. Kalem hareket ettiren, yazıyı yazan Allah'tır. O istemedikçe kalem hareket etmez. Kimi kaleme takılıp kalır, kimi eli görür ve onu temâşa etmenin zevkiyle kalemi göremez (s. 293).

Bir melikinin, adamlarından hâinlerle kendisine sâdık olanları ayırdedebilmek için câriyesine: "İyice kendini süsle ve git benim kölelerime göster!" diye emrettiğini düşünelim. Emri yerine getiren câriyenin bu hareketi, görünüşte suç gibi değerlendirilirse de hakikatte sâdece pâdişahın kulluğunu yerine getirmekten ibârettir.

Böyle bir anlayışın, yâni insan ve fiillerini kâtibin elindeki kalem gibi irâdesiz ve güçsüz kabul etmenin fatalizme, koyu bir kâderciliğe götürme tehlikesi yok mudur? Mutasavvıfların anlayış ve hayat görüşlerinde böyle bir tehlike söz konusu değildir. **Hucvîri** (465/1072)'nin koyduğu ölçü, hemen bütün tasavvuf dünyası için geçerli sayılır: "Muvahhid, yâni tevâhîdi içine sindiren kişi, söz itibâriyle cebri, fiil itibâriyle kaderi ve mütezili olmalıdır ki, cebir ile kader arasındaki gidişatı sıhhatli olsun." (5)

(5) Hucvîri, *Keşfü'l-Mahcûb*, çev. S. Uludağ (Hakikat Bilgisi), 96, İstanbul 1982.

Hz. Mevlânâ da "Allah isterse bana kendisi verir." deyip, tenbel tenbel oturan yanlış düşünce sâhiplerini şöyle ikaz eder: Köpeğin akli ve idrâki olmadığı halde, karnı acıkınca senin önüne gelip kuyruğunu sallıyor, yâni: "Bana ekme ver, benim ekmeğim yok, senin var." demek istiyor. Sen köpekten de mi aşağısın? O yattığı yerden "Eğer isterse bana kendisi ekme verir." demeye râzı olmayarak yalvarıyor, kuyruğunu sallıyor. Sen de öyle yap, Tanrı'dan iste ve dilen, yâni üzerine düşeni yerine getir (s. 225).

Bununla da kalmayan Mevlânâ insanı alabildiğine faaliyete teşvik eder: **Harekette bereket vardır.** Sen topraktan daha aşağı ve kıymetsiz değilsin. Arzı bir takım hareketlerle ve belleyerek altını üstüne getiriyorlar, bir muâmeleye tâbi tutuyorlar; arz o zaman bitki veriyor. Meşgul olunmadığı takdirde ise toprak katılaşıyor. O halde, içinde bir istek duyunca onu fiile intikal ettir, yürü ve: "Bu gidip gelmenin ne faydası var?" deme. Yeter ki sen yürü, fayda kendiliğinden gelir. Bir adamın iş yerine gitmesinin faydası, yalnız ihtiyâcını arz etmesinden ibâret değildir. Yüce Allah rızkını bu yolla verir. Eğer evinde oturursa ona rızık gelmez. Çocukcağız ağladığı zaman annesi ona süt verir. "Benim ağlamamın ne faydası var, bu yüzden neden süt verilsin?" diye düşünürse sütsüz kalacağı açıktır (s. 278).

Görüldüğü gibi, Mevlânâ Celâleddin tevhid inancının uzantısı olan ve sırasında son derece ince, çetrefil meseleleri, teorik tartışmalar ve muğlak felsefi ifâdeler yerine, günlük hayattan basit misaller ve sembollere baş vurarak izâha çalışır. Onun büyüklüğünün ve günümüze kadar ter ü tâze kalmasının bir sırrı da bu olsa gerektir.

MEVLÂNÂ'YA GÖRE TÜRKMENLER

Dr. Müjgân CUNBUR

Mevlânâ'nın düşünce sisteminde esas olan parçadan bütüne gitmek, fer'den asla ulaşmak, çokluktan birliğe erişmektir. Mevlânâ parçanın bütünden, yani cüz'ün küll'den ayrılmasını ister. "Mesnevi"nin 3. cildinde Hazret-i Dekûki'yle ilgili bir hikâye anlatırken bir Hadise işaretle Hazret-i Peygamber'in büyük kimselere "Siz benim cüzlerimsiniz. Neden cüz'ü küll'den ayırırsınız?" diye sorduğunu, cüz'ün küll'den ayrılınca bir yararı olmayacağını, vücuttan kesilen bir organın da bir işe yaramıyacağını, hattâ murdar sayılacağını yazan Hz. Mevlânâ, aslına ulaşmayan fer'in yani vücuttan kopan organın öleceğini, küllün de eksik kalacağını söyler. Sonra da yedi mumun tek mum, tek mumun yedi mum, yedi mumun yedi adam, yedi adamın yedi ağaç olmasını, her an yedi ağacın tek ağaca, tek ağacın yedi ağaca ve yedi adama dönüşüp gayp perdesi altında sır oluşlarını anlatır. (1)

Mevlânâ işte bu hikâyesinde parçanın bütünle birleşmesini, çoğun teke dönüşmesini açıklar. Nitekim bu konuşmada üzerinde durulacak olan Türkmenler de Mevlânâ için bir bütünün parçasıdır.

Mevlânâ eserlerinde Türk boylarına, millet olarak Türklere yer vermiş, bir çok beyitlerinde Türkleri ve Türk boylarını anmıştır. (2) Bu boylardan biri de Türkmenlerdir. Türkmenler töreleriyle, yaşantılarından bazı görüntülerle, bazı özelliklerle "Mesnevi"de ve "Divan-ı Kebir"de yer almışlardır.

Türkmenlerin toplum hayatlarında yayla göçlerinin çok önemli bir yeri vardır. Yüzyıllar boyunca, hattâ günümüzde bahar ayları

-
- (1) *Hesnevi-i Manevi*, Tehran 1319, s. 168; *Mesnevi*, Veled İzbudak çevirisi, İstanbul 1953, c. 3, s. 156 v.d.
  - (2) Mevlânâ'nın Eserlerinde Türk Boyları ve Türk Kelimesinin Değerlendirilmesi, *Mevlânâ'nın 700. Ölüm Yıldönümü Dolayısıyla Uluslararası Mevlânâ Semineri*, 15-17 Aralık 1973 Bildiriler, s. 55-93.

geldikte Türkmenlerin kışın barındıkları ovaları, ingin düzlükleri bırakıp yüksek yaylalara çıkışları gelenekleşmiş, töre halini almıştır. İşte Mevlânâ "Divan-ı Kebir"indeki bir beytinde "Resm-i Türkmen" tamlamasıyla bu Türkmen töresinden söz eder ve: "Ey ruh, yaylaya çıkma vakti geldi, ten kışlığını bırak; Türkmenlerin töresini sonunda kuşlardan öğrenin." (3) der. Beyitte kışlak ve yayla kelimeleri Türkçedir. Yayla göçleri, ilk göçmen kuşların gelişleriyle başlar. Buraya kadar söylediklerimiz beytin dış anlamıdır. Bilindiği üzere Hazret-i Mevlânâ'nın şiirleri birer mecazlar âlemidir. Nitekim bu beyitte de Ruhun Ten kışlağından ayrılıp asıl vatanı olan yaylaya göçmesi öğütlenmekte, tasavvufdaki ruh ve kuş bağlantısına, ruhun kuş gibi uçmasına işaret edilmekte, bir bakıma ölüm, gerçekte varlıktaki birlikle birleşip bütünleşme zamanının geldiği anlatılmaktadır. Türkmen töresinden söz edilirken çok derin bir konuya böylece işaret olunmaktadır.

Bu Mevlânâ aşığı büyük halk şairi Karacaoğlan yayla göçlerinde Türkmen kızlarının katarladığı mayaların çevresinde koşuşan gök boncuklu tazılardan söz eder. "Mesnevi"de de iki yerde Türkmen köpeklerinden bahsolunmuştur. Bunlardan "Mesnevi"nin ilk cildindeki Yahudî padişahı ile müminleri yakmayan ateşi anlatan hikâyenin sonunda Türkmen köpekleriyle ilgili iki beyit söylenmiş ve:

"Türkmenin köpekleri, çadır kapısında konuğa yaltaklanırmış.

Ama çadırın yanına bir yabancı uğrayacak olursa köpeklerden arslana benzer hamleler görür." (4) denmiştir. Türkmenlerin gök boncuklu tazıları dost misafir önünde yerlerde sürünüp yaltaklanırken, bir yabancı veya bir düşman karşısında arslan kesilmektedir. Mevlânâ bu beyitlerinde Türkmen obalarının karakıl çadırlarından hargeh diye bahseder. Bundan sonraki beyit, O'nun parçadan bütüne gidişlerine bir örnektir.

"Kullukta, ben köpekten aşağı değilim. Tanrı da hayat ve kudrette bir Türkten aşağı kalmaz" derken bir yandan Türk'ü Tanrı katına çıkaracak kadar yüceltir, öbür taraftan Türkmen obasını koruyan köpeklerin kulluğunu değerlendirir.

Mesnevi'de Türkmenlerden bahseden ikinci örneğe konuşmanın sonunda yer vermek üzere araya bir önemli konuyu sokmak isterim.

(3) **Divan-ı Kebir**, Mevlânâ Müzesi Yazma nüsha No. 68, s. 211.

(4) **Mesnevi-i Manevi**, s. 19; **Mesnevi**, V. İzbudak çevirisi, c. 1, s. 67.

Bu araya sokulacak bahis bir bakıma işlenen konunun temeldeki sebebini teşkil etmektedir. Bu bahis, Moğolların özellikle Türkmenlere uyguladığı zulüm karşısında Hz. Mevlânâ'nın tutumunun ne olduğudur. Bu konu da adlarını anmak istemediğim bazı tarihçiler tarafından Büyük İnsan'ın adeta suçlanışıdır. Gerçekten Mevlânâ bir Moğol dostu mudur? Moğollara hizmet eden Selçuklu devlet adamlarını eserlerinde korur görünmesinin sebebi ne olabilirdi?

Asya içlerinden Anadolu'ya doğru bir zulüm kasırgası gibi esip gelen Moğollar, "Divan-ı Kebir"de yer yer zulümleriyle çapul ve talanlarıyla anılırlar.

"Tatar, dünyayı savaşla yıktı ama, yıkık yerde senin definen olur, ne diye gönlümüzü sıkalım, ne diye daralalım?

Dünya kırıldı, döküldü, sen de gönlü kırılmışların dostusun; senin sarhoşun, nerden utanacak bu çeşit kırılmadan, dökülmeden?"

"Tatar'a benzeyen gam, kızıp da yağmaya, çapula başlarsa ben, tıpkı otağ gibi sabır kemerimi kuşanır, ayak direr, karşı dururum." (5)

Bu beyitlerde dünyayı savaşla yıkan Moğollara karşı sabırla dayanmak gereğini öğütleyen bir millet büyüğünün davranışı görülür. O, halkı yüreklendirmeye çalışmaktadır. 1256 yılında Konya dolaylarında yapılan ve Selçukluların yenilgisiyle sonuçlanan bir savaş sırasında yazıldığı tahmin olunan bir şiirinde de Mevlânâ :

"Halk, Tatar'dan kaçıyor, bizse Tatar'ı yaradana hizmet edelim. Halk kaçmak için yüklerini develere yüklediler; bizim yüklerimiz yok biz ne yapalım? Halk, kopup kaçıyor, biz de dama çıkıp halkın develerini sayalım." diye o günlerdeki korku ve kaçıışı anlatır. (6)

Moğol konusu üzerinde asıl "Fihi Mâfih"te durulmuş, Mevlânâ çeşitli soruları cevaplanmıştır. Bu büyük İnsan'ın Moğollar hakkındaki açık düşünceleri bu bahislerde dir. Bu bahislere kısaca bakalım :

Biri Mevlânâ'ya Moğolların gelişlerinde çırılçıplakken binekleri öküzken, silâhları odundan yapılmış sonradan karınlarının doyup en iyi at ve silâhlarla donanıp haşmet ve azamet içinde bulunmalarının sebebini sorar. Mevlânâ, onların gönülleri kırık, güçleri yokken Tanrı'nın dualarını kabul ve yardım ettiğini, ancak bugün yani bu kadar ihtişam ve güçlüyken yaptıkları zulüm yüzünden Tanrı'nın onları halkın zayıflığı ve fakirliği vasıtasıyla yokedeceğini, ce-

(5) *Divan-ı Kebir*, Abdülbaki Gölpınarlı çevirisi, İstanbul 1958, c. 3, s. 229.

(6) a.g.e., c. 3, s. 259.

zalandırıldıkları zaman dünyayı zabtedişlerinin Tanrı'nın yardımıyla olduğunu anlayacaklarını söyler. Mevlânâ'nın bu cevabının sonunda Harezmi Şah'ının Moğol tüccarlarına yaptığı kötü muameleden, bu muamele karşısında Moğol hükümdarının tam bir vecd içinde bir mağarada Tanrı'ya yalvardığından, Tanrı'nın da bu yalvarışı kabul edişinden söz etmesi dikkati çeker. (7)

Birisinin "Tatarlar da kıyamete inanıyorlar" demesi üzerine Hz. Mevlânâ "Yalan söylüyorlar, kendilerini müslümanlarla bir göstermek istiyorlar" diyerek Moğollara inanılmaması gereği üzerinde durur. (8)

"Moğollar mallarımızı alıyorlar, ara sıra onlar da bize mallarını bağışlıyorlar. Acaba bunun hükmü nasıl olur" sorusunu ise "Moğol'un aldığı herşey tıpkı Tanrı'nın hazinesine girmiş gibidir. Meselâ denizden bir testi veya küpü doldurup su alsan, o senin malın olur. Testi veya küpteki suya kimse karışamaz, senin iznin olmadan su alan herkes gâsıp olur. Fakat testideki su denize dökülürse, o herkese helâldir. Bu bakımdan bizim malımız onlara haram, onların malı bize helâl olur cümleleriyle cevaplandırır. (9)

"Gidip Moğollara saygı gösteriyor, sonra da kendimizi müslüman biliyoruz" diye dertlenen birisini teselli eden Mevlânâ, onda bu yaptığı işin çirkin olduğunu gösteren kalp gözü bulunduğu için âdeti tebrik eder. (10)

"Gece gündüz kalbim canım sizin yanınızda, hizmetinizde; fakat Moğolların işinden ve meşgalesinden dolayı ziyaretinize gelemiyorum." diye özürlerini bildiren bir Selçuklu devlet adamının sözlerini ise "Bu işler de Hak işidir. Çünkü bunlar, müslümanlığın güvenini temin ediyor. Siz onların gönüllerini rahat ettirmek ve birkaç müslümanın huzur ve güven içinde ibadetle meşgul olabilmeleri için, kendinizi malınızla, canınızla feda ettiniz. Bu da hayırlı bir iştir. Ulu Tanrı size böyle hayırlı bir iş yapmak arzusunu vermiştir. Bu işe ilginizin artması, Tanrı'nın size olan inayetinin delilidir. Eğer bu arzunuz zayıflayacak veya eksilecek olursa, bu da Tanrı'nın inayetinden mahrum kalacağınıza işaret demektir. Zira, Yüce Tanrı büyük ve hayırlı bir işin, onun vasıtasıyla yapılmasını, o kimsenin sevap kazanmasını ve derecesinin yükselmesini istemiyor, demektir."

(7) *Fihî Mâfih*, Meliha U. Tarıkâhya (Ambarcıoğlu) çevirisi, İstanbul 1958, s. 85-86.

(8) a.g.e., s. 86.

(9) a.g.e., s. 84.

(10) a.g.e., s. 102-103.

cevabıyla karşılar. (11) Bu da bir tesellidir. Halkın huzurunun sağlanması için kötü olduğu kabul edilen bir işin yapılmasının sevap sayılması da bir bakıma teselli olabilir.

Bütün bu örnekler Mevlânâ'nın Moğollar'a karşı daima temkinli olduğunu, uyanık bulunduğunu, çevresindekilere de sabırla direnmelerini tavsiye ettiğini göstermektedir. Moğolları hiçbir yerde Türkmenler gibi övmemiştir. Yalnız sadakatleri için nasıl Türkmen köpeklerini takdirle anmışsa, göbeklerinden çıkarılan misk için Tatar ülkesinden gelen âhuları, ceylanları beğeniyle şiirlerinde mecaz olarak kullanmıştır.

Bu bahsi Mevlânâ'nın Selçuklulara karşı koruduğu, Moğolların şehit ettiği bir Türkmen uç beyi Akbörklü Mehmet Gazî konusyla kapayalım. Denizli tarihinde önemli bir yeri olan Mehmet Gazinin emrinde 200.000 kişilik çadır halkı bulunduğu tarihlerde yazılıdır. Selçuklu hükümdarlarınca uçbeyliğine atanmış, kahramanlığı ile ve Türkmenlerin kırmızı külâhlarını değiştirip ak-börk giydirdiği için Ak-börklü Mehmed Beg diye anıla gelmiştir. Denizli, Honas ve Dalaman vadilerine yerleşen bu uç gazisi Selçuk Sultanına tabi olarak beğliğine ait meseleleri, Selçuklularla münasebetlerini düzene koymuş, yıllık vergileri teslim için Konya'ya gidip gelmiş, bu arada da Mevlânâ Celâleddin-i Rumi hazretlerinin dostluk ve muhibliğini kazanmıştır.

Eflâki'nin "Menakıbu'l-ârifin"inde :

"Muhammed Bey o ülkenin kahramanı ve gazisi idi. Şimdi giyilen beyaz külâhlar da onun icadıdır. Bir gün Pervane bu beyi istedi. Muhammed Bey Konya'ya gelince Mevlânâ hazretlerini ziyaretle müşerref oldu. Kayseri'ye gidip emirlere, o ülkenin hesabını vermek için Mevlânâ'dan yardım ve meded diledi. Baş koyup ona mürid oldu." cümleleriyle başlayan bir olayı anlatır. Olay şöyledir :

O günlerde Mehmet Beyin adamları Hoca Mecdeddin adlı bir tüccarın tacirlerini soyup elli bin dirhem değerinde kumaşlarını alıp götürmüşlerdir. Mecdeddin bu olaydan Mehmet Beyi suçlamış, kıyamette bile onun düşmanı olacağını, elinden kurtulamıyacağını söylemiştir. Emir Mehmet Bey baş koyup dışarı çıkınca Mevlânâ, Hoca Mecdeddin'e çok yüksek sesle şöyle bağırır :

"Hâşâ ki kurtulmasın, niçin kurtulmasın? Kim diyor ki kurtulmasın? Vallahi, Vallahi her kim ki bizim medresemizin kapısından

---

(11) a.g.e., s. 14.

geçerse kurtulur. Her kim bizi anarsa kurtulur. Her kim bizi severse kurtulur.”

Mevlânâ'nın bu celâlınden korkan Mecdeddin bütün malını Mehmet Bey'e helâl eder. Mehmet Gazi Kayseri'de Selçuklu hükümdarından ve Veziri Pervane'den türlü lütuf ve ihsanlar görür. Memleketine dönünce birinden Hazret-i Mevlânâ'nın onun hakkındaki inayetini ve söylediği sözleri öğrenir. Bütün mal ve mülkünü bir çok hediyelerle birlikte Mecdeddin'e gönderir. O da bütün malını sadaka olarak dostlara dağıtıp Mevlânâ'nın çocuklarına bağışlar. (12)

Mevlânâ'nın dostluğuna, böylesine himayesine mazhar olan Gazi Mehmet Bey Moğollarla yaptığı mücadelede damadı Ali Beyin hıyanetine uğrayıp mağlup olmuş, kendisi gibi Uç Gazisi olan kardeşi İlyas Bey'le arkadaşı Salur Bey'in Moğolların eline esir düşüşlerini görmüş, dağlara çıkıp bir süre mücadelesini sürdürmüş, sonra aman dilemek zorunda kalmış, Konya'ya götürülürken Borgulu'da öldürülüp şehit edilmiştir. Bütün bu olayları Aksaray'den naklen merhum Prof. Dr. Osman Turan, "Selçuklular Zamanında Türkiye" adlı eserinde uzun uzun anlatır. (13)

Araya soktuğumuz, bir hayli uzayan bu bahsi burada kesip "Mesnevi"deki Türkmen köpekleriyle ilgili ikinci örneğe dönebiliriz. Adı geçen eserin V. cildinde Rahman kapısındaki Şeytan'ın halini anlatırken Mevlânâ şöyle buyurur :

"Mülk O'nun mülküdür, ferman O'nun fermânı. O'nun yarattığı Şeytan, O'nun kapısında en bayağı bir köpek."

Türkmenin kapısında bir köpek olsa, o kapiya yüz tutar, baş koyar.

Evdeki çocuklar kuyruğunu çekerler, onların ellerinde horlanıp durur.

Ama kapıdan bir yabancı geçse, erkek arslan gibi saldırır ona.

Türkmen tutmaç suyundan verir ona, o da o suyu yeter bulur bekçilik eder."

Mevlânâ daha sonra benzetmelerine başlar, Tanrı'nın yaratıp yüzlerce düşünce ve düzen bellettiği Şeytan'ın da bir köpek olduğunu, halkın döktüğü yüz suyunu Şeytan'ın içip geçindiği tutmaç su-

(12) Ahmet Eflâki : *Âriflerin Menkıbeleri*, Çev. Tahsin Yazıcı, Ankara 1955, c. 1, s. 525-527.

(13) Osman Turan : *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 515-516.

yuna benzediğini söyler. Köpek şeytanın kızıp saldırmasına karşı "Allah'a sığınırım" denildiğini bu sözün ise "Ey Hıta Türk'ü köpeğe bağır da yolu aç" demek olduğuna işaret eder. Bu işaretle yine Türk'ün bir yüceltilmesi yapılmış, parçadan bütüne gidilmiştir. Yine Tanrı katına çıkarılıp sanki bir Tanrı kudreti verilecek :

"Hâşâ, vallâhi Türk, bir bağırdı mı köpek de kim oluyor? Erkek arslan bile kan kaşanır, kan kusar." (14) denilmiştir.

Mevlânâ eserlerinde ufak ufak ayrıntılarıyla yer alan çadırlarıyla, torunlarına tutmaç pişiren Türkmen ninelerinden, Herise adlı keşkek yemekleriyle, az kızarmış etleriyle, badem helvalarıyla Türkmen mutfağına, koyun sürüleri, deve katarları ile yayla göçlerine kadar uzanan bir hayat biçimi, Türkmenlerin hayatıdır.

Mevlânâ Türkmenlerden başka geniş Türklük âleminin diğer parçalarını Oğuzları, Yağma, Bulgar, Hıta, Kutu, Çiğil, Taraz Türklerini Kıpçakları diğerlerini ve sıkça da Türk adını anar. Bu anışlar çoğunca mecazi değildir. Mevlânâ Türkmenler gibi Türk milletini de millet olarak, millet bilincine varmış olarak anar.

---

(14) Mesnevi-i Manevî, s. 329; Abdülbaki Gölpınarlı : Mesnevi ve Şerhi, İstanbul 1974, c. V, s. 455-457.

MEVLÂNÂ'YA GÖRE ŞİİR VE ŞÂİRLİK

Şefik CAN

Şaşılabacak şeydir ki, (Hz. Mevlânâ) duygularını ve düşüncelerini hep şiirlerle ifade ettiği, doğunun da, batının da yetiştirdiği en büyük şâirlerin takdirlerini, hayranlıklarını kazandığı halde, o kendini şâir saymamakta ve şiir söylemekten adetâ utanmaktadır.

Esasen (Hz. Mevlânâ) gibi bir hak aşıkına “Şâir” demeye insanın dili varamıyor. Nitekim, Ziya Paşa merhum bu hakikati sezmiş de :

Şâir demek öyle ehli-hâle
İrâsı-nakisedir kemâle.

(Böyle hal ehli olan kişilere “şâir” demek, onların kemâline, olgunluğuna, üstünlüğüne zarar vermektir, onları mânen zedelemektir.) demiştir.

Gerçekten de “şâir” kelimesi, Mevlânâ'yı anlatamaz, tavsif edemez. O'nu tavsif etmek için, başka kelimeler, başka sözler bulmamız gerekir.

Mevlânâ (Fihi Mâfih) eserinde bu duygularını şu şekilde ifade buyurmaktadır :

(Benim bir huyum vardır, hiç kimsenin gönlünün benden incinmesini istemem. Meselâ, bâzı kimseler, semâ esnasında bana çarparlar, bâzı dostları da bu çarpanlara çıkışırlar, mani olmak isterler, bu benim hoşuma gitmez. Bu dostlara yüz defa söyledim : Benim için kimseye birşey söylemeyiniz ben, bana çarpanlardan memnunum. Ben, o derece gönül almasını isterim ki, dostlar yanına geldikleri zaman, melûl olmasınlar, sıkılmasınlar diye şiir söylerim. Bir müddet şiiri terk ediyorum, onlar mahzun oluyorlar, benim şiir söylememi istiyorlar. Bende onları kıramıyor, şiir söylüyorum. Yoksa ben neredeyim, şiir nerede? Vallahi ben şiirden bizarım, benim yanımda şiirden fena birşey yok. Bu hal neye benzer? Bir kimse, mi-

safirinin isteği üzerine eline bir işkembe almış onu yıkıyor, bu hareketi, o pis kokulara katlanması misafirinin arzusuna uymak içindir. Çünkü, misafirin işkembe yemeğini sevdiğini bilmektedir.

Bizim vilâyetimizde "Belh şehrinde" şâirlikten daha utanılacak bir iş, bir meşgale yoktu. Eğer biz buralara gelmeseydik de kendi vilâyetimizde kalsaydık, onların tabiatına uyardık, onların istedikleri şekilde çalışırdık. Ders okutmak, kitaplar tasnif etmek işleriyle meşgul olur, şiir söylemezdik.) (Sipehsalar tercümesi s. 97, Mithat Bahari).

Gerçekten de Hz. Mevlânâ öyle bir aşk ve şevk içindedir ki, şâirlik onun nazarında çok gerilerde kalır. O, bitmek, tükenmek bilmeyen bir sezi, bir heyecan ve bir manevi zevk ile mest olmuştur da :

من این و آن درانم
سرمست به این عشقم

(Ben onu bunu bilmem, ben aşk kadehiyle mest olmuşum.) demektedir.

Dünyanın en büyük şâirleri arasında yer aldığı halde kendini ("şâir" saymayan Mevlânâ haklıdır. Çünkü o, kendini diğer dünya şâirleriyle mukayese edemezdi.

شعر با شد بر من تا که ز نم لوف ازو
هست مرا فیه دگر غیر فنون شعرا

(Benim için şiir nedir ki, ben ondan bahsedeyim? Benim diğer şâirlerin sanatlarından, hünerlerinden başka sanatım, hünerim vardır. Ben Hakk aşığıyım) diye buyurmaktadır.

Hakk aşığı olmayan şâirlerin şiirleri, fikir ve hayal mahsulüdür. Onların şiir söylemekten maksatları şöhrettir, kendilerini tanıtmaktır. Daha doğrusu, dünya şâirleri kendilerini tanıtmak için, hak şâirleri de Hakkı tanıtmak için şiir söyler. Bu sebeptedir ki, Velilerin çoğu şiir söylememiştir. Velileri birbirleri ile mukayese etmek edebe muhâlifdir, doğru değildir. Yalnız şu kadar söylenebilir ki, Mevlânâ hem büyük bir velî, hem de büyük bir şâir olduğu için tesiri büyük olmuştur. Aslında Mevlânâ'nın kendisi bir şâirdir, bir Muhammedî şâirdir. O, Ümmet-i Muhammed'e Hakk'ın bir şâiridir.

Mevlânâ'nın mübarek dudaklarından dökülen şiir yazılmasaydı biz Mevlânâ'yı tanıyamıyacaktık. Bu sebeple Mevlânâ'yı bulmak

isteyen şiirlerinin içine girsin. O'nun aşkı, imanı, heyecanı duyguları, düşünceleri hep şiirlerindedir. Bu yüzdendir ki, "Mesnevi-i Şerif" ve "Divan-ı Kebir" olmasaydı Mevlânâ da olmayacaktı.

Allah'ın, Ledünni bir şiiri olan Mevlânâ aynı zamanda büyük bir şâirdir. Fakat O, başka türlü bir şâirdir, başka türlü şiirler söylemektedir. O, dil ile söylenen şiirleri istememektedir.

کی باشد ی گفت ز باد من از بوسغی شده
با آفتاب معرفت در سایه شاه شده
با ب سر سینه اهل فاج که علم و عمل
خاصه از علم مطقی در جمله فیه شده

(Ey dil ile söylenen söz... Ben ne zaman senden vazgeçeceğim, ne vakit senden kurtulacağım da, marifet güneşinin nuru ile gerçek pâdişahımı bulacağım, ona sığınacağım, ona gönülden sesleneceğim?)

Ya Rabbi!.. Ecel gelip çatmadan beni, ilimden de kurtar, amelinden de, hele gönülden gelmeyen, ağızlara gelen, dillere düşen sözlerden beni büsbütün kurtar.) diye Hakk'a yalvarmaktadır. (Divân-ı Kebir, Cilt 5, No. 2279)

Başka bir şiirinde de şöyle buyurmaktadır:

ه سید هو سه هر گفتن . . . فال شده
ی سلا کلا صمد اطرن خود ما سه
با ب سه . . . ما را بان ده ز نه
ر قطع وصل و عهدت با طلس ناسنه
روزی به . . . یز خود فواج شوم از نبلام و ر
لو صمد ان صمدی زنده در انبیا من

(Benim bu sözlerim, bu söyleyişlerim hallerime perdedir. Gül bahçesine benzeyen gönlüm, diken gibi olan düşüncemden utanmaktadır.

Ya Rabbi!.. Ruhuma, bu dilden başka bir dil ver de, senin birliğini söyleyerek imansızlık bağlarından kurtulayım.

Birgün olsun kendimden geçeyim de.. iyiye de kötüye de aldır-mıyayım ve Hakk'ın sıfatlarını dilsiz dudaksız gönlümde söyleyeyim.) (Divân-ı Kebir, cilt 4, No. 17ğ1)

Dikkat edilirse anlaşılacaktır ki, bütün duygularını fikirlerini, aşkını, şiirler halinde, çok mükemmel bir şekilde terennüm ettiği halde, Mevlânâ, çok sevdiği Allah'ını gereği gibi anlatamadığına, duyduklarını duyuramadığına kânidir.

Bu bakımdan şiiri kifayetsiz bulmakta, dilsiz, dudaksız olarak Rabbine gönülden seslenmek istemektedir.

Nasıl ki.. Büyük Peygamber Efendimiz :

سُبْحَانَكَ مَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ يَا مَعْرُوفَ

(Ey her türlü eksikliklerden uzak ve beri olan Alalh'im!.. Seni, tam hakikatinle, şânına yaraşır bir şekilde bilemedik.) diye niyazda bulunmuştur.

Hz. Mevlânâ da şiiri, şairliği beğenmiyor değil de, şiiri kifayetsiz bulduğu için yukarıdaki beyitleri söylemiş. Âdetâ : "Allah'im, seni, senin sevgini, şânına lâyük bir şekilde ifadeden âciz kalıyorum, Allah'im, senin hakkında hissettiklerimi sözlerle, şiirlerle ifade edemiyorum, demek istemektedir."

Bundan senelerce evvel ismini hatırlıyamadığım bir İngiliz şâirinin, bir dergide şöyle bir vasiyetini okumuştum :

(Benim en güzel şiirim, bir gramafon plâğına söylenmiştir. Ancak ölümümünden 50 sene sonra bu plâk çalınacaktır.) Plâk üniversite arşivinde saklanmış, vasiyeti gereğince 50 yıl sonra plâğın açılacağı ve çalınacağı gazetelerde ilân edilmiş. Şiir meraklıları, birçok şiir kitapları yayınlanmış bulunan bu tanınmış şâirin en güzel şiirini dinlemek için üniversite konferans salonunda toplanmışlar. 50 sene evvel mühürlenmiş ve itina ile saklanmış bulunan plâk bir gramofona konarak seslendirilmek istenmiş. Binlerce kişinin toplandığı salonda herkes nefes keserek şiiri dinlemek istemişler. Ses yok!.. Plâğı tetkik ediyorlar. Görüyorlar ki plâk bomboştur. Şâir, herkesi 50 sene beklettikten sonra en güzel şiirin söylenmeyen, gönülde kalan şiir olduğunu anlatmak istemiştir.

Hz. Mevlânâ da en güzel şiirin dudaklardan dökülen değil de, gönülde duyulan şiir olduğunu anlatmak istemiştir. Daha doğrusu sözden öte, harften öte bir dil ile şiir söylemek gerektiğini belirtmiştir.

Şiiri kifayetsiz bulduğu halde, coşkun ve heyecanlı şiirleriyle dünya şâirlerinin en büyükleri arasında yer alan (Hz. Mevlânâ) hakkında, gerek yurdumuzda, gerekse yabancı memleketlerde yeti-

şen mütefekkirlerin, şâirlerin, edebiyat tarihçilerinin, Mevlânâ'nın şiirleri hakkındaki görüşlerini, o şiirlere duydukları hayranlıkları anlatırsak konu uzayıp gidecektir. Ben ne (Câmii)'nin, ne (İkbâl)'in, ne profesör (Brawne)'in, ne (Nicholson)'un, ne (Alberry)'nin, ne profesör (Şimmel)'in, ne de (Massignon)'un görüşlerini alacağım. Sadece İran'ın yetiştirdiği en büyük ediplerden olup, İran edebiyatını, İran şiirini tetkik eden, asırlar boyu Farsça şiir yazmış bulunan en tanınmış şâirlerin şiirlerinden 14 ciltlik "Mecmau'l-füsehâ"yı ve "Riyazü's-sâlihîn" gibi antolojileri meydana getiren ve Hz. Mevlânâ'nın Divân-ı Kebir'inden seçtiği şiirleri (Divân-ı Şemsü'l-Hakâyık) nâmı altında neşreden "Rıza külihan hidiyet" merhumun Mevlânâ hakkındaki görüşlerini alarak bu bahsi kapatacağım :

«Ben nâçiz kul ki.. dilim Farsça'dır. İran'da söz söyleyen ve söz bilenler arasındayım. Birçok kitaplar görmüş, şiirler dinlemiş ve okumuşum. Nice manzum ve mensur kitaplar, ediplere, ariflere ve velilere ait tezkirler yazarak, telif ederek cihâna sunmuşum. Mevlânâ'nın gazelleri gibi vecdli, aşk dolu şiirleri, farça yazılmış İran şiirleri içinde görmedim. Yine tefekkür ederek, kendi bilgime göre bir hayli düşündüm, araştırdım, hiçbir şâiri, onun şiirlerinin, onun hallerinin derecesine varmış bulamadım.

Gerçekten de Mevlânâ'nın şiirlerinde ilâhi sezisler, Rabbanî duygular vardır. O şiirlerde, o kadar hakikatlar, o kadar incelikler, o kadar ilâhi marifetler vardır ki.. geçmiş zamanlarda gelmiş ve hakikatları araştırmış ariflerin, eski devirlerde yetişmiş fasihlerin, ediplerin, hiçbirinin kitaplarında bu düşünce ve duygulara rastlamadığım gibi, zamanımızın, en büyük şeyhlerinin, mürşitlerinin sözlerinde de Mevlânâ'da bulduklarımı bulamadım.

Mevlânâ'nın nurlu gönlüne, lâfız, mânâ, yani her ikisi de aynı güzellikte aynı parlaklıkta birden geliyor. İran şâirlerinin en büyüklerinden sayılan "Şeyh Sâdi"nin gazelleri fesâhâtın en yüksek derecesine ulaşmıştır. Güzellikte de pek üstündür, fakat sözlerinin ve hayallerinin çoğu mecazlarla doludur. Mevlânâ'nın şiirlerinde olduğu gibi hakikatın keşfi ve hak yolunun açıklanması orada görünmez. Sözün güzelini, çirkinini ayırtmaya muktedir kalp gözü açık olan bir kimse ve anlayışlı bir tetkikçi bilir ki, Hz. Mevlânâ'nın sözlerinde hikâye bambaşka bir hal alır. Hakk'ın fazl ve cömertlik sofrasında o'nun başka bir payı, başka bir ilâhi kısmet ve güzelliği vardır.

(Büyümesi ve gelişmesi olmayan başka, olan yine başkadır.) Nasıl ki, Mevlânâ'nın zuhurundan zamanımıza kadar fazıl ve kemâlde aşk ve halde kâmil muhakkiklerden, Allah'a vasıl müdekkiklerden, ondan daha güzel şiir söyleyen bir kimse gelmemiştir. Daha güzel, daha yüksek şöyle dursun, onunla boy ölçüyecek bir kimse dahi bulunmamıştır. (Dibâce-i Divân-ı Şemsu'l-Hakâyık, sayfa 3).

Dil ile söylenen şiirleri pek beğenmeyen, gönül şiiri isteyen Mevlânâ, gönlünde duyduklarını coşkun bir ifade ile dile getirmeyi başarmış, onlara dinleyenleri büyüleyecek bir ruh vermiştir. İlâhî aşk ile yanan, yakılan mübarek gönlünden kopup gelen mısralar, onun zarif dudaklarından dökülürken, Allah'ın inâyeti ile canlanıyor, esrarlı bir hal alıyordu. O kelimeler aşkının tesiriyle tutuşuyor, yanıyordu, âdeta Mevlânâ'nın duyguları, heyecanı o kelimelerin içine gizlenerek geliyor, dinleyenleri büyülüyordu. Semâ ederken coşkunluk halinde söylediği şiirleri yazan sır katiplerinin de, onları dinleyenlerin de gönülleri tutuşuyordu.

TÜRK KÜLTÜR VE MİMARLIK TARİHİNDE "MEVLEVİHANE" NİN YERİ VE ÖNEMİ

Ş. Bârihüdâ TANRIKORUR

Selçuk Üniversitesi Öğr. Gör.

İslâm dininin Türkler arasında yaygınlaşması konusunda olduğu gibi, Anadolu topraklarının vatan haline getirilmesinde de en önemli âmillerden birisi - bilindiği gibi - derviş hareketleridir.¹ Yeni dinin şer'î ilkelerinin getirdiği cami ve medreselerin yanı sıra, Anadolu'nun Türk ve müslüman olmasında büyük rolleri olan ve «Tekke, Zâviye, Dergâh, Hânkâh, Âsitâne, Ribât, İmâret ve Buk'a» gibi adlarla anılan yapıların, Osmanlı kuruluş devrinde dini yönden olduğu kadar, sosyal, iktisadî ve kültürel yönden de çeşitli fonksiyonları olmuştur. Tarikatlerin yavaş-yavaş belirginleşmeğe başladığı devir, XV. yy.dır: Anadolu ve Rumeli'de istikrar sağlanıp, devleti yapan bütün müesseselerde topyekûn bir kalkınma ve teşkilâtlanmaya gidildiği bu dönemde; tekke ve zaviyelerin de kendi âdâb ve erkânlarına göre teşrifatlarını ortaya koydukları görülür. Başta Bektaşılık ve Mevlevilik olmak üzere, Anadolu'daki pekçok tarikatın (çeşitli kollarıyla) tam olarak teşkilâtlanması, tarikat kurucusu pir'lerinin vefatından çok sonraya raslar. Bu müesseseleşme devrinde geliştirilen (başta âyin, semâ, zikir, tesbih ve çile olmak üzere) tarikatlere göre değişen merasim unsurları, tekkelerin şekillenmesinde müessir olurken, tarikatlerin iç işleyiş (yani fonksiyon) münasebetlerinin manzumesi de bina şemalarının tesbitine tesir etmiştir. 1925 yılında tekke ve zaviyeler kapatıldığı zaman, nüfusu

(1) Bu konuda geniş bilgi şu kaynaklarda mevcuttur: Ö. L. Barkan, «Osmanlı İmparatorluğunda bir İskân ve Kolonizasyon Metodu olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstîlâ Devirlerinin Kolonizatör Dervişleri ve Zaviyeleri,» VD, II (1942), ss. 279-386; F. Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Ank. 1959, ss. 83-102; A. Y. Ocak, «Zaviyeler: Dini, Sosyal ve Kültürel Tarih Açısından bir Deneme,» VD XII (1978), ss. 247-269; H. Küçük, *Osmanlı Devletini Tarih Sahnesine Çıkaran Kuvvetlerden Biri: Tarikatlar ve Türkler Üzerindeki Müsbet Tesirleri*, İst. 1976.

yarım milyonu bulmayan İstanbul'da dahi 300'ün üstünde tekkenin bulunduğu gözönüne alınacak olursa, eski Türk toplumunda bu müessesenin icra ettiği faaliyetin yoğunluğu kolayca anlaşılır. Buna bağlı olarak, çeşitli kollarıyla sayısı yüzleri bulan tarikatlerin, çoğunluğu arşiv belgelerinde gizli kalmış bini aşkın tekkesinin meydana getirdiği bu yaygın müessese, Türk dini-içtimai, edebiyat ve tasavvuf müzikleri tarihinde olduğu kadar, Türk sanat ve mimarisinde (yani kül olarak Türk Kültür Tarihinde) de başlıbaşına bir araştırma alanı oluşturmaktadır.

Mevlevilik 700 yıl boyunca, saraylardan, İmparatorluğun en ücra köşelerindeki (çizim: 1) köylere kadar toplumun her kesimiyle sıkı bir ilişki içinde bulunmuş; ciddi bir disiplin içinde verilen din, dil, edebiyat, müzik, kültür ve sanat eğitimiyle, İmparatorluk içinde birer kültür merkezi, ilim-irfan-terbiye mektebi, birer akademi veya konservatuar niteliği taşımış, büyük edip, şair, mesnevîhân, mütefekkir, müzikşinas, ressam, hattat, nakkaş ve el sanatkârları yetiştirmiştir. Dar ve katı görüşlü din ulemâsına karşı, Türk sanat ve fikir adamını korumuştur. Türk medeniyeti en derin kökleriyle bu ocakta serbest bir gelişme mekânı bulmuştur. Mevlevilik, bir yandan tasavvuf eğitimiyle, yüksek ahlâklı «insan-ı kâmil»i yetiştirirken, bir yandan da kütüphane ve çeşitli koleksiyonlarla Türk düşünce hayatının ve dünya görüşünün gelişmesine katkıda bulunmuştur. Sadece İstanbul Galata Mevlevîhanesi, 430 yıllık hizmeti sırasında, 70 kadar divan sahibi şair yetiştirmiştir ki en ünlüleri Şeyh Galib'le Mesnevîyi şerhedenler içinde gerek semboller, gerekse manevî değerler bakımından en üstün sayıldığından Hz. Şârih lakabıyla anılan Şeyh İsmail Ankaravî Dede'dir. Şeyh Atâ-ullah Dede, Arapça - Farsça - Fransızca ve Almancayı iyi bilen bir cebir ve hendese âlimidir. Ayrıca hat türlerinden Tâlik'te üstad ve iyi bir müzikiçidir. Bütün bu çağlarının ötesinde yaşayan simâlar arasında birkaç isim seçebilmek çok güçtür: Kutbünnâyî Osman Dede, Fasîh Dede, Vardakosta Ahmed Ağa, son muvakkit Münis Dede, Hammamizade İsmail Dede, Zekâi Dede, İtri, III. Selim, II. Mahmud, Ahmed Celâled-din Dede, Rauf Yektâ Bey ve daha niceleri...

Güzelin ve güzel sanatların büyük aşığı Pir'lerinin izindeki Mevlevilerin, herbiri birer soyut sanat şaheseri olan Hatt örneklerinden başlamak üzere, sedef ve fildişi yazı takımlarından sanat saatçiliğine, cild işlerinden oymacılığa, tesbih, tezhib ve ebrûculuğa

kadar çok çeşitli sanat dallarında Türk kültür ve sanatına büyük hizmetleri olmuştur.²

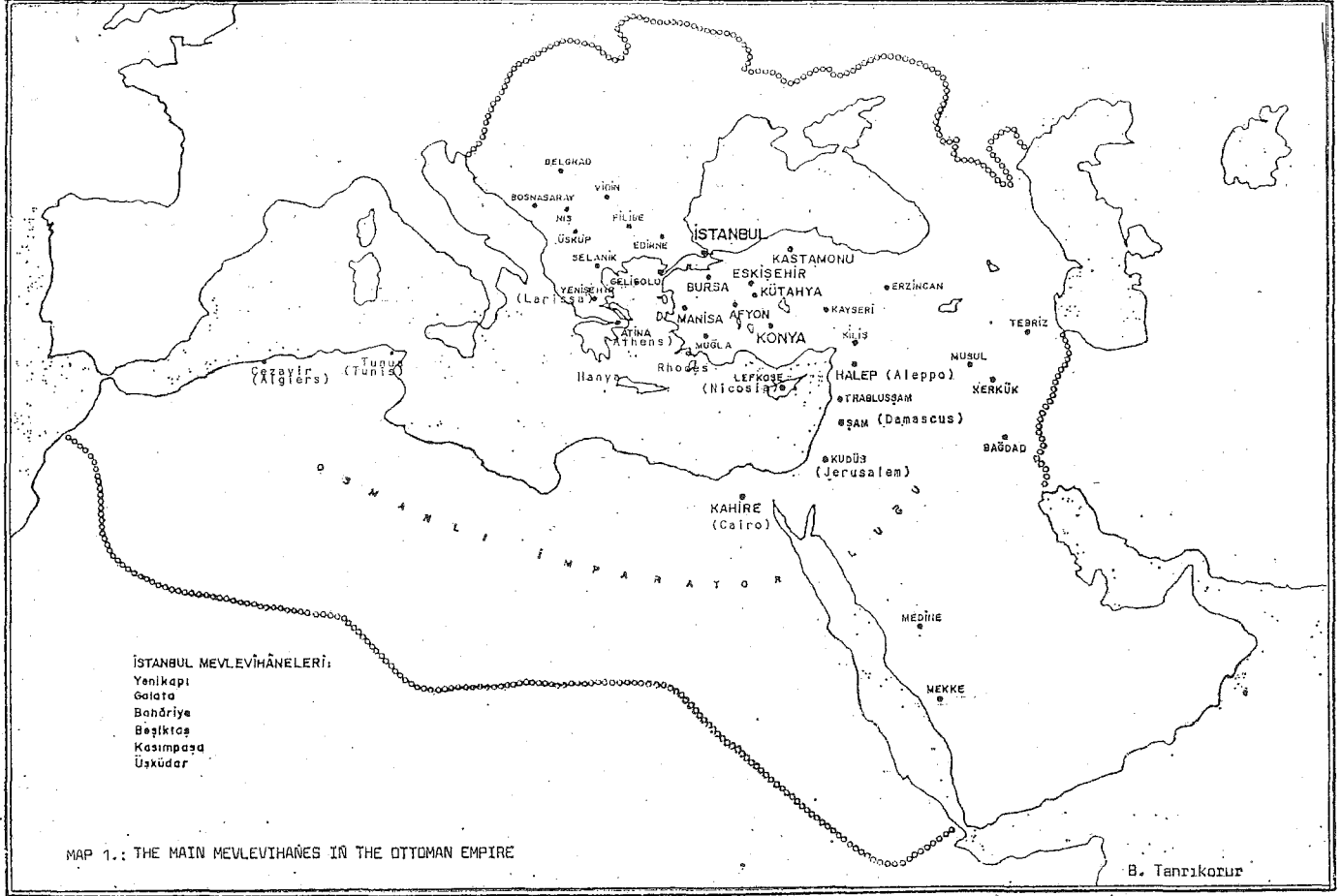
Bu konuşmanın sınırlı süresi içinde özetle örneklemeğe çalıştığımız, Türk kültür tarihindeki önem ve fonksiyonunun yanısıra, Mevlevihanelerin Türk tekke mimarisi tarihinde de büyük bir yer ve önemi vardır. Ancak bu konu, elde mevcut örneklerin sayısına nisbetle, üzerinde pek az çalışılmış bâkir bir araştırma alanıdır: sanat tarihi sistematığı içindeki çalışmalar bugüne kadar henüz büyük bir sayıya ulaşamamıştır. Çoğu incelemeler, Mevlânâ Dergâhı, Yenikapı ve Galata Mevlevihaneleri gibi birkaç büyük merkez üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunun yanında birçoğ mevlvihänenin hâlihâzır durumu (ayakta mı, yıkılmış mı olduğu), tarif, rölöve ve resimleri tesbit edilememiş, kitabeleri okunamamış olmasından başka, yeri dahi tam olarak bilinmemektedir. Oysa, Selçuklular'dan Meşrutiyete kadar yapılmış olan Mevlevihaneler, tekke mimarisi tarihinde, her dönemin ayrı özelliklerini taşıyan çok değerli örneklerdir. Mevlevihaneler, ayrıca, 700 yıllık mazisi olan büyük bir tarikatın müessesesi oldukları için, günümüzde üzerinde en fazla kaynak bulunan, teşkilât - teşrifat, âdâb - erkânına hâlâ riayet edilen tarihi bir tasavvuf sistemi ve âyin tarikatı konusu teşkil etmektedir. Bu bakımdan örnekleri uzun bir tarih perspektivi içinde incelenebilir ve daha kapsamlı bir mimari fonksiyon analiziyle tipolojik değerlendirme yapılabilir ki bu da bir sanat tarihçisi için iyi bir şans, önemli bir fırsattır. Nisbeten bol tekke örneklerine sahip (Bektaşılık gibi) diğer büyük tarikatlar için de bizce böyle bir çalışmanın yapılması şarttır. Zira ancak bu suretle tekke mimarisinin büyük tarihi ile dinî ve sosyo - kültürel ilişkilerindeki ilmi boşluk doldurulabilir.

Bugün sizlere, Mevlânâ ve Mevlevî kültürü severlere, bu fazla çalışılmamış olan alanda, 4 yıl sürmüş olan nâciz bir çalışmamızın sonuçlarını sunmak istiyorum. Türkiye'de tekkelerin faaliyeti kurum olarak - bilindiği gibi - 1925'te son bulmuştur. Ancak, İslâm dininin Anadolu Türkleri arasındaki ilk yayılış devirlerine çok benzeyen bir şekilde, Batıda İslâm tasavvufu üzerine uyanan ilgi sayesinde ve İslâmî tarikat mensuplarının eliyle, İslâm dini gittikçe yayılmaktadır. Mensubu olmakla gurur duyduğum Selçuk Üniversitesi'nin örnek bir kadirşinaslıkla fahrî doktora pâyesi verdiği İtal-

---

(2) Bakınız Ecz. Uğur Derman, «Mevlevilikte Sanat», *Organorama Dergisi*, sayı 5, Ekim 1973, ss. 10-14 ve Şahabeddin Uzluğ, *Mevlevilikte Resim, Resimde Mevlevîler*, Ankara 1957.

Çizim 1. Osmanlı İmparatorluğunda Mevlevihanelerin Dağılım Haritası

yan dostlarımız, bunun tipik bir misalidir. Hz. Mevlânâ ve Mevlevilik de bu hareketin içinde en büyük rolü oynamaktadır. Avrupa ve Amerika'nın Londra ve San Fransisco gibi büyük merkezlerinde, Mevlevî âdâb ve erkânının Batılılarca öğrenilmesiyle, bu kurum kesintisiz bir şekilde yaşamağa devam etmiştir. Bu gerçeğin en nâciz bir canlı misali olarak huzurunuzda olmaktan ayrı bir şeref duyuyorum.

1976'da Los Angeles'de böyle bir mevlevihanede, Amerikalı Mevlevîlerin dâveti üzerine gelen Konyalı Mevlevî merhum SÜLEYMAN HAYATÎ DEDE'nin eliyle müslüman oldum ve bu zatın davetiyle İslâmı ve Mevlevîliği öğrenmek amacıyla, Kaliforniya Üniversitesindeki heykel sanat ve tarihi doçentliği görevimi bırakıp Konya'ya geldim. Hayatımdaki büyük değişikliklerin de tesiriyle, Prof. Dr. Oluş Arık'la görüşerek, Tekke Mimarisi ve Anadolu Mevlevihaneleri üzerinde çalışmaya başladım.

Sonuç olarak bu çalışmamda: «Tekke ve Zaviye» ana başlığını taşıyan **I. Bölümde**, Mescid-i Nebevî (= Hz. Peygamber'in Evi)'nin, Tekke ve Zaviyelerin, gerek menşe' ve mahiyetine, gerekse mimarisine tesirleri, ayrıca Ortaasya Türk mimarisinin Tekke ve Zaviyelere tesirleri incelenmiştir. Yine bu bölümde, Anadolu'daki tekke ve zaviye mimarisi, tarikatlerin müesseseseleşmesinden önceki ve sonraki devirler olarak iki döneme ayrılarak incelenmiştir. **II. Bölümde**, hayatı, eserleri ve tasavvufî şahsiyetiyle Mevlânâ özetlenmeğe çalışılmış; mevlevî tarikatı ve mevlevîhaneler; tarihçe, teşkilât-teşrifat, âdâb-erkân, yönetim-egitim, ve mevlevî mukabelesinde semboller açısından ele alınmıştır. Anadolu Mevlevîhanelerinin Mimari Fonksiyon Analizi başlığını taşıyan **III. Bölümde** ise, Mevlevî tarikatının iç fonksiyon münasebetlerinin bina şemalarına ve çeşitli mimari ünitelerinin oluşumuna nasıl tesir ettiği ve mevlevîhanelerin genel ve özel mimarisi ile tezyinat unsurları ele alındıktan sonra; 25 Anadolu mevlevîhanesi, 12 âsitane ve 13 zaviye olmak üzere iki grup halinde ve oldukça detaylı tariflerle tanıtılmıştır. («Zaviye»lerden, 1001 günlük çilenin çıkarılıp 'dede' olunmasına imkân veren teşkilâtlı tekke olma özelliğiyle ayrılan, incelediğimiz 12 «âsitâne» şunlardır: Konya Mevlânâ Dergâhı (Pir Evi), I. ve II. Manisa Mevlevîhaneleri, Afyonkarahisar, Eskişehir, Kütahya, Galata, Yenikapı, Kasımpaşa, Bahariye, Bursa ve Gelibolu Mevlevîhaneleri. İncelediğimiz 13 zaviye ise: Konya Şems, Âteşbâz ve Cemal Ali Dede zaviyeleriyle Karaman, Çankırı, Antalya, Edirne, Kilis, Antep, Muğla, Marmaris, Tokat ve Üsküdar Mevlevîhaneleridir.) Değerlendirme ve Sonuç kısmında, Anadolu Mevlevîhanelerinin

tekke mimarisindeki yer ve önemiyle mimari hususiyetleri ele alınmıştır. Bu metin kısmıdır. Çalışmanın ikinci kısmı ise, birinci kısımda sözü edilen 25 Anadolu mevlevihanesinin plan - kesit - görünüşlü rölöve çizimleriyle eski-yeni fotoğraflarına ve kitabelerine ayrılmıştır.

Takdir buyrulur ki, bu çalışmamızın sadece birkaç örnek ve sonuç bölümü ile yetinilip, çok kısa olarak özetlenmesi dahi, bize ayrılan konuşma süresini çoktan aşacak hacimdedir. Bu yüzden, çalışmamızın sonucu ve birkaç ilginç mevlevihane örneğinin slaydlarını sunarak, hem sizlerin nazik ilgi ve dikkatini fazla yormamağa, hem de zaman sınırlarımıza saygılı kalmağa çalışacağız.

Mescid-i Nebevi'nin Ortaasya ev, külliye ve bazı cami şemalarından başlayıp Anadolu tekke ve zaviyelerinin menşe' ve mahiyetlerine kadar yansıyan etkileri, mevlevihaneler üzerinde de açıkça görülmektedir. Tarikat silsilenamelerinde tarikat pirini şeyhten şeyhe geriye doğru götürüp Hz. Muhammed'e kadar dayandırmak âdeti vardır. Bu inanışa göre Mevlevî tarikatı da, diğer İslâmî tasavvuf yolları gibi, Peygamber'le ashâbının yaşayış tarzının örnek alınmasından doğmuş, mimari fonksiyon bütünlükleri de Mescid-i Nebevi mirasından alınmıştır. Mevlevî dergâhlarındaki külliye bütünlüğü ve işleyişindeki tasavvur ile mimari unsurlar (özellikle ev - mescid ikili fonksiyonu) ve vefat eden büyük şeyhin türbesi ile mescid - semâhane arasındaki münasebetin de Mescid-i Nebevi'den intikal ettiği açıktır. Mevlânâ Dergâhı ile II. Manisa, Afyonkarahisar, Yenikapı, Bahariye ve Bursa Âsithânelerinin muhafaza ettikleri son durum yerleşiminde; Mescid-i Nebevi ile başlayıp Anadolu'daki pir evleriyle büyük tekke manzumelerinde devam eden, ihata duvarıyla çevrilmiş ana avlu etrafındaki mimari ünite kompozisyonu anlayışının tesirlerini ve genel karakter olarak peşpeşe sıralanmış derviş hücreleri, şeyh dairesi ve servis bölümleriyle karşısındaki mescid - semâhane - türbe ünitesini görmekteyiz. Ayrıca, çoğu mevlevihanelerde ölen şeyhin mescid veya semâhanenin içine veya yanına gömülmesiyle doğan mescid - semâhane - türbe irtibatı, Hz. Peygamber'in Mescid-i Nebevi'nin içine gömülmesinden kaynaklanmıştır. Mevlevî âsithânelerinde çilekeş canların kazancı dedeler, dervişlerin şeyh veya ahçı dede tarafından yürütülen talim ve terbiyesi de Peygamber'le ehl-i suffe münasebetlerinden örnek alınmıştır.

Mevlevihaneleri tarih sırasına koyduğumuz zaman, tekke ve zaviye mimarisi dönemlerinin özellikleri hem plan şeması olarak, hem de kitabe ve vakfiyelerinde tekke anlamında kullanılan deği-

şik terimler açısından görülmektedir. Böylece, bu kadar az örnekle dahi, mevlevihanelerin incelenmesinde genel tekke ve zaviye mimarisinin tarihi gelişimi izlenebilmektedir. Mevlevihanelerin her tarih döneminde o dönemin genel tekke şemaları mevlevî tarikatının belli fonksiyon - semâhane, matbah-ı şerif ve dede hücreleri gibi - ihtiyaçlarına uydurularak kullanılmıştır. Meselâ ilk devir Ortaasya menşe'li merkezî kubbeli avlu - eyvan haçvarı şeması en çok XIV. yüzyıldan kalma I. Manisa Mevlevihanesi, daha az olmak üzere de Antalya Mevlevihanesinde görülür. I. Manisa Mevlevihanesinin plan şeması, düz çatısı ve orta kubbeli dış görünüşüyle giriş kapısı, Merv bölgesindeki bazı IX - XI. yüzyıl ev örneklerine o kadar benzemektedir ki, bu benzeş Ortaasya ev mimarisinin buradaki menşe' etki ve sürekliliğinin açık bir delili olarak değerlendirilebilir.

XVI. yüzyılın standard ters T planlı çapraz mihverli zâviyeli - cami şeması, ilk Edirne Mevlevihanesi olan Muradiye Zaviye - Camiinde; erken dönem klasik Osmanlı külliyesi içindeki zâviye-tabhanelerine bir örneğe, Eskişehir Kurşunlu Mevlevihanesinde müşahade olunabilir. Erken Selçuklu devrindeki türbe - mescid şemalı zâviyeleri arasında Konya Şems ve Cemal Ali Dede Zaviyeleri anılabilir. Aslında XIV. yüzyılda kurulan Karaman Mevlevihanesi, XVII. yüzyıldaki son durumunda halâ ilk nüvesi olan türbe - mescid şemasını korumakta; ve XIX. yüzyılda kurulan Marmaris ve Üsküdar Mevlevihanelerinde de aynı şema görülmektedir. Resim 3. Üsküdar Mevlevihanesi Dış Görünüşü ve Resim 4 Üsküdar Mevlevihanesi Türbe-i Şerifinin İç Görünüşü.

Ayakta olan çoğu mevlevihaneler (özellikle âsitaneler) daha ziyade tarikatların müesseseseleşmesinden sonraki dönemlerde inşa edildiği için, devranî âyin yapan diğer tarikatların dairevî plana yakın, içi sütunsuz, dolayısıyla dönme hareketine elverişli âyin meydanlarına, galerili seyirci mahfilleriyle çevrilmiş olma özellikleri açısından benzemektedirler. Bu yüzden, Mevlevî tarikatının semâ mukabelesi ihtiyaçlarına göre yapılan semâhanelerde, düşük kotlu ve korkulukla ayrılan gelişmiş semâ meydanı, mıtrıb ve seyirci mahfilleri, Mesnevî kürsüsü vs. bulunmaktadır. XIX. yüzyılda inşa edilen ahşap mevlevihanelerde³ kare veya dikdörtgen planlı bir ana semâhane mekânının içine yerleştirilen çepeçevre korkuluk ve se-

(3) Galata, Yenikapı, Kasımpaşa, Bahariye, Bursa, Kütahya, Tokat ve Muğla Mevlevihaneleri daha önceki yüzyıllarda kurulmuş oldukları halde, son görülen semâhane binaları XIX. yüzyılda yapılmıştır.

yirci mahfilleriyle sınırlandırılmış çokgen veya dairevi planlı semâ meydanı mevcuttur. Semâ meydanı, malzemenin ve genel planın elverdiği ölçüde, mevlevî semâsına en uygun olan daire şekline yaklaştırılmak istenmiştir. (Resim 5. Galata Mevlevîhanesi Semâhanesinin İç Görünüşü) Kütahya Mevlevîyanesi II. Mahmud devrinde büyük bir yıkım ve yenilenme ile geç devir dairevi planlı semâhanesine sahip olmuştur.

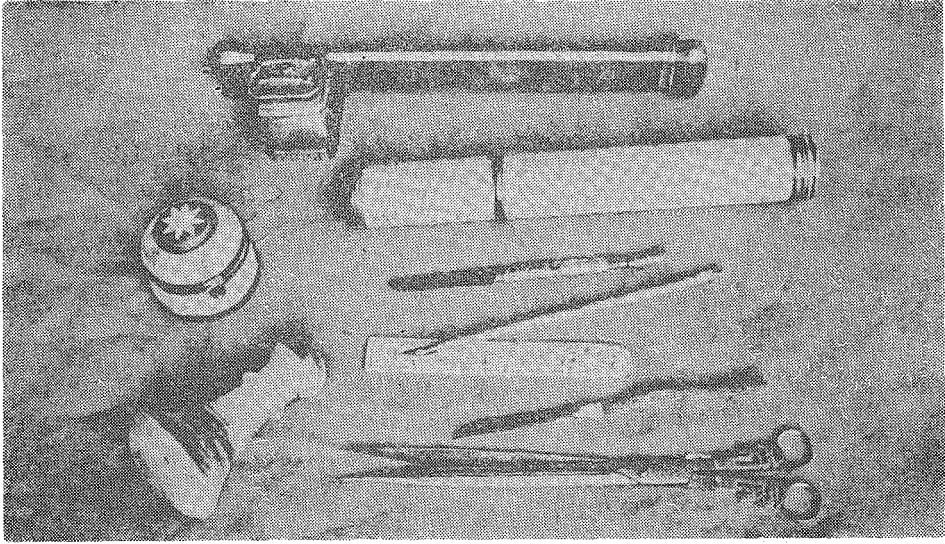
Erken dönemlerde kurulan bazı semâhaneler (Mevlânâ ve Afyonkarahisar Mevlevîhanelerinde olduğu gibi) çeşitli tadilatlar, mahfil ve korkuluk ilâveleriyle geç devirlerin semâ mukabelesi ihtiyaçlarını karşılayabilmişlerdi ve hâlâ erken devir kare planlı semâ meydanı şemasına sahiptiler.

Türk kültür tarihinde büyük bir sanat ve manevî eğitim rolü oynamış olan tekke ve zaviyelere ve bu arada mevlevîhanelere ilgi ve saygı gösterilmesi, araştırılıp korunması için bir an önce harekete geçilmesinin elzem olduğu inancındayız. Zirâ ilgisizlik ve bilgisizlikten çoğu yıkılıp yok olmak üzeredirler. Bu ise, sadece eski ve harap bir binanın yıkılmasından ibaret basit bir konu değildir. Harabe haline gelmiş dahi olsalar, bu binalarla birlikte yüzyıllar boyu Türklerin manevî, edebî ve sanat hayatının yaşandığı yerlerin tarih sayfaları, doğru-dürüst tanınmadan, ebediyen kapanmış olacaktır.

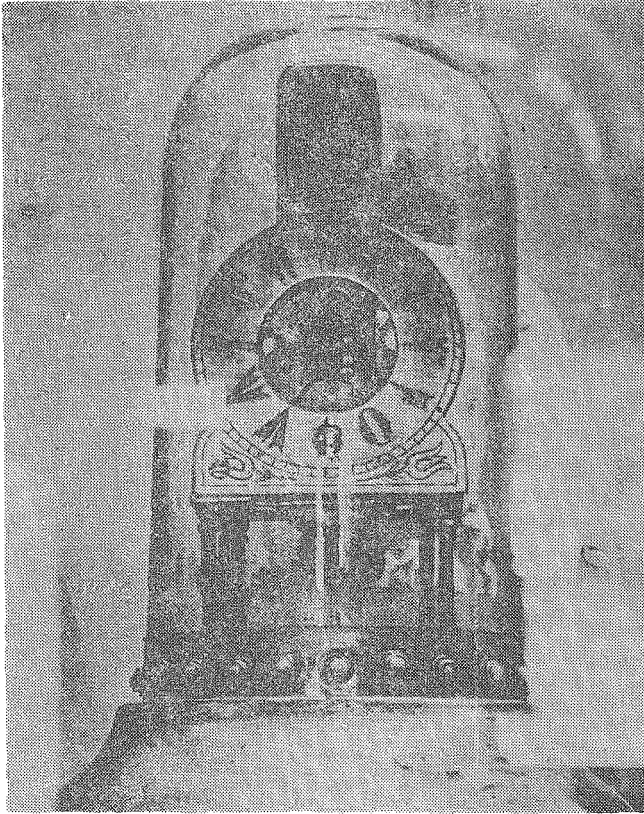
Bir milletin kültür mirası ile geleceği arasında en önemli manevî bağı teşkil eden bu yapıların korunup eski fonksiyonlarına en uygun amaçlarla kullanılıp hayatîyetlerini sürdürmeleri, aksi düşünülemez bir milli görevdir. Bunun için de ekip halinde çok daha geniş ve detaylı bir mimari fonksiyon analizi çalışması ile, gereken yerlerde çok dikkatli ve uzmanca restorasyon yapılmasının zarurî olduğu görüşündeyiz.

Tekke ve zaviyelerin faaliyeti kurum olarak son bulmuştur. Bu tartışılmaz, geri dönüşsüz bir gerçektir. Ancak, yaklaşık 900 yıllık bir milli kültür mirası, tarih ve kültür şuuruna sahip bir sanat anlayışıyla ele alınabilir, peşin yargılardan sıyrılmış objektif bir bakışla değerlendirilebilirse, gelecek kuşakların bundan çok büyük faydalar sağlayacağı da aynı şekilde tartışılmayacak bir gerçektir.

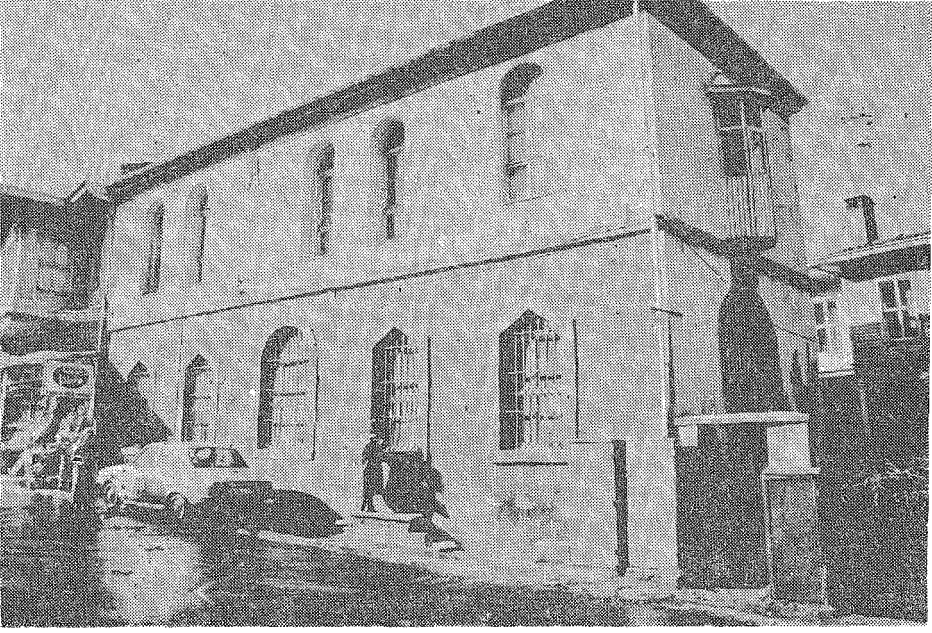

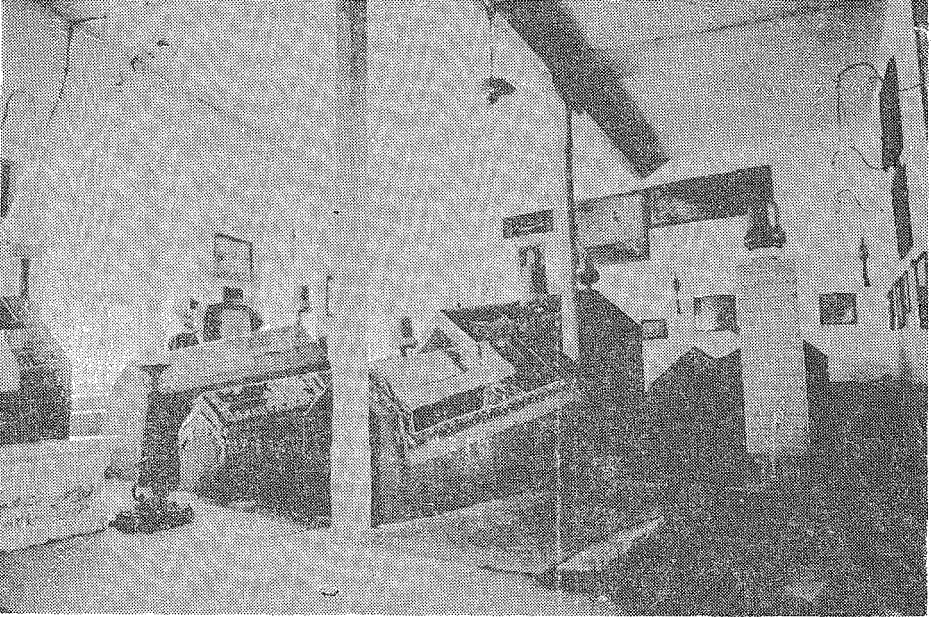
Resim 1 : Fildişi hat takımı: Oymalı kalem kutusu, hokka, makkas ve mevlevi sikkesi motifli makt'â

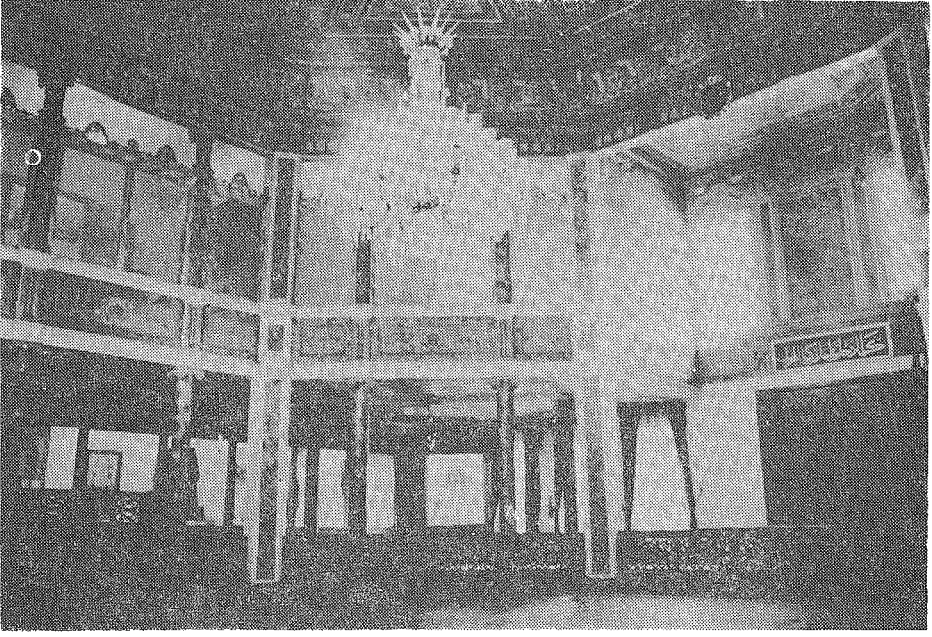
Resim 2 : 1809 tarihli küçük bir masa saati
(yapan: Ahmed Gülşeni el-Mevlevi)

Resim 3 : Üsküdar Mevlevihanesi Dış Görünüşü

Resim 4 : Üsküdar Mevlevihanesi Türbe-i Şerifinin İç Görünüşü

Resim 5 : Galata Mevlevihanesi Semâhanesinin İç Görünüşü

MEVLÂNÂ VE ÖLÜM FELSEFESİ

“Philosopher, c'est apprendre à mourir”
(Felsefe yapmak ölmeyi öğrenmektri)
Montaigne, Essais, I/10

Doç. Dr. İsmail YAKIT

Kavram ve Fenomen Olarak Ölüm : Canlı varlıkların hayatîyetlerinin son bulmasına ölüm adı verilir. Her canlının er geç düçâr olacağı ve ondan ayrılmayan bir olayı ifâde eden bir kavramdır. Ölüm kelimesi sözlüklerde: “Bir şeyden kuvvetin gitmesi”, “hayatın zıttı”, “geçmek”, “aşmak”, “sönmek”, “bitmek-tükenmek”, “his-siz kalmak”, “derûni uyku”, “hayvanî kuvvetin zevâli ve ruhun cesetten kurtuluşu” (1) gibi anlamlara gelmektedir.

Ölüm kavramı, her canlı varlıkta; kiminde his, kiminde fikir olarak mevcuttur. Aksi takdirde, canlıların yaşama savaşı ve savunma mekanizmalarının nedenini açıklamak imkansız olurdu. Nitekim bu üniversal prensip, Tanrı'nın Kur'an'da: “Her nefis (= canlı) ölümü tadıcıdır” (XXIX/57) âyetiyle serâhat kazanmaktadır. Ölüm duygusu (hissi), nebâti ve hayvanî nefste “instinctif” (= içgüdüsel) bir bilgi olarak mevcuttur. Ancak, şuur mevcut olmadığından böyle bir bilgi onlarda yokmuş gibi görünür. Mesela hayvan için ölüm, ancak onunla karşılaştığında, veya bir tehlike anında kendini gösterir. Tehlike olmadığı zaman böyle bir duygudan uzaktır. İnsan ise şuurlu bir varlık olması hasebiyle, ölüm hakkındaki bilgisi, ölümle karşılaşsın veya karşılaşmasın mevcuttur. İnsan, mâziyi bilen, hâli yaşayan ve istikbal hakkında bir takım muhâkemeler yürüten ve planlar yapan bir varlıktır. Bu nedenle ölüm kavramını düşünür, fenomenini değerlendirir, hattâ ona karşı tavırlar

(1) Bu anlamlar için Bkz. İBN FÂRİS, Mu'cemu Mekâyisi'l-Lügât, C. V, s. 283, 2. baskı, Kahire, 1969; BELOT (J.B.), el-Ferâidu'-Durriyye, s. 476-7; Bu ve diğer anlamlar için ayrıca Bkz. İBN MANZUR, Lisânu'l-Arâb el-Muhît, III/546-8, Beyrut, 1972

alır, hazırlıklar yapar. Onunla ilgili bir takım inançlara sahip olur. Hayatı bile ölümü dikkate alarak değerlendirmeye tâbi tutar.

Ölüm fenomeni, tıpkı dünyaya geliş gibi, insanın kendi irâdesinin dışında cereyan eden bir hâdisedir. Doğum ve ölüm mukadder iki fenomendir. Çoğu zaman ikisi beraberce değerlendirilir. Bunlardan birine verilen anlam, diğeri hakkında bazı fikirler getirir. Hatta doğmak bile ölmek şartıyladır. Nitekim, Hz. Ali'nin: "Dünyaya ölümü karşılamak için geldin. Dünyaya gelişin, oradan gitmen içindir" (2) sözünden bunu anlamaktayız. Yine bu meyanda Ausone de Chancel: "Gireriz bağırırız ve işte hayat, bağırırız çıkarız ve işte ölüm" (3), Çağdaş biyolojist ve Nobel mükafatı sahibi François Jacob'un: "Genetik program, bireyin ölümünü yumurta döllendirir döllenen yapar" (4) sözleriyle hayatla ölümün birbirine ne kadar sıkı sıkıya bağlı olduğunu vurgulamak istediklerini görürüz. Hatta Montaigne'in: "Sen hasta olduğun için ölmüyorsun, canlı olduğun için ölüyorsun" (5) sözünde de bu hakikat gizlidir.

Bu iki mukadder fenomenlerden biri olan hayat, içinde bulunduğumuz ve her an tecrübesini yapmakta olduğumuz bir fenomen iken, acaba ölümü tecrübe etmek mümkün müdür? Bu sorunun cevabını Alman filozofu İmmanuel Kant'la beraber verelim: "Bizzat ölüm hiç bir zaman tecrübe edilemez. (Onu tecrübe hayatı ortadan kaldırır). Onu ancak başkalarında idrak edebiliriz" (6). Ölümün tecrübe dışında kalışını La Rochefoucauld: "Güneş ve ölüm (kendilerine) sabit ve sürekli baktırmaz" (7) sözleriyle ifade ediyordu. Tecrübesi imkansız olan ölümü, hayatta iken tam manasıyla düşünmek ve idrak etmek kâbil midir? La Bruyère: "Ölüm hayatın her anında kendini hissettirir ama sadece bir defa gelir. Onu idrak etmek, onun acısını çekmekten daha güçtür" (8), Denis de Rougemont:

-
- (2) **HZ. ALİ DIVANI**, terc. ve şerh: Müstakim-zâde Süleyman Sadettin Ef., sadeleştiren: Şakir Diclehan, Ana Yay., İstanbul, 1981, s. 632.
- (3) **CHANCEL (A. de)**, *Quatrin inscrit en tête d'un Album, Citations Françaises* içinde, Larousse, Paris, 1977, s. 119. Bu kitaptan yapılan sitasyonlar için bundan sonra (*Cit. Fr.*) kısaltmasını kullanacağız; Ayrıca Bkz. **GRATELOUP, Dictionnaire Philosophique de Citations**, Hachette, Paris, 1985, s. 165. Bu kitap için **DPC** kısaltmasını kullanacağız.
- (4) **JACOB (F.)**, *La Logique du Vivant*, s. 331, Gallimard, Collection Tel, Paris, 1970; Krs. **DPC**, 165.
- (5) **MONTAIGNE**, *Essais*, 1580-1595, III, XIII, **DPC**, 168.
- (6) **KANT (İ.)**, *Anthropologie du Point de vue pra-matique*, 1798, M. Foucault Terc., Vrin, **DPC**, 165.
- (7) **LA ROCHEFOUCAULD**, *Maximes-Réflexions morales*, 1664-XXVI, **DPC**, 166; *Cit. Fr.*, s. 335.
- (8) **LA BRUYERE**, *Les Caractères*, 1688-1696, de l'Homme, 36, **DPC**, 165.

“Şayet bir insan ölümü tam manasıyla düşünüyorsa, o esnada ölecektir (9), Renard: “.. Ölümünden en iyi bahsedecek olan ölümlerdir” (10), André Malraux: “Ölümünden ancak müzik bahsedebilir” (11) diyerek ölümü idrakin güçlükleri üzerinde dururlar ve onu insanın tam anlamıyla hayattayken idrak etmesinin gayr-i kâbil bir keyfiyet olduğunu belirtirler. Gerek kavram ve gerekse fenomen olarak bizde daima kendini hissettiren ölümü, tecrübe yoluyla öğrenemez ve hakkında tam bir idraka sahip olamazken acaba onu nasıl açıklıyabiliriz? Ölümü insan zihninde bir imaj telakki eden Bochelard’ın şu sözüne katılmamak elde değil: “.. ölüm sadece metaforlarla açıklanabilir” (12).

Ölüm düşüncesi akıl ve şuur sahibi insanda her zaman mevcuttur. İnsan ölümü hayatının çeşitli dönemlerine göre hafif veya şiddetli olarak hisseder. E. Von Aster’in dediği gibi: “Gençlikte bu fikir bir ihtimâli ifâde eder. İhtiyarlık zamanında ise o bir bedbâhtır, biraz gecikse ve kendisini bekletse bile geleceğinden hiç kimse nin şüphe edemeyeceği bir bedâhati ifâde eder. Gençlikte ölüm bir tehlikedir ve her tehlike gibi yaşama enerjisini kamçılar, bu sebepten dolayı da yalnız itmez, kendine doğru çeker de. İhtiyarlık zamanında ise ölüm, günün nihayet bulduğu akşam gibi, içinde hayatın eriyip kaybolduğu bir zulmetten başka bir şey değildir” (13). Ölüm düşüncesinin insana verdiği duyguyu Valléry şu sözlerle açıklıyor: “Ölüm (insana) birbirine zıt iki duygu verebilir: Ya ölmeyi düşündürür ki bu, meçhule karşı varlıkları savunmasız bir şekilde yaralar, veyahut mümkün bütün şerlerden kurtarır ki, bu da onları mukâvemetli yapar. Aşağı yukarı herkeste bu iki duygu vardır ve alternatif olarak gelir. Hayat, ölümden korkmak veya onu arzulamakla geçer” (14). İşte hayatın her safhasında alternatif olarak gelen ve her zaman kendini hissettiren tabii ve zorunlu bir fenomen olan ölüm, insan düşüncesinden asla tecrit edilemez ve insan onu ister istemez düşünmek zorunda kalır. “Hür insan hiç bir şeyi ölümden

-
- (9) ROUGEMONT (D. de), *Entretien avec Pierre Lhoste*, in *les Nouvelles littéraires*, 24. ARALIK, 1970, Cit. Fr., 512.
- (10) RENARD, *Journal*, 1887-1910, 23. Temmuz. 1898, DPC, 170.
- (11) MALRAUX (A.), *La Condition humaine*, Cit. Fr. 365.
- (12) BOCHELARD. *La terre et les Réveries de la Volonté*, José Corti, 1948, 3. bol., chap. IX, s. 290, DPC. 161.
- (13) ASTER (E. V.), *Felsefe Tarihinde Ölüm Meselesi*, Üniversite Konferansları (1940-1), s. 185, Resimli Ay, Matb., İst. Ün. Yay., No: 159, İstanbul, 1941.
- (14) VALERY, *Mauvaises pensées et autres*, 1941, in *Oeuvres*, II, 890, Pléiade, DPC, 171.

daha az düşünmez..” (15) diyen Spinoza bu konuda az çok haklıdır. Keyfiyet böyle olmakla beraber, her insan ölümü aynı şekilde değerlendirmez. Gerçekten ölüm düşüncesi kimi için bir stres iken, kimi için de stresten kurtulma yoludur. Kimine göre ölüm bir yok oluş iken, kimine göre de ölümsüz bir hayata başlamaktır. Ölüm karşısında kimi endişeden kıvranırken, kimi de sevinçten uçar... İşte ölüm fenomeninin bu rölativist görünümü elbette her insanın inanç, düşünce, fikir, ahlâki ve manevî yapısıyla doğru orantılıdır. Düşünce tarihinde ölüm hadisesini açıklamaya çalışan düşünürler kendi fikir ve düşünceleri doğrultusunda yorumlamışlar ve ölüme karşı alınacak tavırları belirlemeye gayret etmişlerdir.

Ölüm Korkusu ve Bazı Tavırlar : Ölüm kavramını açıklarken problemi az çok ortaya koymuştuk. İnsan için tabii ve zorunlu olan ölüm duygusu insanda fitri (= innata) olarak bir korkuyu beraberinde getirir. Bu sebepten dolayı ölümü açıklamaya çalışanlar, onun insana verdiği korkuyu ve bu korkuya karşı alınacak tavırları da konu edinmişlerdir. Onu felsefi bir problem olarak ele alanlar bu korkuyu da ele almışlardır.

Bilindiği gibi ölümü, felsefi bir problem olarak ilk defa ele alan Sokrat'tır. Sokrat'tan önce bu konuda kayda değer bir açıklama yoktur. Felsefenin konusunu “insan” yapan Sokrat, insanların hayatları boyunca devam eden korkularının ölüm korkusu olduğunu söyler. Sokrat'ın bu konudaki düşüncelerini talebesi Eflâtun (= Platon)'un Apologie (: Sokrates'in Müdafaası) ve “Phaidon” adlı diyaloglarından öğreniyoruz. Apologie'de Sokrat, ölüme mahkum etmekle hâkimlerin kendisine hiç bir fenalık yapmamış olduklarını ispata çalışır. Ölüm korkulacak bir şey olamaz : Çünkü ölüm ya bir hiç olmaktır yahut yeni bir hayata başlamaktır. Birinci halde, hayat artık biter ve insan derin bir uykuya dalar. İkinci halde, yeni bir hayatın görevleri yüklenecektir ki, bu da başlıbaşına bir saâdet sayılabilir. Dolayısıyla her iki halde de ölümden korkulmamalıdır (16). “Phaidon” da ise Sokrat, ruhun bedende ve onun ihtiyaçlarının baskısından ölümlle kurtulacağı ve bedene hâkim olacağı kanaatinde-dir. Ona göre hakiki saâdet, ruhun bedenden müstakil ve hâkim hâlimden doğar. Sokrat bu düşünceyi bütün hayatıyla bilfiil yaşamıştır (17).

(15) SPINOZA, *Ethique*, posth, 1677, IV. prop. LXVII, DPC, 171.

(16) ASTER (E. V.), *Felsefe Tarihi Dersleri*, I, 100, terc. M. Gökberk, İstanbul, 1943; Krs. EFLÂTUN, *Sokrates'in Müdafaası*, terc. N. Berkes, Batı Klasikleri, MEGSB, İstanbul, 1988 29/a, s. 22

(17) ASTER (E. V.), *A.e.*, s. 100.

Eflâtun'a göre ölüm, bir ebediyet yoludur. Ruh için bir kurtuluş ve şifâdır. Bir başka ifadeyle beden, ruh için bir hapisaneden ibarettir. Çünkü ruh geldiği idealar âlemine rücu etmenin arzusunu taşır. Aslında Eflâtun ruhun ölümsüzlüğünü ispat etmeye çalışır. Onun bu konudaki fikirleri düşünce tarihinde çeşitli şekiller altında Yeni Zamanlar felsefesine kadar gelmiştir (18).

Stoa ekolüne göre, âlemin ruhu, külli akıl ve maddi âlemden, insanın ruhu, akli ve bedeni birer parçadır. Bu ekole göre ölüm, beden ve ruhun kâinatın beden ve ruhuna intikal ve rücuundan başka bir şey değildir. Bu itibarla ölüm korkulacak bir şey olamaz. Çünkü ölüm hadisesiyle beden ve ruh sadece asıllarına dönmüş oluyolar. Stoahlara göre, nasıl ki, bir tohumun vereceği meyve önceden takdir edilmişse, aynı şekilde, her insanın kaçamayacağı, hayatına zaruretle hâkim bir kaderi vardır. Ölüm en umümi olan bir kadedir ve her canlı için mukadderdir. Dolayısıyla ölüme karşı koymaya kalkmak mânâsızdır. İnsan ölümü aklından çıkarmamalı ve bu korkuyu kendisine alıştırmalıdır. Bu ekolden Marcus Aurelius'un şu sözü meşhurdur: «Tıpkı kemâle ermiş bir zeytin tanesi gibi öl ve ölüren de seni meydana getiren ağaca teşekkür et» (19). Yine bu ekolden olan Epictète: «Ölüm nedir? Bir bostan korkuluğudur. Döndür de bak! ısırmadığını göreceksin. Zavallı bedenim şimdi veya bilâhère zavallı hayat nefesinden ayrılacaktır. Tıpkı vaktiyle ayrı oldukları gibi. O halde bu ayrılık şimdi bile olsa niçin seni tahriş etsin. (Bu ayrılık) şimdi olmasa bile günün birinde olacaktır» (20) diyerek ölüme karşı alınacak tavrı belirtmektedir.

Materyalist olan Epikürcülere gelince, bilindiği gibi âlem onlara göre, kendi kendilerine hareket eden ölü atomlardan tereküp ediyordu. Bu atomların çarpmasıyla cisimler meydana geliyordu. İnsan hayatındaki ve kainattaki her hadise mekanik bir zaruret dahilinde ortaya çıkıyordu. Hattâ kainata şuarsuz bir zaruret veya kör bir tesadüf hâkimdi. Bu tesadüf hayatımıza da hükmediyordu. Onlar, günün birinde bizi öldürecek bir illete düşürülürüz, en azından bir ok isâbet eder ve biz ölürüz. Böyle bir tesadüfü önceden görüp,

(18) WAHL (J.), *Platon in Histoire de la Philosophie* s. 473 vd., Pléiade, Paris, 1969; Krs. ASTER, *Fel. Tar. Öl. Mes.*, s. 187-8.

(19) Bu bilgiler için bakınız ASTER (E.V.), *Fel. Tar. Öl. Mes.*, s. 186-7.

(20) EPICTÈTE (50-130), *Entretiens*, fr. terc. Souillé ve Jagu, *Les belles lettres* II, 1. kısım. DFC, 164; Bu eser aynı zamanda türkçeye de çevrilmiştir. Burada onun felsefesiyle ilgili pek çok örnek bulmak mümkündür. Mesela ölümlle ilgili olanlardan biri: "Saati gelince öleceğim. Lâkin kendisine verilene geri veren bir adam gibi öleceğim." Bkz. EPICTETOS, *Düşünceler ve Sohbetler*, s. 31, terc. Burhan Toprak, İstanbul, 1958.

ona mâni olmamız imkansızdır diyorlardı. Şu halde onlara göre, ölümü hiç düşünmemek gerekir. Şu formül bu ekolün ölüm karşısındaki tavrını verir: «Ben yaşadığım müddetçe ölüm yoktur. Ölüm geldiğinde ben yoğum (= yani hiç karşılaşmıyacağız)» (21). Kısaca Epikür ve ekolüne göre ölüm, bizi hiçliğe götüren bir geçitten ibarettir (22).

Aslında Sokrat, Eflâtun, Stoalılar ve Epikürcülerin bakış açıları her ne kadar birbirinden farklıysa da, bir noktada birleşmekte oldukları gözden uzak değildir. O da, ölüm korkusunun bir hatadan veya ölümü yanlış değerlendirmeden kaynaklanmakta oluşudur. Her hata gibi onu da akıl kuvvetiyle izâle etmek mümkündür (23). Ama şurası bir gerçektir ki: «...insan ölüm korkusunu yenebilir, fakat aklın yardımıyla bir hatadan başka bir şey olmadığını göstermek, onu asla ortadan kaldırmaz. Ölüm korkusunda yani hiçliğe inkilâp etmenin verdiği korkuda, bir hata ile değil, bilakis bir metafizik hakikatin derinliği ile karşılaşırız. Bu hakikat bize Allah'ın hayat menbaî olduğu ve her canlının ilâhî bir menşee meydana bulunduğunu öğretir. Ölüm bizi hayattan ayırır ve tam bir yalnızlığın içine atar (...). Ölüm müşterek hayatı bir inzivaya tahvil eder. Büyük dünya dinleri ve onların tesiri altında kalan felsefe cereyanları bu fikirlere - bilhassa ölümle suç ve günah fikri arasındaki münasebete işaret etmek suretiyle - daha etraflı bir şekil vermişlerdir. (24). Profesör Aster, Ortaçağ felsefelerindeki ölüm telakkilerini tesbit için şu açıklamaları yapar: «Bir cürüm işleyen her ne kadar onu başkalarından saklasa da cürüm, suçluyu (psikolojik olarak) cemiyetten ayırır ve onu yalnız kalmaya mahkûm eder. Fakat itiraf etme arzusu ölüm anında büsbütün artar. Zira burada ölümün yalnızlığına suç işlemiş olmanın insan şuurunda uyandırdığı yalnızlık hissi inzimam eder (= katılır). Bu sebepten dolayı böyle zamanlarda ölüm korkusu ancak günahın affedilmiş ve suçtan kurtulunmuş olduğu hakkında bir hissin doğmasıyla tahfif olunabilir. İnsan haksızlık ettiği insanlarla, Allah ve kendi vicdanıyla barışık bulunduğu takdirde daha kolay (= rahat) ölür. İşte bu fikir büyük monoteist dünya dinlerinin tesiri altında bulunan felsefenin, bilhassa Ortaçağ felsefesinin ölüm hakkındaki telakkisine tercüman olmaktadır.» (25)

(21) Bkz. ASTER (E.V.), Fel. Tar. Öl. Mes. s. 187; Felsefe Tar. Ders Not., s. 190.

(22) ASTER (E.V.), Fel. Tar. Öl. Mes., s. 187.

(23) ASTER (E.V.), A.e., s. 187.

(24) ASTER (E.V.), A.e., s. 188.

(25) ASTER (E.V.), A.e., s. 189.

Yeniçağda ve günümüzde, İlkçağ ve Ortaçağ'ın ölüm telakkilerinin yeniden canlandığı gözlenebilir. «Mesela Spinoza'da eski Stoacıların nokta-i nazarları ihya olunuyor. Kierkegaard'ın existence üzerine müesses felsefesinde yahut Pascal'da ise ölümle günah arasındaki bağın daha yeni ve daha derin bir şekline şahit oluyoruz» (26). Montaigne, ölüme karşı değil, ölüm hazırlıklarına karşı hazırlanıyoruz» (27) diyordu. Diderot, doğmak, yaşamak ve ölmeyi bir şekil değişikliği telakki etmektedir (28). Bunun yanı sıra Nietzsche ölümü düşünmeyi tamamen reddetmiş, Albert Camus ölümü bir hiçlik ve bir zulüm olarak görmüştür. Bununla beraber, Batı düşüncesinde ölüm yerine hayatı mahkûm edenlere de rastlanır. Mesela Vauvenargues: «Hayat, ölümden daha berbat bir hükümlerle yargılanamaz» (29), Céline: 'Hayat, bütün zamanların tarihinde bir sarhoşluktur. Hakikat ölümdür» (30), Chamfort: "Yaşamak bir hastalıktır, uyku onun bizdeki ızdırabını her onaltı saatte bir azaltır. Et-kisi geçicidir. Ölüm ise tek çaredir.» (31), Baudelaire: «Ey ölüm! ey yaşlı kaptan! artık demir almak zamanı gelmiştir... hareket edelim.» (32). Bu nevi düşünceler pesimist (kötümser) bir dünya görüşünün doğurduğu ölüm arzularıdır. Bu arzudan dolayı ölüm reel hayata tercih edilmektedir.

Burada kayda değer gördüğümüz bir diğer husus da şudur: Yeni Zamanlar felsefesi, ahlak anlayışından doğan aksiyon ve bir eser bırakarak hayata olan borcun ödenmesi gibi bir takım yenilikler de getirmektedir. Buna göre, eser bırakmakla insanın manevi hayatı devam eder ve ölüm korkusuna karşı etkili bir rol oynar. Yeni zaman düşüncesinin bu iş ahlaki, gaye ne olursa olsun, hayatta iş ve güçten başka bir değer olmadığıdır. Sürekli bir koşuşturma ve faali-

(26) ASTER (E.V.), A.y.

(27) MONTAIGNE, A.g.e., Böl. III, XII, DPC, 168.

(28) DIDEROT, *La Rêve de D'Alembert*, 1769, in *Oeuvres*, s. 900, Pléiade, DPC, 163.

(29) VAUVENARGUES, *Réflexions et maximes*, 1746, CXL, DPC, 172; Nietzsche'nin bu konudaki fikirleri için Bkz. NIETZSCHE, *Le Gai Savoir*, 1887, 278, ter. (fr). Klossowski, Club Français du Livre, 10/18, s. 296, DPC, 169; Albert Camus için Bkz. CAMUS (A.), *Requiem pour une nonne*, Gallimard, Cit. Fr. 108.

(30) CÉLINE (L.F.), Semmelweis ed. Gallimard, Cit. Fr. 112.

(31) CHAMFORT (N.S.), *Maximes et Pensées*, Cit. Fr. 118.

(32) BAUDELAIRE (C.), *Les Fleures du Mal, voyage*, Cit. Fr. 32. Şair Yahya Kemal'in "Artık demir almak zamanı gelmişse bu limandan, Meçhûle giden bir gemi kalkar bu limandan" (...) şeklinde başlayan ölümlerle ilgili şiiri Baudelaire'in bu şiirine ne kadar benzemektedir. Charles Baudelaire (öl. 1867).

yet şeklinde ele alınan böyle bir hayat düşüncesinin doğurduğu tehlikeler de yok değildir. Yukarıda işaret ettiğimiz gibi, Epikürcüler hayattan kâim olmayı telkin ederlerken, Yeni Zaman düşünürleri hayatın bir sarhoşluk içinde yaşanması ve harcanmasını isterler. Ancak Epikürcüler ölüm karşısında ondan yüz çevirerek onu izâle ettiklerini ispata çalışırken, berikiler ölümü hayata katmaktadırlar. Zira insanı cezbeden hayat, tehlikelerle doludur ve ölüm insanı ne kadar sıkı bir şekilde sararsa, hayatın kıymeti, şiddeti ve câzibesi o nisbette artar (33). İnsanın bir eser bırakmak için yaratıldığını savunan Hegel, insanı aynı zamanda tarihin elinde bir oyuncak olarak görmektedir. Her insan belirli bir kavme, bir millete veya bir devlete mensuptur ve belirli bir tarih kesiti içinde yaşar. Dolayısıyla insan içinde yaşadığı topluma ve çağa hizmet etmek, katkıda bulunmak ve mesleğinin gereğini icra etmekle mükelleftir. Zamanın kendisine yüklediği vazifelerden insan kaçarsa hayatı boşuna geçirmiş olur. Hegel'in hayat telakkisinin tatmin edici olmadığını savunan Von Aster şunları söylemektedir: «...Zira insanlar satranç oyunundaki şahıslar gibi değildir ki, tarih sahasında istenildiği tarzda ileriye sürülsün veya geriye alınabilsin. İnsan kendi hayatına sevdiği, istediği bir gâyeyi verebilen mahluktur. Bu sevgi, ister bize yakın bulunan bir insana, ister mensup bulunduğumuz millete karşı duyulsun, daima insanı ferdiyetinin dar kadrolarını kurmaya sevkeder ve ferdi hayata ölümden sonra devam etmek imkanını verir. Bu sebepten dolayı ölümden daha kuvvetli bir şey vardır, o da Antikite filozoflarının ispata çalıştıkları gibi akıl değil, aşktır. (...) Ölümü hayattan uzaklaştırmak, insanı sadece içinde bulunduğu âni yaşayan hayvanın seviyesine indirmek demektir. Bu sebepten dolayı ölümü hayata sokmak mecburiyetindeyiz.» (34).

İbn Sinâ'nın Bir Eseri: «Ölüm Korkusundan Kurtuluş Risâlesi» :

Türk - İslam düşüncesinde de ölüm konusu, diğer konular gibi ele alınmış ve işlenmiş bir konudur. Genel olarak düşünürlerimiz bu konuda, ölümün mukadder bir fenomen olduğu ve ondan korkulmaması gerektiği tezinde birleşmektedirler. Problemin daha iyi anlaşılması bakımından bu sahada müstakil bir eser yazmış olan İbn Sinâ'nın görüşlerine de yer verdikten sonra, asıl konumuzu teşkil eden Mevlânâ'nın ölüm anlayışına geçeceğiz.

İbn Sinâ, «Ölüm Korkusundan Kurtuluş Risâlesi» anlamında o-

(33) Bkz. ASTER (E.V.), A.g.e., s. 190-1.

(34) ASTER (E.V.), A.y.

lan «Risâletu's-Şifâ min Havfi'l-Mevt» adlı eserinde ilkin ölümün bir tanımını yapar. Ona göre, ölüm dediğimiz şey, insanın «hadd-i tam»-mının (= tarifinin) geriye kalan kısmıdır. Çünkü insan, «hayy» (diri), «nâtık» (düşünen), «mâit» (ölen) bir varlıktır. Bu tarife göre, insanın tamamı ve kemâlidir. İnsan, kendi zâtının kemâlinden korkmamalıdır. İbn Sinâ, insana gelen korkuların içinde en büyüğünün ölüm korkusu olduğunu ve şu yedi zümrede kendini gösterdiğini ifade eder.

- 1 - Ölümün hakikatini bilmeyenlere
- 2 - Ruhunun nereye intikal edeceğini kestiremeyenlere
- 3 - Bedeni dağılınca ruhunun da dağılacığını zannedenlere
- 4 - Ölümü bir elem zannedenlere
- 5 — Öldükten sonra kendisine azap edileceğine inananlara
- 6 - Öldükten sonra nereye gideceğini bilmeyenlere
- 7 - Geriye bırakacağı mal ve mirastan dolayı tasalananlara

bu korku sirayet eder. İbn Sinâ, eserinin müteakip sayfalarında bu maddelerin her birini ele alıp izâh etmeye çalışır. İzahlarının özü, korkulan şeyin ölüm değil, bilgisizliğin kendisi olduğudur. Korkunun asıl sebebi, ölümün ne olduğunu bilmemektir. Ona göre ölüm, ruhun âletlerini terk etmesinden başka bir şey değildir. Ruhun âleti organlardır. Organlar biraraya gelerek bedeni meydana getirmişlerdir. Ölümün dış dünyadaki örneği bir sanatkârın âletlerini kullanmaması ve onları terk etmesi gibidir. İbn Sinâ, bu konuda filozofları örnek göstererek Hakimler diyor, hakiki kurtuluşun cehâletten kurtuluş olduğunu kesin olarak bilip gönül gözüyle gördüler. Cehaleti yok edip ferahlığa ve rahata ulaştılar demektedir (35).

İbn Sinâ ayrıca Hakimler'in hayatı ve ölümün her birini iki şekilde telakki ettiklerini söyler: Tabii hayat, irâdî hayat ve tabii ölüm, irâdî ölüm. İrâdî hayatla, dünya peşinde koşmak ve şehvetlere saplanmak; irâdî ölümle bu şehvetleri terketmek ve onları kontrol altına almak kastedilmektedir. Tabii hayatla insanın ulvî âlemde haz ve lezzetlerle bekâsını, cehâletten kurtulmasını anlar. Eflâtun'un kendisinden hikmet isteyen bir kimseye: «irâdenle öl ki, tabiatla dirilesin» dediğini belirtir. Tabii ölümün de ruhun bedeni terketmesini kasteder. İbn Sinâ her şeyin cehaletten kaynaklandığını

(35) İBN SİNÂ, Risâletu's-Şifâ min Havfi'l-Mevt, Câmîu'l-Bedâ'i içinde VI. risale. Kahire, 1335/1917, türkçeye terc. M. Hazmi Tura, İstanbul, 1959, s. 12-22.

ve cehaletin ilacının bilgi olduğunu vurgular. Ona göre, bilen güvenir, güvenen mutluluk yolunu bulur ve o yolda gider. Doğru yolda yürüyen mutlaka gâyeye ulaşır. İbn Sînâ, söz konusu olan bu kitabının sonlarında şu fikirlere yer verir: «Ölüm ilâhi bir lütüftür. Kötü olan ondan korkmaktır. Ölümden korkan, ölümü ve onun hakikatini bilmeyendir. Ölümün hakikati ise, ruhun bedenden ayrılımsından ibarettir. Bozulup dağılma ruhsuz cesette olur. Ruh cevherdir. Bâkidir. (...) Cisimden kurtulunca Yaradan'ına ve Mucid'ine yakın olan yüce âlemine intikal eder. (36).

Mevlânâ'nın Ölüm Anlayışı :

Mevlânâ'nın ölüm anlayışı, onun Tanrı, kâinat, insan, ruh, hayat ve devir hakkındaki görüşlerinden ayrılmaz bir husustur. Bir devir sistemi içinde hayatın anlamı (37), ruhun ölümsüzlüğü ve Tanrı'ya vuslatın yolu ölümden geçmektedir. Mevlânâ'da ölüm, ileride görüleceği gibi, Mutlak ve Ölümsüz Varlık'a veya «asla» bir rüçü hareketinden başka bir şey değildir. Zaten bu fikir, Mesnevî-i Mânevî'nin ilk onsekiz beytinde veciz bir şekilde işlenen ney metaforuyla dikkatimizi çekmektedir. Başta Mesnevî olmak üzere diğer eserlerinde de bu tema, çeşitli perspektiflerden ele alınarak hikaye, mizah ve teşbihler altında anlatılarak, ölümsüzlüğün yolunun ölümden geçtiği vurgulanmıştır. Bu ölümsüzlük, aşkın kendinde galib geldiği insan-ı kâmil'in tüm varlığında hissettiği tevhidin sırrında yatmaktadır. O halde ölüm ebediyyetin bir kapısı veya ölümsüzlüğe erişmenin bir geçididir. Şimdi Mevlânâ'nın konuya ilişkin görüşlerini yeri geldikçe uygun başlıklar altında daha detaylı olarak inceleyelim.

Mevlânâ, tıpkı İbn Sînâ'nın eserinde görüldüğü gibi ölümü irâdî ve tabii ölüm şeklinde ikiye ayırmaktadır. İrâdî ölümle riyâzeti, tabii ölümle ruhun, hapishane kabul ettiği bedenden kurtuluşunu kastetmektedir. Nitekim :

«Riyâzetle bedenın ölmesi, diriliktir; şu bedene zahmet vermek, canı ölümsüzlüğe ulaştırmaktır.» (38).

(36) İBN SİNÂ, A.e., s.

(37) Bkz. YAKIT (İ.), Mevlânâ'ya Göre Hayatın Evrimi, II. Milli Mevlânâ Kongresi, Tebliğler, s. 44-6, Selçuk Üniversitesi Yay. Konya, 1987.

(38) MEVLÂNÂ, Mesnevî (ve Şerhi) Abdülbaki Gölpınarlı tarafından yapılan tercüme ve şerh bu çalışmamızda esas olarak kullanılmıştır. Bu tercüme-yi bundan sonraki sitasyonlarda "Mesnevî" şeklinde belirteceğiz. Cilt numarasından sonra gelen rakam beyit numaralarıdır. Bkz. Mesnevî, III / 3366-8.

«Ne mutlu o kişiye ki, ölümden önce öldü;

Yani bu bağın, bu üzümün aslından bir koku aldı.» (39).

«Ben aşıkım, lâ kılıcıyla, yokluk kılıcıyla öldürülmüşüm; benim canım, belâ davulunun nöbet vurulduğu yer» (40).

gibi beyitlerde, riyâzet yoluyla nefsin ve her türlü şehvetin etkinliğini azaltmak anlamında ölümden bahsetmiştir. Zaten «ölmeden evvel ölünüz» prensibi İslam tasavvufunun odak noktasını teşkil eden hususlardan biridir. Diğer mutasavvıflar gibi Mevlânâ da aynı prensibi şîâr edinen bir düşünürdür. Tabii ölüm ise, rûhün cetsetten ayrılması, hürriyetini kazanmasıdır. Şu mısralarda bu tema işlenmektedir.

«Ölüm tatlı geliyor bana; bu yurttan göçüşüm kuşun kafesi bırakıp uçması sanki.

Bahçeye konan kafesteki kuş, gül bahçesini, ağaçları görür.

Kafesin dışındaki kuşlar, bir hoşça hürriyet hikayeleri söylerler.

Kafesin içindeki kuş, o yeşilliği görür de ne bir şey yiyebilir, ne sabrı, kararı kalır.

Belki ayağındaki bağ çözülür diye her delikten başını çıkarır durur.

Gönlü de dışarıdadır, canı da; o kafesi, bir açiverirsen ne yapar?» (41).

Bir başka yerde :

«Dünya arslanı av arar; azık arar. Tanrı arslanıysa hürriyet arar.

Çünkü ölümden yüzlerce varlık görür; pervane gibi varlığını yakar - gider o.

Ölüm sevgisi, gerçeklerin boyunlarında bir gerdanlıktır.» (42).

Rûhün hürriyetini kazanma aşkından doğan bu ölüm sevgisi, Mevlânâ'nın ölüm karşısındaki tavrını belirleyebileceğimiz önemli bir ipucudur. Gerçi insanı «ölüm özlemi intihara sürükler (ama) Mevlânâ bu tarz (bir) ölümü doğru bulmaz. Zira Tanrı'nın verdiği

(39) Mesnevi, IV/1373.

(40) Mesnevi, III/4099-4100,

(41) Mesnevi, III/3952 vd.

(42) Mesnevi, I/3979-81.

canı ancak Tanrı alır. Bunda kulun tasarrufu söz konusu değildir. Diğer taraftan ölmek istememek de sonucu değiştirmez.» (43). Mevlânâ'nın ölüm arzusu ideal bir iştiyaktan başka bir şey değildir. Zira bebeğin süte, hazine görenin hazineye iştiyakı teşbihiyle konuya bir açıklık kazandırır :

«Süt emen çocuk, sütü nasıl isterse, sen de ölümü öyle istersin; seni tutsak eden bir hastalık, bir dert yüzünden değil.

Ölümü ararsın, istersin ama ağrıdan, sızıdan hastalıktan bunalar istemezsin; evin yıkık bucağında bir define görürsün de o yüzden istersin» (44).

Ölümden korkanların, asıl kendi iç yüzlerinin çirkinliğinden korktuklarını yani ahlakî kötülüklerin nefislerinde bıraktığı izlerden dolayı böyle bir endişe taşıdıkları kanaâtindedir. Bu durumda ölüm, Mevlânâ'ya göre, insanın içyüzünü kendisine gösteren bir ayna pozisyonundadır.

«Ey ölümden korkup kaçan can, aklını başına al, bu korku, kendindendir senin.

Korktuğun kendi çirkin yüzündür. Ölümün yüzü değil; canın bir ağaca benzer, ölümse yaprağıdır o ağacın.

İyi olsun kötü olsun, ne bitmişse senden bitmiştir. Hoş olsun olmasın, gönüle gelen şey, senden gelmiştir.

(...) ipek olsun, atlas olsun, giydiğin elbiseyi sen eğirmişsindir, sen dokumuşsundur (...).» (45).

Ölümün insanın iç âleminin aynası olduğu hakkındaki görüş, çağdaş Fransız düşünürü (= Rus asıllı) Vladimir Jankélévich'te de görülür: «Son ân, saydam bir cam değildir ki, öbür âlemin sâkinlerini ve kaderimizin gizli yüzünü gösterebilir. Son ân (ölüm anı), daha ziyade bizim bu âlemdeki gerçek yüzümüzü yansıtan bir aynadır» (46).

(43) ANBARCIOĞLU (M.), *Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin Hayat ve Ölüm Hakkında Düşünceleri*, Ank. Ün. DTCF, *Doğu Dili ve Edebiyatları Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Ankara, 1977, C. II, s. 22.

(44) *Mesnevî*, IV/2532-2.

(45) *Mesnevî*, III/3442-7.

(46) ANKELEVİTCHE (V.), *La Mort*, Flammarion, 1963, II/ch. IV, s. 6, DPC, 165; Jankélévitch, aynı eserin ikinci sayfasında güzel bir anlatımla ölmekte olan biri için şu ifadeleri kullanır. "Ölen bir kişi anahtarsız olarak kendi evinden çıkan birinin durumundadır. Artık bir daha geri dönmeyebilir. Zira kapanan kapı sadece içeriden açılır." (Böl. II, kısım IV, s. 2).

Ölümün ayna teşbihiyle açıklanışı, Türk-İslam düşüncesindeki «ruhun bir ayna olduğu» (47) metaforuna (mecazına) ters düşmez. Ahlâkî kötülüklerin ve şer fiillerin (= aksiyonların) ruhu kararttığı ve onu çirkinleştirdiği, riyâzet ve sâlih amellerle (= iyi ve faydalı fiillerle) bu kirlerin veya çirkinliklerin giderilebileceği tezi, İslam dünyasında eskiden beri savunulagelen bir terzdır. Ölüm anında insan kendi ruh aynasıyla başbaşa kalır, ruhunun parlak ve kirli kısımlarını bizzat bir aynada görür gibi görür. İşte Mevlânâ'nın, ruh aynasının görülmesi anlamında ölümü bir ayna pozisyonunda ele almasının nedeni budur. Mevlânâ görüşlerinin doğruluğunu göstermek için zaman zaman âyet ve hadislere de baş vurur. Nitekim şu iki hadis O'nun bu konuda kaydettiği hadislerdendir. Fiillerin insan ruhunda bıraktığı izler insanla beraberdir. Ruh aynasını cilâlıyan veya karartan şeylerin insanın bu âlemdeki fiilleri olduğunu anlamamıza imkân sağlaması bakımından önemlidir: «Ölen kişiyi üç kişi mezarına götürür; ikisi döner, biri onunla kalır. Bu üç kişi, onun ehlidir, malıdır, amelidir. Ehliyle (= ailesi ve yakınları) malı, onu bırakıp döner, amelî onunla kalır» (48). Diğer hadis de şudur: «Hiçbir kimse yoktur ki, ölsün de nâdim olmasın; iyilik etmişse, keşke daha fazla iyilik etseydim der de nâdim olur; kötülük etmişse keşke yapmasaydım diye nedâmete düşer» (49).

Ölüm ve Uyku :

Hız. Peygamber «Uyku ölümün kardeşidir» diyordu. Mevlânâ bu hadisi temel aldığı bazı beyitlerde uyku ile ölüm arasında bir benzerlik kurar. Bu benzerlik onda ilkin bütün insanların uyku ve ölümdede eşit oldukları tezidir. Gerçi Hız. Ali: «Cenâb-ı Hakık, bütün insanların ölüm hususunda eşit kılmıştır.» (50) diyordu. Mevlânâ bu eşitliğin uykuda da olduğunu hattâ bir mahkûmla bir padişahın her ikisinin de içinde buldukları dış âlemden uyku esnasında haberleri olmamaları bakımından eşit olduğunu söyler. (51). Uyku ile ölümün benzerliği, öte yandan tecrübe edilemeyen ölümün objektif ve subjektif bir görünümüdür. Mevlânâ uykunun ölümün kardeşi olduğuna dâir fikirlerini şöyle dile getirir :

(47) YAKIT (İ.), Türk-İslâm Düşünürü Mevlânâ'ya Göre İdeal İnsan Tasavvuru, I. Millî Mevlânâ Kongresi (3-5) Mayıs 1985, Tebliğler, s. 226, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya, 1986.

(48) Bu hadis "müttefekun aleyh"dir. (Buhari-Müslim), Ahâdis-i Mesnevi, s. 159 (Mesnevi ve Şerhi, V. s. 191).

(49) Bkz. Câmî II, 172 (Mesnevi ve Şerhi V, 303'den naklen).

(50) Bkz. Hız. Ali Divanı, s. 104.

(51) Mesnevi, I/391-5.

«A kişi, uykumuz ölümün kardeşidir; bu kardeşi gör o kardeşi anla.

A taklitçi, sana rüya, ölümün fer'idir deseler de gerçeğe ulaşmadıkça, tam inanç elde etmedikçe duyma, işitme bu sözü» (52).

«Bizim uyumamız, uyanmamız, ölümle ölümden sonra dirilmeye iki tanık.

Küçük mahşer, büyük mahşeri göstermede; küçük ölüm, büyük ölümü aydınlatmada» (53).

Görüldüğü gibi Mevlânâ dünyanın bir rüyadan ibâret olabileceği, kişinin öldükten sonra uyanacağı tezini teşbihlerle ileriye sürmektedir. Böyle bir tez kendisinden önce Gazâlî (1058 - 1111) tarafından da ileriye sürülmüştü. Gazâlî'ye göre, insan uykuda iken rüyada görülen birtakım şeylerin varlığına inanır. Rüya esnasında onlardan şüphe etmez. Sonra uyanınca rüyada gördüklerinin hiçbirinin aslı olmadığını anlar... Dünya hayatı âhirete nisbetle bir uyku hâli sayılabilir. Öyleyse içinde bulunduğumuz hayat bir rüyadan başka bir şey değildir. Muhtemeldir ki, ölünce uyanacağız. (54). Gazâlî'nin bilgi teorisi açısından önemli olan bu görüşü aynen Pascal tarafından da kullanılmıştır. Hattâ düşünce tarihinde ihtimaliyet mantığını ilk kullanan Gazâlî'dir. Pascal bunu matematikte uyguladı ve ihtimaliyat (= probabilité) hesaplarının kurucusu oldu. Gerçi Mevlânâ bir ihtimaliyat mantığı kullanmıyor ve meseleyi şüphe ve bilgi teorisi gibi perspektifler altında incelemiyor ama, Gazâlî ile aynı örneği paylaşırken konunun anlaşılması için bir teşbih yapıyor. Mevlânâ'nın dünyanın bir rüya olduğuna dâir görüşleri şöyledir:

«Dünya da, uyuyan kişinin düş görmesine benzer; uyuyan, sanır ki, bu hayaller gerçektir, sürüp gitmektedir.

Derken ansızın ecel sabahı gelir - çatar; onu zan, düzen karanlığından kurtarır.

Yerini, yurdunu görünce gamlandığına, tasalara battığına gülesi gelir.

İyi kötü, bütün düşte gördükleri, bir bir mahşer günü meydana çıkar.

---

(52) Mesnevî, IV/3062-3.

(53) Mesnevî, V/1787-8.

(54) GAZZÂLÎ, El-Munkızu mine'd-Dalâl, s. 16-7, Çağaloğlu yay. İstanbul, 1970.

Şu dünya uykusunda neler yaptıysan, uyanınca sana belirir de» (55).

Ölümün Rölativitesi :

Avusturyalı çağdaş filozof Ernst Mach (1838 - 1916), acaba insanın niçin iki gözü vardır? şeklinde bir soruya, bir din adamı (papaz): «o kadar çok günahımız vardır ki, bunlara tek gözle ağlamak kâfi değil ancak iki gözle ağlamak gerekir»; bir sanatkar: «estetik bakımından yüzün simetrisi için gerekli olduğundan»; bir iktisatçı da: «kazara biri kör olursa yedek olarak ikincisini kullanmak için» diye cevaplar verecektir demektedir. (56) Mach bu örneği, kişilerin iş ve hallerine göre değişik yorumlar getirdiğini söyleyerek rölativist (= izâfiyetçi) düşüncenin kişilere farklı değerlendirmeler getirdiğini ve bunun insan hayatındaki yerini gösteriyordu. Mevlânâ ölüm olayını, kişiye göre değişebilir yorumu getirerek asırlarca önce rölativist bir değerlendirme altında konuyu incelemiştir. Mevlânâ'yı dinliyoruz :

«Görünüşte yapraklar bir renktedir hani, fakat her ağacın meyvesi, bir başka çeşittir.

Yapraklara benzeyen bedenler de, birbirlerine benzer; fakat her beden, bir iş için yaşamaktadır.

Halk pazarda eşit yürür; ama biri zevk içindedir, öbürü dertli.

Bunun gibi ölüm bakımından hepimiz de ölüp gidiyoruz, bunda biriz; ama yarımız ziyandadır, yarımız padişahlar padişahı» (57)

«Herkesin ölümü, kendi rengindedir; düşmana karşı düşmandır ölüm, dosta karşı dost.

Türk'e karşı aynanın hoş bir rengi vardır; zenciye karşı zencidir ayna» (58).

Ölüm «Asla» rücu veya Tanrı'ya Dönüştür :

Mevlânâ, ölümü kişinin aslına dönüşü veya menşeinin ilâhî bir cevher olması hasebiyle Tanrı'ya dönüşü olarak telakki eder. Onun bu görüşü, insan ve hayat hakkındaki düşüncelerinin bir neticesidir. Hattâ denilebilir ki: «Mevlânâ, ruhun aslına dönüşü tezi ile, ger-

(55) Mesnevi, IV/3654.

(56) Bkz. KEKLİK (N.), Felsefenin İlkeleri, s. 14, Doğuş Yay. İstanbul, 1982.

(57) Mesnevi, III/3514-7.

(58) Mesnevi, III/3440-1.

çekte kendi yaşayışındaki daimi arayış içinde görünen büyük dinamizmi(ni) anlatmıştı» (59). Bir başka ifadeyle Mevlânâ'ya göre ölüm, «cismen ortadan kalkması değil, Tanrı'ya doğru uçmasıdır» (60). Mevlânâ: «Aslından uzak olan kişi, gene buluşma zamanını arar» (61) diyerek bu arayışın nihâi şeklinin ölümle gerçekleşeceği inancındadır. Konuya ilişkin sözleri şunlardır.

«Neden kendi gönlümün ahvalinden habersizim? diye gündüzleri hep bunu düşünür, geceleri hep bunu konuşurum.

Nereden gelmişim ve ne için geldim?

Nereye gidiyorum? Bana vatanımı neden göstermiyorsun?

Büyük bir hayret içinde kalmışım; beni hangi nedenle yarattığından ötürü. Veya bu, beni yaratmaktan muradı ne idi diye.

Can yücelik âleminde bu keskinlikle biliyorum.

Yükümü (ruhumu) yine oraya bırakmak niyetindeyim.

Melekût bahçesinin kuşuyum, toprak âleminden değilim.

Bana bedenimden iki üç günlük bir kafes yapmışlardır.

O gün ne güzel gündür ki, Dost'un yanına uçarım!

O'nun mahallesine (varmak) umuduyla kanat çırpırım» (62).

«Bizi Elest harâbâtından getirdiler. Coşmuş, dağılmış ve kendinden geçmiş olarak getirdiler. Yine harâbât tarafına çekecekler. (Bizi) yoktan var ettikleri için» (63).

«Hele bir ölümden kurtulsun, kurtuluşa ulaşsın; çünkü sevgiliyi görmek, Âb-ı hayattır (...)

Çünkü tiksirmek, kötü gelmek ortadan kalkarsa o ölüm, ölüm değildir ki. Görünüşte ölümdür, gerçekteyse göçüş» (64).

Mevlânâ'da bu göçüş olayı, bir konaktan diğerine, hattâ tasavvufi literatüre göre, bir hâlden başka bir hâle geçişten ibarettir. Yani ölümlülük halinden ölümsüzlük haline geçiştir. Mevlânâ «asl»a

(59) ANBARCIOĞLU (M.), A.g.m., s. 9.

(60) KOCATÜRK (S.), Mevlânâ'da Ölüm Kavramı, Milli Kültür, Kasım-Aralık, 1980, Ocak, 1981, C. 2, Sayı : 6-7-8, Ankara, 1981, s. 32.

(61) Mesnevi, I/4.

(62) MEVLÂNÂ, Gazeliyyât-ı Şems, s. 213, Tahran, 1335 H. (M. Anbarcioğlu'ndan naklen, s. 2).

(63) MEVLÂNÂ, Rübaiyyât, 672, s. 114 (M. Anbarcioğlu'ndan naklen, s. 3).

(64) Mesnevi, III/4607 ve 4613.

rücu veya Tanrı'ya dönüş olayını «...innâ lillâhi ve innâ ileyhi râci-ün (Kur'an: II/156)» (= Biz Allah'a aitiz ve yine O'na dönenleriz) âyetine dayandırmak istemektedir.

«Bu dünyada duruşum, benim için bir ayrılık olmasaydı, «Biz gene dönüp O'na varanlarız» denmezdi.

Dönüp gelen, tekrar o şehre varana derler; zamanın ayırışın-
dan kurtulup birliğe ulaşana derler» (65).

Gerçekten, dönme veya döndürülme ifâdesi Kur'an'da bir çok yerde kullanılır. Meselâ «Her canlı (= nefis) ölümü tadıcıdır. Sonra Bize döndürülürsünüz» (XXIX/57).. «Ey mutmain nefis, razı olan ve olunmuş şekilde Rabb'ine dön..» (LXXXIX/27-8) gibi âyetlerde geçmektedir. Tanrı'dan gelmek ve tekrar O'na dönmek mes'elesi, mümkün varlıkların ve özellikle insanın ontolojisi açısından önemli hususları içermektedir. Kullanılan «rece'a» fiili «geriye dönüşü» belirttiği gibi, «ayrı olanın kavuşmasını» da belirtir. Zaten Mevlânâ'nın vurgulamak istediği de budur. Kişinin ilâhî bir mâhiyeti hâiz olduğu ve ölümle tekrar ona kavuşacağı temasıdır. Ölüm ruhun aslına dönmesi ve Rabb'ine kavuşması için bir geriye dön çağrısından başka bir şey değildir.

Vuslat ve Ölümsüzlük :

Tasavvuf düşüncesinde insan, Aslından yani Yaraticısından kopup, noksanlıklar âlemi olan bu dünyaya bir sefer için gelmiştir. Onun için dünya hayatı sülilere göre, bir hicret ve bir gurbettir. Ruh bu seferinde fizik âlemden aldığı beden bineğini kullanmaktadır. Ölümüyle bu binekten inip tekrar geldiği yere dönecektir. Kişinin bu seferinden gaye bu âlemden bazı şeyler edinerek dönmektir. Sonsuzluk ve Mutlak güzellik âleminde sınırlı ve çileli bir âleme geçici olarak yapılan bu seferi, Mevlânâ «Eğer çaresizlerin uyarılması görevini üslenmemiş olsaydık bu toprak dünyada bir ân bile durmazdık» şeklinde açıklamaktadır. Öyleyse hayat o ulvî âlemden bir ayrılık hikâyesinden başka bir şey değildir. Ölüm bu ayrılığı ortadan kaldırır. Zaten Kur'an'da hayatın ve ölümün, hangimizin daha iyi amel ettiğini (yani bu seferde kârlı olduğunu) sınamak için var edilmiş olduğu vurgulanmaktadır (Kur'an: LXVII/1-2). Bu seferden kârlı çıkanlar asıl vuslata erenler ve ölümsüzlük deryasına dalanlardır.

Şurası muhakkaktır ki, Mevlânâ, rûhun aslına dönüşünü bir

(65) Mesnevî, I/3950-1.

«kavuşma» ve «vuslat etme» terimleriyle ifade etmektedir. Bu, seven ile sevilenin bir diğer tabirle Âşık ile Mâ'suk'un kavuşmalarıdır. Ölüm, Hakk'a kavuşma aracıdır. İşte yukarıdan beri anlatılmak istenen mes'elenin özü budur. Kişi bu âlemde Tanrı ile beraber olduğu sürece, ölüm asıl Sevgili olan Tanrı ile arada bir perdedir. Sevgiliye kavuşma iştihakı, bu perdenin bir ân önce kalkmasını zorlar. Mademki hayat O'ndan bir ayrılış travmasıdır, o halde O'na kavuşmak hem derin bir saâdet, hem ölümsüzlüktür. Tevhidin sırrına erişmek ve sağlam bir imana sahip olmaktır. Mevlânâ bu görüşlerini şu mısralarda dile getirir :

«Tövbesiz ömür, tümünden can çekişmektedir, gelip çatan, adamı yaşayan ölü yapan ölümse, Tanrı'dan habersiz olmaktır.

Ömür de Tanrı'yla hoştur, ölüm de; Tanrı'ya kavuşmadıktan sonra Âb-ı hayat bile ateştir.» (66).

«Ölümde adâletli ve dindar kimseler için hayat vardır.

Ölümden temiz ruhlara huzur ve sükûn gelir.

O ölüm bir kavuşma, bilemedin cefa ve kin değil.

Ölmeyen ölecektir, onun derdi budur» (67).

Görüldüğü gibi ölmek, Mevlânâ için «Ebedî Sevgili'ye kavuşmaktır. Asıl ölüm ölmemektir. Ölüm bir evrim ve sonsuza uçmak, Hakk ile hakk olmaktır» (68). Tanrı'ya kavuşmak ve ölümsüzlüğe ermek, gerçek hayata ulaşmaktır. Bu anlamda ölüm ebedî hayatın kapısıdır. Mevlânâ bu konuda ünlü sûfi Hallâc-ı Mansûr'la aynı fikri paylaşmaktadır. Hallâc, «Divân»ında: «uktulûni yâ sikâtil inne fi katli hayâti» (ey fedâkar dostlarım! Beni öldürün. Çünkü benim hayatım ölümümde) diyordu (69). Mevlânâ bu hususta şunları söyler :

«Hallâc-ı Mansûr (öl. 322/922) «Ene'l-Hakk» diyordu,

Hakikat yolunun bütün tozunu kirpiklerinin ucuyla süpürüyordu.

Kendi yokluk okyanusunda öyle, bir dalga yedi ki,

---

(66) Mesnevî, V/770-1.

(67) MEVLÂNÂ, Rûbaiyyat : 311.

(68) ANBARCIOĞLU (M.), A.g.m., s. 24.

(69) HALLAJ (H. Mansur), Divân, terc. ve takdim Louis Massignon, s. 26. Cahiers du Sud, Paris, 1955.

Artık ondan sonra «Ene'l-Hakk» sözünün incisini deldi» (70)

«A güvendiğim kişiler, beni kınayıp yererek öldürün;
çünkü ölümsüz yaşıyım, ölümümdeyim.

Gerçekten de yaşıyım ölümümdeyim a yiğit; yerimden,
yurdumdan ne vakte dek ayrı kalacağım?

Bu dünyada duruşum, benim için bir ayrılık olmasaydı,

«Biz gene dönüp ona varanlarız» denmezdi.

Dönüp gelen, tekrar o şehre varana derler; zamanın ayırışından
kurtulup birliğe ulaşana derler» (71).

Buraya kadar anlatılanlardan ölümün ölümsüzlüğe bir geçit olduğu ve gerçek Sevgili'ye bir kavuşmadan ibaret bulunduğunu gördük. Şimdi problemin önemli bir yönünü ele almamız gerekiyor. Bu prensip herkes için geçerli midir? Yani herkes ölünce ölümsüzlüğe erişir mi? Değilse kişiyi ölümsüz yapan asıl iksir nedir? Ölümün üniversal bir fenomen olduğu muhakkaktır. Ancak Mevlânâ'ya göre rûh, aslına rücû etse de aslına kavuşmayabilir. Vuslatı gerçekleştirip ölümsüzlüğe kavuşmayabilir. Daha önce ölümün insanın iç yüzünü gösteren bir ayna pozisyonundan bahsetmiştik ve hatta ölümün rölatif değeri üzerinde durmuştuk. Ölümle herkes ölümsüzlüğe ve gerçek sevgiliye kavuşamaz. Kavuşabilmesi için ölümsüzlüğü araması gerektiğini, sağlam bir inanca ve dürüst fiillere ihtiyacı olduğunu söyleyen Mevlânâ kişinin değerini aradığı şeyde görmektedir. Gerçekten o :

«Can konağını aramadaysan CAN'sın
Bir lokma ekmek arıyorsan ekmeksin
Şu nükteyi biliyorsan işi biliyorsun demektir:
Neyi arıyorsan o'sun sen» (72).

sözleriyle anlatmak istediği de budur. Kirli paslı bir ayna haline getirilmiş rûhun, ölümsüzlük âlemine kabul edilmeyeceği ve cezasını çekeceği inancındadır. Tevhid'in sırrına vâkıf olan Gerçek Sevgili olan Tanrı'yı arayanlar, velî olanlardır, âşıklardır ve ölümsüzdürler. Gerçekte mutluluk bunlar için söz konusudur. Nitekim Hz. Ali: Ölümle bu dünyadan geçerek, rahat ve huzura kavuşan ölü değildir. Gerçek ölü, diriler arasında gezen, fakat hayattan haberi olma-

(70) MEVLÂNÂ, Rübaiyyat, 428 (M. Anb.dan naklen, s. 25).

(71) Mesnevi, I/3948-51.

(72) MEVLÂNÂ, Divân-ı Kebir (Güldeste), s. 335, Bu ifadeler daha bir kaç yerde geçer.

yan kimsedir.» (73) sözleriyle ölünce mutluluğa kavuşanların (= ki ahlâki kötülüklerden arınmış olanların) ölümsüzlüğe kavuşacağını söylemektedir. Mevlânâ ölümsüzlüğe erişenlere öldü denmesine de karşıdır. Mevlânâ, kendisini yetiştiren ünlü müşid Şems Tebrizî'ye öldü diyenlere karşı şunları söyler :

«O ebedî dirinin öldüğünü kim söyledi?
Ümid güneşinin öldüğünü kim söyledi?

O güneşin düşmanı damın üstüne geldi de
İki gözünü yumdu, güneş öldü dedi. (...)

Aşk koparan zatın öldüğünü kim dedi?
Keskin hançerden Cibril-i Emin'in öldüğünü kim dedi?

İblis gibi inat içerisinde ölen kimse, sandı ki,
Tebriz'li Şems de öldü.» (74).

Mevlânâ, beşerin ölümsüzlüğüne inanmaktadır. Ancak ölümsüzlük rûhî hayatın tekâmülü sayesinde gerçekleşir. Nefsini tezkiye edemiyenler veya rûhî tekâmülü gerçekleştiremiyenler ölümsüz değil, ölüdürler. Ruhları azap içindedir. Rûh ancak ölümsüz Sevgili'ye yani Tanrı'ya yaklaştıkça ölümsüzleşir. O halde kişiyi ölümsüz kılacak bir rûhî tekâmülü sağlayan unsur nedir? sorusuna geliyoruz. Bu, Mevlânâ'da «aşk»tır. Bu kavram Mevlânâ'da rûhî tekâmülü sağlayan ve kişiyi ölümsüzlüğe götüren bir ilkedir.

«Bedenin ölümü, su ehline bir armağandır; hâlis altına makastan ne ziyan gelir?» (75)

«Ey bu cihanın canı ile diri olan kimse!
Utan, utan! Neden böyle yaşamaktasın?

Aşksız olma ki ölmeyesin,
Aşkta öl ki canlı kalasın» (76).

«İmanla gittin mi, dirisin; imanla öldün mü, ölümsüzsün» (77).

«Çünkü ölümüm kudret helvası gibi hoş geliyor bana;
ölümüm dirilmemle el ele vermiş. :

---

(73) Hz. Ali Divanı, s. 26.

(74) FİRUZANFER (B.Z.), Mevlânâ Celaleddin, s. 108, Şark İslâm klasikleri, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1986.

(75) Mesnevî, IV/1681.

(76) MEVLÂNÂ, Rûbaiyyât, 1607 (Anbar.dan naklen).

(77) Mesnevî, III/3378.

Ölümsüzlük ölümü, helâldir bize; azıksızlık azığı, azıktır bize.
Görünüşte ölümdür, iç yüzüyle yaşayış.» (78).

Mevlânâ gerçek âşıkların gerçek Varlık'a âşık olanlar olduğunu ve bunların da gönüllerini cilâlamış veli veya bilge kişiler olduklarını söyler.

«Gönüllerini cilâlayanlar (...) her solukta, durmadan dinlenmeden bir güzellik seyredeler. (...)

Düşünce gitmiştir de aydınlığa kavuşmuşlardır; varlıklarını boğazlamışlardır da, irfan denizi kesilmişlerdir.

Herkesin ürktüğü, kaçtığı ölüme bile acı-acı gülümserler.

Kimsecikler onların gönüllerine bir zarar veremez; sedefe zarar gelir, inciye gelmez» (79).

Gönüllerin aşkla cilâlanacağı motifi İslâm tasavvufunda yeterince değinilmiş bir husus olduğundan, Hakk âşıkları ölümsüzlüğe ermiş kişiler kabul edilir. Mesela, aynı düşünce Yunus Emre'de de vardır :

«Kogıl ölüm endişesin âşıklar ölmez bâkidür.
Ölüm âşıkın nesidür çünkü nûr-i ilâhidür» (80).

Mevlânâ yukarıdan beri yazdığımız bu konudaki düşüncelerini bizzat uygulamış ve yaşamış bir düşünürdür. Tanrı'ya vuslat edeceği veya ölümsüzlüğe erişeceği geceyi «şeb-i arûs» (= gerdek gecesi) (81) metaforuyla ifade eden Mevlânâ, Tanrı'ya kavuşuracağı için, ölümü şekerden bile lezzetli bulmaktadır :

(78) Mesnevi, I/3940-3.

(79) Mesnevi, I/3509. Ölümden korkmayan kişilerin bilge kişi olduklarını La Fontaine : "Ölüm bilge kişiyi hiç şaşırtmaz. O, her zaman gitmeye hazırdır" sözleriyle ifade etmiştir. (Bkz. Epitre à Huet, Cit Fr. 314). Nitekim bir şair de :

"Çeşm-i zâhir-bîne oldu mevt süver iftirâk
Vasl-ı Hakk'tır agehân âna çekerler iştîyâk"

(yani : görünürde ölüm, şekli bir ayrılık ise de Hakk'a kavuşma aracı olduğundan uyanık insanlar ölüme karşı bir arzu ve iştîyak duyarlar" diyerek büyük ruhların ölümden çekinmediklerini ifade etmiştir. (Bkz. Hz. Ali Div., s. 104).

(80) YUNUS EMRE, Divan, s. 23, Prof. Timurtaş neşri, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1980.

(81) Deyimin aslı şeb-i urs (dügün, şenlik, kavuşma) gecesi. Daha sonra şeb-i arûs şekline getirilmiştir. Mevlânâ ölümünü gerdek gecesi olarak telakki ediyordu. (Bkz. Odes Mystiques : 833, Divân-e Shams-e Tebrizi, s. 231, E.V. Mayerovitch ve M. Mokri neşri, Unesco-Tahran Ün. neşri, Paris, 1973.

«Canı, sen aldıktan sonra ölmek, şekerle benzer.
Seninle olduktan sonra ölüm tatlı candan da tatlıdır.
Kaldır şu tabağı; çünkü ölüm, ateş bile olsa Tanrı Dostu'na
(= haliline) bağıdır-bahçedir, âb-ı hayattır. Bu yanda ölüm görür
amma o yanda doğumdur (82).

«Gerçekten haberdar olarak ölenler, sevgilinin huzurunda şeker gibi erirler. Elest meclisinde âb-ı hayat içenler, bir başka tarzda ölürler. Onlar, letâfette melekleri de geçmişlerdir, artık insanlar gibi ölmek uzaktır onlardan. Sevgide derlenip toplananlar, şu insan kalabalığı gibi ölmezler. Sen sanır mısın ki, arslanlar da köpekler gibi kapı dışında can versin? Âşıklar, yolculukta öldüler mi can padişahı karşılar onları. Âşıklar, can gözünü açarlar. Başkalarıysa kör ve sağır ölürler (...) Padişah âşıkları lütûf kucağına alır. Öyle hor ve ehemmiyetsiz bir halde ölmez onlar. Bunu da hani ölürlerse diye söyledim, yoksa ölüm onlardan uzaktır.» (83).

«Öldüğüm gün, tabutum götürülürken bende bu dünya derdi var sanma. Benim için ağlama, yazık vah vah deme; şeytanın tuzağına düşersen, o zaman eyvah demenin sırasındır. Cenazemi gömdüğün zaman, firak, ayrılık deme; benim buluşmam; kavuşmam işte o zamandır.

Beni toprağa verdikleri zaman elvedâ, elvedâ demeye kalkışma, mezar Cennet topluluğunun perdesidir.

Batmayı gördün değil mi? Doğmayı da seyret, güneşle ay'a guruptan hiç ziyan gelir mi?

Sana dolunmak görünür ama doğmaktır o. Mezar hapisane gibi görünür amma rûhun halasıdır.

Yere hangi tohum ekildi de bitmedi? İnsan tohumu bitmeyecek diye şüpheleniyor musun?

(82): Mevlânâ'nın gazellerinden olan bu sözleri, ceviz sandukasının ayak cephesinin beyzî kısmının kenar kuşağında yazılıdır. Bkz. GÖLPINARLI (A.), **Mevlânâ Celaleddin**, s. 134, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1985; Ayrıca şu sözler de "Külliyât-ı Şems"de kayıtlıdır :

"Ölüm eğer erkekse yanıma gelsin ki,
Eğlencesini ıstıraba dönüştüreyim.
Ben ondan renksiz ve kokusuz bir can alayım
O da benden rengârenk aba alsın"

(cüz'ü sevvom, S. Kocattürk'ten naklen Bkz. A.g.m.)

(83) Bu gazel için Bkz. GÖLPINARLI (A.), A.g.e., s. 125.

Toprağa konulduğunu sanıyorsun değil mi? Ayağımın altında bu yedi kat gök vardır» (84).

«Ben o padişah değilim ki, tahttan ineyim de tabuta bineyim. Fermanımın yazısı ebediliktir (= ölümsüzlüktür) (85).

«Bizim mezarımızı toprakta arama. Bizim türbemiz âşıkların (= ebediyet erlerinin) gönüllerindedir.»...

Gerçi Mevlânâ'nın tabutu Konya toprağına verildi ama, o yukarıdaki sözlerinden anlaşılacağı üzere Ebedî sevgiliye kavuştu ve ölümsüzlüğe erdi.

Mevlânâ ve ölüm felsefesi üzerine yaptığımız bu araştırmada görülmektedir ki, ölüm fenomeni tabii, ve üniversal bir fenomendir. Her canlının eninde sonunda düçar olacağı mukadder bir hadisedir. Düşünce tarihinde ölüm üzerine görüşlerini belirten filozof ve bilim adamları olayı kendi dünya görüşleri ve hayat anlayışları ve inançları doğrultusunda yorumlamışlardır. Ölüm olayının idrak edilmişindeki güçlük insanda fitri bir korkuyu da beraberinde getirir. Düşünce ekolleri bu korkuya karşı tavırlarını belirlemişlerdir. Bilhassa İbn Sinâ bu korkunun menşei ve izâlesi hakkında müstakil bir eser yazmıştır.

Mevlânâ eserlerinde ölüm ve ölümsüzlük konusuna kâfi ölçüde yer ayırmış bir düşünürdür. Onun ölüm hakkındaki görüşleri, Tanrı - kâinât - insan, rûh, hayat ve devir mekanizması ile ilgili görüşlerinden ayrılmaz ve bir zincirin halkası gibi bu kavramlar arasında önemli bir bağ oluşturur. Varlıkların Tanrı'dan sudûr ederek ortaya çıktığını kabul eden Mevlânâ, rûhun bir gurbet olan bu âleme gelerek bedende hapsedildiğini ve geldiği yerin hasretiyle yanıp tutuştuğunu, beden rûhunun bir bineği olduğunu ve ölümlerle bu bînekten kurtulacağını, geldiği ulvî âleme yeniden döneceğini kabul eder. Platonik bir düşüncenin sergilendiği bu telakkileri Mevlânâ, Kur'ân ve hadislerle eserlerinde ispata çalışır. Hayatın bir ayrılık hikayesinden ibaret olduğunu savunan Mevlânâ, ölümün korkulacak bir şey olmadığını, hattâ işin esasını bilenler için arzu edilen bir hadise olduğunu söyleyerek ölüm karşısındaki tavrını koyar. Bu hu-

---

(84) Bu gazeller için Bkz. FİRUZANFER (B.Z.), A.g.e., s. 155; Krş. GÖLPINARLI (A.), A.g.e., s. 132.

(85) GÖLPINARLI (A.), A.g.e., s. 126; Bu beytin farsçası şöyledir :

“Neyem on şâh ki ez taht be tâbüt revem
Hâlidîne ebedâ şod rakam-ı menşûrem”

sus, Mevlânâ'ya düşünce tarihi içinde gördüğümüz diğer tavırlar arasında müstesna bir yer kazandırır.

Mevlânâ'da ölüm problemi, biyolojik, dini, ahlâki, tasavvufi ve felsefi perspektiflerden ele alınmıştır. İlkin ölümü irâdî ve tabii olmak üzere ikiye ayırdığını görüyoruz. Bu konuda Eflâtun, İbn Sinâ ve diğer mutasavvıflarla aynı görüşü paylaşmaktadır. Ölümün kişinin iç âlemini yansıtan bir ayna olduğu hakkında vermiş olduğu misâlde çağdaş düşünür V. Jankélévich'in selefi olmuştur. Ölümün hakikat âlemine bir uyanış, dünyanın ise bir rüyadan ibaret olabileceği hakkındaki görüşüyle ünlü bağımsız filozof Gazâlî'nin bu konudaki açıklamaları arasında bir benzerlik göze çarpmaktadır. Ölümün rölativitesi konusunda o, kişiye göre bir değerlendirme yaparak konuyu asırlarca önce temellendirmiştir.

Ölümün rûhun aslına bir rücu hareketi, hattâ Tanrı'ya dönüş hareketi olduğunu işleyen beyitlerde, hâkim unsur bu âleme geliş ve gidişin sebeplerini sergilemektir. Tanrı'dan gelen varlık, dönüşünü yine O'na yapacaktır. Kişi bunun imanında ve amelinde olmalıdır. İşte o zama nölümsüzlüğe namzettir.

Vuslat ve ölümsüzlük mes'elesi, rûhun mânevî tekâmülüyle doğru orantılıdır. Bunun ilkesi aşktır. Bu ilkeyi kendinde gerçekleştirenler gerçek ve ölümsüz varlığa âşık olan bilge kişilerdir. Ölüm onlar için bir vuslattır. Kavuşmadır. Seven ve Sevilen'in kavuşmasıdır. Gerçek saâdet bu kavuşmada elde edilir. Ayrılığın sonu, Tevhid'in sırrı ve ebedî oluşun özü buradadır. Bu manâda ölmek, ebediyyen yaşamaktır. Bu konuda Mevlânâ, Hallâc-ı Mansur ile aynı fikri paylaşmaktadır. Kısaca Mevlânâ'ya göre ölüm, ayrılık halinden kavuşma haline geçiş ve ölümsüzlüğe erişmekten ibarettir.

ÂTEŞ - BÂZ VELÎ VE MEVLEVÎ DERGÂHLARINDA ÂTEŞ - BÂZ VELÎ MAKAMI'NİN ÖNEMİ

Yrd. Doç. Dr. Hasan ÖZÖNDER

Mevlevîlik, bir eğitim ve öğretim ekolüdür. Gâyesi, insanı ele alarak, madde ve mânâda olgun şahsiyet yapmaktır. Bu bakımdan insanı ideâl mânâda yetiştirmeye amaçlıyan bir terbiye mektebidir. Yedi asrı bulan tarihi içerisinde Türk Kültür ve Medeniyeti'nin seçkin müesseselerinden biri olmuştur. Konya'daki merkezî âsitânesi başta olmak üzere, İslâm Dünyası'nın muhtelif şehir ve kasabalarında bulunan şûbe dergâhları ile, sosyal, kültürel, politik ve ekonomik hayatta derin izler bırakmıştır. Sokaktaki adamdan, Sultanlara varıncaya kadar görüş ve düşüncelere etkili olmuştur.

Mevlevîlik bu etkinliği, sahip olduğu "terbiyecilik" vasfı ile sağlamıştır. Bu etkinlikler, Mevlevî Dergâhları'nda belli bir sistem ve kadro tarafından tahakkuk ettirilmiştir. Kendi çapında bir müessese durumunda olan bu terbiye sisteminin yetkilisi, Âteş - bâz Velî'dir. Bu önemli görev ondan sonra, "Âteş - bâz Velî Makâmı"na getirilen seçkin kişilerce yerine getirilmiştir. Bu icraatın Dergâhları'daki mimârileşen mekânı, aynı zamanda birer mânevî sembol de olan "Matbah-ı Şerif", "Ocak - başı", "Niyâz Postu", "Somat" ve "Cânlar Odası" gibi, fizik ve metafizik anlamda, Mevlevîlik âdâb ve erkânında ulvî timsalleri bilinen muayyen yerlerdir.

ÂTEŞ - BÂZ VELÎ

Mevlevîlik tarihinde "Âteş - bâz Velî" diye anılan mümtâz kişinin asıl adı Yusuf'dur. Babasının ki ise, İzzettin'dir. Mevlevîliğin ünlü simâlarından olan bu şahsiyet hakkında fazla bir belge bulunmamaktadır. Bize kadar gelebilen belge ve bilgilerin bir kısmı, çeşitli menkıbelere karışmış durumdadır. Mevlevî kaynakları onun, Mevlânâ zamanında yaşadığını yazarlar. Sultânü'l-Ulemâ ile Horasan'dan geldiğini ifâde edenler olduğu gibi; kafiye Karaman'da katıldığını bildirenler de vardır. Birinci görüş daha kuvvetlidir.

“Âteş - bâz” farsça: “Âteşle meşgul olan; oynayan kişi” anlamındadır. Bu kelimenin, “Âş-pez: Aşçı”, “Âş-pez Başı: Aşçıbaşı” kelimesinden geldiğini öne sürenler olmuşsa da, türbesindeki kitâbe-lerde, “Âteş - bâz” şeklinde zikredilmektedir.

İzzettin oğlu Yûsuf'a bu ünvanın verilmesi şöyle bir menkıbeye dayanır: O bir gün, mutfakta odun kalmadığını arzetmek üzere Mevlânâ'nın huzûruna girer. Mevlânâ'nın lâtife olarak: “Kazanın altına ayaklarını sokarak kazanı kaynat!” demesi üzerine öyle yapar; Ayak parmaklarından çıkan alevlerle aş pişirir. Kerâmetin açıklanmasından yana olmayan Mevlânâ bunu duyunca: “Hay âteş-bâz, hay!” der. Böylece Yusuf bin İzzettin bu ünvanla anılmaya başlanılmıştır.

Mevlevilik'te “mutfak”, “Matbah-ı Şerif”dir; Çok yönlü mânâlara gelen muayyen mekândır. Burası ilk nazarda bir “aş-hâne” olmakla beraber daha önemlisi, Mevlevîliğe intisap niyâzında bulunan kişilerin, liyâkat denetimlerinin ve temel eğitimlerinin yapıldığı mümtaz mahaldir. Mevlânâ zamanında bu önemli görevin sâhibi “Âteş-bâz Veli” diye anılan İzzettin oğlu Yusuf idi. Onun Hakk'a yürüyüşünden sonra bu ünvan, bu mevkie tâyin olunan seçkin şahsiyetler tarafından da büyük bir hassasiyetle yerine getirilmiştir. “Âteş-bâz Postu”, O'nu temsil eder. Ona teslimiyet esastır. Nitekim Tâhir'ul-Mevlevî (Olgun):

“Ettim Âteş-bâz-ı Mevlânâ'ya vakf-ı ten u cân” mısrasıyla bu derûnî teslimiyeti dile getirir.

“Âteş - bâz Veli Ocağı”, Mevlevî -hânelerdeki özel ocağın adıdır. Önemli günlerde aş burada pişirilirdi. Aynı yerde ve büyük bir itina ile muhafaza edilen gümüş renkli “Âteş-bâz Veli Kazanı”, işi bitince güzelce yıkanarak yerine kaldırılırdı. “Âteş, Ocak ve Kazan”ın, Türk Kültür ve Tefekkür tarihinde ayrı bir yeri vardır.

“Meydân-ı Şerif”de serili “beyaz post”un adı, “Âteş - bâz Postu”dur. Bu makâma teslimiyet, “Mevlevîliğe ikrar vermek”, “Çileye soyunma niyâzında bulunmak” demektir. Sâliklerin mürebîsi olan “Âteş - bâz Türbedârı”nın Semâ -hâne'deki mevkiî, Post - nişin ve Tarikatçı'nın hizasında idi. “Âteş - bâz Dedesi”nin, zâbitân arasında nüfuzlu yeri vardı. Meşihat -nâme'ler çok defa “Âteş - bâz Şeyhi” ile gönderilirdi. “Gülbang”da, Âteş - bâz Veli de zikredilir. Yedi asrı aşkın Mevlevî tarihi içerisinde O'nun makam ve mevkiine son derecede saygı ve bağlılık gösterilmiştir.

TÜRBESİ: Ömrünü bu ulvî görevde geçiren Yûsuf, 684/1285 yı-

lunda vefat etmiştir. Türbesi, Selçuklu Konyası'nın Meram Yolu üzerinde (res.: 1) "Aşkan (Âşıkaan: Âşıklar)" semtindedir.

Selçuklu türbe mimârisinin tipik özelliklerini taşıyan türbesi (res.: 2), genel olarak sâde bir yapıdır. Çeşitli onarımlar görmüştür. Mahzen (Şekil: 1) kısmına, kuzeydeki basık kemerli kapısından girilir. Bu kısım kare plânlıdır. Duvarları moloz taşlarla örülmüştür. Zemini toprak olup ortada, tuğladan yapılmış sandukası mevcuttur. Mahzen, sivri kemerli tonozla örtülüdür. (Şekil: 2).

Gövde kısmının, mahzen kapısı üstüne isâbet eden, iki yönden dörder basamaklı merdivenle çıkılan, sütunceli kapısından girilince ortada büyükçe bir sanduka görülür. Ahşap kaplamasının altında kitâbeli mermer sanduka mevcuttur. Duvarlarda görülen bir takım yazı ve süslerin, tezyinî bir değeri olmayıp, son döneme aittirler.

Muntazam kesme taşlarla inşâ edilmiş gövde kısmı, içeriden kare (Şekil: 3), dışarıdan ise sekizgen plânlıdır. Üzeri, içten daire plânlı, tuğla kubbe ile, dışarıdan ise yine tuğla örgülü ehrâmî külâh ile örtülmüştür. "Niyâz Penceresi", güneydedir. "Bu kabir, saîd, şehid, merhum Âteş-bâz İzzettin oğlu Yusuf (Allah onu yarlığasın)'-undur. 684 Recep." anlamına gelen, Selçuklu sülüsü ile yazılmış beş satırlık arapça şu kitâbesi, bu pencerenin üzerindedir: (res.: 3).

هذا القبر
السيد الشهيد المرحوم شمس
الملة والدين يوسف ابن عز الدين آ
تش باذ آتی رحمة الله تعالى في منتصف شهر رجب
سنة اربع وثمانين وستماية غفر الله

Âteş - bâz Veli Türbesi'nin civârına, Sultan Veled'in kızı Arife Şeref Hatun'un oğlu Muzafferüddin Ahmed Paşa torunlarından Çelebi Abdussamed tarafından bir zâviye inşâ ettirilerek, zengin gelirlili vakıflar kurulmuştur. Zamanla harap olan bu zâviyenin yerine bu günkü tekke, Post - nişin Vâhid Çelebi tarafından, geniş bir avluda (res.: 4), 1315/1897 yılında inşâ ettirilmiştir. Ünlü şâir ve hattat Sıdkî Dede'nin yazdığı Türkçe şu kitâbe, cümle kapısının üzerinde (res.: 5) bulunmaktadır: (res.: 6).

بر نہال شجر حضرت مولانا کم
یوستینشین در کہ بھری او واحد طبیبی
عرض خدمت ایلیوب حضرت آتشبازہ
ایسی نزدندہ بنا تکیہ رضا در طلبی
بھاری طبری صدقی ایدرک عرض نیاز
دیدنی تاریخنی «بو گلشن فیض اربی» ۱۳۱۵

Şeyh tarafından idare edilen zâviyenin güzel bahçesi, türbedârı İstanbul'lu Yakub Dede'nin vefâtına kadar, Mevlevîler'in ünlü mesireliklerinden idi. Zamanla ihmâle uğrayarak, mukadderâtına (res.: 7) terk edilmiş durumdadır. Şimdi, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne âittir.

DERGÂHLAR'DA "ÂTEŞ - BÂZ VELÎ" MAKÂMI: Mevlevî - hâneler, târihinin her döneminde, kuruldukları yerin farklı dil, ırk, kültür, estetik hayatına; değişik sosyal, politik ve ekonomik yapısına; bütün bu değişik toplum şartlarına rağmen, sabır, sebat, tevekkül, rızâ ve metânetin menşei, kâmil insan yetiştirme mektebi olmuştur. Bu üstün fazilet vasıflarıyla, her yerde ve her dönemde saygı görmüş, varlığını devam ettirmiş; fert ve toplum üzerindeki ahlâki görevini başarı ile yerine getirmiştir. Böylece, toplumun çeşitli kademelerinde, nice değerlerin yetişmesinde; nice büyük şahsiyetin topluma kazandırılmasında en büyük âmil olmuştur. Mevlevî kaynaklarında geçen sultanlar, vezirler, paşalar, ilim, fikir ve sanat erbâbı tanınmış şahsiyetler bu ulvî eşikten feyz almışlardır.

Mevlevîlikte ilk eğitim yolu, "Matbah-ı Şerif'ten (res.: 8), geçmektedir. Burası, yukarıda temas ettiğimiz gibi, yemek pişirilen ve yenen yer olduğu gibi, bundan daha önemlisi, Mevlevîliğe girmek isteyen adayın, ilk kontrolden, liyâkatinin gözden geçirildiği muayyen mekândır.

Aday önce Matbah-ı Şerif'e alınarak burada bulunan "Saka Postu"nda üç gün misâfir edilirdi. Böylece, Mevlevîliğin kademesini,

hizmet aşkını, derûnî inceliklerini seyrederdi. Bu yetmiş iki saatlik süre, adaya, kendi kendini tanıma, kişiliğini ölçme imkânını da vermiş olurdu. Âdâb ve erkânı dâiresinde geçen bu süreden sonra, nâdir de olsa fikrinden vazgeçen olursa, dışarıya alınırdu. Karar izhâr ve intisâp niyâzında bulunanlar ise, binbir günlük bir “Çile”ye tâbî tutulurdu. Bu, hiçbir zaman bir işkence, nefse zulmetme şekli değildir. Bu bir uzlet, bir inzivâ ve kendini tanıma devresidir. Bu sürede de, hayattan kopma, dünyadan el - etek çekme anlayışı söz konusu değildir. Aday bu gün ve gecelerinde, etrafındakilere hizmet, yardım; dergâh işlerine koşma gibi nefsi hazırlayan; kişiyi mahviyyet ve diğer - gâmlık mertebelerine ulaştıran konularla meşgul olurdu. Aday'ın bu devresine, “Çileye soyunma” tabir edilirdi. “Cân” diye anılıp, seslenen aday, kendisine tevdi edilen iş ve görevleri, büyük bir sabır ve teslimiyetle yerine getirmekle muvazzaf idi. Yerine göre, çamaşırcılık, bulaşıkçılık, pazarcılık gibi 18 vazîfeden oluşan bir hizmet dizisini en iyi şekilde başarırdı.

İşte, Mevlevilik tarihinde bütün bu işlerin icrâ edilmesini gözden geçiren ve adayın bu görevler karşısındaki psikolojik tavır ve tutumunu gözleyen kişi, Âteş - bâz Veli ve ondan sonra bu mevkie getirilen mümtaz kişiler olmuştur.

“Aşçı Dede”, “Ser - tabbâh” adıyla da anılan bu yetkili şahsiyyet, aday için müsbet veya menfi mânâda kanâat sahibi olmuş ve bir karar varmıştır. Kanâati müsbet ise, ilk 18 günlük hizmet süresinin sonunda adayın taşra kıyâfetinden soyunarak, “Hizmet libası”-nı giymesine izin verilirdi. Böylece “Nev-niyâz”, Kazancı Dede'nin terbiyesi, Semâzen-başı Dede'nin nezâreti altında, Matbah-ı Şerif'deki, yemek yenen “Somatlık” da bulunan özel yerde semâ tâlimlerine başlardı.

1001 günü böylece idrâk eden Cân, nefsen olgunlaşmış, kendine verilecek üstün bilgi ve fikirleri anlar seviyeye gelmiş kabul edilirdi. Bu binbir günlük sürede, Matbah-ı Şerif'in genellikle ikinci katında bulunan “Canlar Odası”nda kalırdı. Gayet sâde ve mütevâzi sergili bu orada bütün canlar gibi o da, posteki üzerinde, çektiği hırkasının altında yatar, her an için kendisine verilecek yeni bir matbah hizmetine hazır durumda bulunurdu.

İşte bu denetim devresini başarı ile geçiren cân'a, bir tarfi alâmeti olarak, “Hücre” gösterilir, oraya yerleşmesine izin verilirdi.

Bütün bu kararlarda son söz "Âteş-bâz Veli Makâmı"nınadır. Bu salâhiyetten dolayıdır ki, **Matbah-ı Şerifler**'in kapısı üzerinde, duvarında veya **Ocak-başı**'nda görülen, tarikat mensubu hattatlarca tercih edilen hat çeşidi Ta'lik'le yazılmış şu levhalar dikkati çeker:

يَا حَضْرَتِ أَتَشْبَازِ وَلي

هَر كِه دَارِ اَوْر اِيْجَا مَحْمُودِ اسرارش
قَلْبِ اَنْ اَز عَشْوِ آتَشْبَازِي بِر اَتْرَاشد

Sonuç olarak belirtelimki, **Âteş-bâz Veli**, **Mevlânâ**'nın çevresinde yer alan ünlü simâlardandır. Bu büyük mütefekkir ve mutasavvıfım düşüncelerinden istifâde etmek isteyenlere ilk ve ön bilgi ve görgü kurallarını öğretirdi. Hayatı ona hizmet etmekle geçmiştir. 684/1285 yılında vefat ettiği zaman kabri üzerine inşa edilen türbesi, onun bu yüce hizmetlerine duyulan minnet ve şükranın mimârî ifadesidir. Onun Hakk'a yürüyüşünden sonra aynı makâma tâyin edilen şahsiyetler, **Mevlevîliğe** girmek isteyenlere, ilk denetimde bulunan, nefsi terbiye ve mânen yücelme yollarını gösteren muvazzaf kişilerdir. İşte ifâ ve icrâ ettiği bu çok önemli görevlerden dolayı, **Âteş-bâz Veli Makâmı**, bir mevki olarak daima saygı görmüş ve bu makâmın bulunduğu mimârî mekân, **Mevlevî Dergâhları**'nda başta gelen mimârî bölümlerden sayılmıştır. **Matbah-ı Şerif**'e dâhil bu mekân, gerek postu ve gerekse zâhirde sâde ve mütevâzî ama mânâda gayet önemli semboller olan eşyâlarıyla de, **Dergâh** mimârîmizin önemli bölümlerindedir.

BİBLİYOGRAFYA

GÖLPINARLI, Abdülbâki; **Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik**, İstanbul, 1953.

HUART, M. Clément; **Mevlevîler Beldesi Konya**, çev.: Nezih Uzel, İstanbul, 1978.

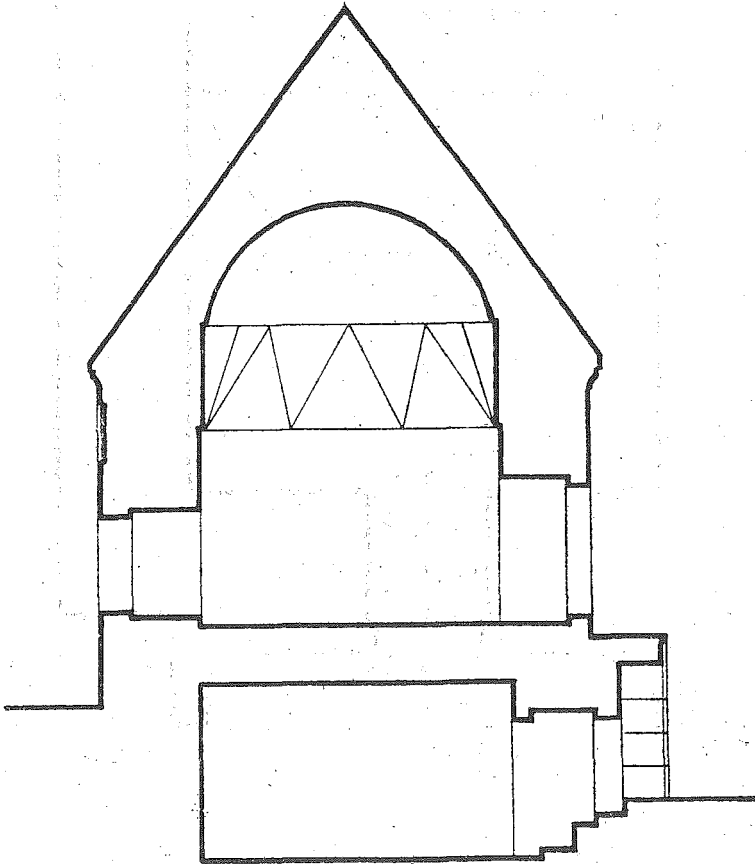
KONYALI, İbrahim Hakkı; **Konya Tarihi**, Konya, 1964.

ÖNKAL, Hakki, "Konya'da Âteş-bâz-ı Veli Türbesi", A.Ü. İslâmî İlimler Fakültesi, İslâmî İlimler Dergisi, Sayı: I, Aralık, 1975 (ayrı baskı), s. 223 - 238.

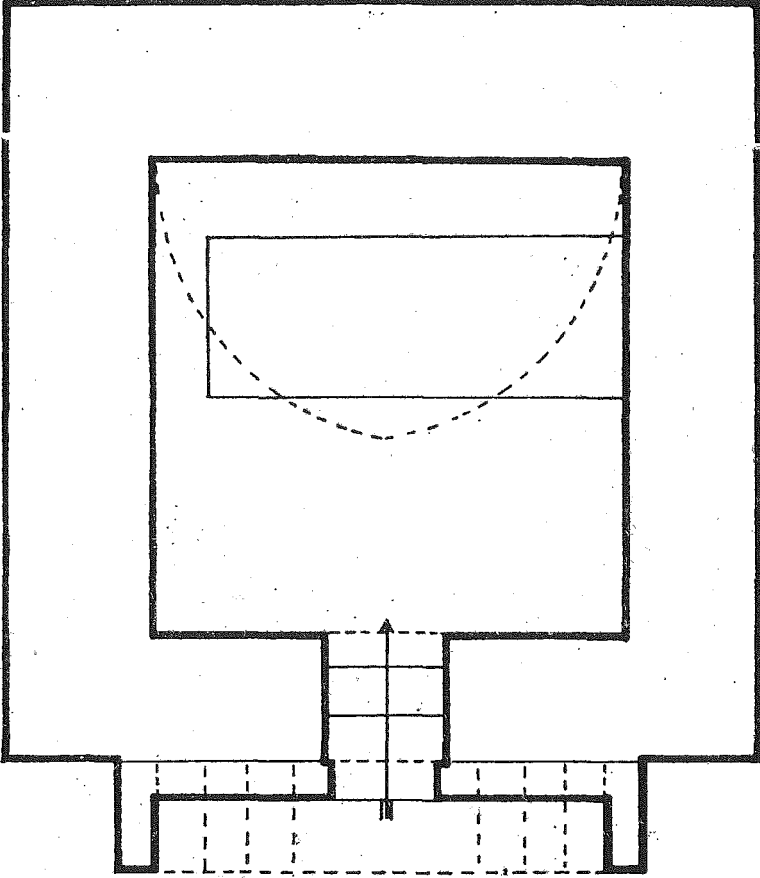
ÖZÖNDER, Hasan; Konya Velileri, Konya, 1980.

SÂKIB DEDE; Sefine-i Nefise-i Mevleviyân, Mısır, 1283.

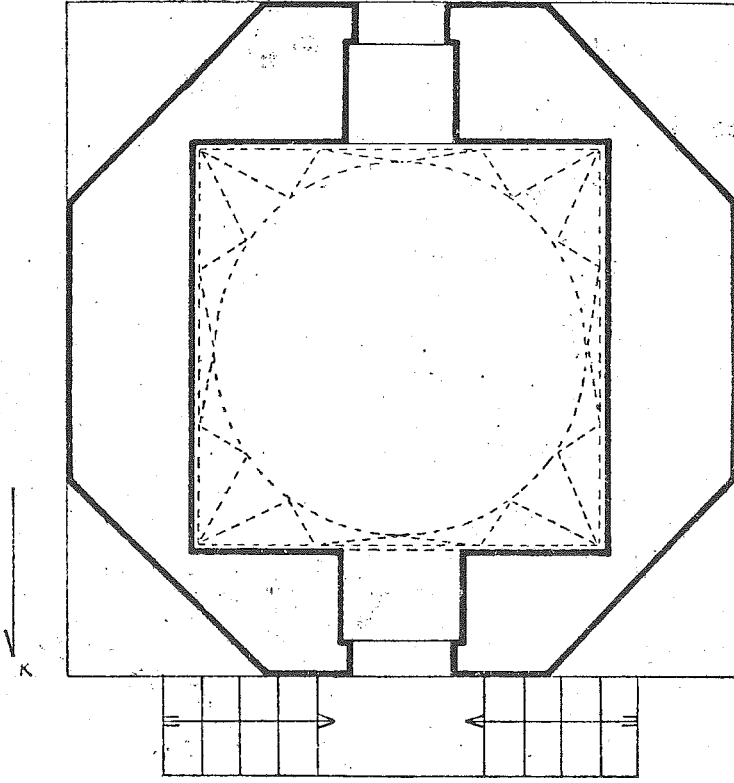
TANRIKORUR, Ş. Bârihüdâ; "Bir Eğitimin Mimârisi: Mevlevî Matbah-ı Şerifi", Selçuk Üniversitesi, I. Milletlerarası Mevlâna Kongresi Tebliğleri (3 - 5 Mayıs 1987), Konya, 1988, s.: 271 - 299.

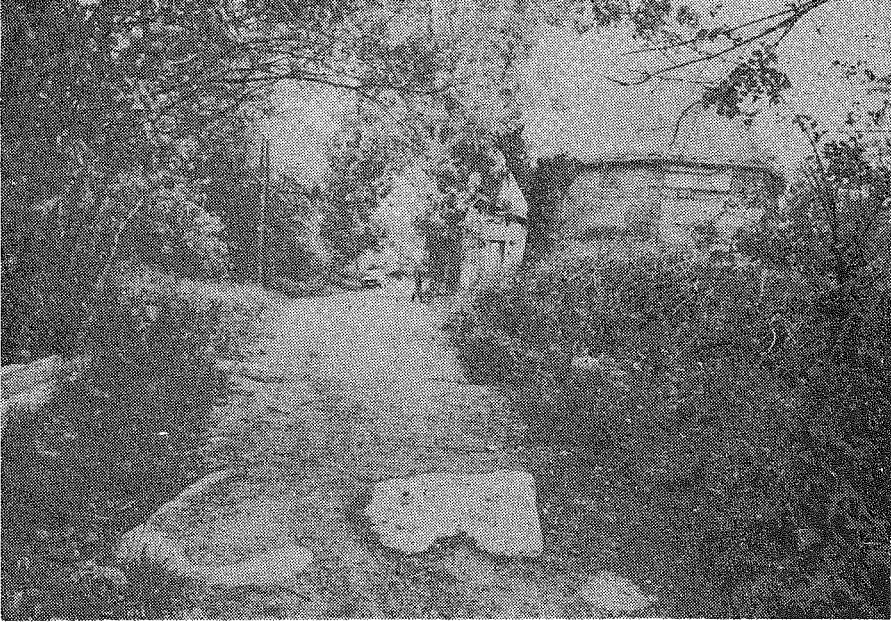
1. Şekil - Konya, Âteş-Bâz-ı Veli Türbesi Maktatı. (il. Önkal'dan).

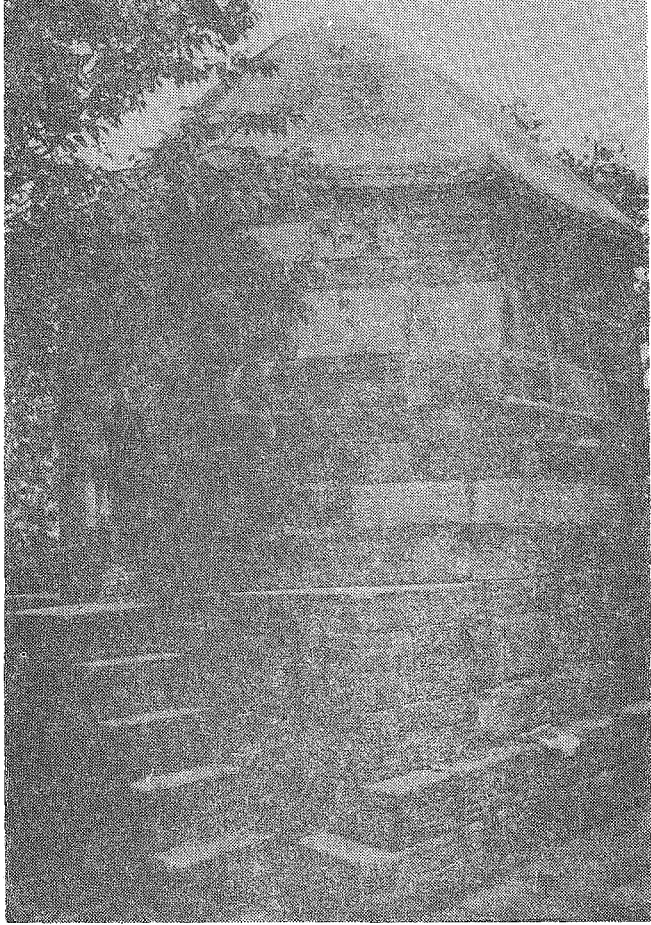
2. Şekil - Ates-Bazı Veli Türbesi alt kat planı. (H. Önkaldan).

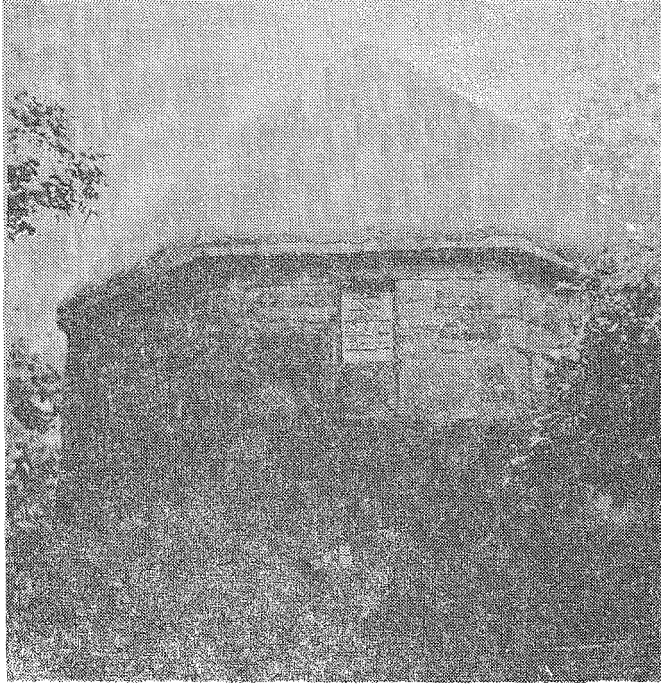
3. Şekil - Ateş-Bâz-ı Veli Türbesi üst kat plânı. (H. Önkol'dan)

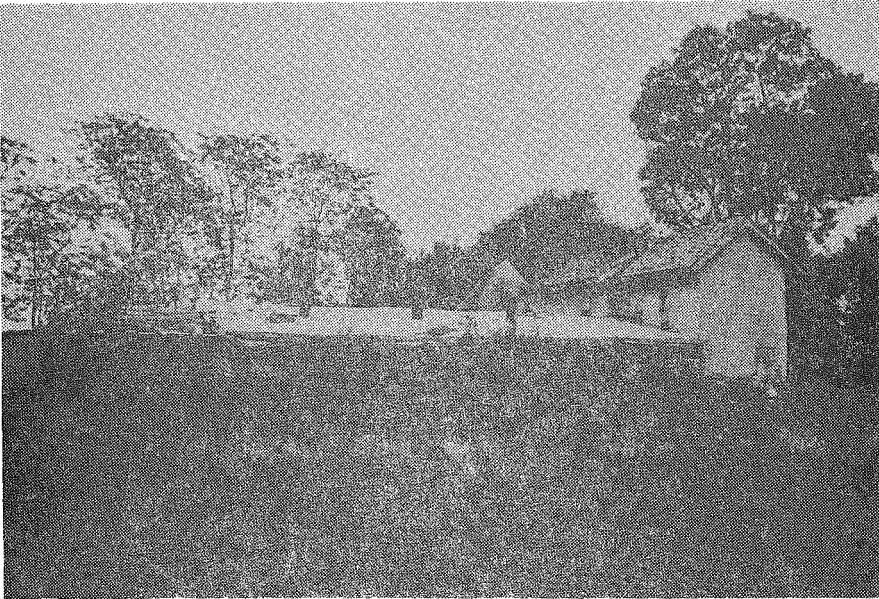
res.: 1 - Âteş-bâz Veli türbe ve zaviyesinin önünden geçen yol,
Selçuklu Konya'sının Meramyolu'dur. Yeni açılan caddeler sebebiyle
günümüzde kullanılmamaktadır.

res.: 2 - Atesbaz Veli Türbesi'nin, Selçuklu türbe mimarisinin genel özelliklerini yansıtan durumu (kuzey-batıdan).

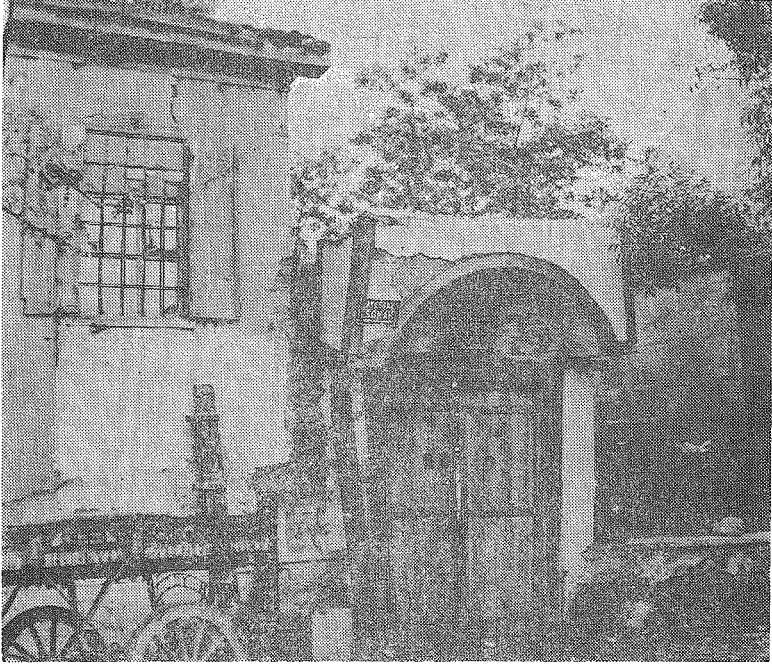

res.: 3 - Türbe'nin güneyde yer alan niyâz penceresi
ve üzerindeki orijinal kitâbesi.

res.: 4 - Türbe ve zaviyenin yer aldığı geniş avlunun genel görünüşü.
(Kuzeyden).

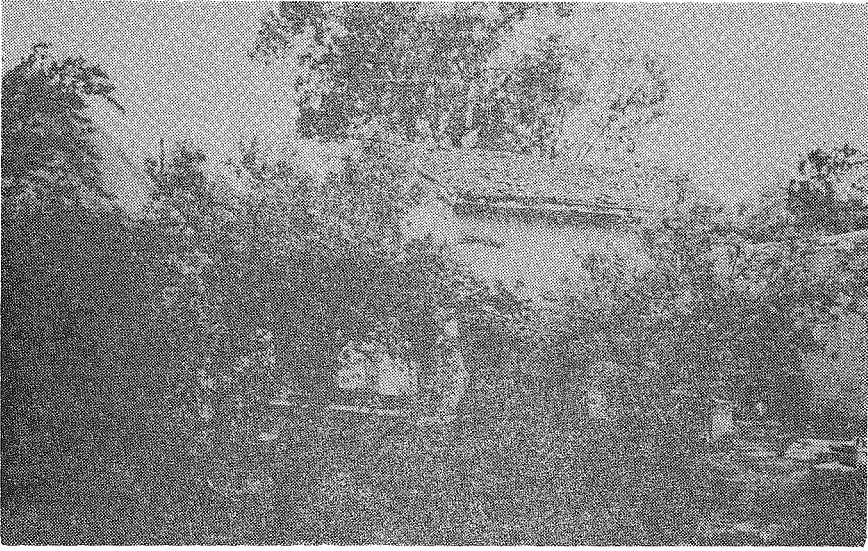

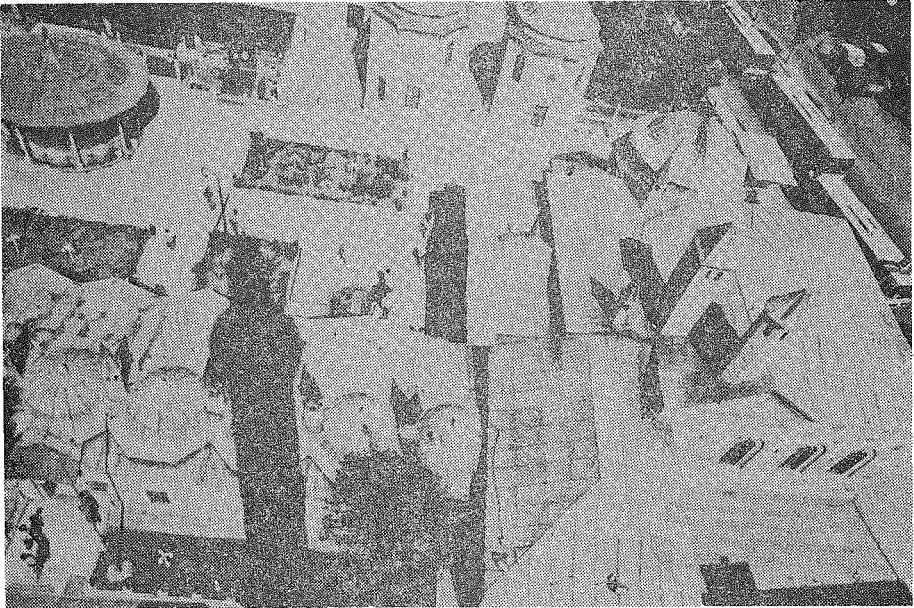
res.: 5 - Post-nişin Vâhid Çelebi'nin inşa ettirdiği (1315/1897) tekkenin cümle kapısının günümüzdeki vaziyeti.

res.: 6 - Âteşbâz Velî Zaviyesi kapısındaki ibâre ve hattı Sıdkî Dede'ye ait kitâbe.

res.: 7 - Türbe ve zaviye günümüzde alâkaya muhtaç durumdadır. Mimâri bakım ve onarımdan sonra çevrede yapılacak düzenlemeler, yedi yüz yıllık maziye sahip bulunan bu kültürel belgenin gelecek nesillerce de daha iyi şekilde tanınmasını sağlayacaktır.

res.: 8 - Konya Mevlâna Dergâhındaki «Matbah-ı Şerif», Bir «aş-hane» olma özelliğinden daha çok bir «eğitim ve öğretim yuvası» olarak Mevlevî kültüründe müsneştâ yeri vardır.

MEVLEVİLİKTE MÜSİKİ

Cinuçen TANRIKORUR

S. Ü. Müzik Eğitimi Böl. Öğr. Gör.

Bezm-i Cemşid'de devrân ki kadehlerle döner
Şevk, şeb-tâ-be-seher raks-ı mükerrlerle döner

Tutuşur meş'ale-i dille merâyâ-yi huzûz
Hüsn ü Aşk ortada bin mâh, bin ahterle döner

Cümle ervâh-ı makâmat açılır arşa kadar
Râst Mâhûr ile, Uşşâk Muhayyer'le döner

Kurtulur pây-i tarâb yerden o dem ki melekût
Yere gökten süzülür, halka-i şehperle döner

Her gelen rind kanar zevka bu meclisde Kemâl
Cânib-i rahmete son çektiği sâgarle döner

Muhterem Başkanlık Divânı, sayın Rektörüm, 3. Millî Mevlânâ Kongresinin değerli üyeleri, kıymetli misafirler ve sevgili öğrenciler;

Selçuk Üniversitesi'nin düzenlediği ve TRT bilmese bile HÂLİK'ın bildiği şu mübarek Kongre münasebetiyle, nâçiz şahsıma lütfedilen kısa süreden daha kısa olan aklım ve bilgimle, Mevlevîlik ve Müsiki gibi, herbiri birkaç ömrü rahatça doldurabilecek bir ilimler okyanusunda boğulmadan nasıl yüzebilirim?.. Önümüz - arkamız, altımız - üstümüz hep dönüyor. Biz de, kimsenin aynı nehrin suyunda iki defa yıkanamadığı, Mevlevî şairinin;

Âsumandır kubbesi, hep ahterân âvizesi
En ziyâ-bahşâ kanâdili güneşle mâh'tır
Seddolunmakla tekâyâ kaldırılmaz zikir-i Hak
Cümle mevcûdât zâkir, kâinat dergâhtır

dediği gibi, herhalde Yaratanını zikretmek üzere şu âlemin durup

dinlenmek bilmeyen dönüşü içinde, büyük Yahyâ Kemâl'in "döner" redifli gazelini hatırlamadan edemedik. Bu gazel, son 85 yılın Türk müzikisine -lâteşbih- Rabb'in Arşa istivâ'ı gibi istivâ' etmiş olan bir büyük müzikî velisinin rûhunu ta'ziz için yazılmıştır. Bu velî, eline aldığı bütün sazlarda -erişilmesi şöyle dursun- tasavvuru bile imkânsız mesajlar alma rûchâniyetine sahib olduğu halde, Yenikapı veya Galata Mevlevihânesi'nde bir kenara ilişip, hudutsuz ye's ü melâlınden bir ân olsun kurtulabilmek için ilticâ ettiği Mevlevî âyînini gözyaşları içinde dinledikten sonra, geldiği gibi sessiz-sedasız çıkıp giden Tanburî Cemil Bey'di.

2500 yıllık bir zaman mesafesinde yaşayan Türk müzikisi tarihinde, kudret-i ilâhî'nin ilhâm pınarından beslenmemiş hiçbir büyük bestekâr bulunmadığı gibi, Mevlevîliğin 7 asırlık tarihi içinde "sikkesi tekbirlenmemiş" bir büyük bestekâra rastlamak da mümkün değildir. İlk kaydedenleri hakkında henüz kesin bilgi sahibi bulunmadığımız XVI. yy.dan kalma üç "beste-i kadim"den bu yana, Tekke müzikimizin nişân-ı ilâhisi olan 77 âyin-i şerif; her türlü taassup zincirini Rebâbının yayı ile parçalamış olan Cenâb-ı Mevlânâ'nın fikirlerini ve yaşayış tarzını, kendi fikir ve yaşayışlarına rehber kabul ederek, onu takliden semâ eden başı sikkeli müzîkîcilere, vecd ü istiğrâk ve hulûs-i kalplerinin mükâfatı olarak ihsan buyurulmuş vahy-i ilâhîlerdir. "Bizim serpûşumuzu, sikkemizi şaka yolu dahî olsa başma giyene şefâatimiz lâzım gelir" diyen Mevlânâ'nın, bu muhlis dervişlerin gönülüne ilhâm olunan lahni mesajlarda ki şefâat ve teveccüh, nasıl da âşikâr!..

Gelin görün ki, ezân-ı Muhammedî'yi duya-duya, mevlid-i nebevîyi dinleye-dinleye, "güzel ahlâkı tamamlamak üzere gönderildiğini" söyleyen Resûlullah'la ashâb-ı kirâmın müzikiden zevk aldıklarını bile-bile, müzikî ve semâ'nın aleyhinde olan fıkıh ve - bir ölçüde - hadîs ulemâsı, her asırda mevcut olmuşlardır. Oysa, Kur'ân-ı Kerim'de müzikî ve semâ'nın lehinde veya aleyhinde hiçbirşey yoktur. Ayrıca, Kur'ân'ın esprisi ve prensipleri, rûhuna ve gösterdiği yüksek hedeflere ters düşmeyen, insanlık şeref ve haysiyetini rencide etmeyen bir müzikî ve semâ anlayışına engel değildir. Hadîslerle gelince, Hz. Peygamber'in ve sahâbenin tatbikâtı, raks ve müzikiden zevk almanın, dünyanın eğlencelerinden istifade etmenin mutlak surette mübâh olduğunu en açık şekilde göstermektedir. Ancak bu belâgat, uydurma hadîs ve içtihadlarla örtülmüştür.

II. asrın sonlarından itibaren müzikî "semâ" adı altında tasavvufa girmeğe başlamış ve İslâm mistisizminin bellibaşlı bir karakter

teristiği haline gelmiştir. Böylece bütün sūfîler tarafından benimse-
nen semâ, insanı Allah'a yaklaştıran ve yücelten bir dinî vasıta ola-
rak görülmeğe başlanmıştır. Ancak MEVLEVİLİK gibi bazı tarikat-
ler, semâı mukâbelenin esası haline getirdikleri halde, NAKŞİLİK
gibi bazı tarikatler, - semâın dinî değerini inkâr etmemekle beraber -
bu vâsitaya sistemlerinde yer vermemişlerdir. Tasavvufun raks ve
semâ hakkındaki görüşü ise, dinî ve millî hayatın teşekkül ve tekâ-
mülünde önemli rol oynamıştır. Bu konu ile ilgili İslâmî telâkkiyi
doğru bir şekilde aksettiren tasavvufun görüşü, bizce, müslüman-
lara her zaman rehber olacak kadar doğrudur.

Konuşmanın başında “şu kısa süreden daha kısa olan aklım ve
bilgimle” demiştim. Bunu lûtfen tevâzu’ addetmemenizi istirham
ederim.

**Gayrı biz olduk deyû zannetmesin ashâb-ı kâl
Cûylar kim vardılar deryâyâ hâmûş oldular!..**

Bu dilin Türkçe olduğu kendilerine çoktan unutturulmuş olan
öğrencilerimiz için, bugünkü Türkçeyle söyleyelim: “Söz sahipleri,
kendilerini bir mertebeye gelmiş sanmasınlar diye, neş'e içinde gü-
rül-gürül akıp dururken denize kavuşur kavuşmaz sesleri kesilive-
ren nehirleri yarattık!..” Koca FUZÜLÎ'nin de bilgiyle alay edenler-
den olduğu malûmdur :

**Aşk imiş her ne var âlemde!
İlim bir kıyl ü kâl imiş ancak!..**

Allah, Allah! Sanki Mevlânâmız Türkçe konuşuyor!..

İşte bu “kıyl ü kâl” (lâf-ü-güzâf) den ibâret olan bilgimizle, uç-
suz - bucaksız bir ummân olan Türk mûsikî sanatını “dinî” ve “din-
dışı” olmak üzere iki ana dalda incelediğimiz malûmdur. Dinî mûsi-
kî ise Câmî ve Tekke mûsikîsi olmak üzere tekrar ikiye ayrılarak
incelenir ki aralarındaki fark, Câmîye mûsikî âleti olarak - yapılan
insan olmadığı için - sadece insan sesinin girebilmesine mukâbil,
Tekkeye insan yapısı mûsikî âletlerinin de girebilmesidir. İşte, tek-
ke mûsikîmizin en önemli kolu olan Mevlevî mûsikîsi, **âyinhân - mıt-
rıb - semâzen** üçlü bütününden oluştuğu ve İslâm dışında mevcut
olmadığı için, hiçbir Batı diline tek kelimeyle tercümesi mümkün
değildir. (“Alaturka mûsikî ile irticâ aynı şeydir” diyen A. Saygun'un,
büyük Türk evliyâsı Yunus'u, kilise zangoçu haline getirdiği “Yu-
nus Emre Oratoryosu”, Batılılarca kabul edilebilmek için - ayrıca

aslen Türkçe olan - âyin kelimesini kullanmaktan utanmanın bir sonucudur.)

Mevlevî mûsikisinde, dinî ve dindışı mûsikînin diğerk dallarına nisbetle ters orantılı olan gelişme çok ilgi çekicidir. Meselâ XIX. yy. Türk mûsikisinde, na't, durak, salât ve savt'lar yavaş-yavaş kayboluyor, Mevlid ve Mi'râciyye hep daha az sayıda kimsenin hâfızasında kalıyor; buna karşılık Mısır, Şam ve Trablus ağız ürünleri olan Şuğl'ler (Arapça güfteli ilâhiler) revaç buluyordu. Dindışı mûsikîde "2 beste - 2 semâî" düzenindeki klâsik formların - şarkı formu lehine - yavaş-yavaş rağbetten düşmesine, dinî mûsikînin de birçok formunda buna paralel rağbetsizliğe karşılık, Mevlevî mûsikisinde umulmadık bir gelişme görülmüş; Mevlevîliğin doğduğu XIV. yy.dan XIX. yy.a kadar geçen 500 yıl içinde toplam 10-15 âyin bestelenebilmişken, sadece XIX. yy.da 35-40 âyin birden bestelenmiştir. XX. yy. da bestelenen mevlîvî âyinleri ise, tekkeler asrın ilk çeyreğinde kapanmış olmasına rağmen, Arel'in 50 âyini katmasak dahi, 30'u bulur ki bunlar arasında Bayâtîaraban ve Evcârâ makamlarında iki taneciği de bize yazdırılmıştır.

Kıymetli misafirlerimiz, söz biter, ama Mevlânâ, hele bir kâse-i fağfûr olan mûsikî bahsi hiç bitmez. Üstelik sözü tüketecek dağarcık da bizde yok!... Konuşmama, Yahya Kemâl'in "Tanbûri Cemil'in Ruhuna Gazel"iyle başlamıştım. İzin verirseniz sonunu da, Eczacı Memduh Cumhur kardeşimizin, 9 yıl önce kaybettiğimiz - pek iyi tanıdığımız - Neyzenbaşı Akagündüz Kutbay'ın ruhuna ithâf ettiği gazelle bağlayayım. Dün akşam üzeri dinlediğimiz sanat tarihçisi Bârihüdâ Tanrıkorur, Türkiye'de tekkelerin faaliyeti 1925'te son bulmuş olduğu halde, Mevlevî âdâb ve erkânının Batılılarca öğrenilmesiyle bu kurumun kesintisiz olarak yaşamağa devam ettiğini söylemiş, hattâ Batıda İslâm dinî'nin Batılı tarikat mensuplarının da katkısıyla yaygınlaşmasını, kolonizatör dervişler eliyle İslâmiyetin Anadolu'daki yayılmasına benzetmişti. Sizlere son olarak okuyacağım gazel de (Bestenigâr'dan bestelediğim bir mersiyedir), yaşı bizden hayli genç bir arkadaşımız tarafından yazılmış olması bakımından, son derece mânâlı, hattâ mânîdardır. Bize göre bu gazel, 1000 yıllık dil ve kültüründen koparılarak, çirkin, fakir ve anlamsız bir dille konuşturulmak istenen Türk gençliğinin, millî değer ve mefhumlarına sahip çıkmada gösterdiği azim ve kararlılığın isbatıdır.

Dağıtır bâd-i sabâ serde hevâ perdesini
Çektirir hükm-i ecel derde devâ perdesini

Ne tecelli bu ilâhî, Aka'nın son nefesi,
Kıldı Nâyinde karar, seçti Nevâ perdesini

«Bışnev ez-ney» ebedi dâvet-i Mevlânâ'dır
Dinleyenden giderir nakş-ı sivâ perdesini

Cümle meyzenlerin ervâhı gelip sâf olarak
Açtılar seng-i musallâda güvâ perdesini

Hüzn-i Cumhûr'u ilâhî, nice târif edeyim?
Etti feryâdı karar tiz Nevâ perdesini!...

On Goethe's «West - östlicher Divan»

Prof. ssa Gabriella Brusa Zappellini

A Turkish miniature, dating back to the 17th century, now belonging to the Topkapı Sarayı Museum of Istanbul, still offers, to a careful observer, an undoubtedly emblematic picture of Vienna's siege, provided he is able to understand the ideas contained and displayed by means of lines and colours in any pictorial work of art.

The minute and refined make of the picture seems to offer an immediate visual perception of the different worlds facing one another: on the one side we can see the Turkish army with its leaders in large white turbans and precious many-coloured garments, gathering in their airy, asymmetrically placed tents all adorned with vivid festoons and brilliant carpets; on the other, there is a glimpse of Vienna's massive white walls, regularly and geometrically unwinding with the soldiers barricaded within them. These are closed in dark armours and are pictured in a stereotyped way, as if each man was a sort of replica of an original model.

In the middle of the miniature, the Danube is a continuous sable strip, a sort of boundary line which cannot be overcome by the two opposing armies; it represents in fact a mark-line between two different ways of interpreting and living in the space.

This long siege, laid by the Ottoman Empire, to the very heart of Christianity, had at the time roused terror all over Europe. Yet, the very image of the Turkish campsite would also feed the dreams and nostalgias of a fading Western world. This latter was in fact leaving behind its past religious struggles for a new vision of the world based on «clear and distinct» ideas, the very same principles of the rising scientific mind which know according to rational laws.

This modernising process, on the one hand satisfied the spirit of the modern man eager to dominate and control a reality increasingly becoming a mercantile one, but, on the other, it brought to

the surface deep nostalgias that seemed to find a sort of gratification in the 'oriental dream', a dream which was going to last for the whole Enlightenment period.

The horror, mixed up with curiosity, roused by the siege of Vienna woke up again a strong interest for the Islamic and especially Turkish world. We said **woke up again** and not **discovered** because there had always been in fact a sort of strong, unbroken and subterranean thread tying up both the Western and the Eastern worlds. Such a link goes back to Herodotus, the first great European historian, who was born in Asia Minor and who had dedicated a large section of his **Histories** to usages and customs of the Persian people.

This exchange goes on in the Middle Ages; when the Muslim towns in Spain and the Norman courts of Roger II and Fredrick II became meeting points, where the extraordinary literary and scientific inheritance of the Islamic world could influence the first poetic productions in national languages and, of course, the basis of Scholastic philosophy.

The Provençal **troubar closz**, the **Stil Novo** compositions, the alchemic, mathematic and philosophic reflections and in general the whole late Middle Ages European culture seem to find a vivifying source of inspiration in the close and continuous contact with Islam. The Islamic thought was deeply pervaded with the **Sufi** wisdom and with the Indian, Persian, Greek and Byzantine cultures, a thought which found its way up to France, Italy, Germany and England through Sicily and the Pyrenees.

At the beginning of our modern age things became different. The Reformation and Counter-reformation set out a revival of old religious strifes which made Charles V think about a new Crusade; on the other hand there was a new conflict with the Muslim world caused by the fall of the Eastern Roman Empire and the ascent of the Ottoman power.

During the 17th century European men of learning never wholly interrupted their cultural relationship with the Eastern world; let's think about the eastern exoterism and its influence on the Rosicrucian thought. Yet, the increasing fear of an invasion made popular fancy create an imaginary world in which Turkey acquired a negative connotation and was painted in dark colours: in the end it was strictly associated with barbarity and cruelty. Nevertheless, from the end of the century, this picture underwent a deep revision which was going to produce a great change.

With the end of Vienna's siege in 1683 also ceased the real manace of an invasion acted by the Ottoman Empire, which, by the way, was experiencing a deep political and military decadence.

It is at this very moment that the European culture started a sort of rich and surprising revision of that old imaginary world. During the 18 th century Turkey was transformed in a dreamplace, in an exotic scenery with mysterious gardens and fountains, in a place inhabited by sensual, melancholy, generous pashas or by passionate and shy girls. It is as if modern Europe looked back and for the consuming nostalgia of an irreparably lost paradise. This oriental dream was to dominate the literary, poetic and musical world of the 18 th century **turqueries** and, towards the end of the century, was to direct the first real interests in the Turkish culture and civilization.

Both the fantastic vision of a barbarous and cruel world and that of a sensual and paradisiacal one have nothing to do with the reality of the Muslim world. The first vision won't produce any further interest, yet the second, precisely that of the **turquerie**, will open the way to a series of studies and translations leading to more serious and severe oriental studies during the Romantic period.

An emblematic and extraordinary synthesis of all this is the **Rape from the Seraglio** that a twenty-five-years old Mozart wrote in 1781, an opera which was first performed in 1872 with many successful performances to follow. The enthusiasm of the Viennese for this fascinating oriental fable is, in a certain sense, a peculiar way of celebrating the centennial of Vienna's siege and shows what changes had taken place from that year 1683, when the frightened emperor himself had thought of abandoning the capital.

Stephanie Gottlieb wrote the libretto of Mozart's opera which had been taken from a drama by Bretzner. It tells the story of a young noble hero who tries to rescue a girl who is kept captive in the seraglio. Yet, it is finally the pasha's extraordinary generosity, who gives up his love dreams, that delivers the girl. This is the rather common plot we find in many literary **turqueries** of the time, which, with some changes, propose again and again sentimentatal and fable-lige elements; let's take for instance Hasse's **Solimano** on a libretto of Migliavacca, or **Zémire et Azor** by Grétry, not to mention Rameau's **Le Turc Généreux** on a libretto by Fuzéliier and **Les Trois Sultanes** of Marmontel. From England came Dibdin's **The Captive** and Bickerstaffe's **The Sultan: or a peep into the Seraglio**; from

France the *Persan Letters* of Montesquieu which were reprinted at least a dozen times in the first year of their issue in 1721. All over Europe, from Austria to Italy, England and France western imagination penetrated the fabulous and mythical seragli in order to discover that devotion and love which modern times seemed to have irreparably dissolved.

Neither the learned feminine animators of the 18th century literary salons, nor the ingenuous and perverted Justines or Juliettes seemed to be able to compete with Leyla's or Zachi's passion and devotion.

It was a sort of Turkish fashion which made western women have portraits made with them in colourful Turkish costumes, while a particular musical taste adorned opera overtures with the tingling of bells or of harness-bells.

This was of course a very ephemeral and light way of approaching the oriental world, which, in its refined and forbidden magnificence evoked the fable coreographies of mysterious and shady gardens, or of silent interiors, of turbans and babouches embroidered with gold. Such a fairy world seems to be enhanced by the first translations, for instance the French one of the *Thousand and One Night* which was available for the first time at the beginning of the 18th century. Besides, there existed collections of letters from western women who had entered oriental courts. The most sensational case was that of Mmselle. Aimée Dubusq de Rivery, a cousin of Giuseppina Buonaparte.

Towards the end of the century these *turqueries* opened the way to the researches of serious and rigorous scholars. This is the case of Giambattista Toderini and of his *Letteratura Turchesca*, inserts them in the universal cycle of a cosmic movement; it was soon translated into French and German.

The new romantic atmosphere developed oriental studies all over Europe, England and especially in Germany, thus leading to many translations of Turkish, Arabian and Persian works; to the foundation of pro-oriental circles and finally to the creation of an Orientalist chair.

In this climate appeared Hammann's *Aesthetica in Nuce* (1759), inviting to pilgrimages to happy Arabia' and Klopstock's works, a poet who was the head of the German-oriental poets.

Goethe owes much to this atmosphere, especially if we consider

his interest in Persian poetry and his writing of the **West-östlicher Divan** in 1819. It has been quite often pointed out that the genesis of the work is autobiographical: Goethe was in fact in love with Marianne Jung, and his love found its highest poetic expression in the sentimental and lyric dimension of this collection of poems. Yet, the love affair which unites the old Goethe to the bankier von Willmer's young wife is not sufficient to justify the spirit of the twelve books that make up the **Divan**. This takes its deepest inspiration, as Goethe's Diaries openly show, from a direct knowledge of the Persian Language. It was Hammer's translation of Hafis **Divan** in 1813, that undoubtedly shaped the love inspiration of Goethe's poems. Yet, the whole recollection contains references, motives and suggestions going beyond Hafis' lyrics. This is proved by the **Notes and Dissertations for a better comprehension of the West-östlicher Divan** Goethe himself wrote at the end of his book. Over here the writer gives us a much wider and detailed vision of Oriental literature, of its origins and of its modern development. Djalal-od Din Rumi is here considered one of the seven greatest poets of Persian Literature, together with Ferdusi, Enweri, Hisani, Saadi, Hafis and Giami. Rumi is the poet who sings the eternal changes or man into the various and iridescent forms which are yet, all of them, unsatisfying and temporary ones, so far they don't find their real solution in the unification with the divine. In the 'book of reflections' of his **Divan** we can read «Rumi is speaking: if you linger in the world this flies away as in a dream; if you travel destiny gives you the distance to cover; neither heat nor cold you can stop, and what is now in blossom will soon wither.» The peculiarity of Rumi's poetry strictly depends on a mythic and religious dimension. Rumi «(...) preferably uses his talent for praising and glorifying God.»

Goethe interprets Rumi's religious character as a pantheistic vision where the ecstatic contemplation of the whole seems to overcome the opposition between the peculiarities of human experience and the universality of the religious one.

«His ends are teaching and edification, but, on the whole, his doctrine of universal unity tries, if not to satisfy, at least to solve our aspirations. It means that everything is finally drowned and transfigured into the Divine Being.»

According to Goethe, Rumi is the upholder of the doctrine which believes in the unity of everything. This theme is already present in Goethe's lyrics and especially in the **Hymn to Mohammed** he wrote in the 1770s. In this poem emerged the evocative metaphor

of the great river which does not oppress or cancel the tributary minor rivers with its great and majestic flow, but on the contrary, rinses them in the universal cycle of a cosmic movement; it purifies them and gives back to them their real nature.

Goethe's reflections reject the abandonment of the ego in the whole, yet, the relationship, between the particular and the universal is the great theme pervading all European Romantic culture. The process of the Industrial Revolution and the increasingly individualistic middle class culture had been tearing to pieces the basis of the pre-capitalistic world of relationship, and had left man with a distressful pain. Romantic thought is dramatically conscious of this disorder and tries to find a sort of reconciliation by means either of the artistic creativity, or of religious experience. The very theme of division opens Rumi's most extraordinary work, i.e. the **Mathnawi**: «Listen to the reed flute, listen to what it has to tell/and to its mourning for separation... (...)». The ideas of disgregation and rapture accompanying the beginnings of the Industrial Revolution seem to find surprising anticipations in Rumi's poetry. His works seem to offer an extraordinary solution to the common romantic aspiration of overcoming the particular and the universal, of reconciling and harmonizing the one with the whole.» Every rose is full of an inner perfume, and it tells you the secrets of the whole».

This marvelous poetic metaphor, which could belong to Hölderlin, Schleiermacher or Schelling, explains to Rumi was first accepted by the German culture of the time.

Rückert was Rumi's first translator and also the author of the **Oriental Rose**, a work deeply indebted, in style and content with Rumi's poetry.

Rumi's thought was first accepted and interpreted in Europe through a mistaken romantic panteistic vision that looked for a solution to its own problems in the great treasures of the oriental culture.

SUL «DIVANO OCCIDENTALE-ORIENTALE» DI GOETHE

Gabriella Brusa Zappellini

Un osservatore attento, capace di decifrare nel vario dispiegarsi di linee e colori il messaggio ideologico che ogni opera iconografica racchiude, può ancor oggi trovare in una miniatura turca della fine del XVII secolo conservata al Topkapı Sarayı di Istanbul, una raffigurazione dell'assedio di Vienna del 1683 assolutamente emblematica. L'immagine, nella sua minuta e raffinata fattura, sembra infatti offrire l'immediata percezione visiva di due diversi mondi a confronto: da una parte l'esercito turco, coi suoi comandanti dagli abiti preziosi e variopinti e dagli ampi turbanti chiari, raccolti sotto tende aeree, adorne di festoni colorati e di tappeti dalle tinte sgargianti disposte in modo del tutto fantasioso e asimmetrico; dall'altra lo scorcio delle mura bianche di Vienna che si snodano massicce, secondo un ritmo geometrico e regolare, coi soldati asserragliati all'interno, chiusi entro corazze scure e dipinti secondo un ordine stereotipo che riduce ogni uomo ad una sorta di multiplo di un unico originale. Al centro della miniatura, il Danubio sembra segnare, con la sua striscia di colore continuo, una netta ed invalicabile linea di divisione non solo fra due forze militari contrapposte, ma anche fra due diversi modi di intendere lo spazio e la vita che all'interno di questo si svolge.

Ora, se è vero che questo lungo assedio, portato dall'Impero Ottomano fin nel cuore della cristianità, sollevò in tutta l'Europa di allora una vampata di terrore, è anche vero, d'altra parte, che l'immagine dell'accampamento turco che si offriva dalle mura di Vienna era destinata ad alimentare i sogni e le nostalgie di un occidente che andava ormai lasciandosi alle spalle le passate intolleranze religiose in nome di una nuova visione del mondo centrata su quelle idee «chiare e distinte» che la nascente ragione scientifica tendeva a porre a fondamento di ogni atto conoscitivo. Questo processo di modernizzazione, mentre appagava l'ansia di

dominio e controllo nei confronti di una realtà divenuta sempre più oggetto di scambio mercantile, faceva però contemporaneamente affiorare nostalgie profonde che sembravano trovare nel «sogno d'oriente» una sorta di appagamento compensativo destinato a percorrere tutta l'età dei lumi. E' proprio a partire dai lunghi mesi dell'assedio di Vienna, mesi in cui il terrore e la curiosità sembrano mescolarsi e fondersi, che inizia in Europa quella forte ripresa di interesse per il mondo islamico, e turco in particolare, che caratterizzerà tutta la cultura settecentesca. «Ripresa di interesse» e non «scoperta» perché, a ben vedere, una sorta di robusto e ininterrotto filo sotterraneo aveva sempre legato l'occidente all'oriente, a partire da Erodoto, questo primo grande storico europeo, nato ad Alicarnasso in Asia Minore, che aveva dedicato un'ampia parte delle sue *Storie* agli usi e ai costumi dei Persiani.

Né questo filo si spezza nel Medio Evo, quando le città musulmane della Spagna e la corte normanna di Ruggero II e di Federico II diventano i grandi crocevia attraverso i quali può giungere alle prime elaborazioni poetiche in lingua volgare e alle teorizzazioni della filosofia scolastica, lo straordinario patrimonio letterario e scientifico del mondo islamico. Dal *troubar cloz* provenzale alle composizioni stilnoviste, dalle ricerche alchemiche alle riflessioni filosofiche e matematiche, tutta la cultura europea del basso Medio Evo sembra vivificarsi in un contatto stretto e costante con la speculazione araba, una speculazione permeata di sapere sufico e di cultura indiana, persiana, bizantina e greca, una speculazione che trovava, attraverso i Pirenei e la Sicilia, le sue vie di penetrazione in Francia, Italia, Germania e Inghilterra. Diversamente andranno le cose agli inizi dell'età moderna, in cui si assiste da una parte, con la Riforma e la Controriforma, ad una ripresa delle antiche intolleranze religiose, ripresa che pingerà lo stesso Carlo V ad adombrare l'idea di una nuova Crociata, dall'altra ad un inasprirsi, dopo la caduta dell'Impero Romano d'Oriente e l'ascesa della potenza militare ottomana, del conflitto col mondo musulmano.

Anche se nel Seicento in Europa la comunità dei dotti non giungerà mai a recidere totalmente i suoi legami culturali con l'oriente, basti pensare all'influsso dell'esoterismo di matrice orientale sui Rosacroce, il terrore di un'invasione ottomana spingerà la fantasia popolare ad elaborare un immaginario connotato in senso profondamente negativo all'interno del quale la Turchia, colorandosi di tinte fosche, diventerà sinonimo di barbarie e di crudeltà. Ora, è proprio questa immagine a subire, a partire dalla fine del secolo, una

profonda revisione destinata a produrre una svolta radicale. Cessata, dopo l'assedio di Vienna del 1683, la reale minaccia di un'invasione da parte dell'impero ottomano, un impero che si avviava ormai ad una profonda decadenza sia politica che militare, inizia nella cultura europea una sorta di **revisione dell'immaginario** ricca di sorprendenti implicazioni. Lungo il corso del XVIII secolo, la Turchia si trasforma in un luogo da sogno, nei cui scenari esotici, fra giardini misteriosi dalle fontane dai delicati e iridescenti zampilli, popolati da pascià sensuali, malinconici e generosi e da fanciulle appassionate e schive, sembra possibile collocare la nostalgia struggente di un paradiso irrimediabilmente perduto nel processo di sviluppo della modernità. E' questo un **sogno d'oriente** destinato a dominare le **turcherie** letterarie, poetiche e musicali di tutto il Settecento e a veicolare, sul finire del secolo, i primi reali interessi nei confronti della civiltà e della cultura turca. Se è vero che sia la fantasia di un oriente barbaro e crudele che quella di un oriente sensuale e paradisiaco poco o nulla hanno a che vedere con l'effettiva realtà del mondo musulmano, è però indubbio che, mentre la prima elaborazione è preclusiva ad ogni ulteriore approfondimento, l'immaginario delle **turcherie** settecentesche ha fatto da battistrada a quel fiorire di studi e traduzioni che caratterizzerà, in età romantica, il dischiudersi di autentici interessi orientalistici. Sintesi emblematica e straordinaria di queste **turcherie** è **Il ratto del Serraglio** composto da Mozart, allora venticinquenne, nel 1781 e andato in scena l'anno successivo con un successo di repliche eccezionale. L'entusiasmo del mondo viennese per questa incantevole fiaba orientale è, se vogliamo, un modo un po' curioso di celebrare il centenario dell'assedio di Vienna e segna tutta la distanza percorsa dal secolo dei lumi da quel lontano 1683 in cui lo stesso imperatore, colto da una terribile angoscia, aveva deciso di abbandonare la capitale. Nel libretto dell'opera mozartiana, scritto da Stephanie Gottlieb e tratto da un dramma di Christoph Friedrich Bretzner, si legge la storia di un nobile che tenta di liberare una fanciulla divenuta schiava in un serraglio. E' alla fine, però, la straordinaria generosità del pascià che rinuncia al suo sogno d'amore, ad offrire alla ragazza la libertà. Si tratta di una trama comune, pur con diverse varianti, a molte **turcherie** letterarie dell'epoca i cui elementi sentimentali e favolistici si possono, almeno in parte, ritrovare nel **Solimano** di Hasse, su libretto di Migliavacca, in **Zémire et Azor** di André Grétry (commedia-balletto su libretto di Marmontel), in **Le Turc généreux** di Rameau su testo di Fuzélier, in **Les trois Sultanes** di Marmontel e nelle opere di Gluck.

Dall'Inghilterra con **The Captive** di Ch. Dibdin e con **The Sultan or Apeep i into the Serraglio** del librettista Isaak Bickerstaffe alla Francia di Voltaire e delle **Letties persanes** di Montesquieu che, nel solo primo anno di edizione (1721) conobbero una dozzina di ristampe, dall'Austria del **singspiel** viennese all'Italia delle **turcherie** goldoniane, la fantasia occidentale entra nei favolosi e mitici serragli per scoprirvi una capacità di dedizione e di amore che la modernità sembrava aver irrimediabilmente dissolto.

Né le colte animatrici dei salotti letterari settecenteschi, né le ingenue o perverse Justine e Juliette sembrano in grado di competere in dedizione e passione con l e varie Leyla e Zachi. Ecco allora che una fantasia turchesca spinge le donne occidentali a farsi ritrarre nei variopinti costumi turchi, mentre il gusto musicale impreziosisce le **ouvertures** con suoni di campanelli e sonagli. E' questo indubbiamente un modo frivolo e leggero per avvicinarsi ad un mondo orientale che, nelle sue raffinatezze fastose e proibite evoca una coreografia da fiaba ricca di giardini misteriosi e ombrosi, di interni ovattati, di turbanti di seta e babbucce ricamate d' oro.

Questo mondo di fiaba sembra trovare conferma nelle prime traduzioni dell'epoca di testi orientali, ad esempio nelle **Mille e una notte** disponibile per la prima volta in francese agli inizi del Settecento, e nelle corrispondenze di donne occidentali entrate nelle corti turche, il cui caso più clamoroso fu, sul finire del secolo, quello di Aimé Dubucq de Rivery, cugina di Giuseppina Bonaparte.

Se queste **turcherie** spingono l'immaginario occidentale in un luogo utopico, di fatto non riconducibile entro reali confini geografici ed epocali, veicolano però la nascita di un interesse per la civiltà orientale destinato a trovare, sul finire del Settecento, cultori di estremo rigore e serietà. E' questo il caso di Giambattista Toderini e della sua **Letteratura turchesca** pubblicata a Venezia nel 1787.

Lo fortuna del testo, subito tradotto in francese e in tedesco, è assai significativa. Nel nuovo clima romantico di inizi Ottocento si assiste infatti in Europa, e in Inghilterra e in Germania in particolare, ad un grande sviluppo di studi orientali che porterà a numerose traduzioni di opere turche, arabe e persiane, alla fondazione di circoli filo orientali e alla istituzione di Cattedre di orientalistica.

In questo clima, che trova nella **Aesthetica in nuce** (1759) di Hamman, col suo invito ai «pellegrinaggi verso l'Arabia felice» e in Klopstoc, caposcuola dei **deutsch-orientalische Dichter** le sue

premesse, si inserisce l'interesse di Goethe per la poesia in lingua persiana e la stesura del suo *West-oestlicher Divan* (1819). Analizzando la genesi dell'opera, si è spesso insistito sui motivi autobiografici dell'ispirazione e, in particolare, sull'amore di Goethe per Mari-
anne Jung, amore che trova nella dimensione lirica e sentimentale del cannoniere la sua espressione poetica più alta. Questa vicenda amorosa, che lega Goethe ormai anziano alla giovane e bella moglie del banchiere von Willmer, non è però sufficiente a giustificare lo spirito dei dodici libri in cui si suddivide il *Divano*, spirito che trae la sua ispirazione più profonda, come è ben documentato dai *Diari*, da una conoscenza diretta della lirica in lingua persiana. Se è indubbio che fu soprattutto il *Divano* di Hafis, tradotto da Hammer nel 1813, a plasmare l'ispirazione del canzoniere goethiano, l'intera raccolta poetica contiene, però, rimandi, suggestioni e motivi che vanno ben al di là dell'orizzonte della lirica amorosa di Hafis. Ne è esplicita testimonianza l'appendice al testo *Note e dissertazioni per una migliore comprensione del divano occidentale orientale*, in cui Goethe ci offre una panoramica assai ampia e particolareggiata della letteratura orientale, dalle sue origini alla contemporaneità.

Djalal-od-Din Rumi è posto qui nella costellazione dei sette più grandi poeti in lingua persiana accanto a Ferdusi, Enweri, Nisami, Saadi, Hafis e Giami. Rumi è il poeta che canta le eterne mutazioni che spingono l'uomo ad assumere forme molteplici e cangianti, forme insoddisfacenti e provvisorie tutte, finché non vengono a trovare nell'incontro divino la loro più autentica risoluzione. Nel *Libro delle riflessioni* del *Divano* di Goethe si legge: «Rumi parla: se tu indugi nel mondo, fugge come un sogno; viaggi un destino ti assegna la distanza; né calore né gelo puoi fermare, e ciò che ti fiorisce presto invecchierà.»

La specificità della poesia di Rumi è, dunque, per Goethe, strettamente connessa al carattere mistico religioso della sua ispirazione. Rumi «(...) applica il suo ingegno di preferenza alla lode e alla gloria di Dio.»

Questo carattere religioso viene ad assumere, però, nella interpretazione goethiana, una curvatura che potremmo definire *panteistica*, all'interno della quale l'opposizione fra particolarità dell'esperienza umana e totalità della dimensione religiosa sembra trovare il suo superamento in una estatica contemplazione del tutto.

«Suoi scopi sono l'ammaestramento e l'edificazione ma, nell'insieme, egli mira, con la sua dottrina dell'unità, se non a soddisfare,

almeno a risolvere ogni aspirazione, e a significare che tutto, alla fine, si annega e si trasfigura nell'essere divino.»

Rumi, secondo Goethe, è, dunque, il sostenitore della dottrina dell'**unità del tutto**, tema già presente nella lirica goethiana e, in particolare, in quell'**Inno a Maometto**, composto negli anni settanta, in cui emerge la suggestiva metafora del grande fiume che, nel suo scorrere maestoso, non solo non opprime e annulla i corsi minori che si riversano nelle sue acque ma, reinserendoli nel ciclo universale del moto cosmico, li redime restituendoli alla loro vera natura: «E così porta i fratelli, i suoi tesori e i suoi figli, fragoroso di gioia, in seno al padre che attende.»

Se l'esito della riflessione goethiana supera il giovanile panteismo, differenziandosi da quelle posizioni che predicavano una sorta di naufragio dell'io nel tutto come unica salvezza, il rapporto fra particolarità e totalità è, però, il grande tema che domina tutta la cultura romantica europea.

Mentre, col progredire del processo di sviluppo industriale, l'individualismo borghese tende sempre più a lacerare il tessuto connettivo che aveva, in precedenza, sorretto i legami e gli scambi del mondo precapitalistico, gettando così l'individuo in uno stato di penosa angoscia, la riflessione romantica viene, in un certo senso, a farsi carico di questa lacerazione, nel tentativo di trovare, sul piano della creatività artistica o su quello dell'esperienza religiosa, una possibilità di riconciliazione.

E' la «coscienza infelice» che avverte su di sé il tormento della separazione e la nostalgia dell'assoluto, che può intraprendere la strada della ricerca di una conoscenza e di una esperienza al riparo dalla alienazione.

Ed è il tema della scissione ad aprire quell'opera straordinaria che è il *Mathnavi* di Rumi:

«Ascolta il flauto di canna, ciò che racconta

e i lamenti che trae per la separazione (...)»

Il senso di disgregazione e di lacerazione che accompagna gli esordi della rivoluzione industriale europea sembra trovare, dunque, nella mistica di Rumi una sorprendente anticipazione.

Alla ricerca insistente, che accompagna tutta la **koinè** romantica, di un superamento della opposizione fra particolarità e universalità

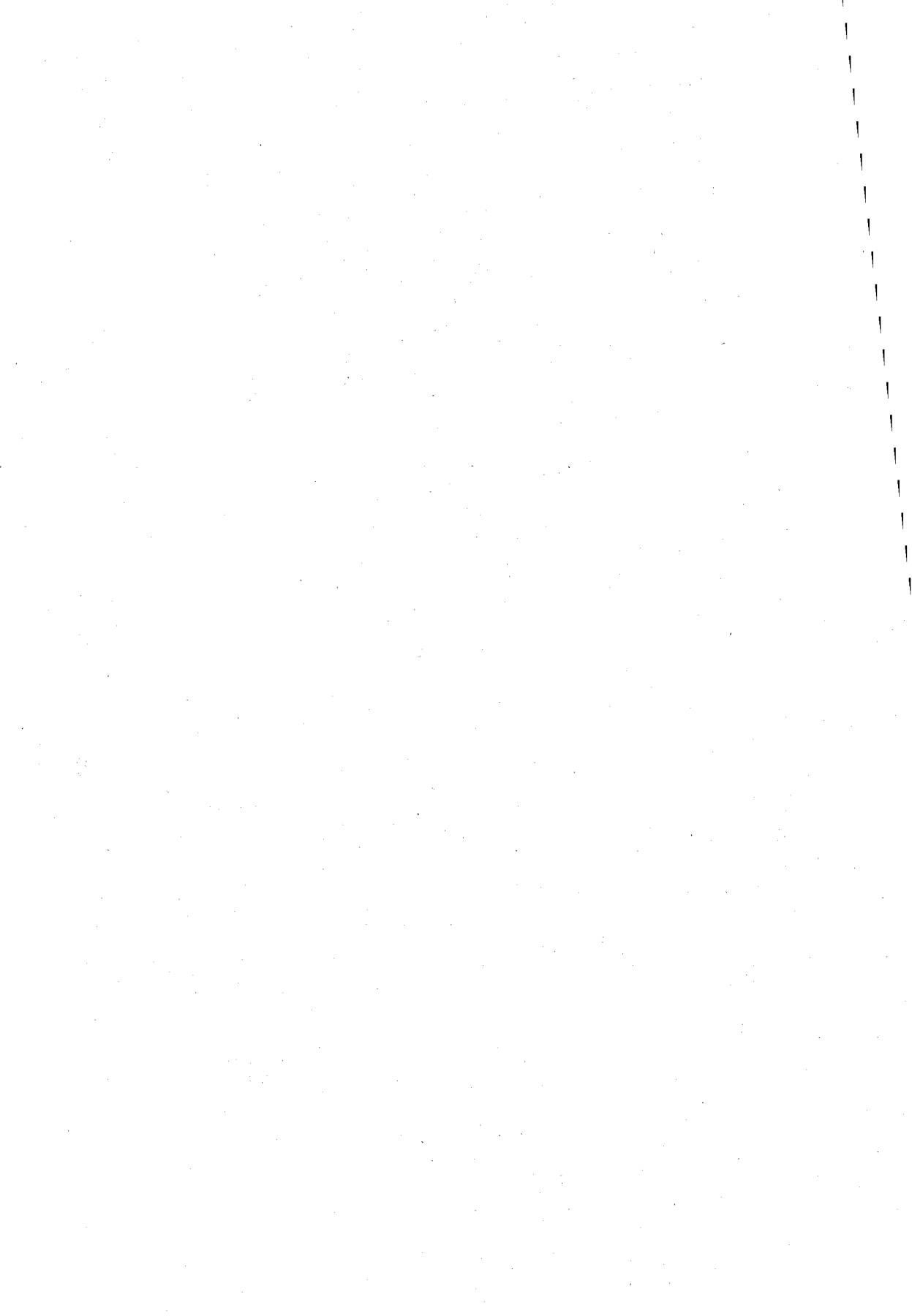
capace di congiungere e armonizzare l'uno e il tutto, la poesia di Rumi offre una straordinaria soluzione:

«Ogno rosa, pregna di interno profumo,
narra quella rosa, i segreti del tutto.»

E' qui, in questa splendida metafora poetica, che potrebbe appartenere a Hölderlin come a Schelling, a Schlegel come a Schleiermacher, che va trovata la chiave di lettura della prima recezione di Rumi in Germania e nei paesi di lingua tedesca, a partire dalle traduzioni di J.M.F. Rückert, autore di quella *Rosa d'oriente* che tanto deve, sia nello stile che nei contenuti, all'influsso del ghazal di Rumi.

L'equivoco panteista di questa prima recezione del pensiero di Rumi in Europa sembra dunque trovare la sua giustificazione nelle esigenze e negli interrogativi di una cultura romantica che cercava nei grandi tesori dell'oriente la risoluzione ai problemi che la sfida della modernità aveva lanciato.

Milano, 7, dicembre, 1988.

MEVLÂNÂ'DAN ÖĞÜTLER

Prof. Dr. Âmil ÇELEBİOĞLU*

Mevlânâ'nın manzum veya mensur bütün sözleri, nasihat, ikaz ve tavsiyeler mâhiyetindedir. Dolayısıyla o; dinin, İslâm'ın gereğini, Hz. Peygamber'in sünnetini uygulamış olmaktadır. Nitekim «Din nedir?» suâline karşılık Cenâb-ı Peygamber, üç kere tekrarlayarak: «Ed-dînü nasihatün.» (Din nasihattir.) buyurmuştur. Mevlânâ bu husûsa :

«Peygamber, "Din nasihattir." dedi. Nasihat lugatte, hıyânetin zıddıdır. Bu nasihat de dostlukla, doğruluktan ibârettir. Doğru söylemez, aldattırsan hâinsin, köpek postuna bürünmüş, köpeksin!

Sana bu nasihatı muhabbetimizden veriyoruz. Sakın akıldan, insafdan ayrılma!» diyerek temas etmiştir.¹

Mevlânâ'nın, bazan en edebî ve şâirâne ifâdeleri bile öğüt muhtevâsındadır. Başka bir deyişle o, Kur'an ve hadislerin ışığında söz söylemiştir. Müteâkip rübâisinde, bu hususiyete ve ilham kaynağına işaret etmektedir :

«Ben yaşadıkça Kur'ân'ın kölesiyim;
Seçilmiş Muhammed'in yolunun toprağım.
Kim sözlerimden bundan başka bir söz naklederse,
Ben ondan da, o sözden de bizârim.»

Tek konuda, bazan muhtelif konularda; bir mısrada, bir cümlede veya birkaç beyitte, birkaç cümlede yahut bütün bir şiirde öğütlerini dile getiren Mevlânâ, bunları; açıkça, doğrudan doğruya söylediği gibi, çok kere de:

«Bütün bu remizlerden, gemiden, denizden, ancak o Tanrı denizini anla! Başka şey anlamaya kalkışma!»² ifâdesinde görüleceği

(*) Marmara Üniversitesi, Fen - Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

(1) Mevlânâ Celâleddin, Mesnevî, Terc. Veled İzbudak, İstanbul, 1957, III/322.

(2) M. Celâleddin, Divan, Terc. Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul, 1962, VI/168.

üzere dolaylı olarak; semboller, remizler, teşbihler veya zıt mefhumlar içinde; emir, nehiy, tavsiye, ikaz, hatırlatma, dilek ve benzeri şekillerde beyan eder.

Âyet ve hadislerin hâricinde; atasözleri, deyimler, vecizeler, Senâî ve Attar'ın eserleri, Kelile ve Dimne gibi eserler de az veya çok Mevlânâ'ya, başka yönlerde olduğu gibi öğütler bakımından da ilham kaynaklığı etmiştir. Bizzat Mevlânâ'nın kendi fikirlerinin, buluşlarının orijinalligi yanında hemen her türlü iktibaslarına getirdiği yorum ve değerlendirmeler de orijinal olup kanaatimizce asıl Mevlânâ'nın şahsiyeti bu yorumlarındadır.

Mesnevisine «Dinle neyden» hitâbıyla bir bakıma kendisinin dinlenilmesi tavsiyesiyle başlayan³ ve :

«Halk benim sırlarımı bilmiyor da sözlerimi saçma sanıyor.»⁴ beyti ve benzeri beyitlerle sitemlenen Mevlânâ :

«Ağzım - dudağım, eğri - büğrü sözler söylemiyor, can kulağına sır söylüyor senin.»⁵

«Daha kulaklara küpe olmaya layık yüzlerce gizli sözlerim var.»⁶

«Dünyada can da elimi tutmada; dünyanın gözü sözlerime kulak vermede.»⁷

diyerek eserlerine bir bakıma öğütlerine bütün dünyanın değer verdiğini, vereceğini belirtmekte :

«Binlerce devlet solar gider; bizse yasemin gibi hep ter ü tâze kalırız»⁸ beytiyle bir hakikati tesbit etmekte ve :

«Bizden sonra gelenler, duysunlar diye söylüyor, armağan bırakıyorum bu sözleri. Çünkü ecel geldi mi bir an bile durmaz.»⁹ beytiyle dahi sadece tefekkürü ve tahassüsü de olsa rastgele yazmadığını; bir hedefi ve gâyesi olduğunu dile getirmektedir.

Mevlânâ, nasihat ederken; sevgiliye, dosta, kendine, oğlu Sultan Veled'e, ismi verilen veya mechul muhataba, bilginlere, cahil-

(3) Âmil Çelebioğlu, «Muhtelif Şerhlere Göre Mesnevî'nin İlk Beytiyle İlgili Düşünceler», I. Millî Mevlânâ Kongresi, 3-5 Mayıs 1985, Konya, 1986, s. 13.

(4) Mesnevî, III/192.

(5) Divan, V/234.

(6) Divan, V/185.

(7) Divan, V/50.

(8) Divan, V/305.

(9) Divan, III/103.

lere, hocaya, talebeye, esnafa, idarecilere, halka, devlet ricâline, hemen her seviyede ve yaşta, genç - ihtiyar erkeğe ve kadına, mü'mine-kâfire, akıllıya-deliye ve bilhassa âşıklara hitap eder.

Dolayısıyla O, değişik seviye, kültür, zevk, meşrep hatta inançları dikkate alarak daha faydalı ve müessir olabilmek için öğütlerinde gâyet metodik davranmıştır.

«Bu ancak bir misâldir, onun misli değil. Bu misâl de; anlamaktan âciz olan bir koku alsın, anlasın diye getirilir.»¹⁰

«Bu misâl getirme, söz arasında bir vasıtaadır. Herkesin anlaması için vasıta şarttır.»¹¹

«Çocuk da işin mâhiyet ve hakikatini bilmese bile misâlle anlar hiç olmazsa!»¹²

diyen Mevlânâ; misâlle, hikâyeyle, masalla, yer yer çeşitli sembol ve teşbihlerle mevzûları işlemekte, asıl maksadını; sonunda temsil-leri izâh ederek açıklamaktadır. Her ne kadar misâl, visâl ise de :

«Herkes misâl getiremez. Hele bu misâl, Tanrı işine ait olursa!»¹³

Mevlânâ'daki hikâyeler, hep ibret ve öğüt içindir.

«İş bilen, söz anlayan adama bu söz, hikâye değildir.»¹⁴

«Hâşâ bu hikâye değil, kendine gel! Bizim ve senin bugünkü hâlimizdir, dikkat et!»¹⁵

«Karı-kocanın hikâyesi bir masaldan ibâret... Fakat, onu nefsinle aklının misâli bil.»¹⁶

«Fakat Muhammed'in kurduğu varlığa bak, hicretten altı yüz elli yıl geçmişti, hâlâ durmada, ne sağlam yapı! Ebû Leheb'le ona benzeyenlerin hiç bir şeyini göremezsin; ancak öğüt vermek için hikâyeleri anlatılır!»¹⁷

gibi örnekleri artırmak mümkündür.¹⁸

(10) Mesnevî, III/278.

(11) Mesnevî, V/20.

(12) Mesnevî, V/297.

(13) Mesnevî, III/226 (başlık).

(14) Mesnevî, III/92.

(15) Mesnevî, I/233.

(16) Mesnevî, I/210.

(17) Divan, III/97.

(18) Divan, V/74, 857. b.; Mesnevî, III/377, VI/188.

Mevlânâ; masallar hakkındaki görüşünü, öğütle ilgisini belirttikten sonra; onlardaki tezâdi ifadelerden veya «döşeme»lerinden faydalanarak bize bu yönde de misâl vermiş olur:

«Hani çocuklar masal söylerler ya... Fakat masallarında nice sırlar, nice öğütler vardır. Görünüşte saçma -sapan şeyler söylerler ama sen onları masal sanma sakın. Bütün virânelerde define aramaya koyul...

Seba şehri pek büyük, pek azametli bir şehirdi. Büyüklüğü bir tepşiden fazla değil!

Pek ulu, pek geniş, pek uzun, pek kocamandı. Bir soğan kadar!...»¹⁹

Mevlânâ, «Birisi sana benden bahsetmiş; o demişsin, hep geçici laflar eder.» tenkidine karşı: «Altın gibi sözlerimi duydun da makas yollu söylüyor dedin ha!»²⁰ der ve:

«Bu kitap (Mesnevi), masal diyene masaldır! Fakat bu kitapta hâlini gören, bu kitapla kendini anlayan kişi de erdir!»²¹

cevâbını verir; bilhassa susayanlara Mesnevi'yi okumalarını öğütler²²

Bu arada herşeyden olduğu gibi Mevlânâ, şaka ve latifelerden de hisse almanın, bir öğüt çıkarmanın mümkün olduğunu söyler:

«Şaka ve latife, bir şey yaratmaya yarar. Onu ciddi gibi dinle! Görünüşte latife oluşuna kapılma! Her ciddi şey, maskaralara göre maskaralık, şakadır. Fakat akıllılara göre de latifeler ciddidir.»²³

Bazan nasihatler, sözsüz hâl ve hareket ile herhangi bir hâdiseden ibret almakla, ders almakla da olur. Hatta yerine göre bu tür sessiz, dilsiz öğütler daha da tesirli olabilir:

«Yeter sus, tüm söyleyenin karşısında susarak söz söyleyen daha da hoştur.»²⁴

«Hani rüyada, dilsiz-dudaksız söz söylerler ya, uyanırken de öyle söylerim ben.»²⁵

(19) Mesnevi, III/211.

(20) Dîvan, V/265.

(21) Mesnevi, IV/3.

(22) Mesnevi, VI/8.

(23) Mesnevi, IV/284.

(24) Dîvan, V/274.

(25) Dîvan, V/311.

«İşle olan öğüt, halkı daha ziyâde çeker. Çünkü bu öğüdü sağır-
ların bile can kulakları duyar!»²⁶

Mevlânâ; yolda, çarşıda, mescidde her vesile ile, her fırsatta
va'zetmekte; karşılaştığı en basit hadiseleri bile değerlendirerek
çevresine öğütler vermektedir :

«Tanrı'dan gayri şeylerin lezzetini terketmiş, dünyâ ve âhiret
dükkânını tekmeleyerek hiçe saymış, gece gündüz Hakk'a ibâdetle
meşgul, va'zetmekte ve ilâhî bilgiler saçmakta bir mânâlar okyanu-
su olan Mevlânâ Celâleddin»²⁷ bindiği eşeği, anırmaya başlayınca
hiddetinden eşeğin başına birkaç defa vuran Şihâbeddin-i Güyen-
de'yi görünce: «Seni taşıdığı, sen binici, o da taşıyıcı olduğu için
şükredek yerde bu biçâre hayvanı niçin dövüyorsun? Allah gös-
termesin eğer iş aksine olsaydı, o zaman ne yapacaktın? O, yalnız
iki şey için anırır: Ya boğaz derdinden veya cinsî yaklaşıma arzu-
sundan; bunda ise bütün canlı varlıklar müsterektir. Hepsini bu iki
iş düşünür ve heves tohumunu bunun için eker. O hâlde herkesin
kafasına vurmak ve herkesin kafasına kakmak lâzımdır.» dedi. Şi-
habeddin; yaptığına pişman, eşekten aşağı indi, eşeğin tırnaklarını
öpüp okşadı.»²⁸

«Ben va'zetmek istiyorum, söz bana boyun eğmiyor.»²⁹ diyen ve
bu konudaki zengin ilhamına işaret etmiş olan Mevlânâ, bir gün :

«Şems, benden bunu (Hz. Peygamber mi daha büyük, Bâyezid-i
Bestâmî mi?) sorduğu vakit; başımın tepesinden bir delik açıldı ve
oradan bir duman çıktı, tâ arşın tepesine kadar yükseldi.» buyurdu.
İşte o andan itibârendir ki Mevlânâ, medresede ders vermeyi, min-
berlerde va'zetmeği, yüksek makamlara geçip oturmağı bıraktı.
Ruh sahifeleri üzerinde yazılan sırları okumakla meşgul olmağa
başladı.»³⁰ ise de bu husûsiyeti eserlerinde devam etmekle ebedî ol-
mak bahtiyarlığına ermiştir.

Zaman zaman «Yeter, vazgeç sözden; çünkü sözün kopardığı toz
yüzünden, sözü bağışlayanı bulamıyorum ben.»³¹ diyen Mevlânâ;

«Sus; dil sözüyle, Furkan nuru arasında yüz binlerce fark

(26) Mesnevi, IV/40.

(27) Ahmed Eflâki, Âriflerin Menkıbeleri, Terc. Tahsin Yazıcı, İstanbul, 1973
I/170.

(28) Âriflerin Menkıbeleri, I/183-184.

(29) Fihî Mâfih, Terc. Meliha Tarıkahya (Anbarcıoğlu), İstanbul, 1954, 312.

(30) Âriflerin Menkıbeleri, I/164.

var.»³² dedikten sonra, müteâkip ifâdesiyle Hz. Peygamber'in öğütçü olarak geldiğini belirtir:

«A soluğu tertemiz, a ayağını diremiş er, ümmetlerin hayırlısını korkutmaya, o ümmete öğüt vermeye geldin sen.»³³ Ayrıca:

«Erlerin öğüdünü canla başla dinle de korkudan kurtulup emniyete eriş.»³⁴

Veya: «Şu balçıkta kalakaldıysan ebedi saltanat bağışlayan ezeli taca sahip olan bir gönül erine yüz tut.»³⁵ öğütünde bulunur.

«Çayırıltaki, çimenlikteki kuşların hutbelerine kulak ver!»³⁶ beytiyle de bize her şeyden bir ibret ve nasihat alınacağını söylemek ister. Zirâ :

«Dinleyen susuz ve arayıcı olursa, va'zeden ölü bile olsa söyler.»³⁷

Delayısıyla; «Öğütçüleri gördünüz mü? İnsaf edin de onlardan öğrenmeye çalışın, çekinmeyin.»³⁸

«Gökteki yıldızlar gibi yol gösteren öğütler var.»³⁹

Çalışmayı, öğüt vermeyi, neticesi ne olursa olsun yılmamayı tavsiye eden, «Ben saf adamım, öğüt verir dururum.»⁴⁰ diyen Mevlânâ der ki :

«Allah için hizmette bulun, halkın kabul etmesiyle, reddetmesiyle ne işin var senin?»⁴¹

«Nuh, dokuz yüz yıl öğüt verdi», «vazgeçmedi.»⁴²

«Tanrı velileri... halka usanmadan öğüt verirler. Halk öğütlerini kabul etmedi mi? Yâ Rabbi, sen bunlara acı, sen kapını kapama» derler.»⁴³

---

(31) Dîvan, V/165.

(32) Dîvan, V/323.

(33) Dîvan, V/67.

(34) Mesnevî, III/6.

(35) Dîvan, II/57.

(36) Dîvan, V/53.

(37) Mesnevî, I/191.

(38) Mesnevî, V/86.

(39) Mesnevî, VI/349.

(40) Dîvan, V/283.

(41) Mesnevî, VI/70.

(42) Mesnevî, VI/209, VI/3.

(43) Mesnevî, III/147.

«Ebedi olarak sonu görür ol; niyet ettiğin şeyi tut; onda ayak dire; dostları da bu yola yönel; öğüt ver, yardım et. Çünkü iş budur, geri kalanı pişmanlıktır.»⁴⁴

«Şu tamaha bak ki etme yapma diye sana öğüt veren benim; sanki yarı canlı bir sinek, zümrüdüankaya öğüt veriyor.»⁴⁵

«Ben boynumdaki öğüt borcunu ödedim. Öğüdü tutanın sonu, ancak kutluluktur. Ben sizi nedâmetlerden kurtarmak için elçiliği mi yaptım. Kendinize gelin; sakın tamah yolunuzu vurmasın. Tamah, yapraklarınızı tâ kökünden söker, çıkarır.»⁴⁶

Mâmafih, O da bazan öğütten istifade edilmemesinden, dinlenilmesinden bir deyimle:

«Sustum; kalanımı sen söyle; kendi söyleyip, kendi işitmenden bıktım artık!»⁴⁷ demek zorunda kalır.

Nitekim bazı kimselere ne deseniz, ne yapsanız, ne kadar da haklı ve müessir söz söylemeniz bir faydası olmaz. Bunlar derece derecedir :

«Bazıları “Evet” der, der ama tasdik ettiğinden değil; öğütçü, öğüdünü uzatmasın diye!»⁴⁸

«Kimi insanlara da nasihatın aksi tesiri olur, zıddını yapar. İnsanların menedilen şeye karşı hırsı artar.»⁴⁹

«Nâsihta kıskançlık, haset var sanıp; gerçeği sezmeler.»⁵⁰

«Ey öğütçülerin öğüdünü dinlemeyen, kötü yoruş nereye varırsan var, seninlemdir! Âdetâ ardından bir yılan gibi gidiyor; birisi de damdan görüp haber veriyor. Ona, sus beni dertlendirme, bana keder verme diyorsun. Adamcağız, peki benden günah gitti diyor. Fakat yılan, seni boynundan sokunca; bütün neşen zehir kesilir de o adama: “Be adam mâdem iş böyleydi; neden yenini yakarı yırtarak feryâd etmedin? Yahut yukarıdan tepeme bir taş atıp; bana işin ciddiyetini, vehâmetini bildirmedin?” dersin.»⁵¹

---

(44) M. Celâleddin, Mektuplar, Terc. Abdülbâki Gölpinarlı, İstanbul, 1963, s. 36.

(45) Dîvan, III/72.

(46) Mesnevî, III/12.

(47) Dîvan, V/296.

(48) Mesnevî, V/74.

(49) Mesnevî, VI/289.

(50) Mesnevî, II/158.

(51) Mesnevî, III/241.

«Bu çeşit adam, başını belâ duvarına çarpmadıkça kulağı sağır-
dır, gönlün öğüdünü duymaz. Helva ve şeker hırsı, çocukların iki
kulağını sağır eder, öğütleri duymaz. Fakat, çıban çıkarmaya başla-
dı mı kulakları açılır, öğütleri dinler.»⁵²

«Aptallık ve bilgisizlik yırtığı yama kabul etmez... Ey öğütçü,
ona hikmet tohumunu pek saçma.»⁵³ diyen Mevlânâ; bu konuda inat
edenlerin, taşyürekliilerin, nasipsizlerin gönüllerine tesiri soğuk de-
mir dövmeye benzetererek, Hakk'ın kalbini mühürlediği kişilere, kü-
für ehline va'z u nasihatın bir faydası olmayacağını Mesnevî'de
şöylece dile getirir :

«Adam, bu çeşit bir hayli öğüt tohumu ekti; ama oğullarının ye-
ri çoraktı, bir fayda vermedi. Öğütçü, yüzlerce çalışıp çabalasa; öğü-
dü duymak ve kabullenmek için dinleyende kabul edici kulak ge-
rek.

Sen yüzlerce lutuflarda bulunarak cana öğüt verirsin; ama bu
öğüdün, onun kulağına bile girmez. Duymayan, inatçı bir adam;
yüzlerce söyleyeni âciz bırakır.

Peygamberlerden daha öğütçü, daha güzel sözlü kim vardır?
Nefesleri taş a bile tesir eder. Fakat dağ, taş bile onların sözlerini
duydu; sözleri, dağa taş a bile tesir etti de; bahtı kötü kişinin bağı
açılmadı gitti.

Bizlik, benlik kaydına düşen gönüller, onların sözlerine karşı
taştan da katı bir hâl aldılar.»⁵⁴

«Peygamberler bile; “Şuna, buna nasihat edip duruyoruz. Nice-
ye bir soğuk demiri dövüp duracak, nice bir kafese üfleyip yataca-
ğız!” diye hatırlarından geçirdiler.»⁵⁵

«O münkirler; öğütçülerin sözlerine, getirdikleri misâllere aldı-
rış etmediler. Onların sakallarına güldüler. İstersen sen de gül!...
Fakat a murdar! Ne vakte kadar yaşayacaksın, ne vakte dek?»⁵⁶

Hakk'ı arama, O'nu tesbih etme, dua, Hz. Peygamber'den me-
ded dileme, tövbe, şükür, istişâre, sevgili, dost, ahde vefa, nefisle
mücadele, içi dışı güzel olma, iyi şeyler düşünme, ümitsizliğe, ye'se
düşmeme, gamlanıp kederlenmemeye, kaybolan bir şeye üzülme-

(52) Mesnevî, V/169.

(53) Mesnevî, IV/183.

(54) Mesnevî, V/127.

(55) Mesnevî, III/250.

(56) Mesnevî, IV/89.

meye, sabra, ölüme, iyilik yapmaya, hayır işlemeye, zenginliğe, varlığa - yokluğa, ilme - âlime, idâri hayata, mevkiye - makama, kusurların fâş edilmemesine, az yiyip - içmeye, kibirlenmemeye, öfkelenmemeye, kınama, hırs ve tamaha, işi tehir ve ihmal etmemeye, tembelliğe, doğru olmaya, vesvese ve vehime, zanna, sofistai (şüphecilik)'ye, dünyâda konuk olduğumuza, gaflete vs. olmak üzere hemen her konuda Mevlânâ'nın öğütleri veya öğüt mâhiyetinde başlı başına bir eser teşkil edecek kadar sözleri bulunmaktadır. Bunlara muhtelif misâller veriyoruz :

«Bir çok iş-güç arıyorlar; halbuki Tanrı'yı aramaları gerek.»¹

«İş-güç isteyen çok, bir de Tanrı'yı isteyen olsa!»²

«Tanrı'nın çağırmasını duymuyorsun da dualara koyuluyorsun; şu namazsız duadan utan be kardeş!»³

«Kuşlar gibi kedi kendin gözcü, bekçi ol, Hakk'ı tesbih et; tesbihin sana ordugâh kesilir, tesbih et Allâh'ı.»⁴

«Yürü, pervaneden canla ayna huyunu al, çünkü o seni din mumunun nûruna çağırma.»⁵

«Dâvet yeter, bırak dâveti de duaya başla; Mesih bile dördüncü kat göğe dua kanadıyla ağdı.»⁶

«Yine Sultan Veled Hazretleri'nden nakledilmiştir ki: Bir gün Pervâne, Mevlânâ Hazretleri'nden kendisine nasihat vermesi için ricada bulundu. Mevlânâ, bir zaman düşündükten sonra mübârek başını kaldırıp: «Emir Muineddin, Kur'ân'ı ezberlediğini duydum.» dedi. O da: «Evet» diye cevap verdi. Mevlânâ: «Ayrıca hadisler hakkındaki Câmî'ül-Usûl'ü de Şeyh Sadreddin Hazretleri'nden dinlediğini duydum.» buyurdu. Pervâne yine: «Evet» dedi. Bunun üzerine Mevlânâ: «Madem ki Tanrı ve O'nun elçisinin sözlerini okuduğun, gerektiği gibi bahsettiğin ve bildiğin halde; o sözlerden nasihat alamıyorsan ve hiç bir âyet ve hadisın muktezâsınca amel edemiyorsan, benim nasihatimi nasıl dinler ve ona nasıl uyarsın?» dedi. Pervâne ağlayarak kalkıp gitti. Ondandır iyi amel işleme, adâlet ve ihsan ile meşgul oldu, hayratta bulundu ve böylece dünyada bir tane oldu. Mevlânâ, semâ'a başlamayı emretti.»⁷

(1) Dîvan, V/182.

(2) Dîvan, V/186.

(3) Dîvan, III/462.

(4) Dîvan, IV/74.

(5) Dîvan, III/63.

(6) Dîvan, III/61.

(7) Âriflerin Menkıbeleri, I/216.

«Mâdemki suçu peşin işliyor, tövbeyi veresiye bırakıyorsun; bu gece elbette sana, bir veresiye berât verilir!»⁸

«A gözümüz bizim, ne suç işledin de seni kapadı, bağladı? Ağla töbve et, hataları bırak.»⁹

«Gece Ka'be'sinde kılınan **bir namaz**, yüz namaza bedeldir.»¹⁰

«Sen şeker gibi tatlı ol, **şükürler et**; şükreden kişi, daima şekerler alır.»¹¹

«Şu arılığı, şikâyetle bulandırma, karatma, çünkü şu arılığı **Mustafa'dan öğrendin sen.**»¹²

«A Senâyi yürü. **Mustafa'nın** ruhundan meded iste, **Mustafa** ancak âlemlere rahmet olarak gelmiştir.»¹³

«Peygamber, «Ey tedbir sahibi, **danış ki** kendisiyle danışılan kişi emindir.» dedi.»¹⁴

«A topluluk, aşka sarılın, onun çağrısına cevap verin, ona gidin; çünkü Allah, aşka ölümsüzlük vermiştir.»¹⁵

«Aşksız ömür geçirmek, ömrü hebâ etmektir.»¹⁶

«A Fakih, Allah için olsun aşk bilgisini öğren.»¹⁷

«Aşkın yakışından kaçma, çünkü aşk ateşinden başkası tozdan dumandan ibaret. Duman pişirmez, karartır seni!»¹⁸

«Boyuna harekette ol; çünkü akarsu donmaz. Aşk bile, boy atıp baş çekme sırrını hareketten elde etti.»¹⁹

«Aşktan çok bahsetme; aşkı iç; söylemek, yenmiş içilmiş ben-zemez.»²⁰

---

(8) Divan, V/339.

(9) Divan, III/81.

(10) Divan, III/123.

(11) Divan, V/276.

(12) Divan, IV/268.

(13) Divan, IV/52.

(14) Mesnevi, I/84.

(15) Divan, VII/44.

(16) Divan, IV/145.

(17) Divan, IV/79.

(18) Divan, V/230.

(19) Divan, IV/415.

(20) Divan, IV/79.

«Yan yakıl a gönül; ham oldukça öd ağacı kokusu gelmez sende; nerde gördün sen, ateşe atılmadıkça koku versin öd ağacı?»²¹

«Ancak zâhiri güzelliğe ait bulunan aşklar, aşk değildir. Onlar nihâyet bir âr olur.»²²

«Sevgili dediğin bir Hak'tır, bir de Tanrı'nın "Sen benimsin, ben senin" dediği (Hz. Peygamber).»²³

«Âşıkısanız, ibret gözünüz varsa; bir tek irâdeye uyun, bir tek ihtiyâra mahkum olun.»²⁴

«Müslümanlar, müslümanlar yeni baştan müslüman (âşık, hakiki müslüman) olun, çünkü küfür bile sevgiliden utanmış da müslümancasına geliyor.»²⁵

«Kendi akıyla niceler kâfir oldu. Fakat delilikten (aşktan) kâfir olanı gördün mü hiç?»²⁶

«Sus artık, bu kadar gam yeme, âşık olan nefis, artık kötülüğü buyuramaz, fenalığa meyledemez.»²⁷

«Âşık olmayandan kaç, o yüzden eğriliğin artar sonra.»²⁸

«Âşık, bir bakıma divânedir. Yani ya akli, kontrolü elinde değil veya başka ele vermiştir iradesini.»²⁹

«Nerede bir yıkık yer varsa, orada bir definenin bulunduğu umulur. Ne diye Tanrı definesini yıkık gönülde aramazsın?»³⁰

«Şu kırık gönüllerin halkasında dönün, dolaşın! Çünkü baht da bu kırık gönüllülerin katında, devlet de.»³¹

«Hak'la dost olmak dileyenler, Tanrı erleriyle dost olsunlar.»³²

«Dost, bilmiyorsanız bilin ki, can Ka'be'sidir. Ne yana giderse-

---

(21) Divan, V/403.

(22) Mesnevi, I/16.

(23) Mesnevi, III/378.

(24) Divan, V/250.

(25) Divan, VI/188.

(26) Divan, IV/280.

(27) Divan, II/37.

(28) Divan, V/134.

(29) Divan, IV/231.

(30) Divan, III/376.

(31) Divan, V/269.

(32) Mektuplar, 117.

niz gidin, nerede olursanız olun; mutlaka ona dönün, ona yüz tutun.»³³

«Eşleri, dostları görmeden geçen ömür; ya ölümdür insana, ya rüya.»³⁴

«Dostların en azizi, öğüt veren akıldır. Düşmanların en kötüsü de nefs-i emmâredir.»³⁵

«Kimi; tanımak, öğrenmek istiyorsan, düşüp kalktığı kişiye bak. Çünkü devlet-ikbal sahibi olan, dünyada devlet-ikbal sahibiyle düşer, kalkar.»³⁶

«İnsana gidişinden sormaya hacet yok; kimlerle düşüp kalkıyor, onlara baksınlar. Maldan sormaya hacet yok; nereye harcıyor, ona bakmak gerek.»³⁷

«Vefasız yoldaş, topallar durur. Dümdüz yürüyen bir yoldaş lâzım.»³⁸

«Kulağına kim afsun okudu ki kaşlarını çatmışsın? Neşesiz kimseyle oturma, düşüp kalkma demedim mi sana?»³⁹

«Ahmağın dostluğu ise eziyettir, sapıklıktır.»⁴⁰

«Seni dostundan ayıran sözü dinleme; o sözde ziyan vardır, ziyan.»⁴¹

«İnsanın bilgisine, hünerine bakma; ahdinde duruyor mu, vefası var mı? Ona bak. Ahdini yerine getiriyorsa, istediğin kadar öv, ondan da artıktır o kişi.»⁴²

«Aklını başına al da sus. Sus da iyi tohum ekmeye bak. Çünkü ebedî cennet, doğru işlerden meydana gelmiştir.»⁴³

«Hadisdeki şu güzel öğüdü duy: «Düşmanlarınızın en kuvvetlisi içinizdedir.»⁴⁴

---

(33) Divan, III/139.

(34) Rubailer, 117/432.

(35) Mektuplar, 110.

(36) Divan, IV/134.

(37) Mektuplar, 37.

(38) Divan, V/185.

(39) Divan, VI/117.

(40) Mesnevi, /147.

(41) Mesnevi, III/33.

(42) Rubailer, 69/17.

(43) Divan, III/398.

(44) Mesnevi, III/332.

«Nefsinle, pençe-pençeye savaş. Barışa, bu çeşit savaşlar yardım eder ancak.»⁴⁵

«Sana hoş gelmeyen şeyi, başkalarına sen yapma (hadis). Bu huy, bu tabiat herkesi, herşeyi kavrayan bir huydur, bir tabiattır.»⁴⁶

«Ölmeden önce ölün emrine uyalım da Muhammed (S.A.) gibi, şu çifit nefisle savaşa girelim. Yahüdilik de, Tanrı'ya şirk koşmak da, Hristiyanlık da nefse uymanın sonucudur. Pis kokulu duman tezekten çıkar, öd ağacından değil.»⁴⁷

«Gözün gibi kendini görmezlikten gelme. Bildik gibi yabancı bir tavırla gitme.»⁴⁸

«İnsanların iyisinden, kötüsünden kaçıp duruyorsun. Halbuki iyiliğin de hepsi sende, kötülüğün de. Kendi kendinden kaçıyor-sun sen.»⁴⁹

«Ne kadar çalışırsan çalış, ancak gözünü yumabilir, kendini görmezsin. Fakat ne vakte dek kendinden kaçacaksın, bir huzura, bir rahata kavuşamayacaksın.»⁵⁰

«Sen şeytan olmadan sür şeytanı yanından; yoksa yakında ne olacağını görürsün.»⁵¹

«Şehvetine uyar, havana kapılır gidersen, haber vereyim sana; eli boş geçip gidersin. Fakat heveslerinden geçer, havalanmazsan ne için geldin, nereye gideceksin bunu apaçık görürsün.»⁵²

«Kendi üstüne titreme de başkaları senin üstüne titresin. Canına and olsun, sana, senden başka bir düşman yok.»⁵³

«Ey başkalarına ağlayan göz, gel, bir müddetcik otur da kendine ağla.»⁵⁴

«Hurma dıştan hoştur da içi çekirdektir ya, onun aksi ol ol a merhametli er; incir gibi için de güzel olsun dışın da.»⁵⁵

(45) Divan, III/160.

(46) Divan, IV/135.

(47) Divan, III/167.

(48) Divan, V/376.

(49) Divan, V/98.

(50) Divan, II/258.

(51) Divan, III/135.

(52) Rubailer, 42/120.

(53) Divan, III/95.

(54) Mesnevî, II/37.

(55) Divan, IV/73.

«İyi şeylerden başka bir şey düşünme. Çünkü düşünce, sûret dokumasının ipliğidir. Güzelleşen, iyi olan her düşünceden doğan her sûret, güzeldir, iyidir.»⁵⁶

«Gülü dikende gör; tümü cüzde gör, ehliyet de budur zaten.»⁵⁷

«Allâh, “Tanrı lûtfundan meyus olmayın, ümit kesmeyin” dedi.»⁵⁸

«Cenâb-ı Hak, “Kaybettiğiniz şeylere 'eseflenmeyin, hatta kurt gelse de keçinizi yese bile’ buyurdu.»⁵⁹

«Dostlar, ye'se düşmeyin, zahmetten sonra rahmete kavuşursunuz. Ancak sevgiden başka bir 'elbise giymeyin, sevgiden başka bir libâsa bürünmeyin.»⁶⁰

«Gamdan kaç, padişahın bulunduğu tarafa git.»⁶¹

«Ben felâkete düşmeden, helâk olmadan ağla bana, felâket tufanından sonraysa ağlamayı bırak.»⁶²

«Sabır darlığın, mihnetin anahtarı; sabır, yücelme derecelerinin merdivenleridir; sabır, sıkıntının panzehiridir.»⁶³

«Bir işi geciktirmede zarar vardır; bir işte de acele etme şeytandır.»⁶⁴

«Sus, her yerde sırları yayma. Olabilir ki hafif ruhlu, ehliyetli kişilerin topluluğunda Ebû-Leheb bulunabilir.»⁶⁵

«Ölümümüz neş'edir, vuslattır bize; sana yassa yürü, git buradan.»⁶⁶

«Beden evi yıkılırsa ağlama a zengin; bedeninde zindandasın sen; bunu iyice bil.»⁶⁷

---

(56) Dîvan, I/177.

(57) Dîvan, II/31.

(58) Mesnevî, III/79.

(59) Mesnevî, III/266.

(60) Dîvan, I/168.

(61) Dîvan, V/342.

(62) Mesnevî, VI/45.

(63) Dîvan, I/126.

(64) Dîvan, III/49.

(65) Dîvan, II/52.

(66) Dîvan, V/109.

(67) Dîvan, V/97.

«Yalnız kalmayı istemiyorsan, hayırdan-iyilikten evlâdın olsun.»⁶⁸

«Kötülük etme, çabucak geçip giden şu tarlaya ne tohum ekersen zaman orağıyla onu biçersin.»⁶⁹

«Bir hür kişiyi, lütfunda kendine kul etmen, binlerce kul âzat etmenden daha iyidir.»⁷⁰

«Yokluğu, yoksulluğu Tanrı ışığında ara; hırtı-pırtı elbisede, çulda-çaputta arama. Her soyunan adam olsaydı, sarmısak da adam olurdu.»⁷¹

«Çünkü âlemin ulusu (Hz. Peygamber), “Zenginlik gönül zenginliğidir, mal zenginliği değil” buyurmuştur.»⁷²

«Merhamete nâil olmak istersen, zayıflara merhamet et.»⁷³

«Hayvana tâkati derecesinde yük yüklet. Zayıflara, iktidarları nisbetinde iş havale et.»⁷⁴

«Nefsinin dileğine uyan, istirahatine düşkün olan, usanıp vazgeçen, kendisine emin olmayan, zahmetlere katlanmayan, dünya geçimine düşen ilme kavuşamaz.»⁷⁵

«Nice âlimler vardır ki hakiki ilimden, hakiki irfandan nasiple ri yoktur. Bu çeşit âlim, ilim hâfızdır, ilim sevgilisi değil.»⁷⁶

«Peygamber demiştir ki “Büyükleri bilgi öğrettikçe, öğüt verdikçe ümmetim, hayırdan ayrılmaz. Fakat bu iş, küçüklerinden geldi mi helâk olur gider.” Öğüt padişahdan gelince halka makbul olur; gönülleri o sözleri ulular. Fakat öğüt küçüklerden büyüklere verilecek olursa pek o kadar tesir etmez, gönüllere yerleşmez.»⁷⁷

«İlim isteyen kişiye de bilmediğini öğrenmek, bildiğini öğretmek, zihinsizlere yumuşak muamele etmek, ahmakların ahmaklığını görüp kendini beğenmemek, anlayışı kıt kişileri horlamamak gerek.»⁷⁸

(68) Divan, V/278.

(69) Divan, III/367.

(70) Mektuplar, 53.

(71) Divan, III/466.

(72) Mecâlis-i Seba (Seçmeler), 266.

(73) Mesnevi, I/65.

(74) Mesnevi, I/46.

(75) Mesnevi, III/B.

(76) Mesnevi, III/247.

(77) Mektuplar, 87.

(78) Mesnevi, III/B.

«Devlete mağrûr olana de ki: «Bu nöbet de gelir geçer elbet. Hem de bu nöbet geçince devlet sahibi sıtma nöbetine tutulur, nöbeti görür.»⁷⁹

«Mevkiin zekâtını ver. Bil ki o da mal zekâtı gibidir, nisâba erişmiştir.»⁸⁰

«Beylik azledilmenin acılığına değmez, insan bir gün gülerse yüz yıl titrer durur.»⁸¹

«Ey rüşvet alan, sen fil yavrusunu yemektesin. Sana düşman olan fil, kökünü kazır, seni mahveder.»⁸²

«Ey halkın kanını emen, bu işten uzaklaş. Halkın kanı seni savaşa düşürmesin. Bil ki halkın malı, kanı demektir. Çünkü mal güçle, kuvvetle, çalışmayla ele geçer.»⁸³

«Ört ayıpları, ört ayıpları, Tanrı huyuyla huylan.»⁸⁴

«Ayıp gören iki gözünü yum da gayb görüp bilen iki gözünü açiver.»⁸⁵

«Gözüne perde kesilen lokmadan çok yeme. Yoksa evin (vücudun) yolunu yitirirsin, çadırı kaybeder, gidersin.»⁸⁶

«Az yersen zihnin açılır, akıllanırsın. Çok yemekten aptallaşırsın, iş-güçten olursun. Çok yemek oburluğundandır. Az yersen az horlanırsın.»⁸⁷

«Hayvanlar gibi sen de canının gelişmesini uykudan, yiyip içmeden isteme. Çünkü sen bu iş için değil başka bir çeşit yaratılmışsın.»⁸⁸

«Hiç kimseyi öfkeyle çiğneme de Hakk'ın gazabı da seni çiğnemesin.»⁸⁹

«Şu öfkeden meydana gelen kızgınlığın yok mu, şerbet gibi görünür ama yaralayan bir zehirdir.»⁹⁰

(79) Divan, II/261.

(80) Mektuplar, 184.

(81) Divan, II/65.

(82) Mesnevî, III/13.

(83) Mesnevî, III/13.

(84) Divan, I/387 den sonra.

(85) Divan, V/216.

(86) Divan, III/290.

(87) Rubailer, 148/9.

(88) Divan, III/367.

(89) Divan, V/267.

(90) Divan, V/353.

«Aklıma mağrur olma. Âleme direk kesilmiş nice sözüne inanılır üstad, Hannâne direğinden daha ziyade inlemeye koyulmuştur.»⁹¹

«Felek seni ne kadar yüceltirse yüceltisin, aldanma, ululanma. Çünkü ne kadar yerden yere çarpacaksa o kadar yüceltir seni.»⁹²

«Yola toprak kesilirsən Âb-ı Hayât'ı bulursun. Fakat kibirlenir, kendini büyük görürsən, bağlarla bağlanır da ateşlere atılırsın.»⁹³

«Pürüzlü yerlerini yont. Şuna-buna karışmayı boşla. Çünkü sen, çevik, yusuvarlak bir topsun. İblis, kinayışı yüzünden sürüldü, Hak kapısından kovuldu gitti.»⁹⁴

«Yüzümü görmediniz, şu hâlde kinamayın beni. Bir şey hakkında görülmeden verilen hüküm suçtur, hatadır.»⁹⁵

«Hırs güz mevsimidir, kanâat bahar. Dünyâ, güz mevsimiyle kutlu bir hâlde gelmez ki.»⁹⁶

«Gönlünü yıkayıp arıtmamışsın, yüz yumaktan ne fayda var sana? Hırstan, tamahtan süpürgeye dönmüşsün, dâimâ toz-toprak içindesin.»⁹⁷

«Süfi, vaktin oğlu olursa yarının tembeli kesilmez. Aptal olan, tezce tembel olan kişi, işini yarına bırakan kişidir.»⁹⁸

«Yalnız bu söz samanını da savurma, yel biçip rüzgâr alma artık.»⁹⁹

«Eğri otur da doğru söyle.»¹⁰⁰

«Ok gibi doğru ol da yaydan (eğrilikten) kurtul.»¹⁰¹

«Ya olduğun gibi görün, ya görüldüğün gibi ol.»

«İşsiz-güçsüz oturma, gir içeriye, tez katıl bize. İşsiz beden ya yemeğe düşer, ya uykuya dalar.»¹⁰²

(91) Dîvan, I/162 şiir.

(92) Dîvan, IV/329.

(93) Dîvan, II/155.

(94) Dîvan, V/197.

(95) Dîvan, II/430.

(96) Dîvan, V/98.

(97) Dîvan, II/223.

(98) Dîvan, VI/173.

(99) Dîvan, V/270.

(100) Dîvan, V/208.

(101) Mesnevî, I/111.

(102) Rubailer, 7/24.

«Çalışıp çabalamanda vesveseye yol verirsen, bil ki coşkunluğun geçer, donar kalırsın.»¹⁰³

«Vehimle yoldaşlık etme; Çünkü o pek ağır davranır.»¹⁰⁴

«Güzelce yaşamayı istiyorsanız düşüncelere, sanılara kapılmaktan çekinin, görüşünüz zayıflarsa doğru olmaya çalışın. Ölümünden, zamanın kötülüklerinden kaçının.»¹⁰⁵

«Olmayacak şeyi arzulama; olmayacak şeyin üstüne düşüp durma.»¹⁰⁶

«Ne diye dünyâya gönül verirsin? Dünyâda konuk ol. Kimin konuğu olduğunu bilene de kul-köle kesil.»¹⁰⁷

«Şu zindanda vefa arama; burada vefanın vefası yok çünkü.»¹⁰⁸

«Halkın şu görünüşü, hep şekilden, resimden ibaret, kimde can var, can bilir ancak onu.»¹⁰⁹

«Görünüp duran bedenin gücü, kuvveti, görünmeyen gönüldür. Niceye bir gaybı (görünmeyeni) inkâr edeceksin? Artık gayba bak, gaybı gör.»¹¹⁰

«Niceye bir seyre dalacaksın dünyadaki güzellikleri dön de seyret onun sırlarını, hikmetlerini.»¹¹¹

«Uyanıklarla otur, kalk. Çünkü bu kervan yürüdü gitti; sense hâlâ uykudasın.»¹¹²

«A dostum, gençlik gecen ağarmaya başladı. Sense hâlâ sarhoş bir hâlde uyuyorsun; uyanıklıktan haberin bile yok.»¹¹³

---

(103) Dîvan, V/353.

(104) Dîvan, V/397.

(105) Dîvan, IV/121.

(106) Dîvan, III/68.

(107) Dîvan, IV/315.

(108) Dîvan, V/109.

(109) Dîvan, V/379.

(110) Dîvan, IV/329.

(111) Dîvan, IV/191.

(112) Dîvan, V/345.

(113) Dîvan, III/367.

MEVLÂNÂ'NIN İNSAN VE İNSANLIK ANLAYIŞI

Kemâl SÖNMEZ

İNSAN, Allah tarafından Şeref tâciyle taçlandırılarak varedilmiştir. Ona ölçü olsun diye de İSLÂMİYET ikâme olunmuştur. O, insanlığın asla değişmeyecek olan Anayasasıdır. Kur'an da bu anayasanın yazdırılmış olan kitabıdır.

Ancak, Kur'an'ı her insanın anlayabilmesi mümkün olmadığı gibi, anlatılması da her hangi bir insanın selâhiyetinde değildir. Cenab-ı Hak İlâhi ilmiyle bezediği seçkin kişiler eliyle ve diliyle bu anlatma ve uygulama hizmetini yürütmüştür. İNSAN'ın halife olmasının en belirgin işareti de budur.

Anlatanlar içinde en seçkin yeri hak etmiş olan MEVLÂNÂ hazretleri, insanın yaşama ölçüsü olan Kur'an-ı Kerim'in sözlerini Mesnevisi'nde çeşitli motiflerle işleyerek, Allah'ın maksat ve murâdını bütün insanlığa hediye etmiştir. Şimdi, anlayış ölçüsü çok derin olmayan kişiler bile Mesnevi'nin anlatım çerçevesi içinde, Yaradan'ın Kur'an'da ne demek istediğini en kolay bir biçimde anlayabilmektedir.

Buyurulmuştur ki; **KUR'AN İLE İNSAN İKİZ KARTEŞTİR.** Bu hükmün sırrına vakıf olmadan Allah'ın maksadına uygun bir şekilde yaşayabilmek imkânı yoktur.

Kur'an ve İSLÂM bizim kendimizdir. Hz. Mevlânâ'nın bütün eserlerinde biz ancak kendimizi seyredebilmekteyiz; eğer dikkatle okuyup anlayabilmişsek.

VARLIK, nasıl yokluğun karşımıza çıkması, bir başka ifade ile, **GAYBIN FETHİ** ise, Mevlânâ da bizi kendimizin içinden müstesna bir anlatım sanatıyla fıskırtarak ortaya koymuştur.

O, insan hayatını ilgilendiren her hâdisenin kaidesinde **BİRLİK** düşüncesini elden bırakmayan, ilerleme ve araştırmayı mutlak surette gerekli gören zihniyetiyle, karanlık dünyamıza yepyeni bir aydınlık getirmiştir.

Hedefi sadece İNSAN ve İNSANLIK'dır. Bu sebeple de emsalsiz bir öğreticidir.

Kendimizi bilmemekten kaynaklanan noksanlıklarımızı çok iyi gören bir öğretmen olarak, bizi bütün kusurlarımızla kabul etmiş ve söyleyeceklerini bu çok önemli noktaya göre tesbit ederek konuşmuştur.

Ezelde kurulmuş nizâmdan hiç ayrılmadan yepyeni bir inanış sistemi kurmuş ve o sistem içinde hayatın devamlı sevincini müjdeleyerek hepimize taze bir hayat hazırlamıştır.

Onun anlatım güzelliği içinde, görünende gizlenen ALLAH, varlığını emsali yapılamayacak olan zarif bir elbise gibi sarar, yakınlık ve dostluğunu hissettirir, sever, okşar ve ihtiyacımız olan mânâ inceliklerini hazmedebileceğimiz kadar bize verir.

Kur'an asla elden bırakmadığı bir meş'ale, onu getiren Hz. Peygamber efendimiz (S.A.V.) onun kılavuzudur. Bu çok ince ve sıcak düşüncesini bir rubâisinde şöyle dile getirir :

Kur'an'ın kölesiyim kaldıkça bu can tende
Ve Muhammed yolunun toprağıdır bu bende
Kim benim bu sözümü değiştirip söylerse
Bizârım söyleyenden ve söylenen sözden de

(Bu rubâî Abdülbâkî Gölpınarlı merhumun RUBÂİLER adlı eserinin 109. sayfasındaki M-112 numaralı rubâisinden, tarafımdan Türkçe nazmedilmiştir. Bunu takip eden diğer rubâilerin hepsi de gene tarafımdan nazmedilmiştir. Metin içinde eserin sayfa ve rubâî numaraları kaydedilecektir.)

Barış ve aydınlığa götüren bir yolun hizmetkârı olarak sultanlık pâyesini ihraz etmiş tab'asına hizmeti sultanlık bilenlere dahi sultanlık etmiştir.

Beşerî tamamlanışın sırrını Aşk ve Hakikat etrafında dönmekle açıklayan Mevlânâ, kendisini bu dönüşlere sürükleyen cezbele-
rin en yüksek mertebesini idrâk etmiş yüce bir âşık, aklın hudutlarını aşmış, gönlün hudutsuzluğundaki med ve cezirlerle bir yükselip bir alçalan ve bu iniş çıkışlar ânında hikmet çiçekleri toplayan benzersiz bir fikir hasatçısıdır.

Bir rubâisinde bu halini şöyle anlatır :

Ne kendime sahibim, ne kendimi duymuşum
Tıpkı kalem gibiyim, yazdırana uymuşum

Ve top gibi başımı teslim edip çevgene
Teslimiyet tahtında sultanlığa doymuşum

(Aynı eser, sayfa 117 M - 123)

Mevlânâ ışık akıtan bir çeşmedir. Onun sözleri ilmin fecrinde, zulmetin basamaklarını bir bir tırmanarak sonsuz aydınlığı inşa eder. Varlık ve yokluk onun düşüncelerinde ebedi güneşin öz yapısıdır.

====

Onu kendi düşüncelerinin dışında aramaya yol yoktur. Çünkü o, her meselede söylenmesi gerekli olanı söylemiştir. Kendinden sonra gelenlere ancak iyi ve doğru anlamak, güzel anlamak için çaba sarfetmek kalmıştır.

Eserlerini dilimize çevirenleri, yaşadığı devirlerin atmosferini bize nakledenleri burada hürmet ve rahmetle anıyorum. Allah hepsinden râzı olsun.

Maksadı şiir yazmak ve şiir okumak olmadığı halde sohbetlerini şiirle tezyin etmiştir. Böylece, zamanında kendisini iyi dinleyip anlayacak bir kaç kulak bulabilmeyi arzu etmiş olmalıdır.

Anlayışta ve anlatmada bir devrim yaratan o büyük insan, sohbetlerine müzik ve raksı da katmıştır. Aslında onun raksı, bizim kolaylıkla nüfuz etmemiz mümkün olmayan bir atmosferde cereyan etmiştir. Gördüklerimiz ve duyduklarımız bize göre olan şeylerdir. Hepimizi yanlış düşünmek gafletinden kurtaracak olan sözlerini, daha derin ve daha geniş bir sahaya aktarabilmek mecburiyeti vardır. Ve bu nokta son derece önem taşımaktadır. Elbetteki denizi göle aktaramayız. Ama onun irşadiyle biraz daha genişletip büyültebiliriz.

Söyleyenin tam kendisi olmadan, söylenenin mânâsını idrâk etmek elbetteki mümkün değildir. Bize kendisini anlatan cümleleri, bilginizi yenilemek için tekrar etmek istiyorum :

«Biz Allah'ın sâyesiyiz. Mustafâ'nın nûrundanız. Herkes bizi sûret gözleri ile nereden görecek? Biz, kılbrîyanın su ve balçık içinde belirmiş nûruyuz.»

Mevlânâ, insanlık aynasının sırrı, insan ve İNSANLIK manzârasının aydınlığıdır. Söylediklerimizin gücü isterse en yüksek mer-tebeye çıksın, şu rubâisinin karşısında kımıldayacak hâlimiz kalmaz :

Kulağı keskin olmak halktan uzaklaştırmaz
Halka kelâm satışın ihlâsa yaklaştırmaz
Kendinden de halktan da söz etmek hüner değil
Sözün rengi mânânın yüzünü aklaştırmaz.

(Aynı eser, sayfa 198 Y - 10)

İnsanlar kaybolmuşluklarını, onun zarif hikâye ve nüktelerinde kolaylıkla bulabilirler. Lisânında çok açık bir şekilde izah bulan şu KADER bahsine kulak verelim :

Kuşluk vakti bir adam varmak için yarıştı
Ve Süleyman sultânın sarayına erişti

Yüzü gamdan sararmış, dudakları morarmış
Süleyman sordu ona: «Söyle» dedi «Ne varmış»

«Azrâil» dedi adam, «Baktı bana hışımla»
«Halbuki ben sessizce uğraşırdım işimle»

Süleyman: «Peki» dedi «Arzunu beyan eyle»
Konuştu adamcağız; dedi: «rüzgâra söyle»

«Hindistana götürsün, rüzgârdır, çabuk varır»
«Kulunuz da böylece hayatını kurtarır»

Süleyman emreyledi, rüzgâr onu götürdü,
Hindistan yakınında bir adaya getirdi.

Ertesi gün Süleyman divan vakti olunca
Azrâil'e seslendi fırsatını bulunca :

«Neden hışımla baktın o garip Müslümana»
«Ey Tanrı'nın elçisi sebep ne, söyle bana»

«Âvâre etmek için onu hânümânından»
«Geçmene sebep neydi bir hışımla yanından»

Dedi: «Ey padişâhım, bakışı ters anladı,
Hâyal görüp hem önü, hem sonu yalanladı»

«Nazarımı üstünden habersizce aşırıdım»
«Ama onu orada görünce pek şaşırıdım»

«Çünkü Hak buyurmuştu canını almam için»
«Lâkin yer Hindistan'dı, o ise burda, niçin?»

«Düşündüm de bir lâhza, pek taaccüp eyledim»
«Yüz kanadı olsa da Hindistan uzak dedim»

(Millî Eğitim Bakanlığı ŞARK İSLÂM KLÂSİKLERİ serisi No: 1, sayfa 77. Veled İzbudak tercümesi.. Tarafımdan Türkçe nazmedilmiştir.)

====

Mevlânâ hazretleri bize bütün ömrünce, kendimizde mevcut olan değerleri yerli yerinde kullanmamız gerektiğini hatırlatmış ve güzelliğimizi överken de şunları söylemiştir :

Yol başında oturmuş çıkar yol soruyorsun
Gönlün öyle mehtap ki mehtâbı soruyorsun
Bir Yusuf ki dudağın, kelâmın kuyusunda
Sen Kuyu ve Yusuf'u arayıp duruyorsun.

(Rubâiyat, sayfa 202 Y - 39)

Softalığın, bilgiçlik taslayarak gerilik ve gericiliğe zemin hazırlayan her türlü düşüncenin karşısında olmuştur. Tahammülü kolay olmayan iftiralar sebebiyle söylediği şu rubâi, el'an bile gerektiği şekilde zihinlerde sadeleşebilmiş değildir.

İlim bilgin olanı tam ihya etmedikçe
Hoşgörülük hoş olmaz softalık gitmedikçe
İmanı da, küfrü de dosdoğru bilmek gerek
Kul müslüman sayılmaz cehlîni atmadıkça

(Aynı eser, sayfa 135 D - 140)

Kırık dökük ifadelerimle, insanlığın gözbebeği Mevlânâ hazretlerinin İNSAN ve İNSANLIK hakkındaki düşüncelerini hülâsaten arzelmeye ve bu kısa zaman içinde mümkün olanı ifadeye çalıştım.

Sözlerimi, o büyük insanın bir kaç rubâisiyle süslemek istiyorum :

Sen olup tende kalan ne sıfat ne isimdir
Ey can... Biliyor musun? O tendeki SEN kimdir?
Her çâreye başvurup yol arayan ey vücut...
Tenindeki müsafir tümünden sana hâkimdir.

(Sayfa 54 T - 218)

Can da nedir ten de ne? Can da benim, ten de ben
Yüzbin tane can benim sen canına ben desen
Hoşa gitsin diyerek değiştirdim adımlı
O başkayı sen gibi seyreyledin tende sen.

(Sayfa 117 M - 120)

Belli ki zan yoludur gerçek diye kandığın
Bu dünyada değildir cana kaynak sandığın
Bengisu kaynağını doldurmuşsun toprakla
O dünyadan bellidir burada aldandığın.

(Sayfa 185 H - 46)

Gözlerinin önüne zan perdesi gerilmiş
Dağınık hâtırana kendi vehmin verilmiş
Varlığın görünse de yeryüzünde bir hiçsin
Bir hiç ki, ortalıkta var gibi gösterilmiş.

(Sayfa 193 V - 33)

Ve... Ebedî sevgiliye seslenişleri :

Ey Bahar güzelliği, Ey devletlim, ilkbâlim
Ey Halvetim, semâım, ey ihlâsım, ey hâlîm
Sen olmasan herşeyim kuru bir sevda olur
Gel benim ululuğum, geçmişim, istikbâlim.

(Sayfa 16 A - 9)

Her can güzelliğınle hem güçlüdür, hem hürdür
Senden gayrı güzelde karar kılmak küfürdür
Senle baştan çıkmayan aklın başı ezilsin
Çünkü o tüm hâliyle baştanbaşa özürdür.

(Sayfa 84 D - 145)

Gözlerinin içinde esrârın paklığı var
Bakışında canların bir güzel aklığı var
Saçların küfür gibi, din ise ay misâli
Dinin küfür yüzünden başka parlaklığı var

(Sayfa 84 D - 146)

Mümkün olsa okşamak cehennemde saçını
Dâvet etmek isterdim cennetten bir kaçını
Sen yoksan cennetine çağırırsınlar istemem
Varlığın cennet eder cehennemın içini.

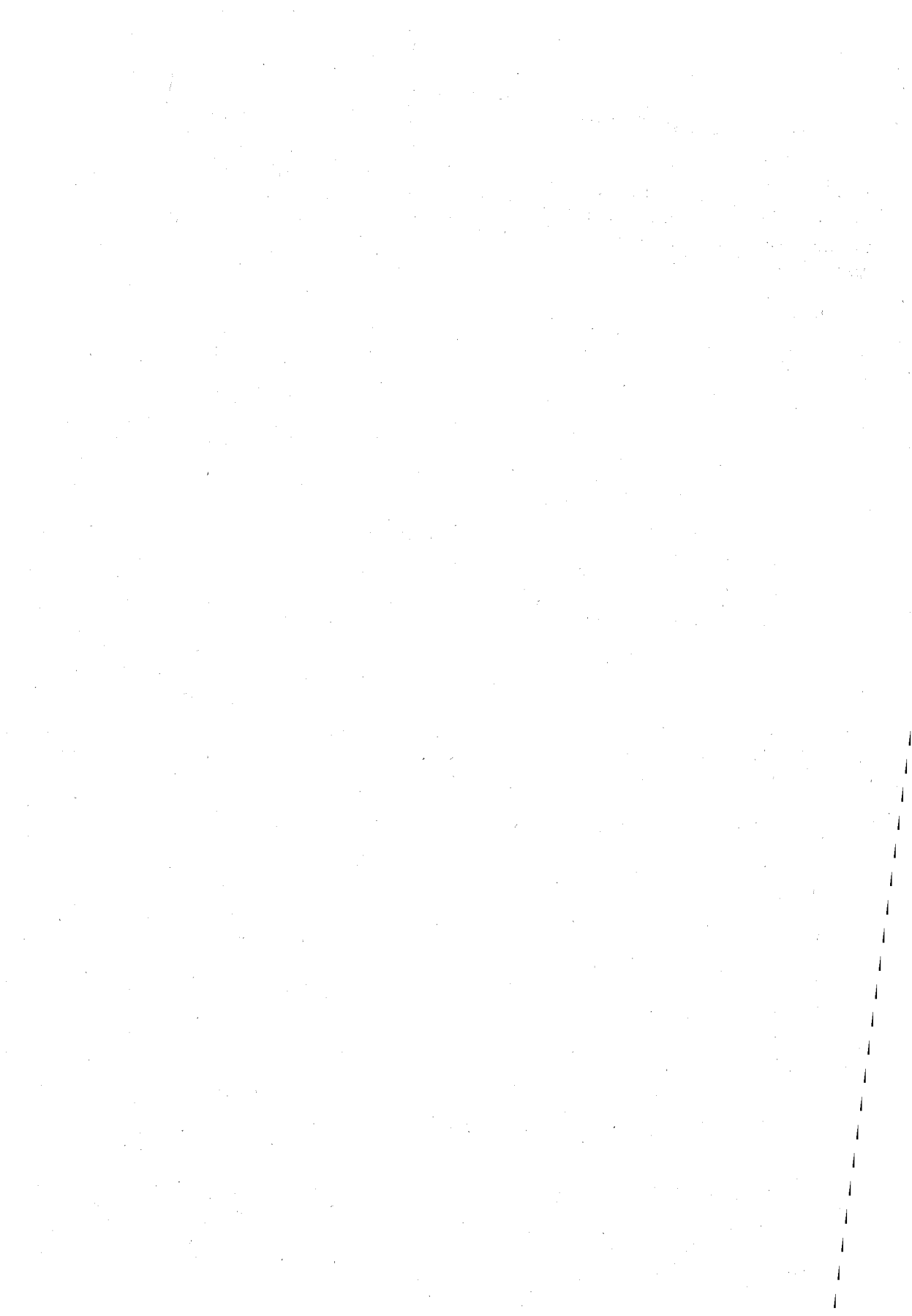
(Sayfa 86 D - 168)

Dostlukta benden gayrı gene dost benim sana
Neredeysen o yerin toprağıyım baksana
Revâ mıdır sevgilim âşıklık mezhebinde

Âlemi senle görüp seni görmemek bana.

(Sayfa 21 A - 52)

Beni dinlemek zahmetine katlandığınız için hepinize teşekkürlerimi sunuyor, gönüllerinizin Mevlânâ sevgisiyle süslenmesini dileyerek saygılarımın kabulünü arz ediyorum.

HZ. MEVLÂNÂ'DA VE MUHYİDDİN-İ ARABÎ'DE AŞK KAVRAMI

Prof. Dr. Mehmet AYDIN
S. Ü. İlahiyat Fakültesi

Bir anlamda, İslâm'ın derûnî hayatının felsefi bir boyut, engin bir tefekkür, coşkun ve ince bir hayat tarzı kazanması demek olan İslâm tasavvufunun, belli başlı temayüllerini üç grupta toplayabiliriz: Birincisi, öncülüğünü İmam Gazâlî'nin (öl. 1111) yaptığı tasavvufi ahlâk felsefesi; ikincisi, Muhyiddin-i Arabî'nin (öl. 1240) temellendirdiği entegral metafizik ekol ve vahdet-i vücud felsefesi. Üçüncüsü ise, Mevlânâ Celâlettin-i Rûmî'de (öl. 1273) kemâle ulaşan ilâhî aşk telâkkilerinin işlendiği estetik tasavvuf felsefesi (1).

İşte XIII. yüzyıl Anadolu'sunda Muhyiddin-i Arabî'nin izinden giden ve onun bir manâda şârihi olan Sadreddin-i Konevî'nin (öl. 1274) sistemleştirdiği mağrip kökenli tasavvuf felsefesi ile; doğu düşünce sisteminin derinliklerinden süzüle süzüle gelerek, İslâmî bir renk ve mânâya bürünen tasavvufi estetiğin büyük mimarı Mevlânâ Celâlettin-i Rûmî'nin açtığı mistik-estetik çığır; bilhassa dikkati çekmektedir. Mevlânâ'daki Vahdet-i şühut temayüllü contemplation (temaşâ) da daha ziyade estetik yön galip gelmektedir.

Bunun için Mevlânâ'nın coşkun bir vecd ve istigrak ifade ettiği mistik estetikte, daima aşk galip gelmiştir. Hemen hemen bütün mutasavvıflarda aşk, çok önemli bir unsur teşkil eder. Çünkü tasavvuf-ta aşk, kâinatın ruhudur. İnsan ilâhî aşk sayesinde varlığının kaynağına yönelir. Müzik ve dans, yıldızların seyri, atomların hareketi, taştan bitkiye kadar hayvandan insana meleklere kadar her şey kendisi ile sırların tezahür ettiği ilâhî aşka bağlıdır (2).

İşte bu mistik aşk, Mevlânâ'da her şeydir. Onda aşkın gayesi

(1) Hilmi Ziya Ülken, Türk Tefekkürü Tarihi, İst., 1934, II, 96; Asaf Halit Çelebi, Mevlânâ ve Mevlevilik, İst., 1957, 47.

(2) Eva de Vitray - Meyerovitch, Rûmî et le Soufisme, Paris, 1977, s. 108.

bizzat Allah'tır. Bunun için o, şöyle der: «Aşk öyle bir alevdir ki yükseldiği zaman herşeyi yakar, sadece Allah kalır.» Attar'a göre, ateş, göz yaşı ve kandan ibaret olan aşk dünyası; Mevlânâ'ya göre, Allah'ın yegane gerçek olarak görüldüğü dünyadır. Bu aşkın tam olarak gerçekleşebilmesi için Mevlânâ «Birliklerin silinmesi gerekir.» der (3). Yani ben ve biz, sen gibi izâfi varlıkların gerçek ve ebedi olan, yok olmayan Allah'da son bulmasıdır aşk (4).

Mevlânâ'daki aşk, panteist kökenli bir aşk değildir. Onun estetiğe dayalı coşkunun aşkı Allah'a ulaşma özlemi ile dolu olan bir serüvendir. Bu anlamda Mevlânâ'ya göre bütün varlıklar, aşkın ateşi ile yanmaktadırlar. Hepsinin aşkı yüce Allah'adır. Kâinattaki bütün varlıklar, Allah'ın aşkı ile canlıdır. Mevlânâ bunu şöyle dile getirir :

«Aşk bir denizdir, gökyüzü bile bir köpüğüdür onun. Aşk, Yusuf'un havasına kapılan Zeliha gibi şaşırtır gider insanı.»

«Göklerin dönüşünü aşk dalgasından bil; aşk olmasaydı donardı dünya.»

«Aşk olmasaydı cansızlar, bitkiler de yok olur muydu? Boy atıp gelişen, üreyip türeyen bitkiler canlarını feda ederler miydi?»

«Esintisinden Meryem'in gebe kaldığı o soluğa can, nasıl olur da feda ederdi özünü?»

«Her şey yerinde buz gibi donar kalırdı; her varlık çekirge gibi uçar, aranır mıydı?»

«O olgunluğa aşık olanlar, boy atan fidan gibi zerre zerre yüceliğe koşarlar yücelirler» (5).

İşte Mevlânâ her şeyde Tanrısal aşkın bir parçasını bulur. Her atom bu aşkla döner, bu aşkla yüceliğe doğru yol alır. Varlığın yolu, yüceler yücresi olan Allah'a vuslatla biter. Mevlânâ'ya göre kâinattaki dinamizmin kaynağı aşktır. Her şey Allah'tan gelmiş yine Allah'a dönecektir. Bunun için, «Gerçekler gerçeğinden» uzaklaşmış olan ruh, aşık ve mâşukun vuslatını gösterecek bir karşılaşmayı daima arzu eder. Hz. Mevlânâ bu olayı, Mesnevisinde parabolik bir hikâye ile açıklamaya çalışır (6).

---

(3) Mesnevi, I, 1794-95.

(4) Mesnevi, I, 1797.

(5) Mesnevi, V, 3854-59.

(6) Rûmî et le Soufisme, s. 108.

Mevlânâ'nın estetiğe dayalı tasavvufunda ferdi psikoloji ana kuvvet olarak görünür. Sûri tecrübenin önünde âdeta metafizik hazfedilmiş gibidir. Mevlânâ'nın mistik dünyasının hedefi, ruhun teskin edilmesidir. Bu da ancak, kemâle erişmekle mümkündür. Bunun yolu ise Mevlânâ'ya göre, sadece aşktır. Mevlânâ'ya göre aşk, Yeni Eflatuncu felsefede olduğu gibi, eşya ve kesterle tüm bağlarını keserek insanı birliğe ve bütünlüğe götüren bir istiğrak halidir. Bu manada bu aşk, sırf zihni olarak anlaşılan Eflatuni aşktan olduğu kadar, bir insiyak gibi alınan cinsi aşktan da ayırılır. Mevlânâ'daki aşkın hedefi nihayetsiz varlık olan Allah'tır. Bunun için Mevlânâ'daki Allah aşkı, ulvî bir ihtiras şeklinde kendini gösterir.

Bütün İslâm mistikleri gibi, Mevlânâ'nın da sırrı tecrübesinde takibettiği usûl, beşeri ihtirasları birer birer öldürerek yalnız ilâhi ihtirası hakim kılmaktır. Çünkü diğer ihtiraslar hudutlu olan uzviyet ve muhite bağlandıkları için ruhu bir çember içerisine alarak hürriyetten ve sükûndan mahrum edeceklerdir. Bu gösteriyor ki, Mevlânâ'nın psikolojisinde esas; tamamiyle hasbî bir hakikat araştırması değil; fakat inşirah ve sükûnunu kaybetmiş olan ruhlara salâmet vermek ihtiyacıdır (7).

Hız. Mevlânâ öldüğü zaman yıllarca yanıp tutuştuğu, gönlünde bir ihtiras olarak beslediği Tanrısal aşkın mutlak sahibine kavuşuyordu. Arkasından dostlarına «Ayrılık ayrılık» diye bağırmasalar; işte o zaman sevgilisine kavuştuğunu söylüyordu. O diyordu ki «Ey can! Bu toprak perdesiyle örtülmüş gizli bir yaşama vardır. Gayb âleminde gizlenmiş yüzlerce Yusuf gibi güzeller vardır. Bu ten sûreti gidince o can sûreti kalır. O can sûreti bâki ve ten sûreti geçicidir. Eğer bu zevki anlamak istersen her gece kendini yokla! Tenin ölü gibi yattığı halde, ruhun rıdvan bahçelerinde seyreder.»

Mevlânâ'nın mistik dünyası Muhyiddin-i Arabî'nin Vahdet-i Vücûda dayalı monist tasavvuf felsefesinden ayrılır. İbn Arabî'deki metafizik sistem, Mevlânâ'nın estetik tasavvuf felsefesinde görülmez. İbn Arabî'de tam bir metafizik sistem hakimdir. O, prensip olarak bütün imkanların kuvve'si olan batını varlığı aldıktan sonra âlemi, insanı ve manevi hayatımızı onunla izah etmektedir. Bunun için İbn Arabî'de bütün Yeni Eflatuncu mistikler ve kabalistler gibi psikoloji ve éthique, kapalı bir ontolojinin içinde erimiştir. Halbuki, Mevlânâ'nın bedii felsefesi, sistem olmak itibarıyla bu iki büyük temayülün ortasında bir mevki almaktadır (8).

(7) Türk Tefekkürü Tarihi, II, s. 210-211.

(8) Türk Tefekkürü Tarihi, II, s. 200-201.

Daha çok mistik bir filozof görünümü arzeden İbn Arabi de aşk kavramı üzerinde durur. Fakat onun aşka bakışı Mevlânâ'nın aşka bakışı gibi değildir. Çünkü Mevlânâ ile Muhyiddin-i Arabi arasında taban farkı vardır. Mevlânâ gönül dünyası zengin, coşkulu, çağlayan bir ruhun insanıdır. İbn Arabi ise tefekkürün, muhakemenin engin bir sentez ve tahlil gücü olan bir aklın sahibidir. Mevlânâ'da sezgi, İbni Arabide tefekkür hakimdir. Mevlânâ'da diyalektik değil, yaratıcı estetik hakimdir. Mevlânâ felsefeye ülfet etmez, vecd halinde yaşar. İbn Arabi ise en derin diyalektiklerin, en karmaşık mantık labirentlerinin içinde dolaşır. İbn Arabi aşkın felsefesini yapar. Aşkı üçe ayırır: Tabii aşk, ruhanî aşk ve ilâhî aşk (9). Ona göre ilâhî aşk diğer aşk çeşitlerinin kaynağıdır. Allah'ın kâinatı yaratmasını bu ezeli aşkın bir eseri olarak görür ve bunu şöyle açıklar: «Her şekillendirmeden önce ferdiyet ve basitliği için kendisini nefsi için ve nefsinde sevdi ve bilinmek için tezahür etmekten hoşlandı.» İbni Arabi'ye göre yaratmanın sebebi bu idi. Böylece bir kendini sevmekle zatında gizli olan şeylerin bütün ayânını da sevdi (10).

İbn Arabi'ye göre ruhanî aşk, tasavvufî aşk demektir. Bunun son hedefi ise, âşıkla mâşukun aslı birliğinin idrakidir (11). O, sûfiyi, Allah'a yaklaştıran ve ona Allah ile birliğini hissettiren beşeri aşk değil; kendini yeniden bulunca bir «sûret» olarak «bütünlük» küllî aşkı ile yakınlığını gerçekleştiren ilâhî aşktır. O, bir bütün olarak ve bir cüz olarak bütünü aşkıdır. Sûfilerin cezbe dedikleri şey de budur (12). İbn Arabi'nin Vahdet-i vücudluğu burada, aşkın son gayesinin onun hakikatini bilmek ve aşkın hakikatinin ise Allah'ın zâtı ile aynı olduğu ifadesinde açıkça ortaya çıkmaktadır. Ona göre aşk, zata ilâve edilen soyut bir nitelik değildir (13).

İbn Arabi kendi tasavvufî aşk nazariyesini, Hallaç gibi hulûl ile izah etmeyi reddeder. O, hululcuların dediklerine katılırsa da, yorumda onlardan ayrılır. İbn Arabi'de Hallaç'la benzerlik gösteren bir çok mısralar varsa da o bunları kendi vahdet-i vücud sistemine göre izah eder (14).

Netice olarak diyebiliriz ki, Mevlânâ'da ilâhî aşk, insan dahil tüm varlıklara hareket unsuru veren bir kudret kaynağıdır. Mevlâ-

(9) A. E. Afifi, Muhiddin İbnu'l-Arabinin Tasavvuf Felsefesi, Türk Çev. Dr. Mehmet Dağ, Ankara, 1975, s. 150. Y

(10) Muhiddin İbnu'l-Arabi, Fütûhat-ı Mekkiye, Mısır, 1293, II, s. 437.

(11) Fütûhat, II, s. 441.

(12) Fütûhat, II, s. 427.

(13) A.g.e., II, s.427.

(14) Muhiddin İbnu'l-Arabinin Tasavvuf Felsefesi, s. 151.

nâ'ya göre ilk yaratılan aşktır. Her yaratık bir aşk kıvılcımı taşımaktadır. Bunun için bütün varlıklar yüceler yücesi olan Tanrı'ya doğru bir vuslat özlemi içindedirler. Mevlânâ bu aşk kavramında vahdet-i vücudçu bir yol değil; vahdet-i şühutçu bir yol takibetmektedir. İbn Arabî ise her şeyi monist bir sistem içinde izah ettiği için ona göre aşkın son hedefi ve onun hakikatı Allah'ın zatı ile ilgilidir. Ona göre ilâhî aşk Allah'ın zatına bir ilâve değil, zatının aynıdır (15). İbn Arabî'ye göre aşk, yaratmanın sebebi aynı zamanda bütün tezahürlerin Bir'e dönme sebebidir. Aşk en yücesinden en aşağısına varıncaya kadar bu Bir'in bütün tezahürlerindeki faal ilkedir. Bütün, aşk ile birbirine bağlıdır ve onunla yaratmanın hedefi idrak edilir (16).

BİBLİYOGRAFYA

- 1 — İbnu'l - Arabî, Fütûhat, Kahire, 1293.
- 2 — İbnü'l - Arabî, Füsûsu'l - Hikem, Tercüme, Nuri Gencosman, Ankara, 1964.
- 3 — A. E. Afîfi, Muhyiddin İbnu'l - Arabî'nin Tasavvuf Felsefesi, Türkçe çev. Dr. Mehmet Dağ, Ankara, 1975.
- 4 — İbnu'l - Arabî, Trait  de L'Amous, Fr.  ev. Mourice Gloton, Paris, 1986.
- 5 — Abdülbaki Gölpınarlı, Mesnevi ve Şerhi, İstanbul, 1973 (- 6).
- 6 — Abdülbaki Gölpınarlı, Fih-i M -fih, İstanbul, 1959.
- 7 — Abdülbaki Gölpınarlı, Rubâiler, İstanbul, 1964.
- 8 — Abdülbaki Gölpınarlı, Mektuplar, İstanbul, 1963.
- 9 — Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik, İstanbul, 1983.
- 10 — Hilmi Ziya Ülken, Türk Tefekkürü Tarihi, İstanbul, 1934.
- 11 — Asaf Halet Çelebi, Mevlânâ ve Mevlevilik, İstanbul, 1957.
- 12 — Prof. B. Furuzanfer, Mevlânâ Celâleddin, İstanbul, 1963.
- 13 — Selçuk Üniversitesi 2. Millî Mevlânâ Kongresi (3-5 Mayıs) Konya, 1986.

---

(15) İbn Arabî'nin aşkla ilgili bütün tahlilleri için bakınız, İbn Arabî, Trait  de l'Amour, Fransızcaya  eviri Maurice Gloton, Paris, 1986.

(16) Bu tebliğ bir denemenin mahsulüdür. İleri sürülen görüŐlerin bu açıdan ele alınması en büyük arzumuzdur. Bu konuda hiçbir iddiamızın olmadığını peŐinen belirtmek isterim.

MEVLÂNÂ'NIN BİR BEYTİ İŞİĞİNDA
KANÂAT ZENGİNLİĞİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Yrd. Doç. Dr. Ahmet SEVGİ*

آب در کشتی هلاک گشتی است
آب اندر زیر کشتی گشتی است

Tercüme

«Gark olur kıştı içine girse su
Hâric-i kıştîde ni'met sû-be-sû» (1).

Kıymetli dinleyiciler!

Günümüzde teknik gelişmeler büyük bir hızla ilerlemektedir. Hergün yeni bir icât yahut ilmi bir keşifle karşı karşıyayız. Hattâ, insanlar yalnız dünya ile de yetinmeyerek uzayı fethetme yoluna girmişlerdir... Ancak, bu baş döndürücü gelişmelerle ters orantılı olarak insanlığın birtakım değerlerini kaybettiği de bir gerçek...

Sözgelişi, kişiler gittikçe materyalistleşerek, gözlerini madde hırsı bürümüş ve böylece de «kanâat» ortadan kalkmıştır. Bugünkü sosyal bunalımların temelinde - kim ne derse desin - insanlığın kanâat gibi «tükenmez bir hazine»yi kaybetmiş olması yatmaktadır...

Günümüzde birçok sâhâda olduğu gibi, mal-mülk sâhibi olma konusunda da «gâye» ile «vâsıta» birbirine karıştırılmaktadır... Acabâ, para «gâye» midir, «vâsıta» mıdır?.. Başka bir ifâdeyle mutlu olabilmek için muhakkak zengin olmak mı gerekir? Yani para herşeyi halledebilir mi?.. Günümüz iktisat âlimlerine sorarsanız, paranın açamayacağı kapı yoktur. Nitekim Napolyon da «para, para, para!» demiştir. Ancak, mesele biraz incelenirse pek de öyle olmadığı görülür. Bakınız Mevlânâ bir beytinde bu konuda ne diyor :

(*) S. Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi öğretim üyesi.

(1) Çelebioğlu, Âmil: *Mesnevi-i Şerif*, Manzûm Nahifî Tercümesi, İstanbul 1967, c. I, s. 40.

آب در کشتی هلاک کشتی است
آب اندر زیر کشتی کشتی است

«Su, geminin içine girerse onu batırır.
Altında bulunursa onu yüzdürür.» (2)

Buradaki su, «mal»ı temsil ediyor, gemi de «insan»ı... Bir geminin yüzebilmesi için su (deniz) ne ise, insanların hayatlarını devam ettirebilmeleri için mal-mülk de odur. Yani insanlar hayatlarını ancak mal-mülk ile devam ettirebilirler. Lâkin, nasıl ki denizin, (su) bir delik bularak içeriye sızmaya başlaması, geminin batması demekse, insan için «para» da bir «vâsita» olmaktan çıkarak «gâye» hüviyetine bürünürse yani mâl sevgisi insanın kalbini işgâl edecek olursa, tehlike çanları çalmaya başlamış demektir... Bugün «para», «gâye»den de öte, âdetâ bir «mâbud» hüviyetine sokulduğuna göre, cemiyet olarak istikbâlimizin çok karanlık olduğunu söylemeye gerek var mı bilmiyorum...

İslâmiyette «bir lokma bir hırka» düşüncesinin yeri yoktur. Herkes kudreti nisbetinde çalışmak zorundadır. Fakat mutlu olabilmeyenin sırrının «mevcutla yetinmesini bilmek» olduğunu da unutmamak gerekir... Bu konuda dinimizin koyduğu şöyle güzel bir prensip var: «mal-mülk bakımından dâima kendimizden aşağıdakilere bakmak...» Tefekkür şâirimiz Nâbî'nin :

«Senden ednâyı görüp şükr ile demsâz olmak
Senden âlâlara reşk eylemenin merhemidir.» (3)

şeklinde şiirleştirdiği bu prensibe uyanlar, mevcutla yetinmesini bilirler. Ve yeri geldikçe de başkalarına yardım etmekten geri durmazlar. Zirâ bunlar, mal-mülk itibarı ile dâimâ kendilerinden aşağıdakilere bakarlar. Dolayısıyla da «onun "iki", benim niye "bir",» şeklinde değil de «benim var ama onun yok. Onun da birşeylere sâhip olabilmesi için ne yapabilirim» tarzında düşünürler ki işte bu, kanâat zenginliğidir ve zenginliklerin de en yücesidir.

İnsanlar, mal-mülk itibarı ile kendilerinden yukarıda olanlara bakarlarsa mutlu olamazlar. Hattâ sonları hüsrarla bile neticelebilir. Bu konuda 15. yüzyıl şâirlerimizden Şeyhî'nin emsâlsiz bir eseri vardır: *Hârname*... Bilindiği üzere Şeyhî bu eserinde, yaptığı

(2) Târihu'l-Mevlevî: *Şerh-i Mesnevî*, İst. 1971, c. I, s. 557.

(3) Nâbî: *Divân-ı Nâbî*, İst. 1292, s. 54.

işle mütenâsip refah seviyesine kanâat etmeyerek hakketmediği halde bir üst sınıfın hayat standardına özenen insanlara verilmesi gereken cezâyı temsili olarak anlatmaktadır. Hikâye kahramanlarından merkep; sâhibi tarafından âzâd edilerek karda kışta dışarıda dolaşan merkeplere bakarak hâline şükretmesi gerekirken, gözünü çayırdan otlayan öküzlere diker ve :

«Ki birüz bunlarınla hilkatde
Elde ayakda şekli ü sûretde

Bunların başlarına tâc neden
Bizde bu fark u ihtiyâc neden

Bizi gör arpa okı yay itdi
Bunların boynuzun kim ay itdi. (4)

Yok midür gökde bizüm ılduzumuz
K'olmadı yir yüzünde boynuzumuz.» (5)

diyerek yaptığı işle gayr-ı mütenâsip bir refah seviyesi ister. Kendisine :

«Bize çokdur hakiki buyrukda
Nice boynuz kulak u kuyruk da.» (6)

denilerek hakkına râzı olması söylenirse de dinlemez ve neticede boynuz umarken kulaktan da olur :

Bâtil isteyü hakdan ayrıldum
Boynuz umdum kulaktan ayrıldum. (7)

İşte hakkına razı olmayarak aç gözlülük yapanların çarpıtılması gereken cezâ budur! Lâkin kim okur kim dinler!... Eğer üniversite diploması, aydınlarımıza bir «Şeyhî» kazandırabilseydi, inanınız bugünkü iktisâdi buhranlara düşmezdik!...

Hz. Peygamberimiz bir hadisinde: «Kanâat tükenmez bir hazinedir» buyurur. Ne acıdır ki, bugün cemiyet olarak bu büyük hazinenin mahrûmuz. Şöyle etrafımıza bakıyoruz - ister fakir ister zengin olsun - herkes hâlimden şikâyetçi. Hattâ zenginler daha çok şikâyetçi... Niçin acaba?... Çünkü kanâat ortadan kalkmış ve hiç kimse hakkına da razı değil... Bakınız bu hâli Bağdatlı Rûhi ne güzel ifâde ediyor :

(4) Timurtaş, Prof. Dr. F. Kadri: *Şeyhî'nin Hernâmesi*, İst. 1981, s. 30.

(5) a.g.e., s. 34.

(6) a.g.e., s. 36.

(7) a.g.e., s. 40.

Kendi hâlinde değil hoşnûd şimdi kâinât
Hak Taâlâ'nın kazâsına rızâ eksilmede.

— O —

Kâni olmazlar cihânda olsalar Kârûn-ı vakt
Ağniyânın tire-kalbinde gınâ eksilmede.

— O —

Bir tükenmez rızkdir zâd-ı kanâat ârife
Yoksa halkın âb' u nâbı dâimâ eksilmede. (8)

Mevlânâ, bu konuda başka bir beytinde de meâlen :

«Denizi bir kâseye dökcek olsan ne kadarını alır?
Nihâyet bir günlük kısmeti.» (9)

der. Bu beyti Mesnevî şârihi Âbidin Paşa şöyle şerh ediyor :

«Bazı insanlar vardır ki, meşrû olan ibâdetleri, devlet ve insanlığa hizmet etmek gibi mukaddes vazifeleri terk ederek akıl ve fikirlerini, «çok para kazanalım da servet vâsitasıyla kendimizi lezzet ve izzetlere nâil, evlatlarımızı da bu servetlerle bahtiyar kılalım» ümidine bağlarlar. Lâkin lezzet ve bahtiyarlıktan da mahrum olurlar. Evet, çalışarak sanat, ticâret ve zirâat gibi meşrû vâsıtalarla zengin olmak makbûl ve müteber bir keyfiyettir. Özellikle çalışanları Cenab-ı Hakk'ın da sevdiği, hadis-i şerifle sâbittir. Ama insan için her işte ölçü lazımdır. Makbûl olan servet; ALLÂH'A ibâdet; devlet ve insanlığa hizmet etmekten insanı alıkoymamanın yanında, ayrıca bu vazifelerin en güzel şekilde yerine getirilmesine de hizmet etmelidir. Aksi halde mal-mülk kazanmaya ayrılan mesâî, Allâh'a kulluk ve insanlığa hizmet etmeye engel olur. O zaman bunun adına servet değil, musîbet demek gerekir.

Özellikle bu beytin ikinci mısraında beyan buyrulduğu üzere deniz bir bardağa dökülse ancak bardağın hacmi kadar su alır. Fazlası bardağın dışına taşar ve zâyi olur. Lezzet ve saâdet de bunun gibidir. Bir insan yaratılış ve istidâdı kadar dünyada müteleziz olur.» (10).

Hülâsâ, dünyaya gelirken nasıl berâberimizde birşey getirmeysek, giderken de aynı şekilde birşey götürmeyeceğiz. Kârın kadar zengin olsak bile, ondan nasibimiz midemize giren kadardır... Öyle ise nedir bu kavga, bu ihtirâslar, servet uğruna bu boğuşmalar?... Değer mi acaba?... Saygılar sunarım!

(8) Bağdatlı Rûhi: *Matbû Divan*, s. 52.

(9) Tâhiru'l-Mevlevî: a.g.e., s.76.

(10) Âbidin Paşa: *Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerif*, c. I, Sivas, 1303, s. 99-100 (sadeleştirilerek verilmiştir.).

GEL GEL ÇAĞRISI ÜZERİNE TARTIŞMALAR

Mustafa Necati SEPETÇİOĞLU

1985 yılı mayısında Birinci Millî Mevlânâ Kongresine sunduğum «İslâm Düşünürlerinin Yorumlanması ve Yorum Usul ve Ahlâkı Üzerine» adlı tebliğimde konunun gereği, yorumun usul ve ahlâkı üzerinde örnekler verirken, özellikle hareket noktamız olan Mevlânâ Celâleddin Rûmî'yi günümüzde yorumlamağa yeltenen bir kısım insanların nasıl yorumlama hatalarıyla yanlış ve bütünüyle olumsuz sonuçlara vardıklarını izâha çalışmış idim. O yıla gelinceye kadar geçirdiğimiz bir on yılın zorlanmış ve kasıtlı saptırmaları arasında Mevlânâ'nın olan veya O'na yakıştırılan ünlü bir rubâî de nasibini aldığı için örneklemelerimiz arasında bulunuyordu. Aynen şöyle yazmış: «Tamamı hep değişik, fakat :

Yine de gel, yine de gel, ne isen öyle gel
İster kâfir, ister mecûsi, ister putperest ol yine de gel
Bizim dergâhımız umutsuzluk dergâhı değildir
Yüz kere tövbeni bozmuş isen yine gel

dizisinde bulabildiğimiz bu anlamdaki rubâinin Mevlânâ'ya âid olmadığı, yanılmıyorsam Nasîreddin Tûsi'ye âid olduğunu ileri sürenler de vardır. Profesör Mehmet Çavuşoğlu ise, Ebû Saîd Ebu'u'l-hayrın veya Kâsım-ül-Envâr'ın olabileceğini söyler. Kimin olursa olsun, aslında bu dörtlük bir tövbeye çağırıştır, gel de günahlarında yine devam et keyfince yaşamayı sürdür, demek değildir. Fakat hemen herkes, iyi kötü okuyabilmişlerin, hattâ okuyamamışların hepsi bu dörtlük ile günah çıkartmışlığın Hristiyan rahatlamasında, fakat yeni günahların tamamını hemen işlemeğe devam etmek üzere ve azmiyle coşmuş, sanırım hâlâ da coşmaktadır.» demiş idim.

Bu def'a yine aynı konuya dönmemin iki sebebi var. Birincisi söz konusu ettiğimiz rubâinin yorumunda, özellikle kültürden uzaklaşıp Turizme yatırım yapan bir düşünce yapısının hızını eksiltmeden devam etmesidir. Bu devam sonucunda para kazanmak, sâdece pa-

ra kazanmak uğruna rubâideki «Gel, yine gel, yine gel» çağrıları, müşteri kızıştırır gibi pazar ağzı yapılmaktadır. Turistik olmuş veya olamamış da heveslenmiş her tatil beldesindeki koltuk meyhanesinden sosyete Bar'ına; yeni oluşturulan turistik kültür odaklarından entel takıntılara ve sosyete kulüp ve dernek salonlarına kadar her yerde bu ünlü rubâî bir mâzeret, bir günah çıkarma yahut günahlardan arınıp yeni günahlara hazır hâle gelme anlamında yorumlanmakta, hattâ yorumsuz, doğrudan doğruya o anlamda kabul edilmektedir. Her türlü günaha karşı tatlı ve hoş bir sığınma yeri! Ve tabii, bizim son elli yıllık genç tarihimizin baş ağrıları olan o acayip hümanistlerimiz de, tıpkı Yunus Emrenin:

Yetmişiki millete bir göz ile bakmayan
Şer'in evliyâsıysa hakikatde âsidir

beyti gibi bu ünlü rubâî ile Mevlânâ'ya da sahiplenip çağdaş yorumlar getiriverince akan sular durmuş oluyor, çünkü, bilimsel açıklama da hazırdır nasıl olsa.

Yeri gelmişken konu dışına saparak belirtmek istiyorum. Yunus'un ve Mevlânâ'nın 14. ncü yüzyılında, hattâ onyedinci ve onsekizinci yüzyıllarımıza kadar yetmiş iki millete bir göz ile bakmamayı ayıp ve insanlık dışı saymak çok kolaydır. Ayrıca çok tabii bir duygudur da bu. Çünkü yetmiş iki millet o yüzyıllarda zâten seminin kânadının altında sayılıyordu. Yirminci yüzyıl yirmibire girerken sen ne kadar yetmişiki millete bir göz ile bakarsan bak, çok istediğin halde, senin dışında ısrarla kalmak isteyen o yetmişiki milletin içinde nedense olamıyorsun. Bunu da düşünmek vaktidir sanıyorum... bunu, ve dolayısıyla sebebini de.

Bu def'a, konuya yeniden dönüşümün ikinci sebebi, o tebliğimden sonra elime geçen bir iddia gayreti ile Mayıs/1987 tarihinde yapılan Birinci Milletlerarası Mevlânâ Kongresindeki değerli araştırmacı Mehmet Önder Beyin tebliği oldu.

Sözü edilen tebliğde değerli araştırmacı, 1987 Şubatında yayınlanan Tarih ve Toplum Dergisindeki bir öğretim üyesinin iddialarını çürütmek istemektedir. Dergideki iddia, benim de Mevlânâ'ya âid olduğu kuşkuyla söz ettiğim ünlü «yine gel, yine gel» diye başlayan rubâînin, İranlı Şâir Ebu Sa'îd bin Ebi'l-Hayr'ın Dîvânında bulunduğunu belirtmekte, dolayısıyla Mevlânâ'ya değil zikredilen İranlı Şâire maledilmesi gerektiğini ileri sürmektedir.

Bu iddia yeni değildir. Değerli araştırmacı Mehmet Önder'in de sözünü ettiğimiz tebliğinde söylediği gibi, 1976 yılından önce de or-

taya atılmış, ispata çalışılmıştır. 1976 yılında Mehmet Önder Beyin gazete ve dergilerde bu iddialara karşı, rubâinin Mevlânâ'ya aîd olduğunu belirten yazıları da yayımlanmıştır. Biz de bütün bu yayınlar karşısında Birinci Mevlânâ Kongresine sunduğumuz tebliğde bu mevzuu tartışma konusu yapmamağa gayret ederek, «kimin olursa olsun..» sözleriyle zikredip geçmiş idik. Sanırım Mehmet Önder Bey benim bu ısrar ve iddiadan çok belirtmek mecbûriyeti bildiğim cümleler üzerine, söz konusu tebliği ile önceki tesbitlerini yenilemek gereğini duydu.

Konuşmasını bitirince özel bir sohbetimizde konuyu tartışmadan aynı rubâinin bir Yunan trajedi yazarından mülhem olduğunu iddia edenlerin de var olduğunu, elimdeki belgeyi İstanbul'a döndüğümde kendilerine gönderebileceğimi söyledim. Fakat aramama rağmen dağınıkça kitaplarımın arasından bulamayınca bir mektup yazarak özür diledim. Yoğunlaşan işlerim de tekrar arama fırsatını vermeyince durum öylece askıda kalmış oldu. Bu tebliğimde, bu mevzua dönüşümün asıl sebebi de budur.

Daha önce de belirttiğim üzere söz konusu rubâinin Mevlânâ Celâleddin Rûmî'ye aîd olması, kesinlikle O'nun olması, bence çok önemli değildir, olmaması daha önemlidir. Çünkü gerek Divânında, gerek Mesnevide ve gerekse Fih-i Mâfih'de aynı anlama gelen, çok daha anlamlı ve güzel söyleyişler vardır; binüçyüzküsür rubâisinin içinde de vardır ayrıca. Ve, az değerlidir üstelik. Bu rubâinin Mevlânâ Celâleddin Rûmî'de eksik oluşu, yani O'nun kaleminden çıkması tanımlı imkansız büyüklüğüne hiçbir noksanlık getirmez. Fakat Mevlânâ ve Yunus Emre gibi taşıdığı dini hüviyetleri bakımından çok ayrı ve pek önemli yerleri bulunanların dışında kim söyler ve yazarsa yazsın hiç kimsenin, hele günümüzün bu rubâiye mürid olmuşlarının dahi hiç mi hiç önemsemeyeceği muhakkak iken, Mevlânâ Celâleddin Rûmî söylediği için yararından çok büyük zararları da olabileceği düşünülmelidir; eğer düşünülecek olursa söylemek istediklerimin anlaşılması da kolaylaşacaktır sanıyorum.

Kaldı ki, Mehmet Önder Bey vaktinde bulamadığım için gönderemediğim, sonradan elime geçen belgede bu rubâi'yi Mevlânâ'nın, Yunan Trajedi Yazarı Euripides'ten mülhem olarak söylediği iddiası da söz konusu edilmiştir. Bu belge, Burhan Oğuz'un 1983 yılında İstanbul'da basılmış olan «Mezartaşında Simgeleşen İnançlar» adlı küçük risâlesidir. Bu risâlenin 74. ncü sahifesinde: «Dionysos Kültünde, Euripides'in ünlü tragedyası Bakkhalar'da - Tanrısal Cennet - dediği - Tanrı nefesinden mest - hâle gelmek için ne gibi

- çılgınlıklar -a başvurulmuyordu ki..» denildikten sonra; «Gece karanlığını delen meşalelerin ışığında sâlikler tedricen cezbe-vecd (trans) hâline gelirler ve delice bir mûsikinin refâkatinde garip rakslara tevessül ederlerdi. Gece ilerledikçe bu rakslar, bol bol dağıtılan şarabın da yardımıyla gitgide daha vahşi, daha sürükleyici, şarkılar da daha ateşli hâl alırdı, tıpkı sonradan - Semâ -da olduğu gibi. «Gel, Gel, şeklin ve adın ne olursa olsun - Ya dağın boğası, yüz başlı yılan - Ateş'i suzanlı arslan Ya Tanrı, hayvan, Mysterion, gel!»

Euripides'in Bakkhalar'daki bu parçası bize derhâl Mevlânâ'yı hatırlatmıyor mu? «Gel, gel her kim olursan ol, gel...» (Bazâ, Bazâ, her ançihesti bazâ..)

Raksedenlerin sürekli olarak yere, üzerinde asma dalları ve sarmaşık sarılı ve tepesinde de bir fıstık çamı kozalağının bulunduğu bir âsâ ile vurmaları mûtâddı...» diyerek Euripides'in Bakkhalar'daki, Epodos'un konuşmasının mısralarını gönlünce Türkçeleştiriyor ve Mevlânâ'nın hem de en yaygın insancıl, hümanistlerimizin dört elle sarıldığı bağrağını taklit malı durumuna düşürmese bile düşürmeğe heves etmeği deniyor. Okuduğumuz kısımdaki Semâ'nın kaynağını da nasıl bir benzetmeyle nerelere götürmek istediği bahsi, konumuz dışındadır.

Eski Yunan düşünce sisteminin kaynakları üzerinde duracak değilimi, bu takdirde kökenin nerelerde bulunacağı veya aranacağı bilinecek ise de konuyu gereksiz yere saptırmak istemiyorum. Eski Yunanın, daha sonraki çeviriler dolayısıyla İslâm âlemine intikâli ve bu âlem düşünürlerindeki etkileri bilinmektedir. Büyük İskender aracılığıyla da doğuya doğru kaymalar söz konusu edilebilir; götürdüğüyle getirdiği tartışılmak suretiyle gerçeği kabul etmek gerekmektedir. Fakat bu düşünce sisteminin, özellikle Türk Kültür ve medeniyetini neredeyse yüzdeyüz etkilediğine, ve iddia edenlerin tabiriyle söylediğim için üzgünüm, bugünkü Anadolu ve Rumeli topraklarımızdaki kültürümüzün tamamıyla sözünü ettikleri kültürden türediyene inananların, inançlarını ısrarla 65 yıldır tekrarlamaktan bıkmayanların mevcut olduğunu da belirtmeden geçemeyeceğim. Bir üniversitede öğretim görevlisi olduğunu öğrendiğim Sayın Burhan Oğuz da böyle bir araştırmacıdır. Yaklaşık 2500 sahife tutan ve iki büyük cilt hâlinde yayınlanmış bulunan «Türkiye Halkının Kültür Kökenleri» adlı eserini özellikle Anadolu ve Rumeli Topraklarımızdaki kültürümüzün, hattâ Oğuz Kağana kadar uzanan bağlantılarında bile bir başka yerden, ısrarla Eski Yunan ve çevresi kültüründen olma bir kozmopolit kültür olduğunu ispat et-

mek istercesine örneklemiş görüntüsü vermektedir. Hümanist bir açıdan yazılmış da olsa insanın o çok kalın iki cildi okuduktan sonra kendi kendine ünlü Bektâşi Fukarasının fıkrasında olduğu gibi: «Biz bu topraklara demek ki çirliçiplak gelmişiz...» diyeceği tutuyor.

Bu eseriyle bir büyük İstanbul Gazetesinin araştırma dalında en büyük ödülünü de almış olan Yazar, Mezartaşında Simgeleşen İnançlar adlı risâlesini asıl eserinin bir tür özeti olarak yayınlamıştır. Fakat risâlesinde Mevlânâ'nın ünlü rubâisinin, en azından ilhamını aldığı iddia olunan, Euripides'in Bakkhalar Trajedisinde Epodos'un sözlerini Türkçeye çevirirken kaynak vermemiştir. Bununla beraber ana kitap olan «Türkiye Halkının Kültür Kökenleri» eserinin ikinci cildinde 696. nci sahifesinde aynı tercüme yer almakta, bu eserin 402. nci sahifesinde de Sabahattin Eyyüboğlu çevirisi kaynak gösterilmektedir. Mesele de burada çatallaşmaktadır bir parça. Zirâ, Milli Eğitim Bakanlığı Klasikleri arasında yayınlanan Sabahattin Eyyüboğlu çevirisinde Epodos'un sözleri, 17. nci sahnenin sonunda aynen şöyledir: «Bir boğa ol da görün - Yedi başlı bir ejderha - alev saçan bir arslan ol da görün! Git, ey Bakhos, sevinç taşarak yüzünden - Sar bu Bakha avcısını ölüm ağlarıyla, düşünce çılgın Mainadların arasına...»

Dikkat edilecek olursa aynı konuşmanın iki ayrı tercümesi çelişki hâlinindedir. Durumu kendisine söyleyip açıklamasını ricâ ettiğimde sayın Burhan Oğuz da bu «mübâyeneti», bu kelimeyle söyleyip kabul etti, fakat kendisinin kaynağından tercüme ettiğini söylemeği de unutmadı.

Güvendiğim dostlarım ve gençler aracılığıyla İstanbul'da Fransızca yayınlanmış Bakkhalar nüshasını aradık ve maalesef bulamadık, Rumca bir nüshasını aramamız da bir sonuç vermedi. Ancak, tiyatro eserleri yazarı Turan Oflazoğlunun kütüphânesinde İngilizce bir Bakkhalar nüshası bulabildik. Penguen Dizisinin son baskısı 1971 yılında yapılmış, Philip Vellacott'un İngilizceye çevirmiş olduğu bu eserde Epodos'un sözleri şöyledir: «Gel Dionysos, gel ve görün bize - Bir boğa gibi gel ya da ejderha gibi (Yüzbaşı yılan gibi) - Gel burun deliklerinden alev saçan bir arslan gibi gel!»

Görüleceği üzere İngilizce yayındaki çeviri Sabahattin Eyyüboğlunun Fransızcadan yaptığı çeviriden farklı değildir. Bu durumda Burhan Oğuz'un iddiaları tuhaf ve acayip bir aykırılık taşımaktadır. Bunun dışında, söz konusu rubâimizdeki çağırış ile Euripides'deki çağırış arasında da çok büyük ayrıcalıklar bulunmaktadır.

Euripides'deki çağırış, herşeyden önce, insanın, yapamadığını daha üstün bir güce yaptırtmak isteyen çağırışıdır; o üstün güç, çağırının isteğine göre - meselâ yok ederek - güçsüz kişiyi rahatlatacaktır. Bunu bilmemesi imkansız olan Sayın Burhan Ögüz, muhakkak ki Eski Yunanca kaynağında da bulunmayan «şeklin ve adın ne olursa olsun» sözlerini bilerek eklemiş, rübâî'ye, özellikle benzetmek istemiştir. Niçin?

Bu sorunun cevabını verebilmek için son 150 yıllık geçmişin uzun bir tahlili gerekecektir. Bu takdirde varılacak sonuç bana hep şu benzetmeyi hatılatır: Deveye sormuşlar: Neden boynun eğri?. Cevap vermiş: Nerem doğru ki?.

MEVLÂNÂ'NIN "SOSYALLEŞME TERBİYESİ" HAKKINDAKİ FİKİRLERİ

Prof. Dr. Amiran Kurtkan
Bilgiseven

Mevlânâ'nın «sosyalleşme terbiyesi» konusundaki fikirlerini belirtmek için, önce «sosyalleşme» ve «terbiye» kavramlarını kısaca açıklamamız gerekir.

I — Sosyalleşme kavramı

Sosyalleşme, hayatının başlangıcında benlik merkezli (ego-centric) olan insanın, cemiyete uyum sağlayabilmek üzere yavaş yavaş tutumlarını değiştirerek objektif davranabilme özelliğini kazanma işlemidir. Objektiflik, egoizmi terketmekle mümkün olur. Fakat hemen işaret etmemiz gerekir ki, **ego-centric** (benlik merkezli) davranış **egoist** (bencil) davranış demek değildir.

Çocuk, hayatının ilk aylarında egoist değil, ego-centric'tir. Zaten egoist olmasına imkân da yoktur. Çünkü egoizm, kendini ve diğer fertleri, birer şahsiyet (yani hak ve görev sahibi varlık) olarak idrak etme seviyesine gelebilmiş insanın, başkalarının haklarını görmezlikten gelme tutumudur. Halbuki, çocuk, hayatının ilk aylarında başkalarının haklarını idrak etmek şöyle dursun, onları canlı varlıklar olarak dahi görmez. Kendi küçük kâinatının tek canlı varlığı, (kendi görüşüne göre) sadece kendisidir. Bundan ötürü kendisine iyi davranan fertleri de tıpkı iyi tatminler sağlayan eşyalar gibi görür.

İnsan yavrusu, hayatının daha sonraki bir safhasında, artık canlıları cansızlardan ayırt ederek onların da kendisi gibi bazı haklara sahip şahıs niteliğinde varlıklar olduğunu öğrenir. Ne var ki, bu gerçeği bilmesine rağmen, bilmezlikten gelir. Bundan ötürü, bu safhada onun psikolojisi, egoist duyguların hâkimiyeti altındadır.

İnsan olgunlaştıkça, egoizmini imkân nispetinde terkederek ob-

jektifleşmeye başlar ki, asıl sosyalleşme safhası budur. «Sosyalleşme» kavramı, bizi ister istemez «insan» kavramı üzerinde de düşünmeye mecbur etmektedir. Çünkü «sosyalleşmemiş insan» gerçekte bir insan değil, «insan-ı hayvan»dır. Nitekim, hayatlarında vuku bulan bazı olaylar sonunda cemiyet hayatından uzak yaşamaya mecbur edilen vahşi çocuklar, hayvandan farksız bir durumda kalmaktadırlar. Hindistan'da doğan ve doğduktan kısa bir süre sonra bir kurt tarafından kaçırılarak kurta ait inde büyütülen kız kardeşler (Kamala ve kardeşi) bu konuda misal olarak gösterilebilir. Bu çocuklar buldukları zaman, kurtvari hırıltılardan başka hiç bir lisan bilmiyorlar, (dört ayak üzerinde yürür gibi) yürümede kollarını da kullanıyorlar ve vahşi hayvanların kaçması gibi insanlardan kaçıyorlardı (1).

Şu halde, insan-ı hayvanlıktan kurtulmanın çaresi, sosyalleşmektir. Fakat, sosyalleşme, bir hamlede olup biten bir değişme hâli değildir, devam eden bir tekâmül zinciridir. İnsan-ı hayvanlık ile insan-ı kâmillik arasında pek çok ferdin sosyalleşme açısından dereceli bir tabakalaşma arz ettikleri söylenebilir. Bir dereceden öbürüne yükselebilmek bir terbiye işidir.

II — Terbiye kavramı

Sosyalleşme terbiyesi hakkında Mevlânâ'nın öne sürdüğü fikirleri gözden geçirebilmek için «terbiye» kavramının ifade ettiği mânâyı da kısaca belirtmemiz gerekmektedir.

Terbiye, hayatının ilk dönemlerinde benlik merkezli olan ferdin, yavaş yavaş sosyalleştirilmesidir. «Her ne kadar ahlâkîlik (yani sosyalleşme kabiliyeti), zekânın kendisinde gizli ise de, bunun meydana çıkarılıp fonksiyonel hale getirilmesi (işlerlik kazanması ve ferdin bu ahlâkîliğin şuuruna erdirilmesi, cemiyetin otoriter müdahalesi ile mümkün olur. Çocuk, kendinde gizli olan ahlâkîliğin şuuruna erme işini kendi başına beceremez. Terbiye vasıtasıyla işlenmeyen çocuk psikolojisi baştan başa bir anomi (gayesizlik, hedefsizlik) halinden ibarettir. Ego-centrizm (benlik merkezli oluş karakteri) çocuk ruhunun ağırlık merkezini teşkil eder. Bu zihni ve ahlaki anomi, ancak başka fertlerle temas neticesinde zâil olacaktır. Bu safha, otoritarizm safhasıdır. Ancak, düşüncede ve ahlakta nefsin başkaları tarafından kontrolü ne kadar gerekli ise, başkalarında icabında nefis tarafından kontrol edilmesi o kadar

(1) Maclver ve Page, Cemiyet, çeviren: Amiran Kurtkan, Milli Eğitim Basım-evi, İst. 1969, Sf. 73.

gereklidir. O halde, çocuğun ahlaki terbiyesinde (ego-centrizm ve otoritarizm merhalelerini üçüncü ve son bir merhalenin tákíp etmesi lâzımdır: Otonomi. Bu merhaleye ancak, otorite münasebetlerini, iştirak münasebetlerine çevirmekle erişebiliriz. Bu gayeye doğru yürümek isteyen mürebbi (terbiye edici fert), çocuk karşısında yalnız bir «beraberce çalışan - Collaborateur» kalmalıdır. Çocukta da âlemin merkezi zannettiği ben (ego) hissinden kurtulmuş, kendisine emreden başkalarının keyfinden sıyrılmış, derin bir hay (iyilik) şuuru, ancak bu suretle doğabiliri.» (2)

Demek ki, sosyalleşme terbiyesinin üç safhası vardır ve bunlar 1) çocuğun bu terbiyeye henüz hiç maruz kalmadığı «benlik merkezli olma» safhası, 2) cemiyete ve kültüre itaat ettiği ve uyduğu «otoritarizm», 3) kültüre bazı katkılar yapabildiği «otonomi» safhalarıdır.

Fakat, herhangi bir ülkede ferdi ve cemiyeti aynı realitenin (tek bir realitenin) iki yüzü olarak kabul ettiren kültür kodları ve değerleri yoksa, otonomi safhasına ulaşıldığı zaman otoritarizm safhasının zaruri olarak muhafaza edilmesi gereken değerlerinin pek çoğu fert tarafından terkedilebilir. Bundan korkan bazı batı cemiyetleri ben ve sosyal ahlak prensiplerinin ancak devlet potasında kaynaştırılabileceği otoritarizm denilen terbiye tarzını tercih etmişlerdir. Bu tarz terbiye prusya tipi terbiyedir.

«Bu tip inzibatın felsefesini yapan Fichte'ye göre "ben-ich" başka türlü zapt ve rapt altına alınmaz. Ben ile Ahlaklılık-Ethos ancak devlet potasında birleşebilir. Hegel bu telakkinin (bu anlayışın) en yüksek felsefesini yaptı.

İkinci inzibat tipine gelince: Billhassa Anglo-Saksonların güttüğü bu telakki (bu terbiye anlayışı) kendi kendini irade'ye - Self-government'e dayanır. Merkezîyetçilikten nefret eder. Şu halde, Almanya'da (âdetâ) Allahlaştıran devlete karşılık, İngiltere'de kıymetlendirilmiş fert (ve ferdin terbiyesi açısından ferdiyetçilik) vardır.» (3).

Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, bu iki terbiye tarzının uygulandığı ülkelerin her birindeki düşüncülerin, karşı tarafın terbiye tarzına

(2) Amiran Kurtkan Bilgiseven, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türk Büyükleri Dizisi, No: 42, Oğul Matbaacılık, İst. 1987, Sf. 94-95. (Daha geniş bilgi için Bk.: Jean Piaget, Çocukta Ahlakî ve Hukukî Hükümlerin Kaynağı, Çev.: Z. F. Fındıkoğlu, İş Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 34).

(3) Z. F. Fındıkoğlu, Milli Terbiye Meselesi, İş Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 35-36.

hayranlık duyduklarını ifade etmektedir. «Meselâ İngiliz Carlyle, Prusya inzibat tipini yüksek bir ahlâkiyatın tezahürü olarak görüyor. Buna mukabil bir Alman terbiyecisi Forster İngiliz tipini üstün sayıyor.» Hangi tip terbiye uygulanırsa uygulansın «bütünlük ve disiplin ancak fertler üstü - überindividuell (over individual) olan şeyi gözönüne almakla mümkündür.» (4).

Fakat, fertler üstü olan şey devlet otoritesi midir? Sırf devlet otoritesi ile terbiye edilen insanlar otonomi safhasına yükselemezler. Bu taktirde ferdi farklılıkları ve ferdin otonom iradesinin mahsulü olan yükselişi engelleyen ve fertleri (ferdi farklılıklarını ve kabiliyetlerini sindirerek) cem eden bir otoritarizm safhasında kalmışız demektir. Bu tip bir terbiye belli ideolojilerin fertlere zorla benimsetilmesiyle yaratılan ve temelinde o ideolojiye ait değer hükümlerine dayandırılmış olan bir terbiyedir. Ferdin otonom düşünce ve harekete geçiş kabiliyetlerini yok eder. Prusya tipi terbiyenin fertler üstü realite olarak sadece devleti kabul etmesinden doğan menfi sonuç budur.

Ferdin kendi kendini idare etmesine (self-government'e) imkân veren Anglo-Sakson terbiye sisteminin temelinde ise ferde duyulan hudutsuz güven vardır. Fakat bu güven duygumuzu neye dayandıracağız? Bazı konularda fertlerin kişisel arzuları ile devletin menfaati çatışıyor, bu güven herhalde sağlam bir temel oluşturamaz. Bu taktirde, sözkonusu terbiye sisteminin mahzurları ortaya çıkar. Meselâ İngiltere'de, kadınların (hayatın çeşitli maddi zevklerinden vazgeçmek istemedikleri için) çocuk yapmaktan kaçınmaları, hep kişisel isteklerin yüceltilmesinden kaynaklanan sonuçlardır. Fakat bu durum, bir süre sonra yalnız cemiyetin değil, fertlerin de aleyhine olan neticeler verebilir.

İşte, Mevlânâ'nın öne sürdüğü terbiye sistemi, fertleri o şekilde sosyalleştirir ki bu sosyalleşme ferdin, cemiyetle aynışması neticesinde ortaya çıkan fertler üstü bütünlük (Tevhit) realitesinin idrakine dayanır.

Mevlânâ, fertlerin idraklerine göre iki türlü Tevhit fikrinin varlığını öne sürer. Bunlardan biri ötekinden daha yüksek bir Tevhit idrakidir ve asıl sosyalleşme terbiyesi bu idrakle mümkün olabilir. Bu Tevhit anlayışlarından daha basit olanı **Tek İlâh** prensibini getiren «**lâ ilâhe illa Allah**» öteki ise **tek varlık** prensibine dayalı olan «**lâ hüve illa hüve**» anlayışdır. Bu anlayışlardan her ikisi de Kur'an'da yer almış bulunmakla beraber, Mevlânâ'ya göre «lâ ilâhe illa-

---

(4) Z. F. Fındıkoğlu, Aynı Makale.

lah» avamın imanıdır. Has olanların imanı ise «la hüve illa hüve» imanıdır (5).

Bu ikinci Tevhit anlayışı birinciyi de içine alır ve birinci anlayıştan iki bakımdan daha üstündür :

1) Bu anlayış, ilimle din paralellliğini sağlayarak insanı, iç âlemindeki tutarsızlıklara son verebilmeye muktedir kılar.

2) İnsana, (en mükemmel tarzda) sosyalleşmesini sağlayan bir terbiye aşlamak suretiyle onun cemiyetle olan tutarsızlıklarını da sona erdirir.

Biz, önce bu iki Tevhit anlayışından ikincisinin üstünlüğünü kısaca belirtecek ve sonra Mevlânâ'nın bu anlayışa dayalı terbiye sisteminin Prusya tipi ve Anglo Sakson tipi terbiyelerden üstün olan özelliklerini açıklamaya çalışacağız.

III — Mevlânâ'nın İslâmî Terbiye Kavramı

Mevlânâ'nın, hasların imanı olarak vasıflandırdığı ikinci Tevhit anlayışı, kendisine verilen cüz'î irade (yani fark idraki) dışında, bütün varlığı ile insanın ve kainattaki her varlığın Allah'dan gelerek halden hale geçen İlahî öz enerjinin kısmen kainat haline kalbolması sonucunda ortaya çıktığı ve yine O'na döneceği fikrinden ibaret bir Tevhit inancına dayanır. Mevlânâ'ya göre Kur'an'da (sure: 2, Ayet 156'da) «Biz Allahımız ve Allaha dönücüyüz buyrulmuştur. İna: yani bizim bütün parçalarımız O'radan gelmiştir. O'radan bir örnektir ve tekrar O'na dönerler» (6). Mevlânâ, insanın İlahî öz enerjiden bu madde âlemine gelişinin elementlikte, bitkilik, hayvanlık ve insanlık sırasına göre vuku bulduğunu belirtir. Hayvanlık, safhasındaki insan, maymun değildir, tıpkı, paleontolojinin belirttiği insan tipleri gibi insan-ı hayvan'dır.

Bu safhaların bakiyeleri insanda mevcut olduğu gibi, daha sonra (terbiye edildiği takdirde) ulaşabileceği insan-ı kâmillik (veya meleklik) safhasının da nüvesi yine insanda mevcuttur. Bu nüveyi bir cenin gibi taşıyan (kadın erkek bütün) insanları Mevlânâ, İsa'ya gebe olan Meryem'e benzetir. Herkes kendi İsasına gebedir. İslâmî Tevhit terbiyesine uyduğu takdirde bu nüve açılır, serpilir ve insanlık, insan-ı kâmilliğe dönüşür. İnsan bu Tevhit anlayışı (Lâ

(5) Mevlânâ Fih-i Mâfih, Çeviren: Meliha Ülker Sarıkahya, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, Şark-İslâm Klasikleri ,No: 28 Maarif Basımevi, İstanbul, 1954, Sf. 75.

(6) Mevlânâ, Aynı Eser, Sf. 93.

mevcude illallah anlayışı) ile terbiye edilmediği taktirde nüve serpilme imkânını bulmaksızın ziyan edilmiş olur. İnsan'da bu nüveyi gerçekleştirme arzusu ve derdi olmazsa İsa'sı (yani insan-ı kâmillik nüvesi) geldiği yere geri döner. İnsanın insan-ı kâmillik derdi ile yüklü olması gerektiğini belirten Mevlânâ şöyle buyurmaktadır :

«Meryem'de doğum ağrısı olmadıkça, o baht ağacına gitmedi. Kur'an'da -doğurma sancısı onu bir hurma ağacının kütüğüne dayanmaya sevketti- buyurulduğu gibi, onu o dert, ağaca götürdü ve kuru ağaç meyva verir bir hale geldi. Vücut da Meryem gibidir, her birimizin İsa'sı vardır. Bizde eğer o dert peydâ olursa, İsa'mız doğar, eğer dert olmazsa, İsa da geldiği gizli yoldan tekrar kendi aslına döner. Biz de böylece ondan faydalanmaktan mahrum kalırız.» (7).

Mevlânâ'ya ve bütün diğer müvahhitlere göre kainat, (meyvası insan-ı kâmil olan) bir ağaç gibidir: Kainat ağacının meyvası insan-ı kâmil'dir.

İnsan-ı kâmil, «lâ mevcude illallah» (yani Allah'dan başka varlık yoktur) prensibine göre terbiye edilmiş gerçek insandır. Bütün varlıkların Hak mazharı olduğunu bilerek, onlara karşı kötü muamele etmenin Hakka karşı terbiyesizlik etmek olduğunu ve kötü davranışın kendi ağacını kurutan meyva gibi kendine zarar vermek olacağını idrak eden fert, insan-ı kâmil'dir. Böyle bir terbiye ile yetiştirilmiş olan fert, sadece ahlâk yolu ile değil, fakat ilim yolu ile de sosyalleşmiş ferttir. Çünkü, o, la mevcude illallah anlamında Tevhit prensibinin bir tabiat kanunu olduğunu bilir. Bu kanuna iç siyasette ve dış siyasette uyan toplulukların sosyal gelişmeye maruz kalacaklarını idrak eder. Nitekim, Kur'an'ın Maide suresinin 66. ncı âyetinde, Allah'ın indirdiği bu tabiat kanununa (yani Tevhide) uygun davranan milletlerin bulunduğu bir dünyanın (insanların ayaklarının altından ve başlarının üstünden, yer altı ve yer üstü) zenginliklere gark oldukları bir dünya olacağı ifade edilmiştir. Böyle bir dünyada, bugün dünya gelirinden oran itibariyle büyük bir pay alan Avrupa ülkelerinin gelir payı, oran olarak küçülse de, mutlak miktarıyla kat kat artacak çünkü paylaşılan dünya geliri büyüyecektir. İktisat ilmi, bu gerçeği açıkca ortaya koymaktadır. Milletler arasında rekabet değil, işbirliğine dayalı bir Tevhitçi düzen (İngiliz iktisatçısı Ricardo'nun da belirttiği gibi) bütün milletlerin kârlı çıkacakları bir düzendir. Ne yazık ki, «Topluluk rahmet-

(7) Mevlânâ, Aynı eser, Sf. 31.

tir» hadisine dayanan Mevlânâ'nın (8) belirttiği bu terbiye tarzı, bütün dünyada benimsenmiş değildir. Bu tarzın uygulanmayışı, ilmi açıdan Tevhidin bir tabiat kanunu olmasını engellemez. Bir kimse, yer çekimi kanununu da önemsemeyip yüksek bir binanın damından kendini fırlatabilir. Fakat yere düşerek, bu kanuna uygun davranmayışın cezasını görür. Bunun gibi Tevhitçi bir terbiyeden mahrum olan bu günkü dünyanın ne kadar zarara uğramış durumda olduğu, ilmi açıdan da ispat edilebilecek çok açık bir gerçektir. Ne var ki bu durum farkedilmemektedir.

İnsan, ahlaki açıdan dahi karşısındaki bütün mazharları hakkın tecellisi olarak görme terbiyesinden hem milli hem ferdi açılardan kârlı sonuçlar elde eder. Mevlânâ'ya göre iyiliğin iyilik, kötülüğün kötülük getireceği hükmü ezeli ve ebedi bir hükümdür ve bir tabiat kanunu gibi hiç değişmez. Mevlânâ bu meseleyi şöylece açıklar: «Tanrı'nın ezelde: -kötülüğe karşı kötülük, iyiliğe karşı da iyilik olmalıdır - diye verdiği hüküm asla değişmez. Çünkü ulu Tanrı hakimdir. Sen kötülük et, iyilik bulursun nasıl der? Bir kimse buğday ekip arpa biçemez ve arpa ekip buğday toplayamaz. Bu imkânsızdır.» (9).

Şu halde, La hüve illa hüve hükmü, gerek ilmi, gerek ahlaki açılardan, kainatta tek bir bütünün mevcut olduğunu belirtir. Bu ilmi ve ahlaki kanunu çığneyerek başkalarına kötülük ettiklerini zannedenler aslında kendilerine kötülük ettikleri halde bunu bilemeyenlerdir. Kötü fiilleri bir dağdan akseden kendi sedaları gibi yine kendilerine döner. İşte insan-ı kâmil, kâinatta kendinden başka hiç bir varlık olmadığını (yani kâinattaki birliği) idrak eden külli beyin mertebesine yükselebilmüş insandır. Mevlânâ, bu gerçeği şöylece belirtir :

«Âlem bir dağa benzer. İyi ve kötü olarak ne dersin aynını dağdan işitirsin. Ben iyi söyledim, dağ kötü cevap verdi der ve zannedersen bu imkânsızdır. Çünkü bülbül dağda öttüğü zaman oradan karga veya insan, yahut eşek sesi gelmesi mümkün olmaz. Böyle olunca kesin olarak eşek sesi çıkardığını bilmelisin. Dağa gelince sesini güzelleştir. Orada niçin eşek sesiyle bağırıyorsun?» (10)

Mevlânâ'ya göre, bütün kainat tek varlığın zuhuru olduğuna göre, zâlim ve mazlum aynı varlığa dahildir mantığını güderek zâlim olamayız. Çünkü Tevhit formüllerinden en önemlisi olan fark +

(8) Mevlânâ, Aynı eser, Sf. 96.

(9) Mevlânâ, Aynı eser, Sf. 99.

(10) Mevlânâ, Aynı eser, Sf. 225.

cem = Tevhit formülüne göre iyiliklerimizi Allah'a isnat etmekle beraber, kötülüklerimizi kendi istek ve arzularımızın neticesi olarak kendimize isnat etmemiz kulluk terbiyesinin gerektirdiği bir davranıştır. Ferdin her davranışı fertlerden bilmesi sırf fark idraktır. Davranışları sırf Allah'dan bilmek ve ferdi iradeleri hiçe saymak ise sırf cem idraktır. Mevlânâ bu her iki ifratlı düşüncenin İslâm terbiyesi açısından yanlış olduğunu belirtir. Gerçek Tevhit idraki, bu iki idrakin (fark ve cem idraklerinin) bütünleşmiş halidir.

IV — Mevlânâ'nın Terbiye Sisteminin Prusya ve Anglo-Sakson Sistemlerinden Üstünlüğü

Mevlânâ'nın terbiye konusunda öne sürdüğü düşünce sisteminin özelliklerini tespit ettikten sonra, artık bu terbiye sisteminin Prusya ve Anglo-Sakson sistemlerinden ne kadar üstün olduğunu görebiliriz.

A — Mevlânâ Sisteminin Prusya Sisteminden Farkları ve Üstünlükleri

Prusya terbiye sistemi sırf cem idrakine ve otoritarizme dayalıdır. Bu düşüncenin sosyoloji doktrinleri sahasında bir benzerini ararsak uzviyetçi doktrini gösterebiliriz. Uzviyetçi doktrine göre, her cemiyet bir uzviyet gibidir ve fertler uzviyetin hücrelerinden farksız varlıklardır. Hücrenin önemi yoktur. Önemli olan uzviyetin bütünüdür. Bu bütünün sağlıklı kalabilmesi için bazı hücreler feda edilebilir.

Ne var ki, uzviyetçi doktrinin fertlerden istediği fedakârlık, kö-rükörüne bir inanca dayalı olan bir fedakârlıktır. Üstelik ferdin bu kadar önemsizleştirilerek cemiyete feda edildiği toplulukların, bütün bu fedakârlıklara rağmen yükselmeleri de beklenemez. Çünkü yapılan fedakârlık ferdiyet gücünü bir otonomi terbiyesi ile geliştirememiş, hatta kendisini terbiye eden idareciler tarafından işbirliği (collo-beration) terbiyesine dahi tâbi tutulmamış olan ferdin yaptığı fedakârlıktır. Bu türlü fertlerin yapacakları fedakarlık, sadece devlet otoritesine itaatten ibarettir. Bundan ötürü onlar otoritarizm seviyesinden yukarıya çıkamamış bir terbiye tarzına maruz tutularak cemaatleştirilmişlerdir. Cemaat ise, ferdiyetin ve ferdi farklılıkların geliştirilmediği basit bir sosyal yapı şeklindedir.

Fransız ihtilalinin getirdiği aşırı liberal ve aşırı fertçi sistem, fertlere bir çok hürriyetler vermesine rağmen, cemaatçi biz şuuru-

nu tamamen yıkarak fertleri yalnızlığa itmisti. Bu sebeple bazı Avrupa ülkelerinde başlayan cemaat duygusu hasreti, o kadar şiddetli bir seviyeye vardı ki, neticede en akli başında Alman aydınlarının dahi cemaat duygusu açısından duydukları açlığın etkisiyle Hitlerin peşinden gidebildikleri görüldü (11).

Netice itibariyle Mevlânâ'nın İslâmi terbiye sistemini işleyen fikirleri açısından, böyle bir otoritarist terbiye, farksız cem idrakine yol açması bakımından son derece kısırdır. Çünkü, fertleri otomatikleştirmekte, robotlaştırmaktadır. Halbuki Mevlânâ'ya göre, insan, ferden karar verme, sorumluluk yüklenme ve iradesini açıklama hususlarında ferdiyet gücünü göstermeye mecburdur. Ferdin üzerinde (über individuella-over endividual) fertler üstü güç kaynağı olarak devlet ve daha üst seviyede Allah iradesi mevcut olmakla beraber, ferdin kendi kötü fiillerini devletten ve daha yukarı düzeyde Allah'tan bilmesi, İslâmiyetin noksan anlaşılmasından ve hatalı bir terbiye sisteminden kaynaklanır. Böyle bir terbiye sistemi sırf cem idrakine dayalı bir terbiye olarak ferdi, robotlaştırmakta, onun irade hürriyetini zaafa uğratmaktadır.

B — Mevlânâ Sisteminin Anglo-Sakson Sisteminden Farkları ve Üstünlükleri

Anglo-Sakson terbiye sisteminde ise cem idrakini yok edebilecek (cemaatçi duyguyu, biz duygusunu silebilecek) kadar kuvvetli ölçüde, ferdin kutsallaştırılması durumu vardır. Bu durum, insanların ferdiyet gücünün sadece ferden karar verme ve ferdi iradesini açıklama hakları bakımından son derece kuvvetlenmesine karşılık, ferden sorumluluk yüklenme şuurunun zayıflaması açısından zararlı sonuçlar doğurabilir. Nitekim, Anglo-Sakson terbiyesinin yaygın olduğu ülkelerde kadınlar çocuk doğurmamayı tercih etmekte, homo-seksüellik yaygınlaşmakta, ailenin nüfusu yenileme fonksiyonunu yerine getirecek olan fertler birçok hallerde serbest birleşmeleri evlilik hayatına tercih etmektedirler. Böylece ferdin otonomi kazanması, eğer fertlere dış ve iç âlemlerin, madde ve mânânın fark ve cem idraklerinin birliği ve bütünlüğü öğretilmemişse, tehlikeli sonuçlar doğurabilmektedir. İşte genel olarak yazlaştırılmamış hâli ile İslâm değerlerinde ve bunları çok iyi yorumlamış olan Mevlânâ'nın fikirlerinde işlenmiş olan terbiye sistemi bu dengeyi kurabilen, bu bütünlüğü yaratabilen bir terbiye sistemidir.

---

(11) Robert A. Nisbet, Community and Power, A Galaxy Book, Oxford University Press, New York 1962, Sf. 23-69.

C — Mevlânâ'ya Ait Sosyalleşme Terbiyesinin Özellikleri

Mevlânâ, ferдин sosyalleşebilmesi için ona verilmesi gereken terbiyenin dayandırılacağı kuralları şöylece tespit etmiştir :

I — İç ve dış âlemlerin bütünlüğü

Mevlânâ'ya göre insan yalnız dış görünüşü ile insan değildir. Kainatta her varlık dış yüzü ile madde, fakat iç yüzü ile mânâdır. Bu mânâyı bulabilme, ona ulaşabilme yolu ise terbiye yoludur.

Fakat, Mevlânâ insanın körükörüne bir itaatten ibaret otoritarizm terbiyesi ile yetinmesini tenkit ettiği gibi, kendi iç benliğini islah etmeden ona uymaktan ibaret bir otonomi (bağımsızlık) terbiyesi ile yetiştirilmesini de hatalı bulur. Mevlânâ'ya göre meselâ, İsa'yı Allah'ın oğlu olarak gösteren batıl inançlara ve hurafelere dayalı olan Hıristiyanlığa bağlı kalanlar, bu tip inançların otoritarizmine körü körüne uyma terbiyesinin etkisi altındadırlar. Mevlânâ, bu fertlere şöyle hitap eder : «Tanrı sana babanın aklından başka bir akıl, görüşünden başka bir görüş ve iyiyi kötüyü ayırt etme kuvvetinden başka bir kuvvet vermiştir. Sen bunları işlet, yokluğa sürükleyen değil, doğru yola götüren bir akla uy.» (12).

Fakat insanın kendi aklına uyması rastgele bir uyum sağlamaktan ibaret kalırsa, böyle bir fert, iç ve dış âlemlerin fert ve topluluğunun, madde ve mânânın birliğini idrak etmeksizin otonom (muhtar, bağımsız) düşünme alışkanlığına sürüklenmiş olur. Mevlânâ'ya göre bu türlü bir otonomi-terbiyesi de tehlikelidir. Çünkü, böyle bir terbiye ferdi, kendi egoizmini putlaştırma noktasına kadar görürebilir.

Mevlânâ, ferдин diğer fertleri ve bütün milli camiayı, gerektiğinde milletler arası camiayı ve hatta (bitkileri, hayvanları ile) kainatı tek bir bütün halinde görerek kendinden başka mazharlarla işbirliği (collaboration) alışkanlığı ile yürütülen bir otonomi terbiyesinin en makbul terbiye olduğunu belirtir. Bu terbiyenin ancak İslâmiyet tarafından teşvik edildiğini vurgular. Bu duruma gelebilen bir fert, bütün kainatı vücut gibi giyinmiş bir külli beyindir. Bu görüş hatalı bir sosyoloji görüşü olan uzviyetçi doktrinden tamamen farklıdır ve hatasızdır. Çünkü, uzviyetçi doktrin gibi bütün bir topluluk için tek ve hayali beyin, külli akıl tasarlamaz. Her ferдин kendi idrak imkânları ölçüsünde, diğer fertlerin derterleri ile derle-

---

(12) Mevlânâ, Aynı eser, Sf. 188.

nen ve sevinçleri ile mutlu olan bir idrak merkezi olmasını sağlayan bir terbiye sistemine dayanır.

Mevlânâ, fark+cem=Tevhit formülü gereğince, milletlerin bir taraftan kendi milli benliklerine ait farkları muhafaza ederken, başka milletleri de Hakk'ın mazharı olarak tanımaktan doğan bir cem idrakine (milletlerarası bütünleşme idrakine) sahip olmalarını arzu eder. Milli şuur farklılıklarına dayanmayan bir milletler arası birlik (insanlık, beynelmilellik) kavramı, bir yutturmacadan ibarettir. Fih-i mâfih'de, fertler arasında da farksız cem parolasını öne sürerek başkasının malını (Allah'ın kulu Allah'ın malından yiyor mantığı ile) gaspeden fertlerin haksız tutumunu tenkit eder (13). O halde fertler ve milletler birbirlerinin varlığını (Hakk'ın mazharı olarak) tanıyıp, birbirlerine saygı gösterecekler, fakat bu ayrılık ve farklılıklara rağmen bütünleşmelerini sağlayan bir cem idrakine de sahip olacaklardır.

Cem idrâkinin, sadece başka fertlere ve başka milletlere değil, hayvanlar âlemine hatta (kâinattaki ahengin bozulmaması için sarfedilerek) bitkiler ve elementler âlemine dahi uygulanması lâzımdır. Çünkü bütün varlıklar o tek hüviyetin kısmen açığa çıkmasından hasıl olmuştur. Bu birliği ve bütünlüğü idrak hassasının sadece insana bahşedilmiş olması, ona birçok sorumluluklar yüklemekle beraber, aynı zamanda büyük bir şeref bahşeder. Bütünlük idrakini tek başına taşıma şerefine sahip olduğu için Mevlânâ'ya göre insanın sosyalleşme terbiyesi onu hayvanlara dahi daha iyi muamele etmeye de zorlar. Fih-i Mâfih isimli eserinde, kırdan dolaşırken şiddetli bir yağmura tutularak bir karakulağın yuvasına girip yavrularını tedirgin eden Hz. İsa'nın Allah'tan gelen bir hitap («Karakulağın yuvasından çık. Çünkü yavruları senin yüzünden rahat edemiyorlar» hitâbı) karşısında «Ey Allah'ım, Karakulağın bu dünyada sığınacak bir yeri var, benim yok» diyen Hz. İsa'ya hitaben şu fikirleri öne sürer :

«Karakulağın yavrularının bir evi varsa da onları, böyle bir azizin, evlerinden dışarı sürmesi doğru olmaz. Senin ise böyle bir evden atan'ın (seni Tevhitçi bir ahlâk ile terbiye eden'in) var. Evin yoksa da böyle bir, evden çıkarmanın lutfu ve sana ait olan böyle bir hil'ate (yani böyle bir sosyalleşme terbiyesine) mazhar olmak şere-

---

(13) Bu mazereti öne sürerek başkasının bahçesindeki meyvaları yiyen bir ferdi aldatıp bir ağaca bağlayarak döven bahçe sahibinin «ben de Allah'ın so-pasını Allah'ın kuluna vuruyorum» diye cevap vermesi Mevlânâ'ya göre aynı farksız cem mantığının bir ifadesidir. Bk: Mevlânâ, Aynı eser, Sf. 225.

fi, seni dışarı çıkarıyor. Bu ise, yüzbinlerce yere, göğe, dünya ve ahirete, arş ve kürsi'ye bedeldir, belki de daha fazladır. Hatta onları geçmiştir. O halde niçin korkacaksın?» (14).

Osmanlı Türkleri, asırlarca hiç korkmadan, fakirleşme endişesine ve korkusuna hiç mârûz kalmadan, üç kıtaya kol atmış imparatorluklarında, girdikleri her ülkeye, aldıklarından fazlasını verdiler. Halkı okuttular, şehirleri imar ettiler, yollar, köprüler, kervansaraylar ve imâretler yaptılar. Kimsenin ne dinine, ne de milliyetine dokunmadılar. Bugün, sömürgeci Avrupa ülkelerinden daha fakir olduğumuzu biliriz. Lâkin bundan hiç korkmayız. Çünkü Tevhit kanununun gerçek bir kanun olduğunu da biliriz. Çok iyi biliriz ki, şanlı tarihimizin (Mevlânâ'nın ve diğer müvâhhitlerimizin Tevhit terbiyesi ile yoğurup şekillendirdikleri) Tevhitçi ahlakımızdan kaynaklanan gidişatı, girdiğimiz ülkelerde kültürümüzün bıraktığı manevi yatırımlar gibi manevi zenginliğin ve feyzin kaynağı olacaktır. Bir gün bu kaynak mutlaka fışkıracak ve Tevhitçi sosyalleşme terbiyesinin ne kadar kutsal bir nimet ve dünya zenginliğinin de temeli olduğunu dünya milletleri mutlaka anlayacaklardır. Bu anlayış, dünya milletlerini İslâmiyetin ilimle bağdaşan Tevhitçi terbiyesini sadece dinî değil, aynı zamanda ilmi açıdan da (doğruluğu ispatlanmış bir hakikat olarak) idrak etme seviyesine yükseltecektir. Zaten Mevlânâ'nın sosyalleşme terbiyesi sisteminin en önemli prensiplerinden biri de Tevhitçi sosyalleşme ahlâkı ile lâik hukuk arasındaki bütünlük prensibidir.

2 — Tevhitçi Sosyalleşme Ahlakı ve Lâik Hukuk Bütünlüğü

Mevlânâ, insanların yaşadıkları zamanın ve mekânın şartlarına göre değişmeksizin sabit kalan bir tabii hukuktan bahseder ki, zengin - fakir, alt - üst, hür - köle, kadın - erkek farklarını, bölge, mezhep ve ırkî şuurculuk zıtlaşmalarını ortadan kaldırarak insanları bu farklara rağmen cem eden bu tabii hukuk, La hüve illâ hüve anlamındaki Tevhit prensibidir. Kur'an'ın ve İslâmın özü, ruhu bu prensipten ibarettir.

Mevlânâ'ya göre Kur'an'ın bu prensibine dayalı inanç hükümleri her zaman her yerde geçerli olan ve değişmesi mümkün olmayan sabit bir tabii hukuktur. Bu soyut prensibin zaman ve mekân şartlarına göre muamelâtı düzenleyen âyetlerden oluşan lafz kalıbı ise değişen şartlara göre yeniden (ve Tevhitçi özü muhafaza etmek üzere) yorumlanması veya lâik hukukla tamamlanması ge-

(14) Mevlânâ, Aynı eser, Sf. 62.

reklidir. Lafz kalıbı olarak Kur'an'ın muhafaza edilmesi gerekli olmakla beraber muamelat meselelerinde lâik hukukla da amel edilmesine mutlak ihtiyaç olduğunu Mevlânâ şöylece belirtir :

«Kur'an "Tanrı'nın sözleri için deniz, mürekkep olsa, bir misli de ona ilâve edilse, sözler bitmeden denizler tükenirdi" buyuruyor. Kur'an elli dirhem mürekkeple yapılabilir. Bu, Tanrı'nın ilminden (yani Tevhit'den ibaret ana kanundan) bir işaret (zamanın ve mekânın şartlarına göre bir işaret), bir parçadır ve onun bütün bilgisi bundan ibaret değildir. Bir attar, bir kağıt parçasına ilaç sarsa, sen: "bütün dükkân bunun içinde" der misin? Bu aptallık olur. Nihayet Musa, İsa ve daha başkaları zamanında da Kur'an vardı, Hak kelâmı mevcuttu. Fakat Arapça değildi.» (15).

Kur'an son kitap olduğuna göre 21. nci ve daha sonraki yüzyıllarda ortaya çıkacak sosyal dertlerin devası, Kur'anın kaynağı olan Tevhit terbiyesidir. Kur'an'ın ruhu ve özü olan Tevhitçi ahlak her asrın sosyal dertlerinin devasını ihtiva eden büyük bir ilaç deposu gibi her zaman müracaat etmemiz gereken bir kaynak olacaktır.

Ne var ki, Mevlânâ'ya göre bu kaynaktan gerektiği gibi yararlanabilmemiz ve böylece, lâik hukuk ile Tevhitçi sosyalleşme ahlakını bütünleştirebilmemiz halkın olduğu kadar ilim adamlarının, idarecilerin, kanun vaz'edenlerin ve din adamlarının Tevhitçi bir sosyalleşme terbiyesi ile teçhiz edilmelerine bağlıdır.

Mevlânâ, Tevhitçi ahlâka sahip ilim adamlarının çerağ gibi yüksekte olmalarının bütün halk için faydalı olacağını belirtir. Fakat, çerağ kendisi buna talip olmamalı, bu yükseklik, bu itibar, bu statü şerefi, ona halk ve idareciler tarafından verilmelidir. Mevlânâ'ya göre «onlar (yani Tevhitçi terbiye ile sosyalleşmiş ilim adamları) esasen büyük ve saygı değerlerdir. Saygıya ihtiyaçları yoktur. Meselâ, çerağ, yüksek bir yere konulmak isterse, bunu kendisi için değil, başkaları için (başkalarının yukarıdan gelen bir ışıkla hep birlikte aydınlanmaları için) ister. Yoksa, o, ister aşağıda, ister yukarıda olsun, bulunduğu her yerde nurlu bir çerağdır. Bununla sadece nurunun, ışığının başkalarına ulaşmasını istiyor. Göklerin üzerinde olan bu güneş, aşağıda da olsa yine aynı güneştir. Yalnız böyle olursa dünya karanlık içinde kalır. Şu halde, o, kendisi için değil, başkaları için yüksekte bulunmaktadır. Hülâsa, onlar da (yani Tevhitçi ahlâkla sosyalleşebilmiş ilim adamları da) aşağıda veya yukarıda olmaktan, halkın saygı göstermesinden münezzeh ve böy-

(15) Mevlânâ, Aynı eser, Sf. 123.

le kayıtlardan kurtulmuşlardır.» (16). Şu halde, Tevhitçi ahlâkla sosyalleşmiş bilgin, cemiyetin düşünen aklı ve sızlayan vicdanıdır. Bütün cemiyeti bir vücut gibi giyinmiştir. Cemiyetin sevinci ile sevilen, kederi ile kederlenen akıl ve vicdan odur. Halkın aleyhine idari tedbirler alınırken aklı ermeyen halk yiyip, içip, gezip eylenirken, o uykusuz kalır, o kederlenir. Çünkü o (emirler, idareciler tarafından takdir edilmek için değil) sırf Allah aşkı ile ilme tâlip olmuştur.

Mevlânâ'ya göre: «bir bilgin emirler yüzünden bilgi sahibi olmayı düşünmezse onun bilgisi, belki başlangıçta ve sonunda Tanrı için olmuş olur. Tuttuğu yol ve göstermiş olduğu faaliyet sevaplıdır. Çünkü, yaratılışı böyledir ve bundan başkasını yapamaz. Tıpkı balığın sudan başka bir yerde yerleşip yaşayamayacağı gibi. Onun elinden gelen ancak budur. Böyle bir bilginin, hareketlerini idare eden ve ayarlayan akıldır. Herkes ondan korkar ve insanlar bilerek veya bilmeyerek onun ışığından ve aksinden yardım görürler. İşte böyle bir bilgin, emirin (idarecinin) yanına giderse, görünüşte o ziyaret eden, emir ziyaret edilen olur. (Hakikatte ise ziyaret edilen o'dur). Çünkü bütün hallerde emir ondan feyiz alır, yardım görür ve bilginin (âlim ferdin) emire ihtiyacı yoktur, zengindir, (en büyük zenginlik olan ilme sahiptir), nur bağışlayan güneş gibidir. İşi, bağışlamak, ihsan etmektir... Dağları, bakır, altın, gümüş ve demir madenleri haline getirir. Toprakları yeşertir, tazelerdir. Ağaçlara türlü türlü meyvalar bağışlar. İşte bu yüzden bu gibi bilginler gerçekte ziyaret edilen, emirler ise ziyaret eden olurlar.» (17).

Şu halde, Mevlânâ'ya göre, Tevhitçi sosyalleşme terbiyesi ile sosyalleşmiş olan âlim, hiç bir zaman Fiche'vari bir otomat değildir. Hitlerin «en üstün ırk Alman ırkıdır» hükmünü sözde ilimle tastik eden Nasyonel Sosyalist Alman sosyologları gibi, ilmini hiç bir zaman emir'in arzularına göre şekillendirecek tarzda sosyalleşmiş değildir.

Anglo - Sakson terbiyesinin yaygınlaştığı ülkelerde de âlimlerin yetişmelerinde rol oynayan terbiye, Mevlânâ'nın terbiye sistemindeki mükemmelliğe erişebilmiş değildir. Bizzat bu ülkelerin düşünürleri arasında (idarecilere sadece müşavir olarak teknik yardım yapacak yerde ilim adamlığını bir tarafa bırakıp) siyasete atılan ilim adamlarının, bir partinin siyaset çarkına dahil oldukları za-

---

(16) Mevlânâ, Aynı eser, Sf. 155.

(17) Mevlânâ, Aynı eser, Sf. 2 - 3.

man, cemiyetin vicdanı olmayı bırakarak siyaset mekanizmasının bir aleti haline geldiklerini belirtenler vardır (18).

Bir partinin siyaset çarkının bir dişlisi haline gelerek cemiyetin vicdanı olmaktan vazgeçip, kendi seçim bölgesinin avukatı ve partinin siyasetinin ilmi gerçeklere zıt da olsa tastikçisi ve takipçisi olan bir ilim adamının gerçek manada otonom (bağımsız, muhtar) olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir. Bir partinin yanlış eğilimlerine uyup da (cemiyetteki alt - üst, kadın - erkek ve diğer bazı kutuplaşmaları gidererek) halkı Tevhit edecek yerde ayırıcı, parçalayıcı kanunları çıkararak kanun vaz' edenlerin de Mevlânâ'ya göre Tevhitçi bir sosyalleşme terbiyesinden nasiplerini alamamış fertler olduklarını ifade etmek mümkündür. Halbuki lâiklik, İslâmın özünü korumak üzere, Tevhit edici kanunlar vaz' edebilmek için gereklidir. Bu yapılamadıktan sonra, İslâmın özünde esasen mevcut olan lâiklikten de fayda hasıl olmaz.

Mevlânâ, din adamlarının da Tevhitçi sosyalleşme terbiyesi ile yetiştirilmiş olmaları gerektiğini belirtir. Bunu yapamayan din adamlarının din ilminin (ilm-i ledün) uzmanı sayılmalarına imkân yoktur.

Bir din adamı İslâm peygamberi zamanında hiç mevcut olmayan ve sonradan ortaya çıkmış bulunan) çeşitli mezheplerin ibadetle ilgili olarak öne sürdükleri şekil farklılıklarını mübalağalı bir tarzda ele alıp da, İslâm'ın «Lâ hüve illâ hüve» anlamındaki Tevhitçi özünü bir tarafa atarsa, İslâmiyeti halka gerektiği gibi öğretmez. Böyle bir ferde (Mevlânâ'ya göre) din âlimi denmesi de mümkün olamaz. Bu tip din âlimleri tarihte daima halkın birbiriyle savaşa sürüklenmesine seyirci kalmışlar, birleştirici olacak yerde, ayırıcı, parçalayıcı olmuşlardır. Mevlânâ'dan çok sonraki devirlerde, düşmanlarca tahrik edilen farklı mezheplere mensup Türklerin birbiriyle mücadelesi karşısında, oğulları birbirini yaralayan bir baba gibi yüreği yanan bir şairimizin şu haklı feryadı, Mevlânâ'nın öne sürdüğü Tevhit terbiyesine ne kadar muhtaç olduğumuzu göstermektedir. Şairimiz şöyle feryad ediyor :

**İki kardeş karşı karşı salındı
ciğerciğim delik delik delindi**

İşte Mevlânâ'ya göre bir din adamının gerçek din âlimi olabilmesi için Enel Hak diyebilecek hale gelmiş olması lâzımdır. Halbu-

(18) John Brademas, Amerikan Siyasetinde Aydınlar, Ufuk Dergisi, Sayı: 2, Sf. 25 - 34.

ki, mazide kendilerini din adamı olarak tanıtan bazı kimseler Enel Hak diyen müvahlitlerin öldürülmesine sebep olmuşlardır.

Mevlânâ'ya göre «Enel Hak (Ben hak'kım) demek büyük bir alçak gönüllülüktür. Bunun yerine «Ben Hakkın kuluyum» diyen fert, biri kendi varlığı, diğeri Tanrı'nın varlığı olmak üzere iki varlık ispat etmiş olur. Halbuki «Ben Hakkım» diyen, kendi varlığını yok ettiği için Enel-Hak diyor. Yani ben yoğum, hepsi O'dur, Tanrı'dan başka varlık yoktur.» (11) diyor. İşte Mevlânâ fertlerin böyle bir sosyalleşme terbiyesi ile terbiye edildikleri yerde, onların birbirleriyle mücadele değil, bütünleşme ahlâkına sahip olacaklarını ve Allah'tan başka hiç bir varlıktan korku duymayan ve hür düşüncü hür davranan tam anlamıyla otonom fertler haline gelebileceklerini müjdeler.

O halde, din adamına düşen görev, halka bu terbiyeyi aşılaktır. Fakat, bu otonomluk seviyesine ulaşabilmek için bilmek yetmez, olmak, olgunlaşmak lazımdır. Bu da kendini bir külli beyin haline getirerek, cemiyeti bir vücut gibi giyinebilmekle olur. Külli beyin olmanın yolu tabii lider olmaktır. Bundan ötürü bütün fertlerin dertlerini dert edinen ve kendi derdini arka plâna atacak kadar sosyalleşen fert, sanki fert olarak ölmüş ve cemiyet olarak dirilmiş ve gerçekten otonomi seviyesine vükselebilmüş kendi nefesine karşı bağımsızlaşmış ferttir. Mevlânâ, bu terbiye ile olgunlaşmanın yollarını göstermekle, hem Prusya tipi hem de Anglo-Sakson tipi terbiye tarzlarından daha üstün olan en mükemmel terbiye tarzını ortaya koymuştur, diyebiliriz.

---

(19) Mevlânâ, Aynı eser, Sf. 65.

MEVLÂNÂ VE HÂFIZ'I ŞİİR SÖYLEMEYE İTEN NEDENLER VE
KARŞILAŞTIKLARI ENGELLER

Dr. Abdulkerim SURUŞ

ماچوکوعمیم و صدا در بازتست

ماچونائیم و نوا در بازتست

***

ما هم لاشیم با چندین تراش

هم بگوتوعم توبشنوهم توباش

***

چون تقاضا میکنی اتمام این

ای تقاضا گذردون همچون جنین

یا تقاضا را بهل برما منه

سهل گردان ره نما توفیق ده

***

تا بگویم شرح خالی زان جمال

یک زمان بگذارای همره ملال

مردو عالم چیست عکس خال او

من کجا در وصف آرم حال او

نطق میخواهد که بشکافد تنم

تا که من از خال خوبش دم زدم

***

توبه آرم هر زمان صدبار من

لب ببندم هر دمی زین سان سخن

آن کشنده می کشد من چون کنم ؟

کاین سخن را بعد ازین مدفون کنم

Hazret-i Hudâvendigar Mevlâna Celaleddin'i coşkun anlam dalgalarının ayağındaki zincirleri çözmeye ve mahremlere gönül esrarını fâş etmeye iten derûni istekler ile dış fitneler bunlardı. O özündeki sancıları ve mecnunluğu bu yolla alevlendirmek ve âlem yanmışlarını ateşe vermek istiyordu. Ve belki de Mevlâna'nın ağzından o Kudi Arkadaş konuşuyor ve ona karşı çıkma izni vermiyordu.

Kafiye endişesi taşımadan söylemesine de bu mecnunluk ve coşkunluk sebep oluyordu. Dildâr'ın didarına meftun olan Mevlâna

hiçbir zaman kafiye peşinde koşarak gönlünün şaşkınlığa uğramasına izin vermiyor ve gönlünün sesini dile getirmek özündeki çalkantıyı dışa vurmak için dilin sınırlı imkânlarını olabildiğince zorlamaya çalışıyordu.

تا بگویم شرح آن رشک ملبک
 ذره بی زانهم نگویم ای امین
 ازضعیفی شیشه دل بشکنند
 بهرتسکین بس قبا بدریده ام
 چون شدم دیوانه رفت اکنون رساز
 ازخراچ امیدیر، ده شد خراب
 بعد ماضعت اصول العافینست
 بل جنون فی جنون فی جنون
 این چه سودا و پریشان گفتن است :

یک دعان خواهم به پهنای فلک
 وردعان یابم چنین و صد چنین
 این قدرهم گرنگویم ای سند
 شیشه دل را چون نازک دیده ام
 قمه محمود و اوصاف ایاز
 زانکه پیلم دید هندستان بخواب
 کیف یاتی النظم لی والقافیه
 ما جنون واحد لی فی الشجون
 ذره بی ازعقلو هوش اربامن است

Ve felekvâri bir ağıza sahip olmanın bile yetmediğini anladığında «Keşke varlığım diline sahip olsaydım.» demeye yönelir. Varlığın üstündeki perdeleri aralarken «Acaba bu dil, gerçeğin örtüsü değil midir ve bu dar kab aşk gibi zarif ve hassas manaları kapsayabilir mi? Acaba deveyi yuvasına davet eden bir kuş, yuvasının yıkılmasını önleyebilir mi?» diye sormaktan alamaz kendini.

زین دوپرده عاشقی مکتوم شد
 تازهستان پرده ها برداشتی
 پرده دیگربر او بستنی بدان
 خون بخون شستی محالست و محال

بندگی و سلطنت معلوم شد
 کاشکی هستی زبانی داشتی
 هرچه گویی ادم هستی از آن
 آفت ادراک این حالست قال

***

رسم مهمانان به خانه میبرد
 خانه ویران گشت و سقفش اوفتاد

مرغ خانه اشتری را بی خرید
 چون به خانه مرغ اشترپانهاد

Mevlânâ, aşk kokusunun aklın burnuna erişir erişmez dili sarsmaya başladığını ve dilin sırları dile getirmek için büyük bir gayret ve çırpınmaya tutulduğunu itiraf eder.

پارسی گوگرچه تازی خوشترست
بوی آن دلبرچون برآن می شود

عشق را خود صد زبان دیگرست
آن زبانها جمله حسیبران می شود

***

چون زرازونازا و گوید زبان
یا جمیل السّیر خواند آسمان

Ama aşk sultanı geldiğinde akıl zâbitası bir yana çekilip meydanı ona terkeder.

عقل چون شحنة است چون سلطان رسید
شحنة بیچاره درکنجی خزیست

سر چه درپشم و پنبه آذرست
چون بکوشم تا سرش پنهان کنم
رغم و مغم گیردم او مردو گوش
چون بیغزاید می توفیق را
توعمی پوشیش اورسوات ترست
سر بر آرد چون علم کانیک منم
کای مدمغ چونش می پوشی بیوش
قوت می شکند ابریق را

O sadık (ve aynı zamanda münafık) (1) âşık halini dile getirirken coşmakta, aklını alabildiğine zorlayıp giysisini yırtmaya yeltenmekte ve öylesi sırları dile getirmekteydi ki Hallac bile onu dar'a layık bulurdu:

حلاج اشارت گوارخلق بدار آمد
وزتندی اسرارم حلاج زند دارم

Amma bu durum şimşek gibi çakıp sönen nadir hallerdendi. Ardından aşk tufanı dinmekte, dilin hayranlığı sona ermekte, gece sarhoşluğunu sabah sularında yuyup yoketmekte, mecnunluk ateşini akıl suyuyla söndürmekte ve bütün o mânâ âlemine dalmışlığına rağmen sıradan hayattan bağlarını koparmamaktaydı.

جمع صورت باچنین معنای ژرف
درچنین مستی مراعات ادب
نیست ممکن جز سلطان شگرف
خود نباشد و ربود باشد عجب

Evet, Mevlânâ hiçbir zaman şairlik yapmadı. Kafiye ve şair şiir araçlarına önem vermedi. Özle, cevherle dopdolu olan Mevlânâ, imanın sûretini dileyip görmüş (2) ve bu öz ve cevherin kabuğunu şairlere satarak

بازندگانیت زنده ام با مردگانیت مزده ام
کوقسم چشم ؟ صورت ایمانم آرزوست

۱- ای پادشان صادقان چون من منافق دیده بی
۲- گوشم شنید نغمه ایمان و مست شد

muhataplarından kulaklarını göz haline getirip sözlerini görmele-
rini istiyor ve mânâ âleminin önüne dikilerek kanatlanmasına en-
gel olan âruz vezninden şikâyet ediyordu.

آینه ام آینه ام مرد مقالات نیم	دیده شود حال من ارچشم شودگوش شما
قافیه ومفعله را گوهمه سیلاب ببر	پوست بود پوست بود درخود مغزشعرا
رستم ازین بیت وغزل ای شه وسلطان ازل	مفتعلن مفتعلن مفتعلن کشت میرا

Ve söz'süz konuşma, kulaksız işitme aşamasına erişmek için
cırpınıyor,

ای خدا بنمای جانرا آن مقام	کاندرو بی حرف میروید کلام
چون به مابویی رسانیدی ازین	سرمبنداین مشک را ای رب دین

muhatapına inceliğin ve sevecenliğin müjdesini ulaştırıyordu :

باقی این گفته آید بی زبان	دردل آنکس که دارد نورجان
چیز دیگرماند لیکن گفتنش	باتوروح القدس گوید نی منش

Ama irşad ve tedris postuna oturup elini hidâyet giysisinin al-
tından dışarıya çıkardığı ve dile konuşma izni verdiği zaman mu-
hataplardan itaat ve edeplilik istemekte; sırları sır ehlinde başka-
sına söylememekte; şekeri sineklerin önüne dökmemekte ve na-
mahremleri muhatap almıyordu :

این رسولان ضمیر راز گو	مستمع خواهند سرافیل خو
نخوتی دارندو کبری چون شهان	چاکری خواهند از اهل جهان
تا ادب هاشان به جاگه ناوری	از رسالت شان چگونه برخورداری
گر هزاران طالبند ویک ملول	از رسالت بازمی مانند رسول
لیک با بی رغبتی های ضمیر	صدقه سلطان بیفشان و امگیر
اسبخودرا ای رسول آسمان	درملولان منگرو اندرجهان
تا نگویی سرسلطان را به کس	تا نریزی قندرا پیش مگس

Denizvâri zihninde coşup duran mânâ seli akılın üstüne çık-
makta; gaybtan gelip gayblar gaybına dönmekte; kendi söyleyip
kendi dinlemekte ve ama ne zaman bir mahremle karşılaşsa coş-
kusunu onun tarafına yöneltip onu sele boğmaktadır :

نکته از نا اهل اگر پوشی به است
سنگهای آسیا را آب ببرد
رفتنش در آسیا بهر شماست
آبر در جوی اعلی یا زران

مستمع چون نیست خاموشی به است
چونکه جمع مستمع را خواب پرد
رفتن این آب فوق آسیاست
چون شما را حاجت طاحون نماند

Hiçbir şey Mevlânâ'nın sözlerini namahrem sır yoksunlarından daha fazla engelleyememekteydi :

پرده در پنهان شوند اهل حرم
برگشایند آن ستیزان روی بنامند

چونکه نامحرم درآید از درم
چون درآید محرمی دور از گزند

***

راز اندر گوش منکر راز نیست

راز جز با رازدان انباز نیست

Bununla birlikte mahremlere de bir sınır koymakta ve dilini, sırları çok fazla faş edip merdivene tırmanmaya çalışan deve gibi gösteriye kalkışmaması hususunda uyarmaktaydı.

اولاً" بر جد طلب کن محرمی
روز و شب اندر نفس درمی دم
دوش ای جان بر چه پهلو خفته بی
الله اشتری بر نردبان

هان و هان هشدار بر نازی دمی
من چو با سودا ئیانم محرمم
سخت مست و بیخود و آشفته بی
عاشق و مستی و بگشاد و زیان

Kendini damın kenarında oturan ve en ufak bir sarsılmayla yere düşebilecek biri olarak görüyor ve her şeyi yitirmemek için söz sanatlarından kaçınıyordu :

دم مزن والله اعلم بالرشاد
پیست بنشین یا فرود آ و السلام
اندکی گر آرمت معذور دار
دست بر لب میزند یعنی که پس

لب ببند ارچه فصاحت دست داد
بر کنار بامی ای مست مدام
زین سخن های چو در شاهوار
کزدروم صد حریف خوش نفس

Bu coşkuyllu yaşlı adam hangi vadiye adım atsa söyleyecek sözü olan öylesi gönlü sırlarla dolu bir kişiydi ki divaneler onun divaneliği karşısında kendi divaneliklerine rahmet okumakta ve ona öğütler vermekteydiler :

یک سینه سخن دارم همین شرح دهم یانه
که همه دیوانگان پندم دهمند

می بین سرودستارم در خانه خمارم
آنچنان دیوانگی بگست بند

Gaflet perdesini tümüyle yırtmadıkça gayb sınırlarının ifşa

edilmesine razı değildi. Ona göre halkın gafleti, hayat çarkını çeviren âlemin giz'inden ileri gelmekte ve eğer şehvet ve kin ateşi söndürülecek olursa âlemi saran ateş de söğuyacaktır :

قفل بر لب های ما بنهاده اند
 تا نگرده منهدم نظم معاش
 تا تجوشد دیگ حکمت نیم خام
 هوشیاری این جهانرا آفت است
 غالب آید پست گردد این جهان
 تا سردزین جهان حرص و حسد
 نی هنرماند. درین عالم نه عیب

ماچو واقف گشته ایم از چون و چنند
 تا نگرده رازهای غیب فاش
 تا ندرده پرده غفلت تمام
 استن این عالم ای جان غفلت است
 هوشیاری زان جهانست و چو آن
 زان جهان اندک ترشح میرسد
 چون ترشح بیشتر گردد زغیب

که از حمام تقوی روشن است
 زانکه در گرما به است و در نقاست
 بهر آتش کردن گرما به بیان
 تا بود گرما به گرم و با نسوا
 ترک تون را عین آن گرما به دان

شهوته دنیا مثال گلخن ست
 لیک قسم متقی زین تون صفاست
 اغنیا مانده سرگین کشان
 اندریشان حرص بنهاده خدا
 ترک این تون گوی و در گرما به زان

Onun sırları gizleme tedbiri muhatabı başka sözlerle oyalama hakimane taktiğiyle uçağa çıkıyordu. Suskun durması halinde anlamların saldırısından çekiniyor ve muhatapları

از سوی دیگر بدر آنحجاب
 که ز منع ، آن میل افزون ترشود
 عین اظهار سخن پوشیدن است
 تا کنی مشغولشان از بوی گل

ترسم از خامش کنم آن آفتاب
 در خموشی گفت ما اظهار شود
 حرف گفتن بستن آن روزی ست
 بلبلان نه نعره زن در روی گل

Bazen de kendinden geçip sırları faş etmekte ve amma aniden kendine gelip yeniden suskunluğa gömülmekteydi :

لیک ترسم تا نلفزد خاطر
 گزنداری توسیر واپس گیر
 کز دریدن تیغ را نبود صیبا

شرح این را گفتمی من از مری
 نکته ها چون تیغ پولادست تیز
 پیش این الماس بی اسپرمیا

***

ورنگویم هیچ از آن وای تو

گر بگویم زان بلغزد پای تو

***

تا که کز خوانی نخواند برخلاف

زین سبب من تبعیخ کردم درغلاف

کی توان بر ربط زدن در پیش کر

کی توان با شیعه گفتن از عمر

***

تا توفلی پس بدانت حاجت است

این تصوّر وین تخیل لعبت است

فارغ از حسّ است و تصویری خیال

چون ز طفلی رست جان شد در وصال

تن زدم والله اعلم بالوفاق

نیست محرم تا بگویم بی نفاق

Mevlânâ'nın bir diğer tedbiri de kendi halini başkalarını anlatarak dile getirmesi, mâşuktan örtülü olarak söz edip Şems-i Tebrîzî'den remiz, temsil, işaret yoluyla söz açmasıydı:

خود حقیقت نقد حال ماست آن

بشنوید ای دوستان ایبر دوستان

بوی پیراهان یوسف یافته ست

این نفس جان دامنم بر تافته ست

بازگورمزی از آن خوش حالها

کز برای حق صحبت سالها

عقل و روح و دیده صد چندان شود

تا زمین و آسمان خندان شود

خود تو در ضمن حکایت گوشید

گفتمش پوشیده خوشتر سریار

گفته آید در حدیث دیگران

خوشتر آن باشد که سر دلبران

بیش ازین شمس تبریزی مگو

فتنه و آشوب و خونریزی مگو

Ama bazen de sabır zincirlerini kırmakta ve dayanamayıp mahbubun adını açıkca söylemekteydi.

آفتاب ما ز مشرقها بیرون

مشرق خورشید برج قیبرگون

هم ز قرشمس باشد این سبب

بازگرد شمس میگردد، عجب!

هم از وصل سبب ما منقطع

شمس باشد بر سببها مطلع

صبر دارم من ویا ما فی از آب

تو مرا با وزمکن کز آفتاب

هم ز صنع آفتابست ای حسن

ورشدم نومید، نومیدی من

ورنه ما آن کورا بینا کنیم

ما ز عشق شمس دین بی ناخنیم

Bazen de hüzne kapılmakta ve sözleri gönülsüzce yarım bırakmaktaydı.

دل ندارم بی دلم معذور ندار
خاصه آنکو عشق از وی عقل برد
می شمارم بانک کبک و زاغ را
من شمارم بهر رشد ممتحن

این سخن ناقص بماند و بی قرار
ذره ها را کی تواند کس شمرد
میشمارم برگهای باغ را
در شمارا بدر نیاید لیک من

Ama kimileyin de söze öylesine dalıyordu ki kendinden geçiyor ve sabâha kadar söyleyip durduğu halde söyleyeceklerinin bitmediğini görüyordu :

عذر مخدومی حسام الدین بخواه
همچو چشمه مشرقیت پر جوش یافت
در صیوحی یامی منصور تنو
پاده که بوئنا طرب آرد مرا ؟

صبح شد ای صبح را پشت و پناه
ایکه هر صبحی که از مشرق بتافت
تافت نور صبح و ما از نورتو
پاده تو چون چنین دارد مرا

Ne ki, geleceğın susuz nesline su ulaştırmak isteyen bu merhametli ve coşkulu konuşmacı.

تابه قرنی بعد ما آبی رسسد
لیک گفت سالقان یاری بود

همین بگو که ناطقه جو می کند
گرچه هر قرنی سخن آری بود

bir an geldi gördü ki ak sular artık bulanmış, duru suya çamur karışmıştır. Feraseti sayesinde anladı ki düşünce güneşini bir bulut örtmüş ve Âdem'i cennetten çıkartan bu lezzet buğdayı bulutunun çekip gitmesi için bir kenara çekilip suskunluğu seçmesi ve konuşmak için Allah'ın yardımını beklemesi gerekmektedir;

جوشش فکرت از آن افسرده شد
چون ذنب شعشاع بدری را خسوف
ماه او چون میشود پروین گمن
آب تیره شد سرچه بند کن
آنکه تیره کرد هم صافش کنسد
صیر کن واللہ اعلم بالصواب

ای دریغا لقمه دو خورده شد
گندمی خورشید آدم را کسوف
اینست لطف دل که از یک مشت گل
سخت خاک آمیز میآید سخن
تا خدایش باز صاف و خوش کند
صیر آرد آرزورانی شتاب

Derken bir süre geçtikten sonra anladı ki artık sözün (Mesnevi'nin) ikinci bölümünü Hüsameddin'e hediye etmenin sırası gelmiştir. Hüsameddin Mesnevi'nin meydana çıkması için büyük bir rol üstlenmiş ve Mesnevi ona minnettar kalmıştır.

که گذشت از مه بنورت مثنوی
 میکشد اینرا خدا داند کججا
 میکشی آنسو که تو دانسته یی
 ناپدید از جا هل کشر نیست دید
 گرفزون گردد توش افزوده یی
 در دعا و شکر کف ها بر فراشت
 ای ضیاء الحق حسام الدین توی
 جمله آن تست کردستی قبول
 قصدم از انشاش آواز توست
 عاشق از معشوق حاشا کی جداست ؟
 چونکه میبینی چه مجویی مقال
 اسقنی خمرا^۱ و قل لی انھا

ای ضیاء الحق حسام الدین توی
 همت عالی تو ای مر تجا
 گرفتن این مثنوی را بسته یی
 مثنوی پویان کشنده ناپدید
 مثنوی را چون تو مبداء بوده ای
 مثنوی از تو هزاران شکر داشت
 هم چنین مقصود من زین مثنوی
 مثنوی اندر فروع و در اصول
 قصدم از الفاظ او را از توست
 پیش من آواز تو آواز خداست
 ای حسام الدین ضیاء ذوالجلال
 این مگر باشد زحبت مشتها

Mevlânâ, Hüsameddin'e teşekkürler sıralamak istiyor ama kıskançlardan çekinip sözlerini yutmayı tercih ediyordu :

که بیوشاند خورشید ترا
 باغ ها از خنده مالامال تست
 تاز صد خرمن یکی جو گفته

قصد کرد ستند این گل پاره ها
 در دل که لعل ها دلالت تست
 محرم مردیت را کورستی

***

گرنمودی طمطراق چشم بسند
 زخم های روح فرسا خورده ام

گفتمی از لطف توجزوی ز صدر
 لیک از چشم بد زهراب دم

Kıskançlardan ve kinayıcılardan nasibini alan sadece Hüsameddin değildi. Mevlânâ da bunların dillerinden nasibini almış ve şöyle yakınmıştı :

دودگیدی آمد از اهل حسد
 خاطر ساده دلی را پی کنیدی
 سربرون آورد چون طعانه یی
 قصه پیغمبر است و پیروی
 که دو انند اولیا آن سوسمنند

پیش از آنکه این قصه تا مخلص رسد
 من نمی رنجم از این لیک این لگد
 خریطی ناگاه از خرخانه یی
 کاین سخن پست است یعنی مثنوی
 نیست ذکر بحث و اسرار بلنسد

Ve eğer gizli cazibeler, Allah-erlerinin anlayışı ve sıcak yaklaşımı ve Mevlânâ'nın basiret ve inancı olmasaydı, bu kınamaların kendisini susturması ve gelecek nesilleri bu ender bulunur define-den mahrum bırakması mümkündü. Ama çok şükür ki o büyük insan o kınamalara ve anlayışsızlıklara kulak asmadı ve onların gü-rültülerine kapılıp düşünce kervanını yolundan alıkoymadı; yıkıcı-lıklarına gülümseyerek onları oyunlarıyla baş başa bırakıp yoluna devam etti :

طعن قرآن را بروی شد می کنی	ای سگ طاعن شعوعومی کنی
یا زینچه قهرا وایمان هینری	این نه آن شیرست کزوی جان بری
زود کاریشان ریش خود برمی کنند	هین توکارخویش کن ای ارجمند
پیش از آن کز مجر گردی شاخ شاخ	وقت تنگ و میزود آب فراخ
سوی آن و سواس طاعن سنگریسم	ما چو آن کره هم آب جوخوریم
طعنه خلقان همه بادی شمر	پیرو پیغمبرانی ره سپر
گوش وایانگ سگان کی کرده اند	آن خداوندان که ره طی کرده اند

Mevlânâ sözlerini herkesin derk edemeyeceğini biliyordu. Bu nedenle de altıncı bölümde, sırları daha da açık bir şekilde faş edebilmek için yardım ve izin istemektedir :

رازه ای گفتنی گفته شود	بو که فی مابعد دستور می رسد
زین کنایات دقیق مستتر	بابیانی کان بود نزدیک تر

Ama altıncı bölümde sona erdi ve bu arzu gerçekleşmedi. Böylece de sırları yüreğinde saklayıp beraberinde mezara götürdü. Kanın coşkusu ve âb-ı hayat olan sözler aslına geri döndü. O büyük ruhun sabrının ürünü olan o şekerler ayrılıklardan şikayet eden kamışta gömülü kaldı. O deniz dalgalarını andıran ağız ebediyyen sustu ve ona hayat bağışlayan Mesihvâri can göge yükseldi. Gön-lündeki söz çokluğundan dolayı suskunluğu tercih ediyorken artık ebediyyen sustu ve meleklere layık sözleri meleklerle kaynaştı.

جامه خون الوده بینی ناهه خون پالایی	خون چومی جوشد منش از شعرزنگی میدهم
دیدم ودل رابه عشقش هست خون آلابی	خون بین درنظم شعرم ، شعر منگر بهر آنک

* * *

ملک گرسنه گوید که بگوخمش چرایبی	سخنم خود فرشته است من اگر سخن نگویم
---------------------------------	-------------------------------------

آب حیوان ست خوردی نوش بسا
روح نویین درتن لفظ کهن

صبرکن از حرص و این حلوا مخور
مست حلوا آرزوی کودکان

یک دمی زخم اندو دیگر مرهم اند
گفت هر جانی مسیح آساستی

من چو لا گویم مراد آلا بود
من ز بسیاری گفتارم خمش

Artık o bir hikâyeye dönüşmüş, gerçek olmaktan çıkıp mecaz olmuş, figan ve efsaneye dönüşmüş ve âbidlerle zikir ehlinin dilinde inlemeye başlamıştır :

کز حکایت ما حکایت گشته ای
تا نقلب یایم اندر ساچمندیسن
وصف حال است و حضور یار غار

ماندم از قصه تو، قصه من بگوی
تومرا کافسانه گسستتم بخوان
من که طورم توموسی وین صدا!

چون بنالم عطر گیرد عالم از ریحان من
یا فغانم از تو آید یا تویی افغان من

Şimdi de sıra Hâfız'a geldi. Hâfız'ın şiiri, içi, dışı ve her yanı binlerce lambayla pırıl pırıl parlayan bir sarayı andırır. Bu aydınlık, seyirciyi öylesi bir hayrete sürükler ki onu övmekten başka bir şey yapmak aklına gelmez. Hattâ onun şiirini gerektiği kadar övebilmek için kelime bulmakta bile güçlük çeker. Mevlânâ'nın şiirinin azâmetiyle coşkun dalgalarla çalkalanan bir denizin azâmetine benzer. Bu iki şahsın karşısında Sa'di'nin şiiri içinden nehirler akan yemyeşil bir vadiyi andırır. Sa'di'nin sözcüklerinden ıtır kokusu,

این شنیدی مومویت گوش بساد
آب حیوان خوان مخوان اینرا سخن

***

گرسخن خواهی که گویی چون شکر
صبر باشد مشت های زیرکان

***

جانها در اصل خود عیسی دم اند
گر حجاب از جانها برخاستی

***

من چو لب گویم لب دریا بود
من ز شیرینی نشینم روتش

ماچه خود را درسخن آغشته ایم
من عدم افسانه کردم در
این حکایت نیست پیش مرد کار

***

ای ایاز از عشق تو گستم چوموی
بس فسانه عشق تو خواندم به جان
خود تومیخوانی نه من ای مقتدا!

***

تا خموشم من ز گلزار توریحان می برم
ای به جان من تو از افغان من نزدیک تر

Mevlânâ'nın gazellerinden yıldırım sesi gelir. Buna karşılık Hâfız'ın şiirlerinde şimşegin gözalıcı ışığı vardır.

Hâfız'ın kendisi de sözlerindeki gönül okşayıcılığın, tatlılığın ve belâgatın farkındaydı. Kendisini gazel ustası sayıyor ve kıskançlara çatarak onları insafsız olmakla suçluyordu :

تذرو طرفه میگیرم که چالاکت شاهینم   نه هر کونش نظمی زد کلامش دلپذیر افتد
که مانی نسخه میخواهد زنوک کلک شیرینم   و گریا ورنمیداری رو از صورت گرچین پرس

***

قبول خاطر و لطف سخن خداداد است   حسد چه می بری ای سست نظم بر حافظ

***

طبع چون آب و غزلهای روان مارا پس   حافظ از مشرب قسمت گله بی انصافی است

***

چه به از دوات لطف سخن و طبع سلیم   حافظ ارسیم وزرت نیست ، چه شد شاکریاش
سالها بندگی صاحب دیوان کردم   گریه دیوان غزل صدر نشینم نه عجب

***

هیچ خوشدل نیسند که تو محزون باشی   حافظ از فقر مکن ناله که گوشه را بینست

***

زاغ کلک من بنام ایزد چه عالی مشرب است   آب حیوانش ز منقار بلافت می چکد

بود کز دست ایام بدست افتد نگاری خوش   دروس طبع را ز بوز فکر بکز می بندم

***

'بین قدر دانم که از شعر ترش خون می چکد   شیخ عاشق گش ندانم بردل حافظ که زد

***

به قرآنی که اندر سینه داری   ندیدم خوش تراز شعر تو حافظ

***

آفرین بر نفس دلکش و لطف محبتش   ز معراج دل همه ... الغزل معرفت است

تا سر زلف سخن را به قلم شانه زدند   کس چو حافظ نکشید از رخ اندیشه نقاب

Ve arştakilerin kendi şiirlerini ezberlediklerini kulaklarıyla işittiginden, şunları soruyordu: Niçin padişah beni baştan ayağa altından örmemekte?:

صبحدم از غم ش می آمد خروشی عقل گفت
 بدین شعرت و شیرین ز شامنه عجب دارم
 قدسیان گوئی که شعر حافظ از بر می کسند
 که سرتا یای حافظ را چرا در زرنمی گیرد؟

Hâfız, bu perişan şiirleri yazarken iştıyak ateşiyle kavrulmaktaydı; ve herkes onun şiirlerinin nameleriyle coşup raksetmekteydi:

ز پیرده ناله حافظ بیرون کی افتادی
 اگر نه همدم مرغان صبح خوان بودی

***

سخن نانی و خوش خوانی نمی ورزند در شیراز
 بیا حافظ که تا خود رایه ملک دیگر اندازید

به شعر حافظ شیراز میگویند می رقصد
 سیه چشمان کشمیری و ترکان سمرقندی

Hâfız, kendisini şiir söylemekten alıkoyan bir tek şeyden söz eder: Mahzunluk.

کی شعرت را نگیزد خاطر که حزین باشد
 یک نکته درین معنا گفتیم و همین باشد

Ve bu mahzunluk ârifâne gamdan ziyade büyük bir ihtimalle sefalet ve fakirliğin verdiği hüzün idi :

حافظ از فقر مکن ناله که گر شعرا این است
 هیچ خوشدل نیستند که تو محزون باشی

Acıları bir yana bırakacak olursak, şiirlerindeki tatlılığın sabrının sonucu olduğunu görürüz :

اینهمه قند و شکر کز سختم می ریزد
 اگر صبری ست کز آن شاخ نیاتم دادند

Ona söyleş üstünlüğü kazandıran ise aşk, rintlilik ve gençliktir. Bunlar gönül ve dilin ayaklarındaki zincirleri çözmekte ve kişiyi söz söylemede özgür hale getirmektedirler :

عشق و شباب ورندی مجموعه مرادست
 چون جمع شد معانی گوی بیان توان رد

Bunlara ilaveten Hâfız'ın kendini göstermeye bahane aramasını da zikretmemiz lazım :

حافظ عروس طبع مرا جلوه آرزوست
 اینه بی ندارم از آن آه شور کش

Ama hiç kuşku yok ki Hâfız'ı söz söyleme sanatında asıl eğiten aşktı :

مراتا عشق تعلیم سخن کرد
 حدیثم نکته هم معفلی بود

***

بلبل از فیض گل آموخت سخن ورته نبود
 اینهمه قول و غزل تعبیه در منقار ش

دلنشین شد سخنم تا توقبولش کردی   آری آری سخن عشقی نشانی دارد

***

گفتمش در عین وصل این ناله و فریاد چیست
گفت ما را جلوه معشوق در این کار داشت

Mevlânâ'nın kuyumcu dükkanlarından gelen çekiç sesinden coş-
kuya gelip gazel söylediğini biliyoruz :

یکی گنجی پندید آمد در آن دکان زرکوبی   زعی معازعی صورت زعی خوبی خوبی

Veya Selahaddin'in mateminde ayrılıktan yola çıkarak şunları
dile getirmekte :

ای زحیرانت زمین و آسمان بگریسته   دل سیران خون نشسته عقل و جان بگریسته
ای دریغای دریغای دریغای دریغ   برچنان چشم عیان چشم گمان بگریسته

Ve oğlunun düğününde şöyle sevinmekte :

بادا مبارک درجهان جشن و عروسیها ی ما
جشن و عروسی را خدا بپزیده بر بالای مناست

Veya manzum mektuplar yazmakta ve Şems'i yumuşatmak
için bu mektupları Şam'a göndererek Konya'ya dönmesini sağla-
maya çalışmaktaydı :

ایها التورفی الفواد تعال.....

Fakat Hâfız'ın gazellerini hangi sebeplerle yazdığını bilmiyo-
ruz. Gazellerinin sonundaki (Mevlânâ'da eşine rastlamadığımız)
methiyelerin ve Kavameddin Mukammed, Şah Şecca', Şah Şeyh Ebu
İshak ve Şah Mansur hakkında yazdığı dört methiye kasidesinin
hangi sebeple yazıldığını bilmiyoruz. Hâfız'ı şiir söylemeye nelerin
ittığı belli değildir. Tarihçiler sadece oğlunun ölümü münasebetiy-
le yazdığı bir ağıttan söz etmektedirler :

بلبلی خون دلی خورد و گلی حاصل کرد   باد غیرت بصدش خار پیریشان دل کرد
قره العین من آن میوه دل یادش باد   که خود آسان بشد و کار مرا مشکل کرد
آه و فریاد که از چشم حسود مه چرخ   در لحد ماه کمان ابروی من منزل کرد

Ayrıca Mevlânâ'nın bir ney gibi geçmişin ve geleceğin bağlarından uzak olduğunu ve saatlerin çemberlerinden âzâde olup geçmişe hiç yönelmediğini de biliyoruz. Hep bir düğünü yaşıyordu Mevlânâ. Bu nedenle de ne herhangi bir pişmanlık duymaktaydı, ne de geçmişine hasret çekmekteydi. Geçmişe dönmeyi arzuladığını gösteren hiçbir şiiri yoktur onun :

عارفان هر دمی دو عید کنند   عنکیوتان مگس قدیه کنند

Buna karşılık Hâfız hiçbir zaman nâmahremlerden, sır ve mânâların saldırısından ve dilin sınırlılığından yakınmamış ve kendini inleyen bir ney gibi görmemiştir. Onun hep uyanık olduğunu ve ne zaman fakirlik ve hüznün derdiyle müptela olsa bu dertlerini şarapla tedavi ettiğini görürüz.

چون نقش غم زدوربینی شراب خواه   تشخیص کرده ایم و مداوا مقررست

Oysa gamın Mevlânâ'ya yaklaşma cesareti göstermesi mümkün değildi :

خون غم برما حلال و خون ما برغم حرام   هرغمی توگز ماگردیده درخون خویش
باده نمگینان خوردند و ما زمی دلخوش تریم   روبه محبوسان غم دوساقیا فیون خورش

Bu nedenle de onun bütün gazelleri sevinç doludur ve gönüllerden gamı silip atmaktadır. Eğer Hâfız bir bitkinin dalında sabırla bekleyip tatlı sözlülük ödülünü elde etmişse, Mevlânâ gönül muradını ele geçirmiş, bütün muratları ve hattâ ezeli muradı elde etmiş ve ruhunu tüm bağlardan arındırarak beyazlara bürünmüştür. O halde onunla birlikte okuyalım ve onun dilinden ona

همه را بیازمودم زتوخوشترم نیامد   چو فروشدم بدریا چوتوگومرم نیامد
سرطلب هاگشودم زهزارخم چشیدم   چو شراب سرکش توبه لب و سرم نیامد
نه عجیب که دررخ من گل ویا سمن بخندد
که سمن بری لطیفی چوتودربرم نیامد
زپیست مراد خودرا دوسه روزترک کردم

چه مراد ماند از آن پس که میسرم نیامد

آنکارا - عبدالکریم سروش

۱۳۶۷/۹/۱۷

MEVLÂNÂ'NIN MESNEVÎ'SİNDE MÂNÂ DİLİNİN HUSÛSİYETLERİ

Yrd. Doç. Dr. A. Neclâ PEKOLCAY

İslâmi Türk edebiyâtında mânâ dili, Allah kelâmına dâir sözler anlamında, ilk dönemlerden itibaren kullanılmaya başlamıştır. Birçok eserlerde rastlanılan mânâ diline müteallik sözler, Mevlânâ'nın Mesnevi'sinde husûsiyetler arz etmektedir. Tebliğimde bu husûsiyetleri tesbit edebildiğim ölçüde belirlemeye çalışacağım. Gerçi, Mevlânâ, hocalarımızdan birinin dediği gibi, «beşerin hudutlarını aşan bir irtifâd ve «Kur'an, bir gül bahçesi, Mesnevi ise gülyağıdır. Gül yağında gülün şekli, zerâfeti, hârikulâde tenâsüp ve âhengi yoktur. Fakat, onun rûhu vardır. Birincisi Allah, ikincisi kul işidir. Gül, şekil ile rûhtur. Gülyağı yalnız ruhtur. Birkaç damla gülyağında bir gülistan mucizesini görebilecek gözler, onun üzerine eğilebilirler.»

Bilindiği üzere, Mevlânâ edebî eser vücûda getirmek gayesini gütmemiştir ama, Allah aşkı ile coşan rûhunun meyveleri hem edebî, hem ebedî olmuştur. Çünkü «Allah, inananları doğru yola erdirtir.» (Hacc suresi, 54. âyet). O, bilgisini de insanları doğru yola sevk etmek için kullanmıştır. «...Allah, iyilik yapanların ecrini zâyî etmez.» Tevbe süresi, 120. âyet).

Mesnevi, ilk bakışta, birçok hikâyelerden meydana gelmiş bir eser görünümündedir. Fakat, aslında, okudukça derinliğine inilen bir deryâ gibidir. İçinde, bilhassa mânevî mânâyâ nüfûz edebileceklerin bulabileceği inciler mevcuttur.

Eserin, Allah ilhâmı ile meydana geldiği belirtilen ilk 18 beyiti, beşerî çağrışımlar silsilesiyle birbirine bağlandığı gibi, içindeki hikâyeler de aynı şekil ve durumda bulunmaktadır. Mesnevi'nin başındaki tedâi silsilesini, onun içindeki hikâyelerde de görürüz. Bu tedâiki, beşerî olduğu için, Mesnevi'de yer alan hikâyelerden halk tabakası da, mütekâmil kişiler de, kendilerine göre nasip alıp, hoş-

lanırlar. Bu, kimilerine göre kıssadan hisse, kimilerine göre ise, mânevî mânâlara nüfuz meselesidir.

Hikâyeler üç esas etrafında şekillenmektedir :

1. Âyet ve hadis mealleriyle gerçeklerin göz önüne serilmesi;
2. Bilmünâsebe, İslâm ahlâkı ile ilgili nasihatler;
3. Bâzan Kur'an'daki kıssalardan, bâzan başka hikâyelerden hareketle, hisse alınacak sonuçlara yönelen motifler ve bunların içindeki tasavvufî remizlerin derin mânâları.

Belirttiğimiz bu esaslar içinde bütünleşen hikâyelerin hemen sona ermesi mümkün değildir. Fakat, bir hikâyeye başlayıp, onunla münâsebetli başka meselelere geçen, ikinci, hattâ üçüncü derecede tedâillerle konuyu genişleten Mevlânâ, sonuca epey sonra vâsıl olmaktadır ama kimseyi sıkmamaktadır. Çünkü, bu gidiş beşer mantığına ters düşmez.

Zıtlar da, Mesnevi'de yer alan unsurlardır. Fakat, Mevlânâ, zıtların nasıl bir bütün oluşturduğunu iknâ edici bir üslûpla beyân etmiştir. Nitekim, kâinat da zıtların mevcûdiyetiyle ayaktaadır. Gece ve gündüz Allâhü Teâlânın en belirgin âyetleridir.

1. Âyetlere, birkaç kelimeyle veyâ geniş bir mealle girilen Mesnevi'nin bâzı beyitleri üzerinde, bunu göstermeye çalışalım :

8. beyit :

Ten zi cân ü zi ten mestûr nîst

Lik kesrâ did-i can destûr nîst

«Ten candan, can da tenden gizli değildir. Lâkin kimseye canı görme izni yoktur.»

Esrâ sûresi, 85. âyet meâli :

«Habîbim sana ruhtan soruyorlar. Cevap ver ki, ruh, Rabbimin emrindedir ve size az bir ilim verilmiştir.»

19. beyit :

Bend bügsil bâş âzâd ey püser

Çend bâşi bend-i sîm ü bend-i zer

«(Ey) oğul, (dünyâya bağlantını) bağını kopar, âzâd ol. (Daha) ne kadar müddet altın ve gümüşün bendi olasaksın.»

Âl-i İmrân sûresi, 14. ve 92. âyet mealleri :

«...kantar kantar altın ve gümüşe, asil ve alâmetli atlara, ehli hayvanlara, ekin ve tarlalara mâlik olmak arzusu, insanlara müzeyyen ve mahbûb kılınmıştır. Dünyâ metâi bunlardan ibârettir. Avdet edilecek güzel makam ise Allah indindedir.»

«En ziyâde sevdiğin şeylerden infak ve tasadduk etmedikçe, faziletli insanlar mertebesine çıkamazsınız; yâhut Allâh'ın ihsânına nâil olamazsınız...»

26. beyit :

Işk cân-ı Tûr âmed âşıkâ

Tûr mest ü Harre Mûsâ Sâika

«Ey âşık, aşk, Tûr dağına can (rûh) gibi te'sir etti. Tûr mest oldu, Mûsâ da kendinden geçti ve yere düştü.»

A'râf sûresi, 143. âyet meâli :

«... Vaktâ ki, Mûsâ'nın Rabbi dağa tecelli eyledi, nûr-ı cemâlinden bir mikdârını gösterdi; onu parça parça etti, Mûsâ da kendinden geçip düştü.»

79. beyit :

Ez Hüdâ cüyüm tevfik-i edeb

Bi-edeb mahrûm geşt ez lütf-i Rabb

«Cenâb-ı Haktan bizi edebe muvâfık kılmasını dileyelim. (Çünkü) edepsiz, Allâh'ın lütfundan mahrum kalır.»

Haşr sûresi, 7. âyet meâli :

«Resûlün Allah tarafından getirip, size tebliğ ettiği ahkâm ve âdâbı alın, sizi nehyettiği şeylerden de çekinin.»

82. ve 83. beyitler :

«Der miyân-ı kavm-i Mûsâ çend kes

Bi-edeb güftend kû sir ü ades

Münkati şüd Hân ü Nân-ü âsumân

Mâhd renc-i zer' ü bil ü dâsmân»

«Mûsâ'nın kavmi arasından birkaç edepsiz kimse, hani sarmı-

sak, hani mercimek, diye söylendiler, Semâdan gelen sofrâ ve ekmek münkatî oldu. Zirâat, çapa ve orak meşakkatî kaldı.»

Bakara sûresi, 61. âyet meâli :

«Ey Beni İsrâîl, hani ecdâdınız: Yâ Mûsâ, biz bir türlü yemeğe, bildircin kuşu ile kudret helvasına sabr ü kanâat edemeyeceğiz. Rabbine düâ et de bize arzın yetiştirdiği sebzelerden, salatalığından mercimeğinden, soğanından çıkartsın demişlerdi, Mûsâ da, bayağı şeyleri ondan hayırlı olanlarla değiştirmek mi istiyorsunuz? Dönüp, Mısır'a gidiniz. Orada istedikleriniz vardır, cevâbını vermişti.»

89. beyit :

Ebr ber nâbed pey-i men'-i zekât

Vez zinâ üfted vebâ ender cihâd

«Zekât verilmediğinden, bulut gelip yağmur yağdırmaz. Zinâdan da etrafta vebâ zuhûr eder.»

Hadîs-i Şerîf meâli :

Beş cürme mukabil beş cezâ vardır :

Bir kavim ahdini bozarsa, Allah onlara düşmanlarını musallat eder.

Allâh'ın emirleri hilâfına hüküm verilerse, aralarında fakr ü zarûret yayılır.

Aralarında fuhuş yayılırsa, ölüm de çoğalır.

Kileyi, terâziyi eksik ölçer ve eksik tartarlarsa, memleketlerinde bitki bitmez, kıtlığa uğrarlar.

Zekât vermeyecek olurlarsa, beldelerine yağmur yağmaz.»

140. beyit :

Ârzü mihâh lik endâze hâh

Ber netâbed kührâ yek berg-i kâh

«Arzu göster, lâkin o, ölçüne ve tahammülüne göre olsun. Bir saman çöpü bir dağı kaldıramaz.»

Bakara, 190. âyet :

141. beyit :

Âftâbi k'ez vey in âlem firuht

Endeki ger piş âyed cümle suht

«Güneş ki âleme ışık saçmakta, etrafı aydınlatmaktadır. Yörün-
gesinden ayrılıp, yaklaşacak olursa, her şeyi yakar.»

142. beyit, I. mısra :

Fitne vü âşâb ü hunrizi mecûy

«Fitne, karışıklık ve kan dökülmesini isteme.»

Münâfikûn, 4., 6., Nisâ, 145. âyet.

228. beyit :

Behr-i ânest imtihan-ı nîk ü bed

Tâ bicüşed ber ser âyed zer zebed

«İyinin kötünün imtihan edilmesi, altının kaynatılıp, köpüğünü
atması (gibi) hâlis ayar kalması içindir.»

Mülk sûresi, 2. âyet meâli :

«Allah, öyle bir Allahtır ki, sizi imtihan etmek için, ölümü ve
hayâtı yaratmış, sizi dünyâda bir takım musibetlere uğratmıştır.»

239. beyit :

Nim can bistâned ü sad can dihed

An ki der vehmed neyâyed an dihed

«(İnsana rûhu nefhetmiş olan) Allah, yarım cânı alır, karşılı-
ğında yüz can verir, hattâ vehm ü hayâle gelmeyecek şeyler ihsân
eder.»

Tevbe sûresi, III. âyet meâli :

«Allah, Cennet mukabilinde mü'minlerin nefislerini ve malları-
nı satın alır.»

2. Çoğu dolaylı olarak, âyet meallerine uzanan, İslâm ahlâkı ile
ilgili nasihatlere de Mesnevi'de geniş yer verilmiştir. Fakat, bunlar
da bir emir değil, latif kelâm şeklindedir :

293. beyit :

Harf zarf âmed der â mânâ çü âb

Bahr-i mânâ indehü ümmü'l-kitâb

«Harf, zarf gibidir. Mânâ o zarfın içerisindeki suya benzer. Mâ-
nâ denizi ise, Allâhın yanında sâbit olan ümmü'l-kitâb'dır.»

449. beyit :

Âtes erçi sürh rüyest ez şerer

Tû zi fi'l-i ô siyehkâri niger

«Âteş, şülesi itibâriyle kırmızı görünür. Öyle iken, sen onun kıvılcımı ile yaktığın yeri simsiyah etmesine bak.»

2240. beyit :

Nân dihi ez behr-i Hak nânet dihend

Cân dihi ez behr-i Hak cânnet dihend

«Allah yolunda ekmek verirsen sana ekmek, can verecek olursan, can verirler.»

2243. beyit :

Her ki kâred kereded enbâreş tehi

Likineş der mezrea bâşed bihi

«Ekin eken kimsenin vâkıa anbarı boşalır, ammâ onun tarlası iyileşir.»

2246. beyit :

Cân-i şûr u telh piş-i tig ber

«Tuzlu ve acı olan canı (hayvânî rûhu) kılıç önüne götür.»

2588. beyit :

Telh ü şirin zin nazar nâyed bedid

Ez deriçe âfiyet dânenend did

«Acı ve tatlı bu bakışla görülmez. Onlara âfiyet penceresinden bakmakla mâhiyetleri anlaşılır.»

3. Bâzan Kur'an'daki kıssalardan, bâzan başka hikâyelerden hareketle hisse alınacak sonuçlara yönelen motifler ve bunların içindeki tasavvufî remizlerin derin mânâları da Mesnevî'nin beyitleri içine kolaylıkla, çok güzel bir şekil ve mâhiyette yerleşmiş durumdadır.

Meselâ, 36. beyitten başlayan,

«Bir pâdişâhın bir câriyeye âşık olup, onu satın alması ve câriyenin hastalanması, pâdişâhın da onu tedâvî ettirmek için tedbirde bulunması hikâyesinde halk için, kibirli insanların âkıbetlerinden

alınacak ders, tasavvufa âşinâ olanlar için ise, remizlerden çıkarılacak derin mânâlar mevcuttur.

Şahısların bu hikâye içindeki davranışlarının da, İslâm tasavvufu çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir: Tabib-i İlâhî'nin yumuşak bir muâmeleyle, câriyeye nüfuz edip, onun maddî bir aşka mübtelâ olduğunu anlaması, câriyenin âşık olduğu kuyumcunun, onun derdine devâ olması için getirilmesi teşebbüsü sırasında kuyumcuya işinin ehli olduğu söylenilince ve önüne bir çok kıymetli eşyâ yığılınca, hemen inanarak, çoluk-çocuğunu terkedip, pâdişah sarayına yönelmesi, pâdişahın onu tetricen zehirletirken zâhiri güzelliğinin kaybolması, bunun neticesinde de câriyenin ondan yüz çevirmesi. En sonunda kuyumcunun, kendini beğendiği için, kandırıldığını düşünme düşünme ölmesi zâhiren kıssadan hisse misâlidir. Aslında ise, insanın nefs-i emmâreyle mücâdele edememesinin güzel bir örneğidir.

«Kendi millet ve mezhebine taassubu dolayısıyla hristiyanları öldüren yahudi pâdişahın hikâyesi»nde görünüşe aldanmamak gerekliliği belirtiliyor, diyebileceğimiz bir gidiş yolu mevcut. Fakat, burada da, Hristiyanlardan bâzılarının, eksik ve yanlış değerlendirilmiş din kitapları yüzünden, nasıl birbirine düştükleri gözler önüne serilmektedir.

Sonuç olarak :

Mesnevî'de mânâ dilini her mısırâda bulmak mümkündür. Yalnız, bâzı beyitlerde âyet ve hadislere telmihler açıkça görülmekle berâber, bazılarında vak'ayı ve tedâi silsilesini dikkatle tâkibe ihtiyaç vardır.

MESNEVÎ'NİN ÜÇÜNCÜ DEFTERİNDEKİ, Hz. PEYGAMBERE
VE HADİSLERİNE YAPILAN ATIFLAR

Prof. Dr. Ali Osman KOÇKUZU
S. Ü. İlähiyat Fakültesi

گوشه سر بند از هزل و دروغ
سر کشته گوشه محمد در سخنه
سر بر گوشه و صفت ابره نبی
تابیبی شهر ما از ابا فروع
کشته بگوید در نبی عهد هوازه
تازه زوما بر صفت و ماصبی

Güş-i ser berbend ez hezl u düruğ
Tâ bibliynî şehîr-i câmrâ bâ furû'.

Ser keşed güş-i Muhammed der sohan,
Ke's bugüyed der Nebiyy Hâk (Hüve'zn).
Ser-beşer güşest-u çeşm'est in nebi,
Tâze zû mâ murdiast-u mâ sabî.

«Baş kulağını alaya, yalana dolana kapa da, aydın can sehrini gör. Muhammed'in kulağı, sözlerin iç yüzünü duyar. Tanrı, O'na Kur'an'da "kulağın tâ kendisidir" der. Bu peygamber baştan başa kulaktır, gözdür. Onun merhameti sütünînedir. Biz de O'nun süt emer çocuklarıyız.» (İzbudak, III, s. 9).

Üç yıl önce başladığımız, «Mesnevi'de Peygamberimize ve mübârek buyruklarına yapılan atıflar» konusunu, üçüncü defterle devam ettiriyoruz. Bu defterde de, pek çok örnek arasından, sadece az bir miktarını huzurlarınıza getireceğiz.

İnsana hem maddî ve hem de mânevî olmak üzere çift çift verilen uzuvlar ve idrak kabiliyetleri, gerçekte onu iyiye yöneltmek için verilmiş, lutfedilmişlerdir. Celâleddin Rûmî, baş kulağının yalana ve boş lakırdılara kapanmasını isterken baş gözünün de, Haktan gayri her şeye ilgi duymamasını tenbihler. O'na göre her iki uzuv da mânevî eşlere sahiptir ve onlar, iyi yerlere yöneltilme-

lidir. Mânevî olanların çalışması için, maddî olanlar da kapatılmadır.

Mevlâna buna bir örnek verir. Herkesin sözünü dinlediği ve yumuşak davrandığı için Peygamberimize ahmak ve ebleh anlamında KULAK diyenleri anlatır. Arapların, bu, ad takmalarına Kur'ân-ı Kerim gereken cevabı verir: «Onlardan öyleleri de vardır ki, Peygamberi incitirler. Derler ki o, her söyleneni dinleyen bir kulaştır âdetâ. De ki, O, sizin için bir hayır kulağıdır, Allah'a ve inananlara inanır ve sizden inananlara rahmettir. Allah'ın peygamberini incitenlere elemli bir azab vardır», (et-Tevbe sûresi, 62. âyet-i kerime).

«Can kulağı ile dinle, gönül gözünü aç da gör» gibi sözlerle Türkçe'de tatlı bir ifâdeye kavuşan fikirler, kâmil insanın tam ve ekmelliğine yakışan mefhumlardır. Can kulağı ve gönül gözünün açık olması, beşerî sıfatlardan kurtulmayı gerekli kılar. Bu da insanda eksikliklerin giderilmesini, fazlalıkların da törpülenmesini gerektirir. Bu mertebe kemâl ve olgunluk ister.

Bir ömür boyu, seyir ve sülûk dediğimiz bâdireli bir hayatın yolcusu olmağa bağlıdır. Kemâlin tahakkuku ise, ancak Muhammedi bir yolla; «sözlerin iç yüzünü duymak»la olur.

Aşağıdaki bir beyitte de işleyeceğimiz gibi Hz. Peygamber, ümetinin rahmet bulutudur. Mevlâna onu, bir süt anneye benzetir.

KASITSIZ HATA

172 - 179 :

عی راھی همی خواند از نیار
ایه خهه آکنوره که آغاز بناست
یک مؤزده گو بود افضح بیار

آه بلال صدده در بانگ نماز
تا بقصد ای پیغمبر نیست راست
ای نبی دای رسول گرد کار

Ân Bilâl-i sâdk der bang-i nemâz,
Hayye râ hayye hemi hand ez niyâz.
Tâ bûguftend ey Peyember niyst râst,
În hatâ eknûn ke âgâz-i binâst.
Ey Nebiyy-u ey Rasûl-i Kirdigâr.
Yek müezzîn gû büved efsâh biyâr.

«O doğru sözlü Bilâl, ezan okunken (Hayye ale's-Salâh) haydin namaza cümlelerindeki (Hayye) yi (heyje) diye okurdu. Nihâyet pey-

gambere dediler ki; ya Rasûlallah! Bina yeni kuruluyor. Bu hata, hiç de doğru değil. Ey Tanrı habercisi, ey Tanrı Rasûlü, ey Tanrı meydanının tek binicisi, daha fasîh bir müezzîn getir.»

Dürüst niyetlerle yapılan hatalarda, kötü kasıt aranmaz. Bu yüzden onlar zararsız görülmelidir. Bir de insan, önce kendi kusurlarını görmeli, onları gidermeğe çalışmalıdır. Kendi kusurlu iken, başkalarının küçük eksikliklerini, hatalarını büyütmeğe; özellikle dinde, tamamen önemsiz olan bir şeyi gâye ve hedef göstererek karşıdakini suçlamak, bunu da, toplumun huzurunu bozacak şekilde yaygınlaştırarak yapmak yasaklanmıştır. Celâleddin Rûmî burada, peygamberimizden önemli bir örnek getirmekte, efendimizin öğütleriyle bizi, kendi kusurlarımızla baş başa kalmağa çağırmaktadır. Bu beyitler şöyle gelişir :

والتكليم آخروا غاياتنا
وروعا سخواه زانجواه صفا
والمشور انيدنا سبه رازنا
گرنداری توری فوسسه در دعا

Vâ meşrûrâniyd tâ men râzi-tân,
Vâ negûyem âhir u âğâzi-tân.
Ger nedâri tû demî hîş der duâ,
Rev düâ miyhân zi ihvân-ı safâ.

«İşi çok karıştırmayın da, ben de sırlarınızı açmayayım. Önünüzü, sonunuzu söylemeyeyim. Duâda hoş bir solugun yoksa, yürü ihvân-ı safâ'dan duâ dile.» (İzbudak, III, s. 14, 15; Gölpinarlı, Mesnevi Tercemesi ve Şerhi, III, s. 21, 68).

Kur'ân-ı Kerim'de de bu ölçü mevcuttur. Allah teâlâ şöyle buyurur: «Siz kendinize bakın, kendi kusurlarınızı gidermeğe çalışın. Siz doğru yoldaysanız, sapıtanlar size zarar vermez. Ama sonunda dolaşıp dönüp Allah huzuruna varacaksınız. O da, size yaptıklarınızı bir bir sayıp dönecektir.» (el-Mâide sûresi, 108. âyet-i kerime).

Başkalarının kusuru, cemiyet düzenini bozmuyorsa, af ile karşılamak; bozuyorsa, yine usûlüne uygun olarak onun da giderilmesi için şefkatle gayret göstermek gerekmektedir.

TEDBİR SÛ-İ ZAN'DIR

268 :

هر قدم مرا دام صیدای فضول
هر قدم را بست که راه و ستاخ
جزم سواد الظن گفتند آیه رسول
روی صحرا صفت هوارد و فرج

Hazm sū'u-z-zann goftest ân Rasûl,
Her kademrâ dâm miydân ey fudûl.
Rûy-i sahrâ hest hemvâr u ferâh,
Her kadem damiyst kem rân u sitâh.

«Peygamber, tedbir sū-i zandır dedi. A boşboğaz, her adımı bir tuzak bil. Sahranın yüzü dümdüz ve geniştir ama, her adımda bir tuzak var, küstahça koşmayı bırak.»

«İnsanın işini iyice kavraması, eldeki imkânın kaçmaması için gayret göstermek, akıllı ve tedbirli hareket...» (İbnu'l-Esir-En-Nihâye, I, s. 379) gibi pek çok mânâya gelen H a z m, niçin sū-i zan olmaktadır?. Peygamberimize nispet edilen cümlelerin şu şekilde anlaşılması uygun görülmektedir: «Akıllıca hareket, önceden meselenin olumsuz yanını düşünmek ve öylece tedbir almak.» Yoksa hazımlı kişi, tedbir alınca Allah'a karşı sū-i zanıda bulunmuş, ona gereken tevekkülü gösterememiş olmamaktadır.

Arap dilinde: «sū-i zan kurtuluş, hüsn-i zan ise tehlikenin tâ kendisidir

» (حسن الظن ورطة وسوء الظن عسرة) şeklindeki

bir ata sözü de aynı fikri işlemektedir. Özellikle toplumun işlerini üzerlerine alan kişilerin, meseleleri önce ters yönlerinden ele almaları, kötü ihtimalleri hesaba katmaları gereklidir. İyi ve kolay olan zaten eldedir. Müşkilât, aksî durumlar için söz konusudur. Bir nevi tedbir ve ihtiyat diyebileceğimiz bu halin, hastalık derecesine de vardırılmaması şarttır. Eğer bu hal insana yerleşirse, o zaman ferd teşebbüs kabiliyetini yitirir, azmini kaybeder.

AÇLIK VE KULLUK

421 - 427 :

ایہ مشورہ کہ بند زانہ بجر کرد   گفت اصحاب نبی را اگر مرد سرد
زانک ربانک دهل در رسال تنک   جمعہ را کرده باطل بی در تنک

«İn Şinev ki çend Yezdân zecr kerd,
Goft ashâb-ı Nebi râ germ u serd.
Zanke ber bang-i dehêl der sâl-i teng,
Com'a râ kerden bâtl bî direng.

«Şunu dinle, Tanrı, Peygamberin, ashabına iyi, kötü nice şeyler söyleyip kaç kere itâb etti. Çünkü kılık yılında davul sesini duyunca, c u m'a namazını hemencedik bırakıverdiler.»

Cum' u' a sûresinde anlatıldığına göre, bir kıtlık yılında, ticâret kervanını duyan ashab tarafından Hz. Rasûl hutbede ayakta bırakılmıştı. Bir müddet sonra meşicde gelen sahâbiler, namazlarını tamamlamışlardır. Açlık ve ticâretin kesâdı, önemli bir olaydır. Bugün bile, cemâate devamlı bir kişiyi, dükkan kapısına gelen ilki müşteri, cemâatle namazdan alıkoymaktadır. Kaldı ki, ticâret erbâbının ihtiyaç sahibi olanı pek azdır. Buradan şöyle bir sonuca varmak mümkündür: İnsanın önce karnı doymalı, sonra Allah'a kulluğa sıra gelmelidir. Tabii olanı budur. İnsanı ve ihtiyaçlarını iyi tanıyan yüce dinimiz, böyle bir ölçü getirmiştir. Allah'ın elçisi şöyle buyurmaktadır: «akşam yemeği hazırsa, akşam ezânı da okunuyorsa, siz önce yemeği yiyiniz.» Halkımızın nüktedân bölümü: «**furun mes-citten önce yapılmıştır**» der. Karnı doyan insan, Rabbine şükrü hatırlar. Seyr ve sülûkta, riyâzat; her ân ekmeği bulan, tok olan kişinin, beşeri sıfatlardan soyulması için yaptığı bir egzersizdir, bununla alâkası yoktur.

Söz konusu sûrenin sonunda şu iki nokta açıktan anlatılır:

a. Allah katındaki mükâfaatlar, sevaplar ve ecirler; oyundan ve ticâretten daha hayırlıdır.

b. İnsana rızık sunan sebeplerin en hayırlısı Allah'tır. Çünkü o, hayrû'r-Râzikiyn'dir.

KÖYDE HAYAT

گو عقل آمد وطن در روستا
تا بماهی عقل او نبود تمام

قول پیغمبر سنو ای مجتبی
هر که در روستا بود روز و شب

Kavl-i Peygamber şinev ey müctebâ,
Gür-i akl âmed, vatan der rüstâ.
Her ki der rüstâ büvet rûzi vü şâm,
Tâ bemâhi akl-ı ü nebved temâm.

«Ey seçilmiş temiz adam, Peygamberin sözünü dinle. Köyde yurt tutmak, aklın mezârıdır. Köyde, sabah akşam bir gün kalan kişinin akli bir ay yerine gelmez.» (Gölpınarlı, III, s. 73).

«Köylerde yerleşip oturmayın. Çünkü köylerde oturanlar, kabirlerde oturanlar gibidir» ve benzeri bazı hadisleri bize nakleden Bediü'z-Zemân Firûzanfer, bazı kaynaklara da atıflar yapar. (Firûzanfer, Ahâdis-i Meşnevi, s. 75).

Şehirlinin köye gitmesi başlığı ile verilen bu beyitler; tamamen ayrı değer hükümlerine ve hayat tarzlarına sahip olan, tarihi köy-şehir farklılığına temas eder. Köyle şehrin çok az farklarının kaldığı günümüz dünyasında, mesele eski haliyle anlaşılmaktan uzaktır. Köyün şehire, şehrin de köye akın akın hicret ettiği yüzyıllar vardır. Daha kapalı ve muhafazakâr olan köyün, çok güzel yanları yanında; yakınlığın verdiği tecessüs, aşırı ilgi, dedî-kodu gibi beğenilmeyen tarafları da mevcuttur. Milletlerin nüfus ve rızık kaynağı olan köyler, zahmetin bol olduğu yerlerdir. Sanâyiin doğuşu, şehirleri de yaşanılmayacak hâle sokmaktadır.

Ana İslâmî kaynaklarda olmasa bile, diğer bazı eserlerde, bu konuda Peygamberimize nispet olunan sözler, Arap dilinde köy karşılığı kullanılan el-Karye kelimesiyle verilmemekte, el-Kûr ve el-Kefr, el-Kufûr kelimeleriyle temsil edilmektedir. Sözlükler bu kelimelere; «insanların az bulunduğu yerler, arı kovanları» gibi anlamlar verir. Durum böyle olunca, mesele biraz daha açıklanmaktadır. Haberlerde, mutlak mânâda köyler değil; ıssız insanın bulunmadığı yerler söz konusu edilmektedir. Bu da tabii bir haldir. İnsanın sağlıklı bir hayat sürmesi, elbette kendisi gibilerin çok bulunduğu yerlerde olacaktır. İnsanların bulunmadığı veya çok az bulunduğu bir yerde hayat bulunmayacağı için, bu yerler mezârlara, kabirlerle benzetilmiştir. İbnu'l-Esir, es-Suyûti ve Künûzü'l-Hakâik adlı eserin yazarı, Peygamberimizden şu sözleri nakleder :

a. İssız yerlere oturmayınız. Çünkü, oralarda oturanlar, tıpkı kabirlerde hayat sürenler gibidirler. (İbnu'l-Esir, en-Nihâye, IV, s. 27, eski basım; es-Suyûti, el-Câmi'u's-Sağir, II, s. 200; Künûzü'l-Hakâik, s. 153; Firûzanfer, Ahâdis-i Mesnevî, s. 75).

b. İssız yerlere, mola ve konaklamak için inmeyiniz. Çünkü oralar, tıpkı kabristanlar gibidir. (Künûz, s. 156; Firûzanfer, Ahâdis-i Mesnevî, s. 75).

c. İssız yerlerin insanları, aynen kabirdekiler gibidir. (el-Fâik, II, s. 205; en-Nihâye, IV, s. 28; Firûzanfer, a.g.e.). Aynı yerde İmâm Ali'den geldiği belirtilen bir söz de verilmektedir. «Size şehirlerde oturmayı tavsiye ederim. İsterse oralarda zulüm olsun. Size ana yolları tavsiye ederim. İsterse biraz uzasın. Size büyük kitlenin yanında oturmanızı sâlık veririm.» (Sefinetü'l-Bihâr, I, s. 46; Firûzanfer, a.g.e., s. 75).

KUR'ÂN'A GARANTİ

1197 :

گر بگیری تو نمیرد اینه سبب
بیسه و کم کن از قرآن مانع
در غیاب از عهدت رافع
توبه از سه عافیتی زگر مجبور

مصطفی را وعده کرد انصاف صوم
منه کتاب و معجزه آرا رافع
سه ترا اندر دو عالم رافع
کس نشانت بیسه و کم کرده درو

Mustafâ râ va 'de kerd eltâf-ı Hak,
Ger bimiri tû nemired in sebak.
Men ketâb u mu'cizetrâ râfi'am,
Biş u kem konrâ zi Kur'ân mâni'am.
Men türâ ender dü âlem râfi'am,
Tâğryân râ ez hadiset dâfi'am.
Kes netânet biş u kem kerdin der û,
Tû bih ez men hâfızı diger mecû.

«Tanrının lütufları Mustafâ'ya vaidlerde bulundu da dedi ki; sen ölsen bile bu din, bu imân ölmez. Senin kitabımı, mu'cizeni ben yüceltirim. Kur'ân'dan bir şey eksiltmeye, ona bir şey katmaya yeltenen kişiye mâni olurum. Ben, seni iki cihanda da korurum. Sözü-nü kınayanları terkeder, onları hor hakir bir hâle korum. Hiç kim-se Kur'ân'ı değiştirmeye kudret bulamaz; ona ne bir şey ilâve edebi-lirler, ne ondan bir şey eksiltebilirler. Sen benden dahi iyi bir başka koruyucu arama.» (İzbudak, III, s. 96, 97).

Mevlânâ Celâleddin Rûmî, III. defterin 1197. beytinden önce bir başlık açar. Başlıkta benzetmeler yapar. Orada anlatıldığına göre; kadri yüce Kur'ân, Hz. Mûsâ peygamberin mucizeler gösteren asâ-sına benzer. Peygamberimizin vefatı ise, Hz. Mûsâ'nın uykusuna, Kur'ân'ı değiştirmek isteyenleri de, Mûsâ'yı uyur bulup, asâyı çal-mağa kalkışan iki küçük silihbâza teşbih edilir.

Kur'ân'ı tebliğ eden, açıklayan, yaşayan peygamberimizin öğ-güsünü ihtivâ eden bu bölümde, yine Kur'ân'a samimi ve içten atıf-lar vardır. Bilindiği gibi: «Kur'ân'ı indiren ve koruyacak olan Tanrı-dır.» «Onun bir araya getirilmesi, okutulması, öğretilmesi hep ilâhi garanti altındadır. Ama yine de peygamberlerin, peygamberimizin, kul olarak gereken tedbirleri aldığı görülür. Allah elçisi: Kur'ân'ı ez-berletmiş, kendisi hıfzetmiş, yazdırmış, her sene karşılaştırmak su-retiyle Cibril ile mukâbelede bulunmuş, ibâdetlerde okunması için emir vermiştir. Mevlânâ'nın dilinden şunu da öğrenmekteyiz: «Al-

lah, elçisine, senin dinini balıktan aya kadar her tarafa kadar yaya-
cağım. O, her tarafı kaplayacaktır.» Bu Allah'ın kesin teminatıdır.

Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'de el-Kiyâme sûresinin 17. âyetinde söy-
le buyrulur: «O'nu göğsünde toplamak, o'nu (dilinde akıtıp) oku-
mak şüphesiz bize aittir.» Bunun benzeri diğer bir teminat ise, el-
Hicr sûresinin 9. âyetidir. Âyet şu meâldedir: «Kur'ân'ı biz indirdik,
biz. Onun koruyucuları da, şüphesiz ki biziz.»

KAZA VE KADER

1363 :

ایہ پیغمبر گفت و گفت اوست ہر
ہر سمانا رزنا باید رزنا ؟
زانکہ عاشق بود او بر ما جبرا

گفت کنتہ " الرضا بالکفر کفر"
باز فرمود کہ اندر ہر رزنا
دی سوالی کرد سائل مر مرا

Goft nükte'y (er-Rızâ bi'l-Kofri kufri),
În peyember goft u goft-i üst mohr,
Bâz fermûd ü ke ender her kazâ,
Her moselmân râ rezâ bâyed rezâ.
Bu beyitlerin evveli ise şöyledir :

(Dî soâli kerd sâil mer merâ. Zanke âşık bûd ü ber mâcerâ)

«Dün mâcerâyı ve muhâsebeyi seven birisi bana suâl sordu, de-
di ki: küfre rızâ küfürdür. Bunu Peygamber söyledi, o'nun söylediği
söz de doğrudur, yerindedir. O, yine soruya devam etti: Allah'ın her
kazâsına rızâ göstermek de gereklidir...» (İzbudak, III, s. 110).

Bu beyitleri veren şartlıklar, Hz. Peygamberin şöyle iki hadisin-
den söz ederler :

a. «Herkes hangi hevâ ve hevesteyse onunla, ona göre haşredi-
lir. Kâfirlere uyan kişi kâfirlerledir. Amelinden hiçbirisi ona fayda
vermez.», (Suyûti, el-Câmi'u's-Sağir, II, s. 79).

b. «Kim Allah'ın kazâsına râzî olmaz, kaderine imân etmezse,
Allah'tan başka bir Allah dilesin.» (Suyûti, Câmi', II, s. 167).

Allah'ın kazâ ve takdirine boyun eğme ve kötü görünen kazâ
ve takdirlere rızânın anlamı konularını işleyen bu beyitlerde, insan-
lığın asırlar boyu çözmeğe çalıştığı bazı girift meseleler dile getirilir.
Kazâ ve kader gibi, bir yönüyle tamamen bizce meçhul olan; bilin-
mediği için de inanılması gereken çetin konularda, asrının ve daha

önceki dönemlerin fikirlerini veren Mevlânâ, mânâsız kaderciliği ve kullara tamamen fiil yaratma gücü isnad eden görüşü yerer. Ehli-sünnetin inancını, güzel bir şekilde açıklar.

İslâm ahlâk ve inanç sisteminde kötülük yasaklanmıştır, kötülüğe rızâ da yasaktır. Ferdlerin ve toplumun görevi yasaklardan sakınmaktır. Küfürde de kötülük vardır. Küfre rızâ da küfür olarak belirlenmektedir. Allah'ın küfrü yaratması, kötülüklere vücut vermesi, Allah'ın ve kullarının o kötülükleri sevmelerini gerektirmez. «Allah beğenip yaratmıştır, biz de ona rızâ gösteririz» görüşü yanlıştır. Teknik deyişle; «kazâya rızâ, makzıyya rızâyı gerektirmez. Yani, Allah teâlâ, kullarının tercih ve irâde etmeleri sonunda kötülüğü yaratır. Ama onu beğenmez. Ona hoşnutluğu ve rızâsı yoktur.» Mevlânâ şöyle devam eder: «Çirkin resim, ressamın çirkinliğini icâb ettirmez. Onun, çirkinini de yaptığına, yapabildiğine delil olur ancak.»

Beyitlerin başında: «kavga arayan, mâcerâ seven» bir kavgacı tipten söz edilir; böylece mânâsız soru yerilir. İslâm eğitim prensiplerine ve ahlâkına göre; faydasız, karşıdakini küçülten, kübir mahsûlü olan, fitne çıkartan... sorular zararlıdır, eğitici değildir. Aksine soruda; fayda, açıklama isteği, yanlış düzeltme arzusu ve iyi niyyet olmalıdır.

ZORAKİ HASTA

1580 :

إدتماضتم لدنيا تمضوا

قول لغيره قبول بفرصة

(Kavl-i Peygamber kabulüh yüfradu, İn temâraztüm ledeynâ temradû);

«Kabul edilmesi farz olan Peygamber hadisidir. Bizim yanımızda, hasta değilken kendinizi hasta gösterirseniz, hasta olursunuz.» (İzbudak, III, s. 128).

Temâruz; hasta değilken hasta görünmek nasıl yasaklanmış bir tavır ise, doktorluk taslamak; **tetabbüb** de aynı şekilde İslâm ahlâk ve hukukunda iyi görülmemiştir. Bir Müslüman kişi, hasta değilken etrafı aldatmak için hasta görünürse, zoraki hasta olursa, bu haliyle pek çok değeri ters yüz etmiş olur; önce itimadı sarsar. Gerçekten hasta olduğu zaman kimse ona koşamaz, çünkü inanamaz. Bu şahıs, Allah'ın verdiği sıhhat nimetini gizlemiş, hattâ Allah'a karşı yalan isnadında bulunmuştur. Sağlık, şükürü gerektiren bir nimettir. Âlim olmadığı halde âlim geçinmek, iyi insan olmadığı

halde iyi gibi görünmek, yaygın tâbiriyle; giŖte standard kullanmak, eski deyiŖle **takiyye** yapmaktır. Unutulmamalıdır ki, aldanan yine Ŗahsın kendisidir.

PEYGAMBER ŖEFKATİ

چون پدر هستم شفيق و مهربان
جز ورا از كل چرا بر مي كند

گفت پيغمبر شما را اي مهربان
زانه سبب كه جمله اجزاي منيد

Goft Peygamber Ŗomârâ ey mehân,
Çon peder hestem Ŗefik u mihrbân.
Zân sebep ke comle eczây-ı menid,
Coz'râ ez küll çerâ ber mi kenid?

«Peygamber 'ey ulular, ben size baba gibi Ŗefkat ederim, sizi babanız gibi severim. Çünkü siz, benim cüz'lerimsiniz. Neden cüz'ü külden ayırırınız?» dedi.»

Peygamberimiz, ümmetine karşı olan Ŗefkattini muhtelif benzetmelerle açıklamıŖ, bir seferinde etrafındakilere: «bir anne çocuğunu ateŖe atar mı? diye sormuŖ, hayır cevabını alınca; iŖte ben sizin ebeveyniniz gibiyim» buyurmuŖlardır. Bediuzzemân Firûzanfer'in naklettiiği bir haberde ise: «Ben size göre baba gibiyim» buyurulmuŖtur (Ahâdis-i Mesnevi, s. 84).

ÂLİM ÖNCE GÖRÜR

2196 :

قطب و شاهنشاه و دريای صفا
عاقلا نه بيند ز اول مرتبت
عاضل اول ريد و آخر اصغر

راست فرمودست با ما مصطفى
كان خير جاهل ريدنوا هدا عاقبت
كارها ز اغاز اگر غيبست و سر

Râst fermüdest bâ mâ Mostafâ,
Kutb u ŖahinŖâh u deryâyî safâ,
Kançe câhil did hâhed âkibet,
Âkılân binend zi evvel mertebet.
Kârhâ z'âgâz eğer gaybest u sır,
Âkıl evvel did u âhir â musirr!

«Mustafa, o kutup, o padiŖahlar padiŖahı, o temizlik denizi bize ne doğru buyurmuŖtur: câhilin sonunda göreceği Ŗeyi, akıllılar ön-

ce görür. İşlerin sonu, ilk zamanlarda gizlidir. Ama akıllı âkıbeti önce görür; günaha dalıp ısrar edense meydana çıkınca.» (İzbudak, III, s. 178, 9).

Beyitlerde verilen bilgileri, peygamberimizin, meselenin bir başka yönüne ışık tutan mübârek sözüyle ikmâl etmek uygun olacaktır. Âlim kişi, câhilin en son göreceğini önceden görür. Çünkü o, meseleye nüfûz imkânına sahiptir. Tecrübesi vardır. Muhâkemesi mevcuttur. Fakat, iki husus daha mevcuttur ki, bazan bunlar câhil olan kişide de tecelli etmektedir :

a. Mü'min kişinin Allah'ın nûru ile gördüğü, baktığı.

b. Mü'minin firâset sahibi olduğu. Bu iki noktada, ayırım yapılmamış, âlim - câhil bir tutulmuştur. Eğer insan, iyi inanmışsa, hakkın yardımıyla işlerin sırrını önceden görecektir. Bu noktada bazan âlimin, gerekli basireti gösteremediği de olmaktadır.

MU'ÇİZE

3219 - 3254 :

سوی پیغمبر روانه شود زانتحاده	لهو از اده ده یک زنی از کافرو نه
کودکی دو مالقه زرا برقرار	بیسه پیغمبر در آمد با حمار
ما رسول الله قد بیننا الیاء	گفت کودک : سارانه علیک
کیت افکند اید سهراد ترا بگوسه ؟	مادر سه از غم گفنه هی خوشه !
کز بانگ گشت در فضل جبریل ؟	ای کیست آموخت ای طفل صغیر
در بیان با جبرئیل مه رسیل	گفت : چه آموخت آنکه جبرئیل
رضی بنسید از سوی علی	اند ریه برده کاوان صلا
دست در دراسته وزانه آسسته	خواست آبی و وضو با نازه کرد

Hem ez ân dih yek zenî ez kâfirûn,
Sûy-i peygamber devan şod zi'mtihan.
Piş-i peygamber der âmed bâ homâr,
Kûdekî dü mâhe zenrâ ber karâr.
Goft kûdek: sellemallahu aleyk,
Yâ rasûlallah kad ci'nâ ileyk.
Mâderes ez heşm gofteş hi hamûş,
Kiyet efkend in şehâdetrâ be gûş?
Ey kiyet âmuht ey tıfl-ı sağır,
Ke zebânet geşt der tıfl-ı cerîr?
Goft Hak âmuht ângeh Cebreil,

Der beyân bâ Cebreilem men resil.

Enderin bûdend k'âvâz-ı salâ,
Mostafâ bişnid ez sûy-i alâ.
Hast âbî vü vudû râ tâze kerd,
Dest u rû râ şost û, zân âb-ı serd.

«Yine o köyden bir kâfir karısı, peygamberi sınamak için koşa koşa, eşeğiyle beraber yanına geldi. Kucağında da iki aylık bir çocuk vardı. Çocuk peygambere; «Tanrı sana selâm söyledi. Yâ Rasûlallah, sana geldik işte» dedi. Anası kızgınlıkla; «sus be, bu şehâdeti kulağına kim üfürdü? a yumurcak, bunu sana kim söyledi de böyle dilin açıldı, söyleyip duruyorsun?» dedi. Çocuk dedi ki, «evvelâ Allah, sonra da Cebrâil.» Ben bu sözde Cebrâile âhenk uyduruyorum...»

«Tam bu sırada Mustafâ yücelerden ezân sesi duydu. Abdest tazelemek üzere su istedi. O soğuk suyla elini yüzünü yıkadı. Ayaklarını da yıkayıp pabuçlarını giymek üzereyken bir kuş gelip pabucunun bir tekini kapıverdi...».

«Kuş yel gibi havalandı, pabucu tersine çevirdi, içinden bir yılan düştü..., peygamber şükretti dedi ki, biz bunu cefâ sanıyorduk, halbuki vefânın tâ kendisi imiş..., Tanrı bize bütün gayipleri gösterdi ama, o sırada gönlüm kendimle meşguldü. Tavşancıl kuşu; sen gâfil olmazsın. Bu senden uzak. Ey Mustafa, benim gaybi görmem de sendeki bilginin aksinden. Havadayken pabucun içindeki yılanı görmem, kendimden değil, senden aksetti bu bana dedi. Nurlu kişinin aksi de aydındır. Zulmette kalanın aksiyse baştanbaşa külhan kesilir...».

ALİŞ VERİŞTE SAHTELİK

3494 :

که منم در بیعها باغبه بیفت
لهو سحرست وز الهوی برد
بشرط که سه روز خود را اغنیاء
هست تعجیلست ز شیعه نه لعین

آن یکی یاری مبر را بگفت
مگر هر کس کو فروشت یا خرد
گفت در بیعی که ترسی از عذر
که بائی هست از همه بقیه

Ân yeki yâri peyember râ bigoft,
Ke menem der bey'hâ bâ gabn coft,
Mekr-i herkes kû furûşed ya hared,

Hemço sihrest u zi râhem mi bered,
Goft; der bey'i ke torsi ez garar,
Şart kon se rûz hodrâ ihtiyâr,
Ke teenni hest ez Rahmân yakîn,
Hes ta'cilet zi Şeytân-ı le'in.

«Eğer şüpheye düşüyorsan ve bu iki fikri ayırd edemiyorsan; aldatmaca yok de...».

«Bir dost peygambere «ben alış-verişte daima aldanıyorum. Bir şey satan yahut alan kişinin hilesi sanki sihir..., gelip benim yolumu kesiyor.» **Peygamber dedi ki;** «alış-verişte aldanmaktan korkuyorsan, alacağın şeyi üç gün muhayyer olarak al. Çünkü şüphe yok ya-vaş iç Rahman'dandır, acele edişinse mel'un Şeytan'dan...». (İzbu-dak, III, s. 304.

Çarşı pazar insanın uğrak yeri, aynı zamanda imtihan yeridir. Mescitteki kulluk, ihlâs ve dürüstlük, eğer pazarda bozulursa, o zaman kişinin haline acımak gerek. Müslümanlık bir bütündür. Mescitte, yolda, halk içinde, ticârette, hayatın her safhasında; önce kul, sonra da Allah'ın hakkını korumaktır.

Peygamberimizin: «alış-veriş ettiğinde, aldatmaca yok de» şeklindeki emirleri, muhayyerlik için müsâade talep etmemizi tavsiye-leri bir takım şartlara bağlanmış, günlük hızlı alışveriş içinde, âde-tâ tatbik edilmez hale düşmüştür. İneğin göğsüne sütü biriktirip sat-mayı yasaklayan Allah elçisi, her iki işi de müslümana yakışmayan haramlar olarak görmüş, böyle hareketlerin helâl olmadığını belirt-miştir. (İbnu'l-Esir, en-Nihâye, II, s. 58, 59).

TEMİZ DİNDARLIK

3943 :

آه نصیحت در لغت ضد غلول
در غلولی فہائتہ وساک دوستی
بی نماہیت مگر از عقل و راز

گفت : الدیہ نصیحتہ آہ رسول
ایہ نصیحت راستی در دوستی
بی فہانت ایہ نصیحت از و راز

Soft (ed-Diynü nasihat) ân Rasûl,
Ân nasihat der loğat zıdd-ı gûlûl.
În nasihat: râsti der dostî,
Der gûlûlî hâin u seg-pûst.
Bi hiyânet in nasihat ez vidâd,
Mî numâyimet meger ez akl u dâd.

«Peygamber, “dîn nasihatıdır” dedi. Nasihat lügatte hiyânetin zıddıdır. Bu nasihat da, dostluk da doğruluktan ibârettir. Doğru söylemez aldatırsan hâinsin. Köpek postuna bürünmüşsün, köpeksin. Sana bu nasihatı muhabbetimizden veriyoruz. Sakın akıldan insaf-tan ayrılma dedi.» (İzbudak, III, s. 322 - 323).

Temiz dindarlık; dostlukta doğruluk, Allah için, Rasûlü için, devlet başkanı için, bütün Müslümanlar için yapılır. Hadîsin, dilimize iki türlü tercemesinden birisi budur. Yaygın olan diğer terceme, cümleyi bazı takdirlere, isim cümlesi şekline soktuktan sonra yapılan, «dîn nasihatıdır...» tercemesidir. Birinci terceme, dil ve i'rab bakımından daha güzeldir, sıfat - mevsuf terkihi olması daha muhtemeldir. Mevlânâ ilk tercemeye uygun bir mânâ ile hadîsi açıklar. Temiz dindarlığı; dostlukta sahtekarlıktan, hâinlikten arınma olarak verir. Böyle bir Müslümanlığın, kimler adına ve kimler karşısında yapmamız gerektiğini de belirtir. Nasihatı, hâinliğin zıddı, yani sadâkat; karışıklıktan kurtulmak, temiz olmak şeklinde anlayan Mevlânâ, hadîsi: «fert Allah'a karşı dürüst bir dindar olacaktır. Elçisine karşı dürüst olacaktır. Devlet başkanına ve bütün tebeaya, Müslüman kardeşlerine karşı sağlam Müslüman olacaktır...» şeklinde anlayan görüşe katılmaktadır.

Diğer anlayışa göre, bir Müslüman, dini nasihattan ibâret bilecek; Allah, Rasûlü, devlet başkanı ve bütün Müslümanlar için yerine getirecektir. Onların hak üzere bulunmalarına yönelik olacaktır. Allah'a nasihat söz konusu değildir. Elçisine de nasihat edilemez. Dolayısıyla ilk anlayış daha uygun olacaktır.

SÖZDE SAVAŞCI

4004 :

در غزاهمورد عورتانہ خانہ اند
لا شجاعہ یافتی قبیل الحروب
وقت ہوسہ جہنک ہورد کف بی فنند

در میابہ کھمد گرمردانہ اند
گفت پیغمبر سیدار غیوب
وقت لاف غزومستانہ کف کنند

Der meyân-i hemdiger merdâneend,
Der gazâ çon avretân-i hâneend.
Goft peygamber sipehdâr-ı gayûb,
Lâ şecâat yâ fetâ kable'l-hurûb.
Vakt-i lâf-i gazv mestân keff konend,
Vakt-i cûş-i ceng çon keff bi fenend.

«Kendi kendilerine kaldılar mı er kesilirler. Fakat savaşta evde-

ki karılara dönerler. O gayb askerinin başbuğu peygamber dedi ki: ey yiğit; savaştan önce yiğitlik olmaz (goft peygamber sipehdâr-ı ğâyûb, lâ şecâat yâ fetâ kable'l-hurûb). Sarhoşlar savaş lafına kal-kıştılar mı, ağızlarından köpük saçarlar (köpük kesilirler). Ama sa-vaş kızışınca, köpük gibi kalırlar (solarlar), hiç bir işe yaramazlar.» (İzbudak, III, s. 326 - 27).

Tecrübe insanlar yanında önemli bir terâzidir. Dilimizde, gerek-siz bir takım teşebbüslere; «bekârın eşini boşaması» olarak bakılır. Bu sözler, teori ile pratiğin ayrı ayrı dünyalar olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Kişinin şecâatli olduğunu, ancak onu dene-dikten sonra anarız. Yumuşak huyluluğunu, iyi insan olduğunu; onunla yiyip içtikten, yolculuk yaptıktan, para karıştırdıktan sonra anarız. Maden parçasının kalp mi, iyi mi olduğunu nasıl ateşle de-nersek, insanın gizli hasletleri de tecrübeyle açığa çıkarılır.

Şirâzlı Sa'dî anlatır: «Yolculukların birinde zenci bir muhâfızı-mız vardı. Son derece güçlü fakat ögüncek birisi idi. Savaşçılığında söz ederdi. Derken kervânımızı hırsız ve uğursuzlar bastı. Ona git-tik ve işte tam senin mertliğini cesurluğunu ortaya koyacağım an geldi dedik. Durumu görünce, korkudan tir tir titredi. Gölgede bü-yümüştü, tecrübesizdi... sözü uzatmayalım, yükte hafif pahada ağır ne varsa verdik ve canımızı kurtardık...».

Mevlânâ'nın beyitlerinde, kardeş kavgalarına da temas vardır. Ev halkını kırıp geçiren insan oğlu, sokakta kedi gibi uysaldır, yaban-cıya karşı zorba değildir, geçimlidir. Zulmü kendi ev halkınadır. Dı-şarıda haklarını bile koruyamaz.

گفت همه سحرست و دفع سحر او
سحر او حق گفت او خوشه پهلوان

گفت او سحرست و دیرانی تو
گفت به غیر که "اه فی البیاء"

Guft-i ü sihrest u virâni-i tû,
Guft-i men sihrest u def'-i sihr-i ü.
Goft peygamber ke (inne fi'l-Beyân,
(Sihran) u hak guft ân hoş pehlevân.

«Onun sözü sihirdir. Seni yakar, harâbeder... Benim sözüm de sihir ama, onun sihri defeder der. O güzel yiğit, o peygamber (söz-de sihir hassası vardır) dedi. Doğru söyledi.» (İzbudak, III, s. 333).

Faydasız şiiri, insanlığı kötülüğe götüren şiiri beğenmeyen İslâm dini, edebî sözün ve şiirin hakkına da teslim etmektedir. «Öyle beyan tarzları vardır ki, sihirlidir, tesir icrâ eder. Öyle şiirler vardır

ki hikmetlidir» buyuran Peygamberimiz, bu tür şiire ve bu nevi be-yâna işâret buyurmaktadır.

Yûnus'un dediği gibi, güzel bir söz, bazan uzun süren savaşı ke-ser, yine gereksiz bir söz de sahibinin başını gövdesinden ayırır.

İYİLİĞE KARŞILIK

4103 :

گفت پیغمبر که : جاد فی السلف
بالعطية سم نصه با لطف
هر که بید مر عطا را صد عواصم
زود در بازه عطا را زیه عواصم

Goft peygamber ke: (câde fi's-selef,
Bi'l-Atıyye men teyakkan bi'l-Halef.
Her ke bined mer atârâ set ivaz,
Zûd der bâzed atârâ ziyen ivaz.

«Peygamber dedi ki; ihsan edilen şeye verilecek karşılığı iyice bilen, bu dünyada ihsanda bulunur. Verilen şeye, verilecek karşılığı gören, derhal cömertliğe, ihsâna başlar.» (İzbudak, III, s. 335).

Sadaka ve iyiliğe teşvik yolunu gösteren bir çok Kur'an-ı Kerim âyetinde, «Müslümanların verdikleri kat kat geri alacakları, mad-di - mânevî kayba uğramayacakları, zulüm görmeyecekleri garanti-si» verilir. Bir kul, bu dünyada ve öteki âlemda yaptığı iyiliklere 700 katına kadar iyilikle muâmele edileceğini bilince, eğer akıllı ise, ra-hatlıkla harçar, hayır verir.

Unutulmamalıdır ki bu, bir inanç ve eğitim meselesidir. Allah'ın ihsânına, cömertliğine kesinlikle inanan, kayba uğramayacağına mutlak olarak gönül ve aklını bağlayan kişi, rahatlıkla fedâkarlıkta bulunur, harçar. Çünkü, yaptığı her iyiliğin karşılığı vardır, boşa gitmemektedir. «Bir iyilik yapana on katı ecir vardır» âyeti, «Allah yolunda sarfedeceğiniz her şey, tıpkı her biri yüzer tane veren yedi başak misâli gibidir... Allah dilediği kimselere kat kat verir...» âyeti ve diğerleri, hep aynı ihsân bolluğunu bize anlatır.

İŞTE DEVAMLILIK

4782 :

گفت پیغمبر که چون کوی دردی
عاقبت راه در برود آیت سری
چون نشینی بر سر کوی کسی
عاقبت بینی تو لھم روی کسی
چون مہا لھی سبائی لھر روز مان
عاقبت اندر کسی در آب پاک

Goft peygamber ke; çon kûbi deri,
Âkîbet z'ân der bürün âyed serî
Çon nişini ber ser-i kûy-i kesi,
Âkîbet binî tu hem rûy-i kesi.
Çon çâhî mikemî her rûz hâk,
Âkîbet ender resi der âb-ı pâk.

«Peygamber dedi ki; «bir kapıyı çalar durursan, nihâyet o kapıdan bir baş çıkar görünür. Bir adamın oturduğu yerin civarında otursan, sonunda elbette o adamın yüzünü görürsün. Bir kuyudan her gün toprak çeker çıkarırsan, onunla tertemiz suya erişirsin elbet.» Mevlânâ şöyle devam eder :

لصبره يكاسه روز بدروی

محمد داننده اگر تو نگردی

Comle dânenî in eger tu ne'grevî,
Her çe mikâreş rûzî bedrevî.

«Sen inanmazsın da, bunu herkes bilir: ne ekersen bir gün gelir onu biçersin.» (İzbudak, III, s. 391; Gölpinarlı, III, s. 333, 3334). Gölpinarlı der ki: «Firûzanfer, namaza devam ettikçe padişahın kapısını çalıyorsun demektir. Kim padişahın kapısını çalar'sa, o kapı ona açılır, meâlindeki bir hadîsi, Hilyetü'l-Evliyâ'dan naklediyor. (Ahâdis-i Mesnevî, s. 105). Ankaravî de, «kim bir kapıyı çalar ve ısrar ederse o kapı açılır» meâlinde bir hadîs alıyor, (III, s. 413) «(Gölpinarlı, III, s. 340.)».

Arap dilinde, bazan hadis olarak da verilen bir söz vardır: «men talebe ve cedde, vecede; kim ister, ciddi olarak da çalışırsa, istediğini bulur.» Peygamber efendimiz: «işlerin en hayırlısı, az da olsa devamlı olanlardır.» buyurur. Dinimizde ve kültürümüzde, sebat ve azimle, devam edilen işlerin üzerine gitmek emredilen bir husustur. Ciddiyetle üzerinde durulan işler, azar azar da ilerlese, sonuçta olumlu netice verir. Büyük bir şevkle başlanan, ama hiç takip edilmeyen nice işler vardır ki, sonunda akim kalmıştır, bitirilememiştir. İşlerde devamlılık, süreklilik esastır. Ferdî işler böyle olduğu gibi, toplum işleri, devlet işleri de böyledir. Herkesin akıllıca bir tuğla koyarak sürekliliği sağlanan nice binâlar tamam olmuşlardır.

MEVLÂNÂ'NIN DOSTLARINDAN TABİB EKMELEDDİN MÜEYYED EL-NAHÇUVANÎ

Prof. Dr. Ali Haydar BAYAT
Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi

Giriş

Fransız tarihçisi Claude Cahen'in ifade ettiği gibi, Ortaçağın başı ve sonundaki kargaşaların arasındaki devrede Anadolu, Türkiye Selçukluları sayesinde yaklaşık yüz yıl boyunca, önceleri görülmedik ve daha sonra da uzun bir süre görülemeyecek üstün bir gelişme göstermiş (5), Sivas, Kayseri, Konya gibi şehirlerin nüfusu yüz bini aşmış (23), câmî, imâret, zâviye, köprü, medrese, kervansaray ve hastahâne gibi çok sayıda eserlerle donatılmıştır.

Eski bir Hıristiyan ülkesinde kurulan ve nüfusunun ekseriyetini teşkil eden göçebe Türkmenlerin henüz sathî sunette islâmlaştığı bir devrede Anadolu'da islâmî kültürü güçlendirmek amacıyla büyük gayretler sarfedilmiştir. Bu amaçla İslâm Dünyası'ndan ilim ve sanat adamları dâvet edilmiş veya bizzat kendileri buraların câzibesine kapılarak gelip yerleşerek bu yeni ülkenin ihtiyaç ve imkânlarına göre Türk-İslâm medeniyetinin filizlenmesine ve yükselmesine hizmet etmişlerdir (21/a, 22). Bilhassa Sultan Alâeddin Keykubat zamanında Anadolu'ya gelen ilim, sanat ve kültür adamlarının çoğu Arap ülkelerinden ziyâde Moğol istilâsının gadrine uğramış Türkistan, Harizm, Horasan, İran ve Azerbaycan gibi Türklerin yoğun bulunduğu Doğu ülkelerinden idiler (22).

Anadolu Selçuklu Türkiye'sinin Sultan Mes'ud devrinden itibaren payitahtı olan Konya (3), Selçuklu kültür ve medeniyetinin de merkezi olmuştur. Mevlânâ'nın ailesinin de aralarında bulunduğu devrin ilim ve sanat adamlarının büyük bir kısmı buraya yerleşmişti.

Bu dönem ilim tarihimiz, Selçuklu tarihi gibi kaynaklarının azlığı, kütüphanelerinin dağılması, eserlerin büyük ölçüde kaybolma-

sı ve tahribi sebebiyle uzun zaman tam anlaşılammıştır. Biz devrin tıp tarihine ışık tutacak kişi ve eserleri o döneme ait, mimari, tarih, edebiyat gibi çok çeşitli ve değişik kaynaklardan dolaylı olarak öğrenebilmekteyiz. İşte tebliğimize konu olarak ele aldığımız **Tabib Ekmeleddin** hakkındaki bilgilerimizi Mevlânâ'nın dost ve müridlerinden olması sebebiyle Mevlânâ ile alâkalı eserlerin içinden tesbit edebilmekteyiz.

Bilindiği gibi Mevlânâ'nın çevresinde devletin en yüksek makamlarındaki kişilerden, en basit zanaat erbâbına kadar geniş bir yelpâze içinde çok sayıda insan toplanmıştı. **Ekmeleddin Müeyyed el-Nahçuvânî** de bunlardan biri idi.

EKMELEDDİN MÜEYYED EL-NAHÇUVÂNÎ HAYATI - HEKİMLİĞİ - KİŞİLİĞİ

Tabib Ekmeleddin hakkındaki bilgiler, Mevlânâ'nın **Mektubât, Mecâlis-i Seb'a, Fihi Mâfih**; Eflâkî'nin **Menâkıbu'l-Arifin**; Sipehsalar'ın **Risâle**; Sultan Veled'in **Divân'ı** ile Selçuklu dönemi münşilerinden Abû Bakr'in **Ravzatu'l-Küttâb** ve **Hadikatü'l-Elbâb** adlı kitabının bazı mektuplarındaki sınırlı malûmattan ibârettir.

Sultan Veled'in **Divân'ında** ilk yirmi iki beytinin birinci mısralarının ilk harfleriyle künyesinin çıktığı kırk bir beyitlik müveşşah (akrotişli) kasideden adının **Ekmeleddin**, lâkabının **Müeyyed**, doğum yerinin **Nahçuvan** olduğunun yanında bir erkek çocuk sahibi olduğuda anlaşılmaktadır (17). Azeri şairi Refik Zekâ Handan'ın bir şiirinde

**Bir gelin ki kucağı
Cennetin bir bucağı
Yıldırımıla tüten
Dede Gorkud ocağı**

Nahçuvan, yavru vatan

**Yadlara göz dağıdır
Doğmalar oylağıdır
Can deyip, can eşinden
Babalar toprağıdır
Nahçuvan, yavru vatan**

ifade ettiği gibi Nahçuvan, S.S.C.B. ile olan hududumuza bitişik, bugün olduğu gibi Ekmeleddin'in yaşadığı dönemde de Türklerle meskûn bir bölge idi.

Mevlânâ'nın bir mektubunda (14/b) «Özü doğru oğlumuz.» ifadesinden Hüdâvendigârdan genç olduğunu, yani 1207 lerden sonra doğduğunu, Ravzatu'l-Küttâb'taki bir mektupta «Adam Allahü fazilete (Allah faziletini devam ettirsin) cümlesinden, mektupların kitap halinde toplandığı 1279 yılında sağ olduğuna hükmedebiliyoruz (1/b).

Tıp tahsilini nerede yaptığı, ne zaman Konya'ya geldiği hakkında bilgiye sahip değiliz. Ancak, Konya'da sarayın, devlet erkânının ve Mevlânâ çevresindekilerin «Melikü'l-hükemâ ve'l-etibbâ (1/b), Melikü'l-hükemâ Reisu'l-etibbâ (1/c), Hükema-i cihan, sultan-ı Etibbâ-i zaman (1/c), iftihârul-etibbâ (14/b), Calinusu'l-fazl, Eflâtunu'l-tedbir (14/c), Calinusu'l-Zaman (6/b), tabib-i dehr, Eflâtunu'l-zaman (2/e), Bokratu'l-asr (2/c) hitâblarıyla devrinin tanınmış bir hekimi olduğu anlaşılmaktadır. Yukarıdaki ifadeler arasında «Reisu'l-etibbâ» tabirinden Selçuklu devrinin hekimbaşısı olduğu iddia edilmişse de (15/a, 27, 28), biz bunun doğru olmadığı kanaatindeyiz. Çünkü literatürde Anadolu Selçuklularında hekimbaşılığın mevcudiyetini gösteren bir kaynak olmadığı gibi, tanınmış kimselere bu tür ünvanlarla hitab edildiğini, Hasan b. Abdu'l-Mümin el Hoyî'nin Selçuklular devri inşa eserlerinden olan Gunyetu'l-Kâtib ve Minyetü't-Tâlib'inde Hitâb-ı Hükemâ ve etibbâ başlığı altında «...meliku'l-hükemâ, sultanu'l-etibba, Eflâtunu'd-dehr, Bokratu'l-asr, Mesihü'z-Zaman, fahrul-millet ve'd-dîn... (10)» tarzında hitab edildiğini bilmekteyiz.

Ekmeleddin'in İbn Sinâ'nın Kânûn'una bir şerh yazdığı tesbit edilmişse de bu eser günümüze kadar ulaşmamıştır (2/a, 14/d). Abu Bakr'ın Ekmeleddin'e yazdığı bir mektupta «çaker-i kadim» tâbiriyle onun öğrencilerinden olduğu bir tahmin olarak ileri sürülmektedir (1/a, 1/b). Gerek Mevlânâ'nın ve gerekse Abu Bakr'ın ona yazmış mektuplardan (1, 14, 15) saraya ve devlet ileri gelenlerine istediklerini yaptırabilecek güçte olduğu anlaşılmaktadır.

Mevlânâ ve Ekmeleddin :

Ekmeleddin, müridleri arasında Mevlânâ'ya bağlılığı en ziyâde olanlardandı. Konya'da Aynu'd-Devle ve Kaluyân adlı Rum ressamlarının yaptıkları Mevlânâ portrelerini bol paralar karşılığında satın alıyordu (19, 21/b). Eflâki'deki hikâyeler (Ek - 1) onun Mevlânâ'ya hayranlığının derecesini göstermeye yeterlidir (2/b, 2/e, 2/g, 2/13, 6/b, 7, 13, 20, 22). Son hastalığında Tabib Gazenferi ile birlikte Mevlânâ'yı tedâviye çalıştığı (6/b), baş ucundan ayrılmadığı kaynaklarda kayıtlıdır.

Ekmeleddin'in Sultan Veled'le ilmi- edebî sohbetlerde bulunduğu (2/f), Veled'in ona karşı hayranlığını «Sen bu devirde tıp, hikmet ve mârifette bir Eflâtun'sun. Başında çetir olmaksızın dolaşan âlimler sultanısın. Öyle bir Bağdad hurmasıdır ki, âleme fazilet meyvesini verdin. Bu âlemde birinin nasibi tiryak, diğerinin nasibi zehir oldukça ömrün devlet, baht ve saadetle baki olsun» (17) mısralarıyla ifade etmiştir.

Bazı kaynaklarda Konya'da kendi adıyla anılan mahalle, mes-cit ve türbesi bulunan **Beyhekim**'in **Ekmeleddin Tabib** olduğu kaydedilmekte ise de (15, 27, 28), bunu destekleyecek bir vesika yoktur. Dolayısıyla **Ekmeleddin** ile **Beyhekim**'i aynileştirmek bir arzudan öteye gitmemektedir (11).

TABİB EKMELEDDİN'E YAZILAN MEKTUPLAR

Ekmeleddin'e yazılan mektuplardan altısı günümüze ulaşmıştır. Bunlardan üçü Mevlânâ'ya aid olup **Mektubât**'ında (14, 15) üçü de **Ekmeleddin**'in öğrencilerinden olduğu zannedilen **Abu Bakr**'ın **Ravzatu'l-Küttâb** adlı eserinde (1) bulunmaktadır.

A — Mevlânâ'nın mektupları :

I — **Ekmeleddin**'nin göndermiş olduğu mektuba mukabil selâm ve cevaptır. (EK - III 14/a, 15/b).

II — **Şemseddin Mardini**'in, o sırada yeni açılan **Fahreddin Arslan**oğmuş'un medresesine gitmesi sebebiyle, **Karatay Medresesi**'nde boşalacak kadroya **Afsahaddin**'in tayinine **Ekmeleddin**'in yardımcı olması için yazılmıştır. (EK - III 14/b, 15/c).

III — **Emir Alim**'in (Mevlânâ'nın oğlu) bozuk olan ekonomik durumun düzeltilmesi için **Ekmeleddin**'den, **Pervane**'ye aracı olmasını rica için yazılmıştır. (EK - III 14/c, 15/d).

B — Abu Bakr ibn al-Zakî'nin mektupları :

I — **Abu Bakr**'ın, **Ekmeleddin**'in diğer hizmetkâr ve mensupları gibi onun gölgesinde yaşamayı arzu ettiğini, ondan ayrı kalmanın hayattan ayrılmak demek olacağını zikrederek «gerçekten onun bendelerinin durumlarının intizam içinde bulunduğunu, hatır ve gönüllerinin onun sayesinde daima neşe ve esenlik içinde bulunduğunu işittiğini, fakat eski çakerinin (**Abu Bakr**) bu saadetten yoksun olduğunu, **Cenab-ı Hak**'dan bu ayrılığa son vermesini ümid ettiğini» bildiriyor. (EK - IV 1/b).

II — **Abu Bakr** gurbette üstadı **Ekmeleddin**'i hatırlamadığı takdirde vefasızlık etmiş olacağını, bundan dolayı mektubunu yazıp gönderdiğini ifade etmekte ve onun faziletinden ve ilminden tadabilenlerin dünyada mutluluğa ermiş olacağını zikrediyor. Ayrıca üstadın mensuplarından olan kendisinin de (adâb-ı müktesebi) ile diğer bendelere tevafuk isteğinde bulunabileceğini ve Allah'tan onun hizmetinde çalışabilme mutluluğuna erişmesini diliyor. (EK - IV 1/c).

III — **Abu Bakr**'ın Kayseri'den yolladığı bu mektupta üstadına bağlılığı belirtilerek, onu «gayb çukurundan, şan ve şeref burcuna çıkaran, sapıklık deryasından kurtuluş kıyısına ulaştıran medyun ve müteşekkir olduğunu; daima onun dostu ve taraftarı kalacağını, her an onu hatırlayacağını ve Tanrı'nın onun hizmetine kavuşmak mutluluğuna erişmesini» diliyor. (EK - IV 1/c).

EKLER

EK - I

Ekmeleddin'e aid hikâyeler :

— Ekmeleddin Tabib, müridi olmadan önce, ziyâretine gittiği Mevlânâ on yedi dostu için ona müşhil ilacı hazırlamasını rica etmiş. Günü gelince Mevlânâ erkenden Ekmeleddin'in evine gitmiş ve hazırlanan müşhili kâse kâse içip, her defasında «Alemlerin rabbi olan Allah'a hamdolsun» diyormuş. Bu durum karşısında şaşırان Ekmeleddin'in dili tutulmuş. Daha sonra Mevlânâ medresesine gitmiş. Olayı öğrenenler sema ve riyâzette zayıf düşmüş vücudunun nasıl dayanabileceğini merak etmeye başlamışlar. Ekmeleddin de Hüdâvendigâr'ın durumunu öğrenmek için medreseye geldiğinde onu mihraba dayanmış ders verir bir halde görünce «Mübârek mizacınız ve tabiatınız nasıldır?» diye sormuş. Mevlânâ şaka yollu «Altından nehirler akıyor» (Terci min tahtihe'l-enhâr, Kur'an II/25) cevabını vermiş. Ekmeleddin'in sudan perhiz etmesini tavsiye etmesi üzerine Mevlânâ getirttiği buzları yemiş ve arkasından da üç gün üç gece sema yapmış. Bu durum karşısında Ekmeleddin sarığını yere vurarak «bu hal beşerin kudreti dışındadır. Bu kudreti velilerin hiçbirisi gösterememiştir» demiştir (2/b, 6/a, 9).

— Sultan Rükneddin'in Tiryâk-ı Farukî hazırlamasını istediği Ekmeleddin hazırlıklarını tamamladıktan sonra ev halkını dışarı çıkarmış, evin bütün giriş-çıkışlarını kapatmış. İlâcın yapımını tamamladığı sırada evin bir köşesinde Mevlânâ belirmiş. Şaşkına dönen Ekmeleddin elindeki altın tas içindeki tiryakı Hüdâvendigâr'a takdim etmiş. Mevlânâ'da «Ey Ekmeleddin, bizim içimizi öyle bir ejderha sokmuştur ki Okyanus tiryak olsa onu iyileştiremez» diyerek ilacı içmeyerek ortadan kaybolmuş (2/c, 4, 6/a).

— Mevlânâ'nın medresesinde, semâ ettiği sırada cezbeye tutulan Fahreddin-i irakî, sarığı ve hırkası düşmüş bir halde dolaşıp duruyor ve çığlık atıyormuş. Orada bulunan Ekmeleddin'in «Hüdâvendigâr, şeyh F. irakî hakikaten bundan sonra hoş düşler görecektir» de-

mesi üzerine Mevlâna, «Eğer başını bu tarafa çevirip uyursa» buyurmuş. Bir süre sonra Fahreddin-i iraki Mevlânâ'nın yardımıyla Tokat hankâhının şeyhi olmuştur (2/d).

— Ekmeleddin'in süslü ve kıymetli kumaştan mamul elbiselerle Çelebi Hüsameddin'in evinde Mevlânâ'yı ziyaret ettiği sırada, bir ara Hüdâvendigâr'ın Ekmeleddin'in kulağına birşeyler fısıldadığı ve arkasından Ekmeleddin'in hemen baş koyup elbiselerini bırakıp gitliğini gören Çelebi Hüsameddin daha sonra «Mevlânâ senin kulağına ne söyledi? Bu halin sebebi ne?» diye sormuş. Ekmeleddin de «Hüdâvendigâr'ın yanında iken bir ara içimden, bu kadınlara mahsus elbiselerle Tanrı erlerinin yanına nasıl geldim, diye içimden geçti. Mahçup oldum, halim değişti. Tam bunları düşünürken Mevlânâ kulağıma eğilerek "Aldırma, düşünme, mahcub olma. Ruhumuzun elbisesi olan tenin bile bizim yanımızda itibârı yoktur. Tanrı sizin şekillerinize ve amellerinize değil, kalbinize ve niyetinize bakar. Çalış ki elbise seninle tanınsın, sen elbisenle tanınma" buyurdu. Ben de o inâyetin memnuniyetinden elbiselerimi sazendeğe verdim.» demiş. Ekmeleddin hayatı boyunca bir daha süslü elbise giymemiş (2/e).

— Sultan Veled ile Ekmeleddin'in, Mevlânâ'nın medresesinde ilmi sohbette daldıkları bir sırada içeriye Mevlânâ girmiş ve «Bahaeddin, bana çok çok bak» demiş. Bahaeddin de «Acaba kıyamet gününde de mübârek yüzünüzü böyle görebilecekmiyim» deyince, Ekmeleddin kendini tutamıyarak «Vallahi benim inancıma göre her kim bu dünyada bir defa Mevlânâ'nın yüzünü görürse, kıyamet gününde Hüdâvendigâr onun bütün soyuna sopuna şefaathçi olur» demiş. Bunun üzerine Mevlânâ da «Vallahi dünyanın bütün doktorları yarım senin sâyende bağışlanacaklar ve benim yüzümü görenler cehennem yüzü görmeyeceklerdir. Bir zaman gelecek ki, medresemiz harab olacak, fakat oradan geçenler cehenneme girmeyeceklerdir» demiştir (2/).

— Zamanın hâkim ve büyüklerinin bulunduğu bir toplantıda Ekmeleddin Tabib «Geçmiş ve günümüz filozofları sözbirliği ile Hz. Muhammed'den sonra bir peygamber gelseydi ve bu kişi İbn Sinâ olacaktı» inancında idiler. Bunlar dünyada yüz bin İbn Sinâ ve Tur-i Sinâ sahibi Mevlânâ'nın üzerine bir kimsenin olamayacağını ve büyüklüğün onun üzerinde karar kıldığını ikrar ederlerdi» demiştir (2/g).

— Ekmeleddin'in bulunduğu bir mecliste Mevlânâ'nın «Göğstümün içinde İsa gibi babasız dünyaya gelmiş öyle bir dilberin

sureti var ki, Ebu Ali Sînâ onu anlamak hususunda buz üzerindeki bir eşek gibi aciz kalır.»

gazelinin okunması üzerine Ekmeleddin bir feryâd kopararak «Ne söylerse Hüdâvendigâr'a yararır. Çünkü bütün bilginler ve filozoflar onun hikmet harmanının başak toplayıcılarıdır. İlâhî hakim de o hazrettir. Çünkü söz söylemek olgunluğu, yürüyüş güzelliği ve temiz amel onun için kabul edilmiştir» (2/g).

— Bir toplantıda Ekmeleddin «Mevlânâ'ya aşığım. Onun yüzünü görmek istiyorum, ahiret bile aklıma gelmiyor. Bu düşünce ve kuruntular olmaksızın Mevlânâ'nın nefsini munis görüyorum, onun güzelliği ile sükûn buluyorum. Onun cemâliyle huzur buluyor, onu görünce veya hayalini düşününce lezzet buluyorum» (13, 24, 25).

— Mevlânâ'nın cenâze merâsiminde protokol amiri (muarrif) Kemâleddin, cenâze namazını kıldırması için Şeyh Sadreddin-i Konevî'yi «Ey Melikü'l-Meşâyih (= ey şeyhlerin padişahı) buyurunuz» diye davet etmiş, o anda Tabib Ekmeleddin, «Muarrif! Edebe riayet ediniz, Sultan-ı meşâyih hakikiyle Hz. Mevlânâ idi. O da rihlet buyurdu» diye ikaz etmiştir (6/b).

EK - II

Sultan Veled'in Ekmeleddin'e yazdığı kaside

KASİDE

Ey her sadrın sadrın, sen gönülde dolunay gibisin. Bu alem senin gibisini doğuramaz. Ancak, her asırda senin gibiler nadir bulunabilir. Ben senin herkese olan ihsanını nasıl sayabilirim ki. Zeyd olsun, Bekir olsun, cümle alem o ihsan yüzünden şükredip durmaktadır. Bana öyle iltifatlarda bulundun ki, bu lütfun ne sayıya sığar, ne de sınırı vardır. Senin tapuna yapıştım, fazilet eteğini tuttum. Talihsiz yıldızım, senin uğurlu yıldızınla saadet hissesi aldı. Yaşadığım sürece dilde tesbihim, seni ögmektir. Eğer bu kalıptan çıkarsam yine Hak'dan sana yardım dilerim. Senin yaradılışın bir lütuftur, sen sanki cisimsiz bir ruhsun. Ne ruhani bir insansın ki yüzün dolunay gibidir. Aleme görünmek ve adını, şöhretini her diyâra, her sınıra erdirmek üzere zuhur eyledin. Bu alemde bazıları yılan gibi karardır, rızkı ve gıdası topraktır. Bazıları da balık gibi olup daima denizde diridir. Bu su ve toprak sahrasına can ve gönül gözüyle bak, bu alemde her kuş kendi cinsinden olan bir kuşla uçmaktadır. Sen bayram gibi kutlu bir günsün, Hak'dan daima müeyyedsin (Tabib Ekmeleddin'in adına telmih). Bir yılın içinde tek bir gece gibi az bulunursun. Sen Kadir gecesine benzersin, fakat burada düşman aşılınmakta, perişân bir hale gelmektedir. Bu Musa'dan her nefeste sadakat, Karun'dan her anda bir kötülük zuhur eylemektedir. Cümle alem anlatışından Yed-i beyza görüldü. Daldığım hakikat deryası söze sığsaydı, eğer bu sözlerle ruh devlet kuşuna bir uçuş imkânı olsaydı, ağzımı açardım, dilim daima söylerdi. Tanrı aman verirse bu manada öyle bir çalışayım ki her harfime o denizden bir ırmak aksın. Tanrı onun emrini ve fermanını zorla değil, can ü gönülden gece, gündüz dinleyip tutan kişiye ilm-i Ledün buyursun. Sevgilinin evinin yolu can içinde gizlenmiştir. O sarhoşluk, o lezzet, o arayışta arayan kişiye cevaptır. Kâdir-i mutlak olan Tanrı şöyle buyurmuştur: «Benim huzurumda ağlayıp inlemeden gayri hiç bir şeyin değeri yoktur.» Bu sesleniş ancak bahtı ve talihi olana gelmiştir, onun

yanında bundan başka her şey efsane ve aldanma suretinde görünmüştür. O ağlayıp inlemeyi vesile saymış ve böylece niyaz ve şevki artırmıştır. Kendisine yönelen her türlü zahmet ve eziyete sabretmiştir. Tanrı onu sabredici ve şükredici görünce o feryâd ve iniltülerini kabul etmiş, artık hiç bir kahır endişesi bulunmayacak derecede bir lütuf ihlan etmiştir. Onun ne Cehennemden korkusu, ne Berzah zahmet ve mihnetinden endişesi ne de gözünde iki alemin kıymeti kalmamıştır. Yakinen bilirim ki her mevcudun özü odur. İki alemde onun zâtını Kebr'den gayrı kimse inkâr etmez. Eğer bu bu sözlerin kimin hakkında söylendiğini anlamak istiyorsan, her beyitten bir harf al, maksudun kim olduğunu anlarsın. Lâkabı ve adı anılanın, nesr ile söylenmeyip, şiir ile dile getirilmesinin sebebini anlatayım da bilesin: Eğer bir kimse kendini göstermek için şiir söylerse bu kötüdür, fakat benim şiirlerim arasında tek bir şiir yoktur ki onda böyle bir illet bulunsun. Sahip ve amirlerin sahip ve amiri, nimet ve ihlan velisi olan övdüğüm kişinin adı bu alemde her devirde bâki olsun. Oğlu da onun adı ve sanıyla zamanda meşhur olsun. Senin dalında yetişen böyle bir çiçek cihanın iftihar olsun. Tanrı ona öyle bir zat vermiştir ki şehvet denizinde ıslanmamıştır. Çünkü Tanrı'dan bu çeşit bir emir gelmemiştir. O, Halil'in neslindedir ki ateş ona gül olmuştur. Şehvet ateşi ona eziyet edemez. Her kişi alemde ilim ve marifetle ögünür, fakat onun temiz zâtiyle iki cihanın ilimleri ögünmektedir. Zira herkes dalma destar ve külahı ile ögünür ve çirkin ayıplarını altınla bezenmiş külah örter. Halbuki sen zülfünü gösterdin mi o altınlı elbisenin işi ne. Ay gibi olan güzelligine elbise bulut gibidir. Bir kişi, aya buluttan zarar gelir, güzelligi ve aydınlığı eksilir sanırsa o adamın düşüncesinde hayır yoktur. Bu söylediklerim rumuzdur, eğer şerh etmeye kalkarsam ne gökte bir yıldız kalır, ne yerde bir şehir durur. Çünkü aşkın vücudu, içinde üzüm şırası bulunan bir küp gibidir. İçindeki üzüm şırası bu ruhtur, küpün ağzını kapadın mı, şarabla dolu deniz kesilir. Ama nasıl şarap, o şarap hem nedim, hem mutrip, hem saki, hem çeng, hem deftir, bütün nağmeler ondan hasıl olur. Sen bir lâl taşı gibisin ki, hem yolsun, hem yolda gidersen, hem de gittiğini menzil olarak bil. Çünkü bunu sana açıkça söyledim. Sen Siburg ve Ankasın, makamın da Tanrı'nın yakınlık Kaf'ıdır. Senin yanında doğan kuşu ne yapabilir, atmaca ne tutabilir? Sen bu devirde tıp, hikmet ve marifette bir Eflâtun'sun. Çyle bir alimler sultanısın ki başında çetr olmaksızın dolaşp duruyorsun. Sen öyle bir Bağdad hurmasısın ki âleme fazilet meyvesini verdin. VELED'e de böyle bir bağdan, bir hurma verirsen ne lütuf! Bu âlemde birisinin nasibi tiryak, diğerinin nasibi zehir oldukça ömrün, devlet baht ve saadetle bâki olsun (17).

EK - III

Mevlânâ'nın Ekmeleddin'e mektupları (tercümesi)

I — Hakimlerin padişahı, yaşayış mücevherlerinin en temiz, en aydını, belâ zehirlerinin panzehiri, akıl ağacının meyvesi, boş şeyler gailelerini kökünden çıkarıp atan, güzel, övülmeye değer huylar sahibi, dilenip istenen mertebelere ulaşmış olan, gerçekleri râzı eden, tam inanç kaynağı kesilen Tanrı'dan çekinip sakınan, susuzlara tapısı, en hayırlı su içecek yer bulunan, düşünceleri yüce, ulular ulusu, Hakk'ın ve Dinin Ekmel'inin selâmları erişti, Allah, o ruh huzurunun, o fetihler anahtarının üstünlüğünü, yakınlığını, bağışını daim etsin, bağışlarda bulunana verdiği en hayırlı karşılığı versin. O selâmlar, selâm gönderenin keremine, üstünlüğüne benziyordu; ululuğunun, büyüklüğünün şeklindeydi; yüceliğiyle, soyunun sopunun temizliğiyle eşdi. O selâmlardan, biz, sevgi kokusunu aldık; sevgideki öz doğruluğunu duyduk. Karşılığında şükürler ettik, duâlar ettik.

Atları her seven, binici sayılmaz;
Her at koşturana süvari denmez.

Hamdolsun Allah'a ki, ona üstünlük özelliği verdi; herkesten ileriye geçirerek kuvvetlendirdi onu; yücelik elbisesine bürüdü; hayrını üstünlüğünü çoğalttı; söz bakımından da hayırlara yöneltti onu, iş bakımından da. Heyecanımız, şevkimizi artırdı; kat-kat fazlalaştırdı.

Muradıma erdirilseydim,

Ona olan özlemimden, ben de uçan güvercinle uçardım.

Biz de selâmlar, duâlar ederiz. İnsanın özünü rahata kavuşturan uzlaşmasını olgunlaştıran, akıl bakımından mevkiini yücelten, insanlarını andırıp ömrüne ömür katan o aziz yüzü görmeyi pek arzuladık; susadık âdetâ; o yüzü görmek, pek büyük nimetlere, pek büyük ihsanlara nâil olmakla bir bence, hatta daha da üstün; sizi görmek, bütün bunları elde etmeye sebep; bunu böyle bilin. Umarım ki en kutlu bir zamanda buluşup görüşmemiz müyesser olur; sebepleri hazırlanır (14/a).

II — Hünerler sahibi, güzel inançlı, özü doğru oğlumuz, hekimlerin övüncü, hekimlerin tâcı, millet ve Din'in Ekmel'inin kutluluğu, devleti günler geçtikçe, yıllar sürdükçe, arttıkça artsın. Üstün, bilgin, âşık, istekli, ter-temiz canı, Rûh-ı Kudüs'le kuvvetlensin. Bu özü doğru duâcının selâmını, duasını okuyup görüşme isteğinin pek fazla olduğunu bilsin. Lûtuflarının karşılığı, gizli şeyleri yitirmiyen Allah lûtfunun, dilediğini sayısız rızıklandırır (Kur'an II/212) âyetiyle bildirilen hazinesinden erişsin. «Her üstünlük issına, yaptığı lûtfun karşılığını verir; gerçekten de Allah, bir zerre ağırlığınca bile zulmetmez (Kur'an XI/3).» «Bir zerre ağırlığınca olsa da, bir taş içinde bulunsa, yahut göklerde; yahut da yeraltında olsa, gene de Allah onu sâhibine ulaştırır (Kur'an XXX/16).» Sizin ihsanlarınızın şükürü, kaleme gelemez.

Öylesine bir hikâyedir ki, anlatılışı uzadıkça uzar.

Şunu bildirelim ki: Bu yakınlarda, Allah yüceliğini dâimi etsin, hayırlarını kabul eylesin; ulular ulusu Fahreddin Arslandoğmuş Bik'in medresesi müderrisliği boşalacak; büyük bilgin, üstünlerin üstadı, Allah üstünlüğünü dâimi etsin, Mardinli Şemseddin de oraya nakledecek. Karatay medresesinde geliri bulunan oğullarımızdan bir topluluk, Allah rahmet etsin, Karatay medresesine yabancı biri gelecek, onlara dokunacak, müderrisler efendisi Şemseddin'in, oğullarımıza gösterdiği güzel muâmelenin tersini yapacak diye korkuyoruz. Siz de bilirsiniz ki, tahsil ödevlerini, tam olarak yerine getiremezler; halkın çoğu hased yüzünden bu topluma düşmandır. Karatay medresesinin, Şemseddin'den sonra, büyük bilgin müderrislerin övüncü Afsahaddin'e verileceğini umuyorlar. Allah üstünlüğünü dâimi etsin, her yönden başkalarından üstün olduğu gibi, bir de dervişlik derdinden, dervişlerin hâlimden haberi vardır; dervişlerle sanki akrabadır; oğullarımıza karşı âdeta bir babadır. Kutlu çalışmanızla böyle bir buyruk çıkarsa sevâbı, hem âlem pâdişâhına âit olur, hem özü doğru oğlumuz. «Hayra dâir bir şey yaptınız mı, sevâbını Allah katında bulursunuz.» (Kur'an II/110).

Şeyhlerin pâdişâhı, kalblerin emini, hidâyet imâmı, Hak ve Din'in Husâm'ının da, Allah bereketini dâimi etsin, selâmları, duâları var; Allah rûhunu kutlu etsin Karatay medresesinin, Şemseddin'den sonra, oraya kimsenin tama etmemesini, Afsahaddin'in tâyin edilmesini pek istiyor. Bu işi de siz başarabilirsiniz. Buyrukta diyor, filân'dan sonra diye bir kayıt konması daha iyi olur; müderris Şemseddin de buna râzıdır, bundan hoşnut olur; çünkü onlar, hısımdır, aralarında bir fark yoktur.

Bu küstahlığı mazur görün;
Tatlı suyun kıyısı kalabalıktır.

Ebedi olarak ışıklanın, güzel kokulara bürünün, üstün olun; önde bulunun; böyle olsun ey âlemlerin Rabbi (14/b).

III — Mârifet denizinin incileri, yüzüp gezen hakimler pâdişâhı, hekimler övüncü, üstünlük Calinos'u, tedbir Eflâtunu, zamânın eşsiz eri, Râhmân'ı dileyen Hak ve Din Ekmel'inin rûhuna dökülüp saçıla dursun. Allah yüceliğini dâimî etsin; «Doğru yolda; onlara nimet verdiğin doğru yolda (Kur'an I/6, 7), gerçeği bulanların önlerinde yürüyüp gitsin; dileklerine, cansal ganimetlere, kârlara kavuşsun, Muhammed ve soyu hakkıyçin.

Selâmlarını, duâlarını almaktayız. Biz yokken de, değilken de sorup soruşturmalarınızı duymaktayız, lütuflarınız, bu duâcıya ulaşmakta. Allah, ihsân ıssına verdiği en hayırlı mükâfatı versin size.

Kim bizi iyilikle anarsa,
İki dünyâda da iyilikle anılsın.

Dilerimi, «Kim beni kendi kendine anarsa, ben de onu zâtımda anarım. Kim beni maliyle anarsa, ben de onu malımla anarım. Kim beni bir toplulukta anarsa, ben onu, o toplulukta daha hayırlı bir toplulukta anarım. Her şey hesaphyanım ben; iyiliğe mükâfât veririm; kötülüğü bağışlarım» divanından, ektiği her temiz tohum biter, diktiği her hayır fidanı boy atar, meyva verir.

Bir-biri üstüne baş ağrıtıp durduğumdan, o güzel huylu zâta baş vurmam, sınırı aştığından utanmaktayım ama, «Tatlı suyun başı kalabalık olur; Hâtem'in bağışta bulunması, ağırlaması daha doğrudur» demişler. Arzedeyim ki aziz oğlumuz, Allah onu kutlu etsin, Emîr Âlim, geçimi için sizden bir yardım umuyor. Emirler pâdişâhı, adâlette Mülkün Nizâm'ı, iş başarmada Âsaf, kutlu kişilerin övüncü, lütuf ve ihsânı yayan, düşünceleri yüce, gönüldekileri temiz, ulu, himmeti yüce, Tanrı'ya kulluk eden, dünyanın sığındığı Pervâne Bik'e bu duâcıdan şükürler, özürler arzedin; Allah yüceliğini dâimî etsin; sonunu önünden, âhiretini dünyâsından hayırlı etsin. Gerçi dile de sığmaz ya; fakat «Hepsi anlaşılmayan, elde edilmeyen şeyin hepsi de bırakılmaz» hani. Umarız ki Emîr Âlim'in önemli işi, sizin kutlu çalışmanızla ve iki kutluluk ıssı, iki devlet sahibi, bağışlı, yoksulları okşar Emirler pâdişâhının lütfiyle olur-biter; Allah yüceliğini dâimî etsin. Çünkü Emîr Âlim'in, ayâli çoğaldı, gideri pek fazlaştı. İş düzelse gönlü rahat bir halde, yalnızlık âleminde ve namazlarda, huzûrla o devlete duâ eder. «Halk, Allah'ın ayâlidir; onların üstünü de, ayâline en fazla faydası dokunanıdır.»

Kutlu Feridün melek değildi,
Mayası miskle, anberle yoğrulmamıştı.

Lûtuf-la, bağış-la o iyi adı-sanı buldu;
Sen de bağışta bulun, lûtfet; Feridün, sen olursun.

«Cömertlik, cennette bir ağaçtır; dalları dünyaya yayılmıştır.
Kim, o dallardan bir dala yapışırsa, o dal, o kişiyi cennete ağdırır.»

Mevkiin zekâtını ver; bil ki o da,
Mal zekâtı gibidir; nisâba erişmiştir.

O efendilere de ihsânda bulunmak, ağırlamak, huy-hüstür, tavsiyeye hâcet yoktur ya.

Kılıcı bilendikten sonra da gördüm ben;
Kesse bile vurup çekmeye muhtâc.

Fakat yol-yordam böyle olmuş; hareketlerde bereketler var.
«Hurma ağacını silk, sana tâze hurmalar düşün.»

Unutulduk mu, kendimizi mektuplarla andırırız;
Ulular bizi hatırlamazsa biz, mektup yazarız onlara;

Çünkü ana, esirgeyip de emzirmez çocuğu,
Çocuk sustukça, ağlamadıkça.

Bunun içindir ki yüce Rabbimiz de, «Yalvarıp yakararak ve gizlice Rabbinizi çağırın, duâ edin Rabbinize yalvarıp yakararak; gizlice; şüphe yok ki o, duâda haddini aşanları sevmez (Kur'an VII/55) buyurmuştur. Ebedi olarak ihsân sahibi olun (14/c ve 15/d).

BİBLİYOGRAFYA

- 1 — **Abû Bakr İbn al-Zâki** : Ravzatü'l-Küttâb ve Hadikatü'l-Elbâb (yay. Ali Sevim), Türk Tarih Kurumu, Ank., 1972, s. a) 2, 3, 4, b) 29 - 30, c) 48 - 49, Arapça metinler, s. 23 - 28, 111 - 115, 116-119.
- 2 — **Ahmed Eflâki** : Ariflerin Menkibeleri (Terc. Tahsin Yazıcı), C. I, (2. Baskı), İst., 1964, s. a) LXV, b) 117 - 118, c) 327 - 339, d) 388 - 389, e) 392 - 393, f) 458, g) 483 - 484.
- 3 — **Baykara, Tuncer** : Türkiye Selçukluları Devrinde Konya, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ank., 1985, s. 27.
- 4 — **Büyükkaksoy, Kâzım** : Hak Yolunun Önderleri, Divan Matbaası, İst., 1973, s. 137 - 138.
- 5 — **Cahen, Claude** : Osmanlılardan önce Anadolu'da Türkler. (Terc. Yıldız Moran), E Yayınları, İst., 1979, s. 169.
- 6 — **Feridun bin Ahmed-i Sipehsâlar** : Mevlâna ve Etrafındakiler. «Risâle» (Terc. Tahsin Yazıcı), Tercüman 1001 Temel Eser No: 103, İst., 1977, s. a) 85 - 86, b) 113 - 115.
- 7 — **Gölpınarlı, Abdülbaki** : Mesnevi Şerhi, Millî Eğitim Basımevi, İst., 1974, C. IV, s. 64.
- 8 — **Gölpınarlı, Abdülbaki** : Mevlânâ'dan sonra mevlevilik (2. Baskı), İnkılab ve Aka Kitabevi, İst., 1983, s. 36.
- 9 — **Huart, Clément** : Mevleviler Beldesi Konya (Terc. Nezih Uzel), Tercüman 1001 Temel Eser, No: 123, 1978, s. 134 - 135.
- 10 — **Hasan b. Abdi'l-Mu'min el-Hôyi** : Gunyetu'l-Kâtib ve Munyetu't-Tâlib/Rusumu'r-Resâ'il ve Nucumu'l-Faza'il (Yay. Adnan Sadık Erzi), A. Ü. İlahiyat Fak. Yayını, T.T.K. Basımevi, Ank., 1963, s. 13.
- 11 — **Konyalı, İbrahim Hakkı** : Konya Tarihi, Yeni Kitap Basımevi, Konya, 1964, s. 236, 337 - 338.
- 12 — **Mevlânâ Celâleddin** : Mevlânâ'nın Yedi Öğüdü, (Terc. M. Hu-

lusi, Düzelten Ahmed Remzi Akyürek), Bozkurt Basımevi, İst., 1937, s. 38, 67.

- 13 — **Mevlânâ Celâleddin** : Fihi Mâ-Fih (Terc. Abdülbaki Gölpınarlı), Remzi Kitabevi, İst., 1959, s. 180.

Fihi Mâfih (Terc. Meliha Ülker Anbaroğlu), Devlet Kitapları, (4. Baskı), İst., 1974, s. 318, 364.

- 14 — **Mevlânâ Celâleddin** : Mektuplar (Terc. Abdülbaki Gölpınarlı), İnkılab ve Aka Kitabevi, İst., 1963, s. a) 26 - 27, b) 137 - 138, c) 183 - 184, d) 228.

- 15 — **Mevlânâ'nın Mektupları**, Yayınlayan F. N. Uzluk, düzelten, A. R. Akyürek, Sebat Matbaası, İst., 1937, s. a) 3, 12, b) 20, c) 95, d) 125.

- 16 — **Öztürk, Mürsel** : Mevlânâ'nın mektupları, Selçuk Üniv. I. Mevlânâ Kongresi 3 - 5 Mayıs 1985, Tebliğler, Konya 1986, s. 86-88.

- 17 — **Sultan Veled** : Divân-ı Sultan Veled (Yay. Feridun N. Uzluk), Uzluk Mat., Ank., 1941, s. 86, 230 - 232.

- 18 — **Taneri, Aydın** : Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı (Menâbı-bü'l- - Arifin'in Değerlendirilmesi), Bilge Yayınları, Konya, 1977, s. 88.

- 19 — **Turan, Osman** : Selçuklu Devri Vakfiyeleri III, Celâleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri, Belleten, C. XII, Sayı 45, 1948, s. 73.

- 20 — **Turan, Osman** : Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar, Türk Tarih Kurumu, Ank., 1958, s. 151.

- 21 — **Turan, Osman** : Selçuklu Tarihi ve Türk - İslâm Medeniyeti, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ank., 1965, s. a) 260, b) 289.

- 22 — **Turan, Osman** : Selçuklular zamanında Türkiye, Turan Neşriyat Yurdu, İst., 1971, s. XXVI.

- 23 — **Turan, Osman** : Selçuklular ve İslâmiyet, İst., 1971, s. 67.

- 24 — **Uzluk, Şahabettin** : Mevlânâ'nın Ressamları, Konya, Sayı 64-65, 1944, s. 37.

- 25 — **Uzluk, Şahabettin** : Mevlevilikte Resim, Resimde Mevleviler, İş Bankası Yayınları, Ank., 1957, s. 12 - 13.

- 26 — **Uzluk, Şahabettin** : Mevlânâ'nın Ölümü ve Yeşil Türbe, Sel-

çuk Üniversitesi II. Milli Mevlânâ Kongresi, 3-5 Mayıs, 1986, Tebliğler, Konya, 1987, s. 57.

- 27 — **Uzluç, Şahabettin** : Mevlânâ'nın tabibleri, Ekmeleddin Müeyyet - Beyhekim ve Gazenfer. I. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi, 3-5 Mayıs, 1987, Konya, Tebliğler, Konya, 1988, s. 211-219.
- 28 — **Ünver, A. Süheyl** : Selçuk Tababeti Türk Tarih Kurumu, Ank., 1940, s. 92 - 93.
- 29 — **Ünver, A. Süheyl** : Sultan Veled'in Divanı ve Selçuk Tababeti, Türk Tıp Tarihi Arşivi, C. VI, Sayı 19, 1942, s. 71 - 72.

SULTAN VELED'İN EKMELEDDİN'E KASİDESİ (METİN) (17)

نزاید چون تو این کردون مکر احیان هر عصری
 که شا کر جمله زان دانندا کر زیدستا کر بگری
 که ناید شرح ان لطفت نه در عدی نه در حصری
 بذرفت اختر نسیم ز سعد اخترت هری
 و کر قالب بردازم زحق خواهم ترا نصری
 زهی انسان روحانی که رویت هست چون بدری
 رسانی صیت نیکت را بهر اقلیم و هر لغزی
 یکی ماننده ماهی هزاره زنده از بجزری
 بجنس خویش می پرد درو هر طیر باطیری
 شب بهفته در سالی توی کم یاب چون قدری
 زموسی هر نفس صدق زقارون هر دمی غدی
 اکر در نطق کنجیدی از انجی می کنم غوری
 درین الفاظ اکر بودی های روح را و کبری
 که در حزم شود جاری از ان دریا یکی نهری
 بدارد پاس و قمر مانس بجان ودل نه از جبری
 بود ان سکر و آن لذت در ان جستن ورا اجری
 که جز زاری و جز ناله ندارد پیش من قدری
 بجز این جمله پیش او نمود افسانه و مگری
 بهر رنجی که پیش آمد بکرد او اندران صبری
 بداد او را یکی لطفی که نندیشد دگر قهری
 نمانده هر دو عالم را پیش چشم او وقبری
 نباشد منکر ذاتس هر دو کون جز کبری
 زهریتی یکی حرفی بود مقصود از ان جبری
 بنظم و شعر آورده که نتوان گفت در نثری
 نکندچ اندرین شعرم از ان عات یکی شعری
 که بادا نام او باقی درین عالم بهر دوری
 که تا آخر جهان باشد زعصن تو چنین نوری

* E الای صدر هر صدری که در صدری بر چون بدری
 * K بکجا دانه شماریدن من آن احسان عامت را
 * M مرا هم کرده مخصوصم با انواع نوازشها
 * L لزیق خدمتت کستم کر قدم دامن فضلت
 * E اکر مانم درین عالم بود وردم شای تو
 * L لطیف آمد نهاد تو که کو بی روح بی جسمست
 * D درین دنیا شدی پیدا که در عالم کنی جلوه
 * Ā یکی چون مار در بری غذا و قوت او خاکی
 * N نگر با چشم جان و دل درین صحرای آب و گل
 * M مبارک روز چون عیدی زحق هر دم بتاییدی
 * Ü ولی انجا شود والا عدو سرزیر و بس رسوا
 * E ید بیضا بدیدندی ز تقریرم همه عالم
 * D دهان بازم بدی هر دم زبانه دایما کویان
 * E امام کردهد ایزد کنم کوشش درین معنی
 * L لدنی علم را یزدان دهد ان را که روز و شب
 * N نهان جسته درون جان طریق منزل جانان
 * H خدای قادر مطلق چنین فرمود زاستغنا
 * Ç چو آمد این ندا این سوهر انکس نخت و طالع بود
 * V وسیلت ساخت زاری را نیاز و شوق را افزود
 * A اله از وی پذیرفت آن چو دیدش صابر و شاکر
 * N نه خوفس ماند از دوزخ بهرنج و محنت برزخ
 * Ā یقین دانه که او باشد خلاصه و اب هر موجود
 آ کر خواهی که در بابی که کفایت کبست این معنی
 لقب مذکور و نام او دهم شرحش که ذاتی تو
 ا کر گوید کمی شعری برای خود نمایی را
 خداوند خداوندان ولی نعمت و احسان
 بنام وصیت او در دهر مقرون باد فرزندش

ورا داده خدا ذاتی که در دریای شهبانی
 ز نسل آن خلیفت او که آتش شد بر نوسرین
 کند هر ذات در عالم هماره فخر از دانتش
 از پرا فخر کل باشد زدستار و کتاب دایم
 چو تو آن زلف بنمائی چه باشد زرکشی اینجا
 کسی که هست فیهش این که ماه از ابر کم آمد
 رموزست این که می گویم اگر در شرح بردازم
 چو خم آمد تن عاشق درو این روح چون شیر
 زهی خیری که او باشد حریف و مطرب و ساقی
 مثال سنك لعلی تو که هم راهی و هم ره رو
 تو سیمرغی و عنقابی مقامت قاف قرب حق
 فلاطونی درین دوران بطب و حکمت و دانش
 تو نخواستن بعدادی که داد فضل را دادی
 بمانا عمر تو باقی بکام و بخت و پیروزی

نکرد در چو از بزبان نیامد اینچنین امری
 نیارد آتش شهوت رسانیدن بدو جوری
 ز ذات پاک او آرد علوم دو جهان فخری
 که شد آن عیب زشتش را کلاه زرکشی ستی
 بران حسن چو ماه تو بود آن حله چون ابری
 زیبایی و تابانی نباشد در سرش خیری
 نماید بر سبأ نجیبی نباید در زمین شهری
 سر خم چون فرو بستنی شود دریای پر خیری
 هم او چنگی همودنی وزو حاصل شود زمی
 و هم منزل بدان خود را چو کفتم این ترا جهری
 چه باشد پیش تو بازی چه کرد پیش تو صغری
 زهی سلیمان دانایان که درسبری تویی چتری
 ولدرا زین چشمن باغی زهی لطف ابدی تویی
 درین عالم که می بخشند بیک تریاق و که زهری

MEVLÂNÂ'NIN EKMELEDDİN'E MEKTUPLARI (METİN) (15)

M e k t u p - 1

بِسْمِ اللَّهِ مِفْتَاحُ الْاَبْوَابِ

بِحیث و سلام صدر کبیر ملک الحکما اصفی جواهر الحیات تریاق سموم البلیات نمره شجرة
 العقول قانع عوایل الفضول ذی الحصال المحموده والخطرات المقصوده رضی الصدیقین بنیوخ الیقین
 ذی التقی والورع خیر مهمل و مکترع عالی الافکار سنی الاذکار آمل الحق والیدین راح الروح مفتاح
 الفتوح ادام الله فضلہ وحواله واولاده ومنتجه واعطاه خیر ما اعطی محسننا رسید مشابها لکرمه وفضلہ
 مشاکلا لنبیہ وسود ده موازیاً لشرفه وجمده واصله ونسبم مودت و خلوص محبت ایزان بشنام رسید
 وبشکر ودعا مقابل افتاد

شعر: فَاکُلْ مِنْ قَادِ الْحَيَاةِ بِسَوْسِنَا وَلَا تَأْكُلْ مِنْ جَرِيِّ قَالِلهِ بِحَرِي

والحمد لله الذی خصه بالفضل وایده بالسبق ووداه من المجدوزا ده برأ وفضلاً وقدمه الی الخیرات قولاً
 وفعالاً هیجان شوق افزون شد و متضاعف گشت

[ووددت ان اعظمی المنی فاطیر من شوق الیه مع الحمام الطایر]

سلام و تحیت ایزان طرف مطالعه فرماید و آرزومندی و تعطش بدان دیدار عن زکة [یرتاح له
 النفس و سکا مل بدالانس و یجل موقمه من العقول و یعمر ما سلف من بره و یجل عندی محل النعم
 الجسم و المواهب العظام] غالب و باعث داند ملاقات فی ایمن الاوقات میسر و مهیا باز والسلام

﴿ الله مفتوح الابواب ﴾

سهادت واقبال فرزند مخلص خوب اعتقاد و فزون مفضرا لاطبا تاج الحکما آکل الله والدين ادام الله فضله برتقاد ايام و ترادف اعوام بر تضاعف و تراید باد و روح باک طالب عاشق عارف عزیزش بروح قدس مؤید و مسدد سلام و دعا ازین داعی مخلص مطالعه کند و آرزومندی غالب داند لطفهای که فرموده است از روی حفظ النیب مکافات آن از خزانة لطف الهی که [یرزق من یشاء بغير حساب] برسد [و یؤت کل ذی فضل فضله ان الله لا یظلم متقال ذرة ان تک متقال ذرة فتکن فی صخرة او فی السموات او فی الارض یات بها الله] شکر احسان شما در قلم نیاید فیالها قصة فی شرحها طول [اعلام می رود که بدین نزدیکی مدرسه امیر اجل فخر الدین ارسلاند شمس ادام الله عنوه و قبل حسنا نه کشاده می شود و صدر کبیر استاذ الفضلا شمس الدین ماردنی دام فضله بدانجا نقل می کند جماعتی از فرزندان ما که در مدرسه قراطانی رحمه الله اداری دارند خایفند که مدرس بیگانه بیاید و ایشان را متعرض شود و مدارا و مواسا که سیدالمدرسین می کند با فرزندان ما آن بیگانه بعکس آن کند و معلوم شهابت فقرا نتوانند وظائف تحصیل بجد بجای آوردن و اغلب خلق دشمن این طائفة انداز روی حسد ایذ می دارند که تربیت فرمایند تا بعد از صدر شمس الدین مدرسه قراطانی تحویل افتد بصدر کبیر سیف النظر فخر المدرسین افصح الدین دام فضله که فضیلت دارد بران دیگران همه انواع و اوز درد فقر و فقرا باخیرست و همچون خویش است و قرابت جماعت فقرا را و فرزندان ما را و پدر مشفق تا بسی مبارک شما برین منوال مثالی صادر شود تا نواب آن روزگار شاه عالم برسد و بدان فرزند مخلص [وما تفعلوا من خیر تجدوه عند الله] ملک المشایخ امین القلوب امام الهدی حسام الحق والدين ادام الله برکته سلام و دعا می رساند و در این باب مبالغه می کند در وصیت که از آنجا که لطف کفایت شهابت برین تقریر که مدرسه قراطانی را قدس الله روحه بعد از نقل کردن شمس الدین کسی دیگر طمع نکنند ازان افصح الدین باشد و اگر در مثال آن قید نکنند که بعد از فلان هم شاید زیرا که مدرس شمس الدین ماردنی بدین رأیست و خشنود زیرا خویشاوندانند میان فرقی نیست و بدین کستخی معذور فرماید که [المترب العذب کثیر الزحام] جاوید منور و معطر و مفضل و مقدم باد آمین

بِسْمِ اللَّهِ مَفْتَحُ الْاِبْوَابِ

جو اہر دریائی معرفت نثار روح سیاح ملک الحکما افتخار الاطبا جالینوس الفضل افلاطون التدبیر نادر الزمان طالب الرحمان کل الحق والدين ادام الله علوه پیوسته باد درشاه راه [صراط المستقیم] صراط الذین انعمت علیهم [مهدی وسابق و سابق و برادات و غنایم و ارباب روحانی لاحق بمحمد وآله سلام و دعا رسانیده می آید و حفظ الغیب و لطفها که می فرماید بیانی بپذیرن داعی می رسد جزاء الله خیرما جزایه محسناً

بیت:

[هر که مارا کند نیکی یازد یازش اندر جهان نیکی باد]

از دیوان [من جاء بالحسنة] که من ذکر کنی فی نفسه ذکرته فی نفسی ومن ذکر کنی فی ماله ذکرته فی مالی ومن ذکر کنی علی ملاء ذکرته علی ملاء ان اللیان اجزی بالحسنة و عنی عن السیئة [هر تخم پاک که می کلارد و مهر نهال خیر که می نشاند مستکمل و منم و مستوی یازد هر چند که از تواتر تصدیقات بدان ذات خوب صفات از حد گذشت و خجلم و لیکن [الشراب العذب کثیر الزحام اولی بالذل والا کرام] عرض می رود که فرزند عزیز امیر عالم اسعده الله از لطف شما چشم می دارد که عنایتی و معنوی در باب معیشت او فرماید بمحضرت ملک الامرا نظام الملك عدل اصف کفایت افتخار الایمان ناشر الاحسان شریف الافکار ذکی الاسرار النج عالی همت خذا پرست جهان بناه پروانه بك ادام الله علوه و جعل عقباه خیراً من اولاه و آخرته خیراً من دنياه ازین داعی شکرها و عبدها که داند عرض کند اگر چه آن در عرض نکنجید [وما لا يدرك كله لا يترك كله] توقست که مهم امیر عالم بسی مبارک شما و بدست عطا بخش در پیش نواز ملک الامرا صاحب السعادتین مکین الدولتین ادام الله علوه گذارده آید که میل کشته است و خرجهها بیشتر شده تا بفراعت در خاوات و سلوات دعای آن دولت بفراعت بال می گوید [الخلق عبال الله فافضلهم لعالیه انفعهم لعالیه]

فربدون فرخ فرشته نبود زمشک وزعبر سرشته نبود
بداد ودهش یافت آن نیگوی توداد ودهش کن فربدون توی

[السحاه شجرة في الجنة اغصانها متدلية في الدنيا فمن استمسك ببعض من اغصانها رقه الى الجنة] فاد زکوة الجاه واعز بانها کتمل زکوة المال تم نصایبها [اگر چه آن موالی را احسان شمارست و اکرام دثار و بوسیت حاجت نیست
اشعر:

[ولیکن رأیت السیف من بعد شخذه الى الهز محتاجا وان کان ماضياً]
سنت ایستت فی الحركات بركات [وهزی الیک بمجد الخله تساقط علیک رطباً جیباً]
تذکر بالرقاع اذا نسینا ونکتب حین یملنا الکرام
فان الام ان لم ترضع غلاماً علی الاشفاق مذسکت الغلام
ولهذا قال ربنا تعالی [ادعوا ربکم تضرعاً وخفیة فلو لا انجاهم باسنا تضرعوا] جاوید محسن باد

Mektup - I

این بندگی بحضرت مولانا ملک الحکما
والأطبا اکمل الدین أدام الله فضاه
تحریر افتاد

بدان خدای که بر آستان قدرت او
تهاده اند عقول و نفوس پیشانی
بقادری که بیلک قدرت از سرای عدم
پدید کرد چنین شکنهای روحانی
بمعالمی که در آینه حقایق او
پسان روز هویداست راز پنهانی
بقاھری که اگر یک نظر بقهر کند
همه اساس جهان سرنهد بویرانی
بهادی که اگر نه هدایتش بؤدی
ره ضواب ندیدی کس از پریشانی
بعون بعثت پیغمبران راه نمای
خلاص داد جهان را از تبه نادانی
که بی حضور تود شوای می دهد دستم
که تا زخم نفسی در جهان باسانی
سعادت که حاشه بساط حشمت آن از وصیت انقباض محروبت
و از وقوع غبار پریشانی منکوس بود و سیادت که رایات اعدا و الویة
حسادرا در هاویة خذلان معاکب خسران منکوس گرداند و دولتی
که اطنا ب سراق جلال آن بمسامیر بقا مسمت باشد و رفعتی که
اوج کیوان در مقابله کنگره ایوان حضیض نماید و صحتی که دست
یازی عوارض جسمانی و طوارق حوادث نفسانی بنیان اعتدال آن را
از پای در نیاورد و شهرتی که مرکب باد صبا در وقت مجاراة
و زمان مسابقت پیش سیر او کودن باشد و ذکری حسن که زوال
سورتش از مصحف روزگار صورت نهدند و فکری ثاقب که در
عواقب امور جز در سلامت و قفل استراحت نگشاید ذات بزرگوار

س. ۱

خداوندم را شامل باد، رخساره آمل گلگون و سینه بد سگال
چون دل لاله بر خون جام کامرانی در بزم زندگانی دایر و برید
صیت مکارم اخلاق آن حضرت در بسیط زمین سایر:

بادا جسود جاه تو در ظلمت ضلال

تا هست خلق را بضیا رهبر آفتاب

وَهَذَا دُعَاءٌ فِيهِ لِلْخَلْقِ رَاحَةٌ

وَ أَسْنٌ مِّنَ الْآفَاتِ وَ النَّكَبَاتِ

صد هزاران سلام و تحمد بخوشی ایام وصال یاران و لذت
طریق خیال دوستان بدان جناب بزرگوار که منبع فضایل و مجمع
افاضل است اصداری افند، سلاهی که غنچه ودایع الهی جز بنسب
اخلاص نشکند و نهال اتحاد آن جز بلواقح مصافات و وفاق بازور
نیاید چون رأی عاقلان دورین بمثابت عهد و جزالت میناق موصوف
و چون الفاظ دلبران نازنین بر حلاوت خالص و عذوبت صرف
مضروف و موفوق نه هواجس تکلف و خواطر ریارا بر حاشیه ضمیر
آن گذری و نه برید تعسف و نفاق را در فضای ماحضت و مخالفت
آن سفری:

سَلَامٌ كَصَدِّحٍ فَوْقَ خَدِّ مَوْرِدٍ

وَ صَدْرٍ صَقِيلٍ فَوْقَ مَشْنِ مُخْتَصِرٍ

سَلَامٌ كَشَرْبِ تَحْتِ ظِلِّ عَمَامَةٍ

لَدَى رَوْضَةٍ مُخْتَصِرَةٍ ذَاتِ أَنْهَرٍ

سَلَامٌ كَمَا أَبَ الْمُسَافِرُ سَالِمًا

فَصَادَقَ طَلْعًا رَاقِعًا وَجَنَّهُ مُصْدِرٍ

سورت التیاع و نایره اشتیاق را بمشاهده تجسته و لقای همایون
خداوند چه شرح دهم که اگر بر شیوه ارباب بلاغت و قاعده اصحاب
براعت در تشبیه وصف و تصدیق نعت آن الفاظ متین و عبارات
رنگین آورم و بصد زبان و هزار بیان در تقریر تشبیهات لطیف و تحریر
تجنیسات شریف آن اقدام تمام و در مبادی و مقاطع آن خیالات نادر
و صنایع بدیع بکار آورم عمر عزیز خود را در تنمیق و تنسیق ترتیب

و ترکیب آن صرف کردیم و از زمره کتاب جهان در این باب استعانت طایم و اطباق افلاک را اوراق سازم و اغصان اشجار را بمشابت افلام در دست بگیرم و میاه بحار و جداول و انهار را بجای دوده و عوض مداد در دوات کنم هنوز از استیغای حق بقریر و استغضای وجه تحریر آن قاصر و عاجز باشم :

ز صد داستان که اشتیاق تراست

همانا که یکک داستان باشدی

شک نیست که هوای آن حضرت همه را سازنده است و محبت جسمن مجاورت آن جناب در فضای خاطر جمله تازنده هر طوطی زبانی که در قیام انعام آن حضرت چاشنی خورده است دایماً یادگر ثنا و برد دعای آن دولت سرایان خواهد بود و هر مردم چشم که از آن دیباجه صباحت و صمیمه طلاقت محظوظ گشته است و عاقبت کار بحسب موانع اقدار از تیل آن سعادت محروم مانده از غایت هیجان اشواق و ثوران انواق کم تواند غنود عجب اگر روزگار تمکین دادی و سعادت بخت مساعدت نمودی و توفیق رفیق گشتی تا بنده نیز چون سایر خدم و باقی چشم از چشم حوادث روزگار در امان ظل ظلیل و امن طیب مقبل آن حضرت روزگار گذرانیدی و از فرایده فواید آن جناب گردن حال خود را حالی کردی درین باب چه محظور لازم آمدی خصوصاً باوجود مفارقت خدمت که بحقیقت مفارقت حیانت قفای حوادث روزگار باید خوردن و در مصیبت شداید آن انواع مقاسات باید کشیدن :

درد و بلا و رخ زگردون نبود پس

سربازی قراق تو هم بود در خورم

گفتم که در جانب تو عمری بسر برم

تقدیر گشت باش که در فکر دیگرم

حقاً که چون شونده می آید که حال بندگان آن حضرت در

سلک انتظام منخرطست و خاطر چاکران آن دولت از توالی حبور
و وفور سرور بمشاهده پر نور خداوند منشرح و منبسط و چاکر قدیم
خود را از نیل آن سعادت محروم می یابد از غایت پریشانی دل و توزع
ضمیر تردیکست که اختلالی در وجود خد متکاز راه یابد :

چو عالمی بلفای تو نوش می یابند
در آن میانه نصیب رهی چرا نیش است.

اما باز چون مشاهده می رود که تقدیر باری مخالف تدبیر انسانست
و روزگار بر منع ارادت آدمی حریص و عروس مراد از ملاحظت
دیده طالب محجوب و حصول آرزو هر نفسی را ناممکن اندک مایه
سلوئی روی می نماید :

فَإِنْ أَكُ قَدْ أَصْبَحْتَ فِي النَّاسِ سَالِيًا
فَيَالِيَا سِ اسْأَلُو عَتِكَ لَا يَالْتَجَتُّدِ
امید بفضول باری هر چه واثق تراست که از آنجا که غایت لطف
قدرت اوست جمع شمل را بطریق روزی گرداند که بعد از آن وجه
مفارقت را استحالتهی و طریق مباحثه را تعدری روی نماید « وَمَا
ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ »^۱

Mektup - II

این خدمت بخداوند ملک الحکما رئیس

الأطبا مولانا اکمل الملة والدين رحمه الله

اصدار افتاد

عَسَى اللهُ يَقْضِيَّ بِالتَّوَّاصِلِ بَيْنَنَا
كَمَا هُوَ فِينَا بِالتَّهَاجُرِ بِحُكْمِ

یارم توفیق آن ده تا کثم باری دگر
خاکک این درگاه عالی توتیا سان در بصر
در کنار آرم چو دیگر چاکران آنجا مراد *
بر میان بندم چو دیگر بندگان آنجا کمر

خدمتکار مخلص که خدمت آن حضرت طراز حلیه زندگانی
و فهرست آمل و امائی و نقش صحیفه خیال و عنوان نامه استقامت
احوال و سبب نحیات ابد و موجب بقای سرمد و نهال باغ سیادت
و مفتاح در سعادت و فاتحه اوراد فکر و زیور ابکار ذکر می داند، بیگ دل
و هزار زبان هر زبانی، مترجم هزار بیان در قناع خجالت «لَا أَحْصِي
ثَنَاءَ عَلَيْكَ»¹ و در حجاب حیرت

إِذَا لَمْ تَسْتَطِيعْ أَمْرًا فَدَعَهُ
وَجَاوِزَهُ إِلَى مَا تَسْتَطِيعُ

ثنا و مدحت و آفرین و حمدت می رساند:

من وصف حضرتت بکل ما بین زبان کتم
کز وصف آن زبان خردم الکن اوفتاد
و لیر أن لیس فی کذل مشیت شعرة
لساناً یکت الشکر فیک لتصراً

نگاه گاه چون خدمتکار خواهد که عنان قلم بدست گیرد و نوک
آترا سه اسبه در مضمار بیاض جولان دهد و از بخار آن فضیلت
قطره ای در کام کاس الفاظ ریزد و از خیال آن اهل بیت ذره ای در
s. 1

کف ترازوی عبارت نهد و از عرایس افکار بخندره ای در جلوه آرد
 و از ثمار معانی نوپاوه ای فرستد ، عقل که پادشاه مملکت انسان و پیشوای
 زهره خرمندانست ، زبان قلم می گیرد و ندای « الشَّمْسُ تَكْبُرُ عَنِ
 حُلِيِّ وَعَنِ خَسَلٍ » می دهد و این بیت انشاد می کند که

کمال ذاتی او خود ز شرح مستغنیست

بماهتاب چه حاجت شب تجلی را^۱

مَنْ كَمَا نَفَوْقَ نَجُومِ اللَّيْلِ مَرْتَبَةً

فَلَيْسَ يَرْفَعُهُ شَيْءٌ وَلَا يَصْغُرُ

اما چون شیوه اهل روزگار و قاعده ارباب زمان بر آن چلت
 اشتهار یافته است که اگر بنده در مقام غربت خداوندان خود را یاد نیارد
 و بخدمت جناب ایشانرا تصدیق ندهد ، ذکر او را بر خریدی بی وفائی
 ثبت کنند ، در آن روزگار او را بدایغ بی ثباتی موسوم گردانند .
 در بعضی اوقات مخالفت عقل کرده می شود و از جنس آن سخنان
 بی طایل و عبارات بی حاصل فرستاده می آید و بحسب این اعداد اعضا
 و اغماض امید می رود . حق علیمست که اگر جریان ارادت بر قضیه
 مشیت بودی و تدبیر انسان موافق تقدیر باری افتادی و روزگار ناسازگار
 دست رد بر سینه مراد نهادی و مورد آهال را بخاشاک عوایق مکنار
 نکردی و عروس ارادت را در پس پرده امتناع متواری نداشتی
 جز خاک درت نخواست بودن مسکن

وَذَلِكَ لِأَنَّ التَّمَقُّلَ عَيْشَكَ بِتَاهِرٍ

وَلَيْسَ لِأَنَّ التَّمَيُّشَ عَيْشَكَ بِتَارِدٍ^۱

انصاف کسی که در آن دریای لطف و جهان آزادی دیده باشد
 و ذوق ثمار آن اشجار فضایل یافته و زلال آن انهار علوم چشیده

و بعدین شغل مزور و عیش مکندر مشغول گردد، همانا میان او و نبیل
 سعادت بُعد المشرقین باشد. امّا از آن جانب نیز اگر همت مقصود
 یونگی که خدمتکار از مضیق این زحمات تفضی جستی و از مباشرت
 این شغل استعفا طلبیدی و عمر عزیز خود را بعثت جای دیگر ضایع
 نکردی ظاهراً این اُمنیت بحصول موصول گشتی.

لَيْسَ كَمِثْلَيْهِ هَيْمَةٌ أَكْمَلِيَّةٌ
 يَسْتَحْيِيانَهَا لَمْ يَسْتَحْزِرْ قَسَطُهُ وَأَيْلٌ
 سَجَبَتْ ذُبُولِي إِذْ وَالَّتْ بِيظْلِهِ
 فَهَمَّا أَنَا سَحَابِيَانُ وَهَمَّا أَنَا وَأَيْلٌ

قیز خدمتکار از جمله منعمیان آن حضرت و پروردگان آن نعمت
 است. و غالب ظن آنست که خدمتکار واسطه عقد شاگردان و صدر
 چریده بندگان آن حضرت تواند بود و سبب افتخار و اعتضاد روزگار
 بسیاران شاید شد و ندای

فَيْتَا لِرِزَامٍ رَشْحُوا بِي مُقْتَدِمًا

تواند داد و بآداب مکتسب بر اقران خود تفوق تواند طلبید و بی
 انکار منکری این مہمی را بتحقیق رسانید:

أَنَا النَّادِي مِمَّا رَأَى عَيْنُ الْوَرَى شَجِرًا
 مَيْثَلِيْسِي عَلَي رَوْضَةِ الْعَمَلِيَاءِ مَسْتَرْوَسًا

هزار سال بپاید که تا بباغ هنر

ز شاخ دولت چون من گلی بباز آید

امید بنیض فضل الہی چنانست که ادراک سعادت خدمت بر
 وجهی میسر گردد که امتداد ایّام آن بانقرض زمان حیات
 متصل باشد.

Mektup - III

این خدمت هم بحضورش اصداد افتاد

از محروسه قیصریه

سَلَامٌ عَلَى الذَّاتِ الْمُتَمَدِّسَةِ الَّتِي
يَتَمَوَّقُ شِدَاهَا الْمُتَمَدِّكِيَّةَ الْمُتَعَبِّقَةَ

سَلَامٌ إِذَا مَا فَضَّ قَارِيَهُ خِيَمَتَهُ

تَعَاطَى سَلَاةً بِنَائِلِيًّا مُعْتَبِقًا

سَلَامٌ كَمَنْبَلِ الرُّوضِ يَا كَرَاهُ الصَّبَا

فَصَادَقَ رِيحَانًا وَنَوْرًا مُتَبَقِّقًا

يُقَرِّحُ مَرَاهُ كَكَيْبًا مُتَبَقِّقًا

وَيُطْرِبُ ذِكْرَاهُ حَسَامًا مُطَوَّقًا

سَلَامٌ مَمَانِيهِ إِذَا مَا تَوَمَّيَلَتْ

تَبَدُّكُ خَيْرَ النَّاسِ عَبْدًا مُشَوَّقًا

در شداید صبر کردن به بود لکن که کرد

بر فراق خدمت تو صابری تا من کنم

گر: نگرده آب عرم تیره از گرد اجل

چشم باز از گرد نعل مرکب روشن کنم

سلامی که قواعد هودت آن از صرصر ساعی تمام تزلزل نپذیرد
و خدمتی که مہانی محبت آن از منجنیق خاسد فتان تخلخل نپیند،
چون اساس آسمان استوار و چون اوتاد زمین پایدار، از سر خلوص
عقیدتی که گرد تغییر مہانت و مشاحنت بر بساط کمال آن نشیند
و صفای ضمیری که وقوع شوائب محاسنت و مکاشحت زلال منبع آرا
مکدر نکند، چون بنامبل عاقلان بفتون محاسن آراسته و چون قدود

دلبران از وصفت عیوب پیراسته، نه در مطایف الفاظش صورت
تکلفی و نه در فحواوی معانی‌ش شیوه تعسفی، بحضرت خدایوندگار حکمای
جهان، سلطان اطیبای زمان، معدن لطف و اشفاق، منبع مکارم اخلاق،
آفتاب آسمان سیادت، سروچمن فضیلت، خلاصه تکرر ایام، زبده
تعاقب شهور و اعوام، اکمل الملة والدين متبع الله المسلمین یطول
بتمایه، اصداری افند؛ التیاج و تشوق بدست بوس اشرف که غایت
نهدت افاضل روزگار و نهایت بغیت امثال عصرست، صورت افتخار
تشنه الیم بوصول آب زلال و مثال احتیاج علیل تسقیم بحصول ابلال
دارد، بلکه اشتیاق محبوسی که در کنج زندان محنت و سرای بلیت
بوجود خلاص و انتظار صاحب وحشی بطلوع تابشیر صبح ایناس .
هن لحظه بدیدار تو سحتاج ترم

از مرده بزندگی و دیوانه بعقل

أَشْتَأَقُهُمْ وَ هُمُ الْحَيَاتُ مَدُنَاءُ

أَنَا مَبِيتٌ فِي صُورَةِ الْأَحْيَاءِ

و چگونگی مشتاق نیانم بخدایوندی که مرا از حاضیض خول باوج
تباخت رسانید و از لجه دریای ضلالت بساحل نجات آورد و بضاعت
مزجهات طبع مرا همسر گنجی قارون و ضحیفه روزگار مرا بحظوظ شرف
مشحون گردانید و لاشه خنک طبع مرا هم عنان باد صبا و عروس
عاطل رویت مرا بنئون زیور نحلی کرد.

لَهُ أَيَادٍ إِلَيَّ سَابِغَةٌ

أَعْمَدُ مِيْنَهَا وَلَا أَعْمَدُ دَهْمًا

أُؤَيِّرُ بَجِلْدِي بَيْنَهَا عَنِّي فَمِمَّا

أُقَدِّرُ حَتَّى التَّمَنَاتِ أَجْضَعِدُهَا

حق علیمست که بنده مخلص هواخواه آن حضرت و دوستدار
آن دولت است و همیشه ذکر آن سیادت ورد روزگار خود می دارد
و این معنی را از جمله بواعث سعادت خود می شمرد
اگر بنطق در آیم تویی همه بنم
و گر خوش شوم جز تو نیست در یادم

فَلَمَّا نَطَمْتُمْ فَمَأْنَتْ أَوْلُ مُنْطِقِي

وَ إِذَا سَكَنْتُمْ فَمَأْنَتْ فِي ضَمْدِي

باری عز اسمه سعادت ادراک آن خدمت عن قریب وزی که داناد

وَ هَذَا دُعَاءُ يُكْسِبُ الْعَبْدَ رَفْعَةً

وَ يَمْنَحُهُ عِزًّا وَ مَجْدًا مُنْ لَا

Tabib Ekmeleddin Müeyyed Nahçıvani
(Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver - 1956)

Tabib Ekmeleddin Müeyyed Nahçıvani
(Ord.Prof. A. Süheyl Ünver - 1968)

MEVLÂNÂ'NIN DİVANINDA İLÂHÎ ZAT VE İNSAN

Doç. Dr. Saadettin KOCATÜRK

İlâhî Zat

Tasavvufî ilgili eserlerde İlâhî Zat hakkında değişik ifade ve duygular göze çarpmaktadır. Bu hal mutasavvıfın durumuna bağlıdır. Mutasavvıflardan bazıları uyanık ve akli başında bir insan olarak konuşur ve hareket eder. Bazıları da ilâhî aşktan sarhoş, vecd içerisinde yüceliğin güzelliklerini seyretmeye dalan birisi gibi konuşur. Hal böyle olmakla beraber Hz. Mevlânâ, aklını, aşkın ateşleriyle tutuşan kalbini arkasında saklayan meftun bir âşık gibi ilâhî kudretten söz eder. Hz. Mevlânâ'nın Allah'ı vasfederken kullandığı dil, edebiyatla uğraşan bir şâirin kullandığı dile benzememektedir. Zirâ Mevlânâ'nın şiirleri yapmacık ifade ve tarzdan uzak ve edebi bir takım kurallara bağımlı görülmemektedir. Mevlânâ'nın şiirlerinde kullandığı dil, kulu Mevlâsı önünde küçük düşürmediği gibi, sadece içeriğinde hamd ve sena bulundurmamakla yetinmez. Aksine onun şiirlerinde kullandığı dil tabii, yapmacıksız aşk, vecd ve özlem dilidir. (2)

Mevlânâ sûfî bir şâir olarak Allah'ın sıfatlarından bazılarını şu veciz ifadelerle, şöyle dile getirir :

ای بامن و پنهان چو دل ، از دل سلامت می کنم / تو کعبه ، هر جا روز قصد مقامت می کنم
هر جا که هستی حاضری ، از دور درما ناظری / شب خانه روشن می شود چون یاد نامت میکنم
دوری بتن ، لیک ، دلم اندر دل تو روز نیست / زان روزن بزدیدم من چون مه پیامت می کنم
ای آفتاب ، از دور تو بر ما فرستی نور تو / ای جان هر مژه چو رنو ، جانرا غلامت می کنسم (3)

- (1) Biz bu incelememizde çalışmamızı, üzerinde fazla inceleme yapılmayan divan üzerinde yoğunlaştırdık.
- (2) Bu konuda daha geniş bilgi için bkz., Ali Deşti; Seyrî Der Divân-ı Şems. Tahrân, Şahinşâhî, 2535, s. 218.
- (3) Bkz., Divan; C. II, s. 7.

«Ey benimle olan, fakat kalp gibi benden gizli olan, seni gönül-
den selamlarım,

Sen (benim) kalbimsin, nereye gitsen hep sana yönelirim,
Her yerde hâzır ve nâzırsın, uzaktan bizi görmektesin.
Senin adını andıkta gece evim aydınlanıyor, nurla doluyor,
Sen benim vücuduma uzaksın, fakat benim kalbimde sana açıl-
an bir pencere var,
Ay gibi o pencereden gizlice sana haber gönderiyorum.
Ey güneş uzaktan sen bize kendi nûrunu gönder,
Senden ayrı kalan her canı, sana kul-köle yapacağım.

Allah'ın sıfatları bütün varlıklarda zâhir olmakla birlikte, bir kısım sıfatları açıkça görülmez, gizlidir. Fakat Allah'ın zâtı bütün varlıkların üzerindedir. Allah'ın zâtını varlıklarda aramamız gerekir. Varlıklarda ancak Allah'ın sıfatlarını arayabiliriz. Bu konuda Mevlânâ şöyle söylemektedir :

" درون ظلمتی می جو صفاتش   که باشد نور و ظلمت محو ناتش (4)

«Karanlığın içerisinde O'nun sıfatını arıyorum,
Çünkü O nurdur, O'nun zâtı karanlıkta tecelli etmez.»

Mevlânâ, insanların, Allah'ın sıfatlarını yansıtan varlıkların, bu yansıtışları anlamakta çoğu kez acze düştüklerini söylerken onların nasıl anlamaları gerektiğini aşağıdaki şu beyitte belirtmeye çalışır :

" در ذات تو کی رسند جانها ؟   چون غرقه شدند در صفاتت " (5)

«Bütün ruhlar senin sıfatlarında battığı sürece,
Senin zâtına canlar nasıl ulaşabilir.

Yüce Allah'ın zâtına ancak kendi zâtı ulaşabilir. O gören gözlerin ve düşüncelerin idrâkinin çok yücesindedir. Mevlânâ yüce kudretin diliyle insanlara hitâben şöyle der :

" چندانکه خواهی درنگ در من که شناسی مرا   زیرا از آن کم دیده من صد صفت گردیده ام
در دیده من اندر آوز چشم من بنگر مرا   زیرا برون از دیده ها منزلگهی برگزیده ام " (6)

«Bana ne kadar bakarsan bak beni tanıyamazsın,
Zira ben o az (gören küçük) bakışlardan, yüz sığata dönüştüm.

(4) Divan; C. I, s. 503.

(5) Divan; C. I, s. 148.

(6) Divan; C. II, s. 4.

**Gel benim gözüme gir ve benim gözümden bana bak,
Zira gözlerin dışında kendime bir makam seçtim.»**

Mevlânâ, İlâhî Zât'ın, insan aklının idrâkinden daha yüksek olduğunu görüyor. Mevlânâ'ya göre akıllar, Allah'ı aramak için erişebildiği bütün noktalarda ve kendi kudreti ölçüsünde dolaşır durur. Fakat o akıllar İlâhî Zat gerçeğini idrak edemezler der. Zira İlâhî Zât'ın bütün beşeri güçlerin üzerinde olduğunu aşağıdaki beyitte dile getirir :

"هر سو نگران تست دلها
وان سو که توئی گمان ندارد" (7)

**«Kalpler her tarafta sana bakıyor,
Fakat senin her yerde var olduğuna, hiç kimsenin şüphesi yok.»**

Şems-i Tebrizi Divanından anlaşıldığı üzere Mevlânâ'ya göre Allah, dünyânın güzelliğinin kaynağı, aynı zamanda O, dünyânın hem gözü ve hem de nûrudur. Yine O, cefâ yolunun hem derdi ve hem de kederidir. Bu konuya da Mevlânâ aşağıdaki şu beyitte açıklık kazandırmaktadır :

"کلزار و باغ عالمی ، چشم و چراغ عالمی
هم درد و داغ عالمی ، چو پا نهی اندر جفا" (8)

**«Sen dünyânın gül bahçesisin, sen dünyânın gözü ve lambasisin,
Cefâ yolunda yürüdüğünde, sen dünyânın derdi ve kederisin.»**

Küliyatta (Divan), Allah'ın lütfunu ve kahrını belirtici bir çok beyite rastlamamız mümkündür. Aşağıdaki beyitler Yüce Kudretin lütfunu ve kahrını belirtmek için Mevlânâ tarafından kaleme alınmış şahane bir tasvirin ve derin bir tasavvufî vasfın izahıdır :

"ای که ز یک تابش تو کوه احد پاره شود
چه عجب ار مشت گلی عاشق و بیچاره شود
چونک بلطفش نگری سنگ و حجر موم شود
چونک بقهرش نگری موم تو خود خاره شود
چون بجهی از غضبش ، دامن حلمش بکشی
آتش سوزنده ترا لطف و کرم باره شود" (9)

**«Ey! bir parıltısı ile Uhud dağı parçalayan Allah'ım,
Bir avuç çamurun âşık ve biçâre olmasında şaşılacak ne var.
O'nun lütfuna bakarsan taş ve kayalar mum olur,
O'nun kahrına bakarsan mumun diken olur.
O'nun gazabından korkup sıçrarsan, O'nun yumuşaklığının eteğine asıl,
O zaman seni yakan ateş, lütuf ve kerem olur.»**

(7) Divan; C. I, s. 278.

(8) Divan; C. I, s. 4.

(9) Divan; C. I, s. 221.

Mutasavvıflar, Allah'ın lütuf ve keremine âşık olurlar ve O'nun azâbından ve kahrından korkup titrerler. Fakat çoğu zaman iyimserlik onlara galip gelir ve İlahî lütfun daima önlerinde yürüdüğünü görürler. Mevlânâ aşağıdaki şu beyitte Yüce Kudrette sınırsız olan bu lütfu ifadede acze düşer :

" برینده ناگهانی کردی نثار رحمت جز لطف بی حد تو آنرا سبب ندیدم (10)

«Allah'ım benim haberim olmadan bana çok rahmetler saçtın,
Buna sebep olarak senin sınırsız lütfundan başka bir şey göremedim.»

Mevlânâ bir başka şiirinde İlahî Kudreti yücelterek şöyle söylemektedir :

" از لطف تو هیچ بندۀ نومید نشد - مقبول تو جز قبول جاوید نشد
لطف بکدام ذره پیوست دمی - کان ذره به از عزارخورشیدنشد (11)

«Hiçbir kul senden ümidini kesmedi,
Senin kabulün ancak ebedi kabul oldu.
Senin lütfun hangi zerreye bir an (için de olsa) bağlandı da,
O zerre bin güneşten daha iyi olmadı.»

Mevlânâ'nın bu rubâisinin Kur'an'ı vafeden tasavvufî bir yorum olması muhtemeldir. Zirâ açık ve gizli olma O'dur (12) yani Allah'tır. Allah gizlidir, zatı ile görülmez, fakat sıfatları ile açıktır. Bu sıfatlar da, Allah'ın varlıklarda tecelli etmesidir. Bu konuda Mevlânâ şöyle söylemektedir :

" بدیدار نهانید ، آثار عیانید - پدید و نه پندیدیت که چون جوهر جانید (13)

«Siz gözden gizlisiniz, eserlerde görülmektesiniz,
sizin varlığınız gizliliğinizin aynıdır, çünkü siz camın cevherisiniz.»

Mevlânâ'nın; aşağıdaki şu gazelde, Allah'ın varlıkta olan her şeyin kaynağı olduğunu ve bütün kâinatı hükmü altına alıp kontrol

(10) Divan; C. II, s. 128.

(11) Divan; C. III, s. 77. Ayrıca bu konuda daha geniş bilgi için bkz., Kur'an; 39/53.

(12) Kur'an; Sure-i Hadîd, 5/3 «O, her şeyden öncedir; kendisinden sonraya hiçbir şeyin kalmıyacağı Son'dur; varlığı âşikardır; gerçek mahiyeti insan için gizlidir. O her şeyi bilir.»

(13) Divan; C. I, s. 254.

ettiğini anladıktan sonra İlâhî Zât'ın aşk ve sevgisinde boğulduğu anlaşılıyor. Mevlânâ'ya göre varlıklar yüce kudretin gücünün elindeki âletlerden başka bir şey değildir. Allah bu varlıkların aracılığı ile istediğine fayda, istediğine de zarar verir demektir. Bu mutlak gücü anlayan sâlik (tarikât ehli) Allah'a tam itaattan başka bir çıkış yolu bulamaz. Bu konuda Mevlânâ şöyle der :

کیست که او مست لقای تونیست	کیست که او بندۀ رای تونیست ؟
یا طربین کان زر جای تونیست	غمۀ کشی کو که زخوف تونیست ؟
یا کرمی کان زعطای تو نیست ؟	بخل کفی کو که زفیض تونیست ؟
محتشمی گو که گدای تونیست ؟	لعل لبی کو که زکان تونیست ؟
یک رگ بی بند و گشای تونیست	متصل اوصاف تو با جانبا
کف چه دهد کان زسخابی تونیست	مردوجهان چون - وکف بتو چوچان
رقص گلی کان ز هوای تونیست	چشم کی دید ست برین باغ کون ؟
خلق بجز شیه عصای تونیست	غافل ناله کند از جور خلق
هریک جز درو دوی تونیست ؟	جنیش این جمله عصاها زتست
کیست که او بند قضای تونیست	زخم معلم زند آن چوب کیست ؟
در سرشان فهم جزای تونیست	همچو سگان چوب ترا می گزند
بجز بمناجات وثنای تونیست	دفع بلای تن و آزار خلق
دفع دو سه چوب رعای تو نیست	بشکنی این چوب نه چویش کمست
جان بکجا برد که جای تونیست ؟	صاحب حوت از عم امت گریخت

بسن کن و زمنت یونس بترس

با قدر استیزه بیبای تونیست (14)

«Senin emrine kul-köle olmayan kim olabilir?

Seni görmek için sarhoş olmayan kim bulunabilir?

Senin korkundan tasalanmayan hani, nerede?

Nerede sevinçli bir kişi varsa, onun sevinci sana olan yeni ümit-
le değildir?

Nerede cimri biri varsa, onun cimriliği senin feyzinden müdir?

Nerede cömert biri varsa, onun cömertliği senin bağışından de-
ğildir?

Nerede yakut renkli bir dudak varsa, onun madeni senden de-
ğildir?

Nerede bir makam sahibi varsa, senin dilencin değildir o?

Senin vasıfların, canlarla birleştiği zaman,

Hiç bir damar senin bağından ve lütfundan uzak değildir.
Her iki dünyâ avuç gibidir, sen de ruh gibisin.
Avuç, senin cömertliğin olmasaydı, ne verebilirdi?
Gözün, kâinat bahçesinde bir çiçeğin, senin isteğin olmadan
danış etmesini görmesi mümkün mü?

Gafil insan halkın cefasından inler,
Halk ise senin elinde asâdan başka bir şey değildir.
Bütün bu asâların hareketi sendedir,
Her asâda bir elem ve senden bir çare vardır.
Öğretmen vurur yaralar o çubuk kimdendir?
Senin kaza ve kaderine bağlı olmayan kim vardır?
Onlar senin asâını köpekler gibi ısırırlar,
Çünkü onların beyni senin cezândan habersizdir.
Vücuttan belayı ve halkın eziyetini uzaklaştırmak,
Ancak sana yalvarmakla ve dua ile olabilir.
Bu asâyı kırdığında O'nun asâsı eksilmez,
İki üç asâyı kırmak, senden kurtulmak değildir.
Balına sahibi, ümmetinin gamından dolayı kaçtı,
Nereye sığınabilir ki sen orada olmayasın?
O halde yetin, ve Yunus'un mihnetinden kork,
Kaderle kavga gürültü etmeye senin gücün yetmez.

Yukarıdaki gazelde Mevlânâ, ilâhî Kudret'e tasavvufi duygularla yaklaşmıştır. Mevlânâ'ya göre Allah, insanın asıl kaynağıdır. O, sığınaktır ve bütün ihtiyaçlardan münezzehtir. Bütün ihtiyaçlar O'na yöneliktir. O'nu O'ndan (Allah'ı Allah'tan) başka kimse gerçekleştiremez fakat Allah, istekten ve hâcetten münezzehtir (beridir). Bu konuya Mevlânâ aşağıdaki beyitlerde daha güzel bir şekilde açıklık getirmiştir :

ای مادر و پدر تو، جز تو نسب نندیدم	ای شمس و ای قمر تو . ای شهادای شکر تو
عم پشت و هم پناهی ، کفوت لقب ندیدم	ای عشق بی تناهی ، ای مظهر الهی
اصل همه طلب تو، در تو طلب نندیدم (15)	یولاد پارما بیم آهن ریاست عشقت

«Ey sen güneş ve ay olan, ey sen bal ve şeker olan,
Ey ana ve baba olan, sendem başka bir neseb görmedim.
Ey sonsuz aşk, ey ilâhî mazhar,
Dayanağımız ve sığınacağımız sensin, sana uygun bir lakap görmedim.
Biz çelikten bir parçayız ama senin aşkın mîknatıdır,

(15) Divan; C. II, s. 129.

Bütün isteklerden maksat sensin fakat senden bir istek görmedim.

İşte Yüce Allah'ın kapsamlı hükmü budur. Mevlânâ bu durumu aşağıdaki şu beyitlerde daha açık bir şekilde ispatlamaya çalışmaktadır. Bunda şaşılacak bir şey yoktur. Zira Allah istediğini yapmaya muktedirdir :

گرچشم تو بریست او چون مهرهٔ دردست او   گامی بفلطاند چنین ، گامی بیازد در هوا
گامی نهد در طبع ترسودای سیم و زر وزن   گامی نهد در جان تو نورخیال مصطفی
این سوکشان سوی خوشان وان سوکشان بانا خوشان
یا بگذرد یا بشکند بکشتی درین گردابه‌ها (16)

«Allah yolunda gözlerini O'na kaparsan, O'nun elinde bir mühre (pul) gibi olursun,

Bazen seni yuvarlar, bazen de havaya fırlatır.

Bazen de senin ruhuna Hz. Mustafâ'nın hayalinin nurunu koyar.

Bir yandan seni iyilere eş eder, diğer yandan kötülere eş eder,

Ya terkeder, yada senin gemin bu girdaplarda parçalanır.

İlâhî Kudrete bu türden değinmeler, Mevlânâ'nın tasavvuf diliyle yaptığı güzel açıklamaları, okuyucuda derin etkiler bırakmıştır. İlâhî Kudretten söz etmek yalnızca tatlı olmayıp, aynı zamanda hikmet ve cazibe ile doludur ve bu hal sâliki Allah'a doğru çeker :

نیست ترتیب زمستان . بهارت با شبنم   برمن این دم را کند دی برشونابستان کنند
خارو گل پیشش یکی آم که او از نوک خار   بریکی نس خارو بردیگر کسی بستبان کنند
مهرکه درآبی گریزد زاد او آتش شود   مهرکه در آتش رود از بهر اورچان کنند
من برین ، برهان بگویم زانک آن برهان من   گر همه شبهه ست او آن شبهه را برهان کنند
چه نگری درد یو مردم ؟ این نگرکودم بدم   آدمی را دیو سازد دیو را انسان کنند (17)

«Senin kışının ve baharının pâdişahlıkla bir ilgisi yoktur,

Bu ânı bana soğuk bir sonbahar, sana sıcak bir yaz yapar.

Gül de diken de benim için farksızdır,

Dikenin ucundan bir kimseye diken, başka birisine de bahçe yapar.

O'nun emrine itaat etmekten kim suya kaçarsa, su ateş olur,

O'nun için kim ateşe gireirse, ateşi ona Ceyhun yapar.

Bu durum hakkında bir delil söyleyeceğim, delilim hayal de olsa,

(16) Divan; C. I, s. 4.

(17) Divan; C. I, s. 293. Ayrıca bu konuda daha geniş bilgi için bkz., Abdu'l-Hüseyn Zerrin - Kûb; Bâ Kârvân-ı Hulle, Tahrân, h.ş. 1343, s. 223 vd.

O, o hayalleri delil yapacaktır.

Şeytanlara ve insanlara ne bakıyorsun, O, zaman zaman,
İnsanı şeytan, şeytanı da insan yapabilir.»

Mevlânâ'nın, yukarıdaki gazelinde ve diğer bir çok şiirlerinde tabiata karşı özel bir ilgisi olduğu görülüyor. Mevlânâ, tabiatı İlâhî Zat'ın tecelli ettiği ve güzelliklerinin ortaya çıktığı yer olarak sayıyor. Bazen bu düşünce o kadar çok ilerliyor ki Mevlânâ, bütün kâinata Allah'tan başka hiçbir şey görmüyor. Bu durum onun Allah'ın varlığında yok olduğunu göstermektedir. Şurası da bir gerçektir ki Mevlânâ'ya göre İlâhî Zât, bütün güzellik ve yücelik özelliklerine sahip olan sevgilidir fakat O'nu tavsif ve övgüye başlayınca da kendini tutamayıp şöyle söylüyor:

چون برترست خوبی معشوقم از صفت
دردم چه فربهست و مد یجم چه لاغرست (18)

«Sevgilimin güzelliği bütün sıfatlardan üstün olduğu sürece,
Acımın büyüklüğü nedir ki, derdimin küçüklüğünün ne önemi
var.»

Her şey ve içerisinde insanın bulunduğu âlem, Allah'ın isim ve sıfatlarının yansıdığı ve tecelli ettiği bir alandan ibarettir. Görülen, aşikâr olan şeyler âlem aynasında yansır. Öte yandan Mevlânâ çoğu yerde aşk kelimesini ma'suk (sevgili) kelimesi ile müteradif olarak kullanıyor ve bu konuya aşağıdaki şu beyitle açıklık kazandırıyor:

چون آینه است عالم . نقش کمال عشقت
ای مرمان ، کی دیده است جزوی زکل زیاده ؟ (19)

«Dünyâ ayna, aşkta kâmil sûret olduğu sürece,
Ey insanlar, kim tümünden daha büyük bir parça görmüştür?»

Bu açık sözlü mutasavvif Mevlânâ'ya göre İlâhî Zat, bütün vasıf ve tabirlerin üstündedir. Peygamberlerin risaleleri, müjdeden başka bir şey değildir. Öbür dünyâda büyük bir kavuşma müjdesi veren Mevlânâ, tavsifini yapmada acze düştüğü sevgilinin aşkıyla dolup taşarak şöyle söylemektedir:

یک عروسیست برفلک که میسر
زین عروسی خبر نداشت کسی
وربیرسی بیس از تا عیید
آمدند انبیا برسم نویی (20)

(18) Divan; C. I, s. 179.

(19) Divan; C. II, s. 422.

(20) Divan; C. I, s. 397.

«O, feleğin üzerinde bir gelindir ki sorma,
Eğer soracaksan venüs gezegeninden sor.
Hiç kimsenin bu gelin hakkında bir bilgisi yoktur,
Peygamberler de müjde yoluyla gelmişlerdir.»

İlâhî Kudret, aşk konusunda Mevlânâ'nın Divan'ında daha açık ve daha kapsamlı bir şekilde ifadesini bulmaktadır. Bu da Mevlânâ'nın sadece tasavvufi eser yazan bir yazar değil de Allah âşığı olan bir sûfi olmasından ileri gelmektedir. Divanda görüldüğü gibi İlâhî Kudret, bütün vasıf ve tabirlerin üzerinde kalmaktadır. İnsan, Allah'ı övüp O'nu tesbih ve takdis ettiğinde, o insanın sözleri, Yüce Kudret'e nisbetle hiç birşey ifade edememektedir. İnsan, sözlerini bir kalıba dökmeye çalıştığında ve Allah'ı temcit ettiğinde, bütün bunların Yüce Kudret'in sıfatları önünde boş olduğunu anlar ve acze düşer. Allah, ancak büyük merhamet ve kerem sahibi olan kullarının hamd ve senasını kabul eder. (21)

Divanda İnsanın Yeri

Varlıklar ve yaratıklar ayna gibidirler. Zahiri aynalar, eşyaların büyüklük ve küçüklüklerine rağmen görüntülerini yansıttıkları gibi, varlıklar da kabiliyetleri açısından Allah'ın zuhuru bakımından bir ayna durumundadırlar. Allah insanı, zatı ve sıfatları açısından kendi zuhurunun en büyük görüntü yeri yapmak ve insanda irfânî sırları ve ilâhî nurları bırakmak için yarattı. Oysa insan dışındaki diğer varlıklar bu durumda değildirler. Onların ne insana bahşedilen nurdan ve ne de sırlardan nasipleri yoktur. Allah insanın dışındaki varlıkları yalnızca kuvvet ve iktidar sıfatlarıyla tecelli etmeleri için yaratmıştır. Allah'ın insanda tecelli etmesi, kendisinin çözümlenmesi ve insanın anlayış duygusuyla birleşmesi anlamına gelmez. Ayrıca Allah'ın varlığının insanın varlığından farklı olmasına rağmen sıfatlarıyla insanda tecelli etmesi anlamına gelmektedir. (22) Yüce Allah bu konuyu yüce kitabı Kur'an'da şöyle anlatmaktadır :

«Rabbın meleklere “Ben yer yüzünde bir halife var edeceğim” demişti melekler “Orada bozgunculuk yapacak, kanlar akıtacak birini mi varedeceksin? Oysa biz seni överek yüceltiyor ve seni takdis etmekte bulunuyoruz” dediler. Allah “Ben şüphesiz sizin bilmediklerinizi bilirim» dedi. (23)

(21) Bkz. Abdu'l-Hüseyin Zerrin - Kûb; Bâ Karvân-ı Hulle, s. 224 vd.

(22) Bu konuda daha geniş bilgi için bkz., Ebu'l-Vefâ el Ganimî el Taftazânî; İbn-i Ata'ullah el-Sikenderî ve Tasavvufuhû, Kahire, 1958, s. 247-248.

(23) Bakara suresi, 30.

Mutasavvıflar genel olarak insanı ilâhî özü ile yüceltirler. Onların çağrısı insanı Allah'ın ahlakı ile ahlaklanmaya davettir. (24) Mevlânâ bu konuyu divanında özel üslubu ile ele almış ve ona ulvî bir güzellik ve derinlik katarak şöyle demiştir :

ما بفلک بوده ایم یارملک بوده ایم   بازمانجا رویم جمله که آن شهرماست
خود زفلک بر تریم وزفلک افزون تریم   زین دوچرا نگذریم ؟ منزل ما کبیریاست (25)

«Biz felekteydik, meleklerin dostları idik,
Ey efendi, tekrar oraya dönelim, orası bizim şehrimiz.
Aksine biz felekten daha üstünüz, melekten daha yüceyiz,
Niçin bunların ikisini aşamıyoruz? zira bizim yerimiz Yüce Kudretin yanındır.» (26)

Mevlânâ, insanı, Allah'ın en değerli yaratığı olarak sayıyor. İnsan oğlunun seçkin kişileridirler. Çünkü bunlar beşeriyetin asil cevyanındaki makamlarını belirler. Peygamberler ve mutasavvıflar insan oğlunun seçkin kişileridirler. Çünkü bunlar beşeriyeti nasıl cevherine ve onun saf ve temiz madenine en yakın kişilerdir. (27)

İnsan, melekler ve hayvanlar arasında orta bir yerde bulunduğu için hayvânî şehvet ve melekûti nezafet arasında mücadelesini sürdürür durur. Bu konuda Mevlânâ şöyle der :

فرشته رست بعلم و بتقیه رست بجهل   میان دو بتنازع بماند مردم زاد
گهی همی کشدش علم سوی علیین   گهیش جهل بیستی که هرچه بادا باد (28)

«Melekler bilimle, hayvanlar da cehaletledir,
İnsanoğlu bu ikisi arasında mücadelesine devam etti durdu.
Bazen bilim insanı yüceliğe doğru çeker,
Bazen de cehalet onu ne olursa olsun diye alçaklığa doğru çeker.»

Fakat Mevlânâ saliki (tarikât ehlini) sürekli olan bu çekişme içerisinde bırakmaz. Aksine himmetini içindeki ruhânî cevhere yöneltir. Eğer insan itaat ve korku ile (Allah'a) yönelirse kendisini meleklerin üzerine yükselmiş bulur. Bu konuda Mevlânâ şöyle söyler:

(24) Bu konu hakkında daha geniş bilgi için bkz., Muhammed Abdu's-Selâm Kefâfi; Celale'd-Din el -Rûmî Hayâtehû ve Şî'rehû, Beyrut, 1963, s. 55 vd.

(25) Divan; C. I, s. 186.

(26) Bu konuda bkz., Muhammed Abdu's-Selâm Kefâfi; İtticâhât-ı İnsâniyye Fî Şî'r el Süfiyye, Beyrut, 1962, s. 17 - 18.

(27) Bkz., Muhammed Abdu's-Selâm Kefâfi; Celale'd-Din el Rûmî Hayâtehû ve Şî'rehû, Beyrut, 1963, s. 56.

(28) Divan; C. I, s. 371.

جز تو خلیفه خدا کیست ؟ بگو بدورما
دولت خاکیان نگر کز ملکنند پاکتر

سجده گندملگ ترا چون ملک از سمارسد
پرورش اینچنین بود کز برشاه ما برسد (29)

**«Allah'ın halifesi senden başka kim olabilir? Bize söyle,
Melekler gökten inince sana secde ederler.
İnsanların (topraktakilerin) makamına bak, meleklerden daha
temizdirler,
Bu, padişahın bize verdiği nimet ve terbiyenin eseridir.»**

Bazı mutasavvıflar terbiyeyi, tasavvufun gayesi olarak görürler. Mutasavvıflar, Allah'a ve peygamberlerine iman etme konusunda öğrencileri kemâle davet edicidirler. Yine bazı mutasavvıflar tasavvufun Allah'ın ahlakı ile ahlâklanmak olduğunu belirtmişlerdir. Bu tabir insanla Allah arasındaki bağılılığın en derin anlamlarını ve gücünü kapsamaktadır. Mutasavvıflar, insan isterse ve gayret gösterirse kemâle ulaşmanın hiç de zor olmayacağına inanırlar. (30)

Mevlânâ'nın divanında insan, yüce bir makama sahiptir. Mevlânâ daima insanın ruhânî yönüne değinir. Onun yani insanın yüce aslını en ulvî noktalara yüceltir ve onu sual, cidal, tür ve cinsin üstüne çıkarır ve bu konuda şöyle der :

الای جان جان جان ، چومی بیٹی چه می پرسی ؟ الای کان کان کان ، چویا مایی چه می ترسی
زلا ولم مسلم شو ، بهر سو کت کشم می رو بقدوست کشم آخر که خانه زاده قدسی
چه در بحث اصللی تو؟ چه در بند فصولی تو؟ چه جنس و نوع میجویی ؟ کزین نوعی وزین جنسی
اگر دامان جای گیری ، بترک این و آن گیری که از جمله میرایی ، نه از جنی نه از انسی (31)

**«Ey canların canı olan can, gördüğün halde neden soruyorsun,
Ey cevherlerin cevheri olan cevher, bizimle olduğun sürece neden korkuyorsun.**

**Nasıl ve nicelikten kurtul, seni yönlendirdiğim tarafa git,
Sonunda seni kutsallığa çekeceğim, çünkü sen kutsallığın evinde
doğmuşsun.**

Niçin (bilimin) usulünü araştırıyorsun? niçin (kitapların) bölümlerine bağlanıyorsun?

**Hangi cins ve türü araştırıyorsun ki sen bu tür ve cinstensin.
Eğer canın (ruhun) eteğini yakalarsan bunu ve onu terketmemelisin,**

(29) Divan; C. I, s. 222.

(30) Bu konuda daha geniş bilgi için bkz., Muhammed Abdu's-Selâm Kefâfi; İtticahât-ı İnsâniyye Fî Şi'ri's-Sûfiyye, s. 29 vd.

(31) Divan; C. II, s. 489.

Sen herkesten arınmışsın, ne cinler zümresindensin ne de iman zümresindensin.»

İnsan oğlunun kendi cinsinin şerefini anlaması ve bu konuda ruhi hazırlık içerisinde bulunması çok önemli ve zarurî bir konudur. Çünkü insan sâlikin hakikat bildiği yolda gitmesi için gereken ilk kıvılcımı taşımaktadır. Oysaki bu yol tehlike ve engellerle doludur. Bu engellerin varlığını ve zorlukların normal olduğunu kabullenen insan için bu zorluk ve engeller fazla önemli bir durum arz etmez. Bu konuda Mevlânâ insan kardeşlerine şöyle seslenir :

توجسن خود اگر دیدی که افزوتر ز خورشیدی چه بزمردی ، چه بوسیدی ، درین زندان غیرائی ؟
چرا تازه نمی باشی ، ز لطاف ربیع دل ؟ چرا چون گل نمی خواندی ؟ چرا عنبر نمی سائی ؟
چرا درخم این دنیا چیده بر نمی جوشی که تاجوشت بیرون آرد ازین سرپوش مینائی
بینین حسن خود ای نادان ، ز تاب جان آیدادان که مؤمن آینه مومن بود در وقت تنجائی (32)

«Sen kendi güzelliğini görseydin, güneşten daha yakıcı olduğun-
nu görürdün,

Niçin solgunlaştın, niçin bu yer yüzü zindanında çürüdün?

Niçin gönül baharının lütuflarıyla kendini tazelemiyorsun?

Niçin gül gibi gülmüyorsun, niçin amber gibi kokmuyorsun?

Niçin bu dünyanın kúpünde şarap gibi coşmuyorsun?

Coş ki coşku seni feleklerin yücesine götürsün.

Ey cahil, tarikat rehberinin parıltısında kendi güzelliğine bak,

Zira yalnızlık ânında mü'min, mü'minin aynasıdır.» (33)

İnsanın rûhi yönünü yücelten ve semâvî aslını ulu kılan divan-daki bütün bu beyitlerin verdiği anlamlar çerçevesinde insan, her ne kadar cismi itibarı ile kainata sığarsa da ruhânî yönü ile sığmamaktadır. Bir diğer ifade ile insan maddî cismi ile maddî âleme sığsa bile ruhânî varlığı açısından sığmaz. Zira insan bütün kainâtın sırlarını içinde toplayan küçültülmüş bir varlıktır. İnsan, Allah'ın kendisine verdiği hazırlıklarla bu dünyadaki varlıklara ve onların sırlarına vakıf olan tek yaratıktır. İnsan ruhu bu özellik, yücelik ve şerefe sahip olduğu sürece onun hürriyetini bağlayan şeyin ceset olduğunu görürüz. (34) Buradaki hürriyetten maksat, rezillik ve şehvetten

(32) Divan; C. II., s. 467.

(33) Bu « » hadisine telmihtir. Bu ha-

disle ilgili bkz., Bediu'z-Zamân Furûzanfer; Ehâdis-i Mesnevî, Tahrân, h.ş. 1334, s. 41.

(34) Bu konuda bkz., Ebu'l-Vefâ el Ganîmî el Taftâzânî; El İnsân Ve'l-Kevn Fi'l-İslâm, Kahire, 1958, s. 96.

kurtulmaktır. Mevlânâ bazen cesetle bilinen insan kalıbını belirginleştiriyor. Ondan kurtuluş yolu olarak madde ile bütün ilgiyi kesmeyi ve hep ruh bahçelerine çıkabileceği ölüm özlemini dile getiriyor ve bu konuda şöyle söylemektedir :

اندران مرغزار خواهد بود (35)

چون رهد شیر روح از بین صندوق

«Ruh bu sandıktan kurtulunca,
O ruhânî bahçede olacaktır.»

Mevlânâ'nın aşağıdaki şu beyitle belirttiği gibi insanın yücelik âlemine sıkı bir şekilde bağlı olması gerekir. Bu maddî âlemde insanın kolayca kurtulabilmesi için bu dünyâya fazlaca bağlanmaması gerekir. Zira göç davullarının er geç çalması kaçınılmazdır :

هرچه اندر وطن تورا سبکیست ساعت کوچ بار خواهد بود (36)

«Seni vatanına bağlayan her şeyin hafif olması (gerekir),
Göç saati geldiğinde (beden sana) yük olacaktır.»

İnsanın rûhî yönünün yüceliğini, büyüklüğünü ve şerefini özlü biçimde belirtmeye çalıştık. Eğer insanın beşerî yönünü ele alacak olursak onun âciz, zayıf ve devamlı sığınacağı sağlam bir direk ve güçlü bir dayanağa muhtaç olduğunu görürüz. Bu ancak Allah'a sığınmak ve O'ndan yardım istemekle gerçekleşebilecektir. Zira insan şiddet ve güçlükler karşısında zayıftır. Mevlânâ şiddetle karşılaştığı zaman daima Allah'a sığınmış ve O'ndan yardım istemiştir. Beşerî zayıflığın şiddetlere karşı koymaya pek gücü bulunmamaktadır. Ancak Yüce Kudretin kaynağından yardım istendiği zaman, hazinesinden birşeyler vermektedir. Bu konuda Mevlânâ şöyle söylemektedir :

وقت سختی و امتحان آمد
کارد چون سوی استخوان آمد
مرد را کار چون بجان آمد
دل قوی کن که وقت آن آمد
تا بگویند زرکان آمد
بانگ بر زن که پهلوان آمد
که مدعا ز آستان آمد
چونک بنده بر آستان آمد (37)

هین ، که هنگام ما بران آمد
اینچنین وقت عهد ها شکنند
عهد و سوگند سخت سست شود
هله ، ای دل ، توخویش سست مکن
چون زرسرخ اندر آتش منند
گرم و خوش روپیش تیغ اجل
با خدا باش نصرت از وی خواه
ای خدا آستین فضل فشان

(35) Divan; C. I, s. 396.

(36) Divan; C. I, s. 396.

(37) Divan; C. I, s. 399.

کا برفضل تو درفششنان آمد	چون صدف ما دهان گشادشیم
که مرا زخم بس کران آمد	وقت رحمت و وقت عاطفت است
لشکر و پیل ہی کران آمد (38)	ای ابابیل ، همین ، که برکعبه
که خداوند غیب دان آمد	عقل گوید مرا : خمش کن بس
بی من از جان من فغان آمد	من خمش کردم ، ای خدا ، نیکن
تیرناگه گذین کمان آمد	مارمیت آذر میت / هم ز خداست

«Haydi, sabredenlerin zamanı geldi,
Zorluk ve imtihan zamanı geldi.
Böylesi durumlarda bıçak kemiğe dayanınca,
(Verilen) sözden vazgeçilir.
Güçlü söz ve yeminler zayıflar,
İnsanın ruhu sanki çıkacakmış gibi olur.
Ey kalp, zayıf olma,
Güçlü bir kalp ol, zira şimdi onun zamanıdır.
Ateşteki kırmızı altın gibi, gül,
Ki altın madeni geldi desinler.
Ecel kılıcının önünde güçlü ve hoş yüzlü ol,
Kahraman geldi diye de bağır.
Allah ile birlikte ol ve O'ndan yardım dile,
Zira yardımlar kutsal eşikten gelmiştir.
Allah'ım bizden faziletini esirgeme,
Zira kul eşğine geldi.
Sedef gibi ağızlarımızı açtık,
Zira senin faziletinin bulutu, inciler saçarak geldi.
Bu, rahmet vaktidir, şefkat vaktidir,
Oysa bana çok acı bir yara ulaştı.
Ey ebâbil kuşları haydi, kabe'ye,
Büyük bir ordu ve filler saldırdı.
Akıl bana, sus artık yeter,
Zira gaipleri bilen Allah'ım fazileti geldi diyor.
Ey Allah'ım ben sustum fakat,
Bensiz, canımdan bir «ah» geldi.

"رباريت اذويت" » ayeti de Allah'tandır,

Ok, bu yaydan ansızın çıktı.

(38) Burada Kur'an'daki Fil suresine telmih vardır.

(39) Burada da Kur'an'ın Enfâl suresinin 17. âyetine telmih vardır.

Mevlânâ'nın yukarıdaki beyitlerde, şiddetler karşısında duygusal hareket ettiğini, oysa aşağıdaki beyitlerde Mevlânâ'nın daha sâkin, ince ve derin düşüncelere sahip olduğunu görmekteyiz. Mevlânâ insanın Allah'a yönelmesini bir ihtiyaç sayıyor. «Eğer insan Allah'tan gâfil olursa, hayatı helak olur» diyen Mevlânâ sâliki Allah'a yönelmeye çağırır. Bu çağırışta sâlike, ârif, eğitici ve çok şefkatli olan şeyhin şu sözünü hatırlatarak seslenir: «Hiç bir hal ve durumda O'ndan yani Allah'tan ayrılma, tevazû ve huşû ile devamlı O'nun katında kal ki O'nun en büyük makam mertebesinden nasibini alasın.» Bunu aşağıdaki beyitlerde açıkça görebiliriz:

کزان دوری خرابیها فریاید	یکی لحظه از و دوری نیاید
تو با زانی اگر دل در گشاید	تو می گویی که باز آیم . چه باشد ؟
بسی دشوار ها آسان نماید	بسی این کار را آسان گرفتند
که از نزدیک بودن مهر زایید	بهرحالی که باشی پیش او باش
که پاکبها ز نزدیک فریاید	اگر تو پاک و ناپاکی بگریز
بریدن جان او برجان بساید	چنانکه تن بساید برتن یار
خطر باشد که عمری دست خاید	چو با او پس گشدد یک روز از دوست
کسی مر زهر را چون آزما یید	جدایی را چرا می آزمایی ؟
که گردون اینچنین سر را نساید (40)	سربک بر آستان نه همچو مسمار

«Bir an bile O'ndan (Allah) uzaklaşmaman gerekir,
Çünkü bu uzaklaşma bozuklukları çoğaltır.
Geri döneceğim dersene ne olur?
Eğer tekrar gelersen gönül ferahlar.
Birçok kişi bu işi kolay sayar,
Zira birçok zorluk başlangıçta kolay görünür.
Zor işi neden kolay gösterir (bilir misin)?
Kader senin aklını tuzaktan kurtarabilmesi için.
Hangi durumda olursan ol, O'nun huzuruna yönel,
Zirâ O'na yakın olmak sevgi ve muhabbeti çoğaltır.
Temiz olsan da olmasan da O'ndan kaçma,
Zira temizlikler, yakınlıktan artar.
Ten sevgilinin vücuduna dokunduğunda,
Can da O'nun canını görmek için dokunur.
Eğer bir gün sevgiliye gitmekten kaçınırsan,
Çok tehlikeli olur, ömür boyu parmaklarını ısırır durursun.
Ayrılığı niçin deniyorsun?
Bir kimsenin zehiri denediğini gördün mü?

**Başçığını çivi gibi eşğin üzerine koy,
Zira felek, böyle bir başı aşındıramaz.»**

İnsanın Allah'a yönelme ihtiyacı doğuştan içinde gizli bulunan bir özlemdir. Şiddetler karşısında ortaya çıkar. Bu durum insanın güvenini, isteğini ve düşünce güzelliğini koruyan ve zorluklara karşı koyarken, insanı yıkılıp düşmekten uzaklaştıran nefsi bir zaruretler. Bu konuda Mevlânâ şöyle söylemektedir :

آن سوی که در ساعت دشوار دل خلق   آید که خدایا همه محتاج و مریدیم (41)

**«Zorluk ânında halk kalpleriyle Allah'a yönelerek,
Allah'ım, biz hepimiz sana muhtâcız ve senin müridiniz derler.»**

İnsanın Allah'a olan ihtiyacı temel bir ihtiyaçtır. Bizim varlığımızın aslı O'dur. Parçanın tüme yönelme arzusu sürdüğü müddetçe, insanın Allah'tan başkasına yönelmesi mümkün değildir. İnsan dâimâ Allah'ına yönelir ve O'na koşar. Bu konuda Mevlânâ şöyle söyler :

خورشید جهانی تو و مانده پنهران   در تاب درین روزن تا در نظر آییم
گفتم که چو دریا بسوی جوی تیباید   چون آب روان جانب او در سفر آییم (42)

**«Sen dünyanın güneşisin, biz gizli zerreleryiz,
Bu pencereye nur saç ki bizim varlığımız görülsün.
Dedim ki deniz nehre gitmediği sürece,
Biz akan su gibi O'na doğru yola koyuluruz.»**

Kalpler Allah'ın nûrundan uzaklaştıkça kendini bulamaz ve bulduğu şeylerle yetinmez. Allah'tan uzaklaşma yerine O'na yönelme, kaçınılmaz olan doğru yoldur. Eğer insan bu yoldan başkasını isterse kendisini kaybeder ve başarısız olur. Bu konuda Mevlânâ şöyle söyler :

هر آن دلها که بی تو شاد باشند   چو خاشاکی میان بسا دباشد
چومرغ خانگی کز او چ پیرد   چو شاگردی که بی استاد باشد
تو عهدی کرده چون روح بودی   ولیکن کی ترا آن یاد باشد
اگر منکرشوی من صبر دارم   بدان روزی که روز داد باشد (43)

**«Sensiz mutlu olan bütün kalpler,
Rüzgarın önündeki saman çöpü gibidirler.»**

(41) Bkz., Divan; C. II, s. 50.

(42) Bkz., Divan; C. II, s. 48.

(43) Bkz., Divan; C. I, s. 279.

O, yükseklerde uçan tavuk gibidir (şüphesiz düşecektir),
O, öğretmensiz bir öğrenci gibidir (başarısız olacaktır).
Sen ruh iken bir söz vermiştin, (44)
Fakat onu nereden hatırlayacaksın.
Eğer sen bunu inkâr edersen, ben sabredeceğim,
Adâlet günü gelinceye kadar.

Allah, rûhun tabii kaynağı ve insanın asıl vatanı olduğu halde, insan niçin O'na yönelmeyi kabul etmemekte direniyor?. O'na yönelmek aslına, vatanına geri dönmektir. Oysa vatan sevgisi imandandır. Mevlânâ bu konuda da şöyle buyurmaktadır :

چگونه برنبرد جان ؟ چو از جناب جلال
خطاب لطف چو شکر بجان رسد که تعال
در آب چون نجهد زود ما می از خشکی
چو بانگ موج بگوشش رسد ز بحر زلال ؟ (45)

«Can nasıl dalgalanmaz (uçmaz) Cenâb-ı Celâl'den?
Şeker gibi (tatlı) lütuf hitâbı «Gel» diye çağırduğunda.
Balık kuru yerden suya nasıl sıçramaz,
Berrak denizden dalga sesi kulağa varınca.»

Mevlânâ müridine şöyle hitap ederek onu Allah'a yönelmeye teşvik etmektedir: «Sana hayatı bahşeden ve düşünciyi veren O olduğuna göre, O'na yönel, O'nu düşün ve bütün sevincin O'nunla olsun. Senin tümün O'nun bağışlarındandır.» :

بیای و فکرت من کن که فکرت دادم
چولعل می خری از کان من بخرباری
بیای جانب آنکس برو که پایت داد
بدو نگر بدو دیده که داد دیداری
دو کف بشادی اوزن که کف زحروییست
که نیست شادی او را غمی و تیماری (46)

«Gel, beni düşün, çünkü düşünceni ben verdim,
Yâkut alacağın zaman, hiç olmazsa benim ocağımdan al.
Sana ayağını verene doğru git,
O'na iki gözünle bak, çünkü gözleri sana O verdi.
İki elinle, O'nunla mutlu olduğun için alkış tut, zira senin iki
elin O'nun denizindedir,
O'nun sevinci gama ve üzüntüye mecal bırakmaz.»

(44) Burada A'raf suresinin 172. âyetine telmih vardır. «Rabbin, insan oğlunun sulbünden soyunu devam ettirmiş, onlara: «ben sizin Rabbiniz değilmiyim?» demiş ve buna kendilerini şahid tutmuştu. Onlar da: «Evet şahidiz» demişlerdi. Bu kıyâmet günü, «Bizim bundan haberimiz yoktu» dersiniz. Bu âyet insanların Rablerini bilecek, O'nun hâkimiyetini kabul edecek bir tabiiatta yaratılmış olduklarını temsil yolu ile anlatmaktadır.

(45) Divan; C. I, s. 550.

(46) Divan; C. II, s. 702.

«Ey insan oğlu bütün bu izahların ışığında, yüce Kudreti kendine kible tayin et. Zira O sana türlü türlü niğmetler ve sonsuz bağışlarda bulunmuştur. Sana bu niğmetleri veren ve bağışlarda bulunan Allah'tan başkasına yönelirsen sana yazık olur. Bu durum şaşılacak bir şeydir. Yüce Kudreti tanıyan ve O'nda sıfatların en güzelini gören birisi, O'na kavuşmak için nasıl sabredebilir.» diyen Mevlânâ aşağıdaki şu beyitle konuya açıklık getirir :

چنان لطافت و خوبی رحمن و جان بخشی کسی از وبشکبید؟ زهی شقا و ضلال (47)

«Böyle letâfet, iyilik, güzellik sahibi ve can bahşedici olur da, İnsan O'na kavuşmakta nasıl sabır gösterebilir? Bu bedbahtlık ve delâlet ne acâip!»

Bu hal, insanla Allah arasındaki kavuşmayı anlatan güzel bir tasvirdir. İnsan ilâhî feyzden elde ettiği güzelliklere sâhip iken ve O'na kavuşma duygusuyla kendisini yüklediğinde insanlar arasında makam araması imkansızdır. Mevlânâ bu konuyu da aşağıdaki şu beyitlerle dile getirir :

من جوی و تو آب و بوسهٔ آب
عم بر لب جویبار باشد
از بوسهٔ آب بر لب جوی
اشکوفه و سبزه زار باشد (48)

«Ben nehrim sen susun, suyun öpücüğü nehir kenarında olur, Nehir kenarında, su öpücüğünden çiçekler açar, sebzeler yeşerir.»

Görülüyor ki Mevlânâ'da insan, kâinatla aynı telakkî edilen ve kendisinde ilâhî isim, sıfat ve zâtın tecellî ettiği yüce bir varlıktır. O, aynı zamanda hem âşık ve hem de ma'suktur. Bu kavramlar Allah'ı seven ve Allah'ın da kendisini sevdiği kişiyi açıklamaktadır. Bu kişi insân-ı kâmil'in tâ kendisidir. Yukarıda açıklamaya çalıştığımız beyitlerden de anlaşılacağı üzere Mevlânâ'nın insan anlayışının çok ulvî bir yer ve diğer varlıklar arasında çok yüce bir makama sahip olduğu görülmektedir.

---

(47) Divan; C. I. s. 550.

(48) Divan; C. I, s. 281.

SEYYİD ABDÜLKÂDİR EFENDİ VAKFİYESİ

Yusuf KÜÇÜKDAĞ

GİRİŞ

1 — Mevlevilik Tarihini İnceleme Açısından Vakfiyelerin Önemi

Mevlevilik, Türk Medeniyet tarihi açısından üzerinde durmaya değer bir kurumdur. Derinliğine incelendiğinde Mevleviliğin İslâmiyetten önceki Türk örf ve âdetleri ile Selçuklu kültüründen birçok unsurlar alarak Osmanlı kültürüne yön ve şekil verdiği görülür. Vârisi bulunduğumuz bu kültür hazinesini bilimsel olarak inceleyerek ortaya koymakla tarihi bir görev yerine getirilmiş olacaktır.

Mevlevilik tarihi araştırılırken müracaat edilecek en önemli belgelerden biri de vakfiyelerdir. Acaba Mevlevi vakfiyelerinin durumu nedir? Tarihi oldukça eski olduğu halde Konya Mevlânâ Dergâhı Arşivinde bulunan vakfiyelerden Mevlevilere ait olanlarının çok eski tarihli yoktur. Birçoğu, vakıf davaları ile yeni tarihli çok az sayıda vakfiyedir. Maalesef Vakıflar Arşivinde de durum söylediğim gibidir. Bu durumda yukarda zikredilen arşivlerin dışında İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve memleketimizdeki eski eserlerin saklandığı kütüphanelerle, daha önce Osmanlı toprağı olup bugün başka devletlerin hakimiyeti altındaki arşiv ve kütüphanelerin taranması gerekmektedir. Bir de eskiden Mevlevihanelerin bulunduğu şehirlerin mahkemelerine tescil ettirilmiş vakfiyeler olabileceğinden buralara ait Şer'iyeye Sicil Defterleri de gözden geçirilmelidir.

Neticede ortaya çıkacak olan vakfiyeler bilimsel olarak değerlendirildiğinde Mevleviliğin nüfuzunun nerelere kadar uzanmış olduğu ve Türk toplumu üzerindeki sosyal, ekonomik, dini, idari ve milli yönden etkisinin derecesi anlaşılacaktır.

2 — Vakıflar ve Mevlevilik

Türk sosyal tarihinde yerleri önemli olan mutasavvıfların Ana-

dolu'nun fethine başlandığı andan itibaren bu toprakların Türkleşmesi ve İslâmlaşması için yoğun bir çalışma yaptıkları bugün ortaya çıkmış bulunmaktadır. Onlar fethedilen Anadolu'da, Türk - İslâm toplumunun teşekkül etmesinde, hâkimiyet kurmasında ve iskân probleminin halledilmesinde, emniyetin sağlanmasında çok mühim görevler ifâ etmişlerdir. Bu çalışmaların hakkıyla yürütülebilmesi için şüphesiz önemli mâli desteğe ihtiyac vardı. Nitekim bu durumu farkeden Türk Sultanları, beyleri ve devlet adamları, fethedilen bazı toprakları bu gönül erlerine vermişler, kurdukları tarikat merkezlerine vakıflar bağlamışlardır. Konya ve çevresinde de çok sayıda tarikat merkezi ve vakıfları bulunduğu, vakıf kayıtlarından anlaşılmaktadır (1). Bu destek neticesidir ki, vücûda getirilen sayısız âbide ve sanat eserleriyle Anadolu bu Türk - İslâm diyârı hâline gelmiş, yabancı kültürler yayılma zemini bulamamıştır.

Her tekke ve zâviyenin kuruluşunda ve yayılmasında büyük mâli destek olduğunu söylediğimiz vakıfların, Mevlevîliğin temelinde de bulunduğu bilinmektedir. Eflâkî, daha Mevlânâ'nın sağlığında bazı devlet büyüklerinin Konya Dergâhına ve buradaki dervişlere vakıflar tahsis ettiklerini menkıbelerinde anlatır (2). Öyleki, bugünkü Mevlânâ Dergâhının bulunduğu yer, Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad tarafından Mevlânâ'nın ailesine vakfedilmiştir (3). Yine Mevlânâ'nın ölümünden sonra buradaki kabri üzerine yapılan türbenin ilk nüvesi, Mevlânâ hayranlarından olan Muineddin Pervâne ve zevcesi Gürcü Hatun'un sağladığı vakıflarla oluşturulmuştur (4). Babasının tavsiyesi üzerine Sultan Veled, Selçuklu ve Moğol devlet adamları ile iyi geçinmiş, onların dergâha mal ve para vakfetmelerini sağlamıştır (5). Karamanoğullarından bazı beyler de Konya Dergâhına önemli miktarda mal ve emlak vakfetmişlerdir. Konya Osmanlılar tarafından fethedildiğinde, Mevlevî vakıflarının

- (1) Ö. Lütfi Barkan, «İstîlâ Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler», VD. sayı II. s. 279 - 353'de tarikat merkezlerine bağlanan vakıflar hakkında bol örnek vardır. Konya ve çevresinde çok sayıda tekke ve zaviyenin, bunlarla ilgili vakfiyelerinin bulunduğu Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde 1107 nolu (H. 1117 - 1137) yılları arası) Defterdeki kayıtlardan çıkarmış bulunmaktayız.
- (2) Ahmed Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, Çeviren Tahsin Yazıcı, İstanbul, 1973, C. I., s. 177, 192, 235, 254 vd.
- (3) Derviş Mahmud, *Tercüme-i Sevâkıb fî Menâkıb-ı Hz. Mevlânâ*, yazma, Yusuf Ağa Kütüphanesi, no: 11745, varak, 10; Şahâbeddin Uzluç, *Mevlânâ'nın Türbesi*, Konya, (tarihsiz), s. 33.
- (4) *Eflâkî*, aynı eser, C. I., s. 202 - 203.
- (5) Sultan Veled, *Maarif*, Çeviren Melihâ Tarıkâhya, İstanbul, 1985, s. 127; Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul, 1953, s. 34 - 42.

yüzlere ulaştığı yapılan tahrir sırasında tesbit edilmiştir (6). Fakat Mevleviler, en fazla Osmanlı padişah ve devlet adamlarından destek görmüşlerdir. II. Bâyezid, Mevlevî vakıflarına vergi muâfiyeti getirmiş (7); Yavuz, dergâha bir şadırvan yaptırarak Dutlu suyunu buraya vakfetmiştir. Osmanlı padişahları içinde Mevlânâ Dergâhına en fazla ilgi gösteren Kanunî olmuştur. O'nun buraya yaptıklarını tarihçi Peçevi, ünlü Türk seyyâhi Evliyâ Çelebi, Türk kroniklerine istinâden meşhur Avrupalı tarihçi Hammer, uzun uzun anlatırlar (8). II. Selim'in ise Konya'da Mevlevî dervişlerine de hizmet verebilmek için imâretini dergâhın bitişiğine yaptırdığını Arapça vakfiyesinden anlaşılmaktadır (9). Yavuz ve Kanunî dönemlerinde sadrazamlık yapmış olan Aksaraylı Pir Mehmed Paşa da Konya'da Mevleviler için bir hangâh, mescid, imâret ve postnişin için bir ev yaptırarak pekçok mülkünü buraya vakfetmiştir (10).

Osmanlı Devletinin yıkılmasına kadar padişah ve devlet ileri gelenlerinin Mevlevilere desteği devam etmiştir. Sağlanan maddî imkânlarla ekonomik problemleri halledilen Mevleviler, üç kıtada hizmet verme imkânını bulmuşlardır.

I. SEYYİD ABDULKÂDİR EFENDİ VAKFİYESİ HAKKINDA AÇIKLAMA

Midilli Adasının Fethi, Türkleşmesi ve İslâmlaşması Çalışmaları

Midilli adasına merkezinden dolayı Mytilene adı verilmiş bu isim Midilli (مدلى) veya Midillu (مدلو) şeklinde Türkçeleştirilmiştir (11).

Edremit Körfezi önünde bulunan bu adayı, Selçuklular Anadolu'yu fethettikten sonra, 484 (1091)'de İzmir emiri Çaka Bey, hazır-

(6) F. Nafiz Uzluk, *Fâtih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi*, Ankara, 1958; İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya, 1964, s. 678 - 683.

(7) Konyalı, aynı eser, s. 641 - 644.

(8) Peçevi İbrâhim Efendi, *Târih*, C. I., s. 426; Evliya Çelebi, *Seyahat-nâme*, İstanbul, 1314, C. I., s. 160; Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, Çeviren Mehmed Atâ, İstanbul, 1332, C. VI., s. 153.

(9) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Defter no: 734, sayfa 85.

(10) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Defter no: 747, sayfa 178 - 181; aynı defter 481 - 501.

(11) Seyyid Abdulkadir Vakfiyesi, 1 - 2. (Bundan sonraki atıflarda Vakfiye olarak kısaltılacaktır.)

latmış olduğu donanma ile almıştır. Ancak Çaka Bey'den sonra Bizans'ın eline tekrar geçen ada, Çelebi Mehmed, Ege sâhillerini elde edince tekrar vergi vererek Osmanlı hâkimiyetini kabul etmek mecburiyetinde kalmıştır. İstanbul'un fethi ve Bizans imparatoru Konstantin'in ölümü duyulunca diğer adalarda olduğu gibi Midilli'de de paniğe kapılan yerli halk göç etmeye başlamış, vergilerini vermeleri şartıyla kendilerine teminat verilince göç durmuştur. Fâtih, Midilli'yi 866 (1462)'de yirmiyedi günlük kuşatma sonunda fethederek Osmanlı Devletine bağlamıştır. Halkın bir kısmı adada bırakılmış, bir kısmı ise İstanbul'a veya çevresine nakil ve iskân ettirilmiştir. Bunların yerlerine Anadolu'dan kendi istekleriyle gelen Türkler yerleştirilmiştir (12). Adaya gelenler arasında askerlerden ve ulemâdan olanlar da vardı. Ece-ovası'ndan bir sipahinin oğlu olan Barbaros'un babası Yakub da Midilli adasının kuşatılması sırasında gönüllü olarak savaşa katılmış, buranın Türklerin eline geçmesinden sonra adada kalmıştır (13). Midilli'ye çeşitli vesilelerle Türklerin iskân ettirilmesi, XIX. yüzyıla kadar sürmüştür. Meselâ Yeniçeri ordusu kaldırılınca bazı yeniçerilerin yeni kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'nin içine sızıp tekrar yeniçeriliğin ihyâsına çalıştıkları tesbit edilince, yakalananlardan dört yüz kadarı Midilli'ye sürülmüştür (14).

Türkler, bir yeri fethettikleri zaman Türkleştirme ve İslâmlaştırma siyasetini gerçekleştirmek için orada hemen dini, milli ve tasavvufî eserler kurarlardı. Bu gelenek hemen hemen XVIII. yüzyılın ortalarına yâni fetihlerin durduğu döneme kadar sürdürülmüştür. Sayın Nejat Göyünç, Nauplia (Anadolu'nun fethinden sonra Türklerin burada inşa ettikleri cami, mektep ve medreseleri bir makalesinde anlattıktan sonra XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'da iki zâviyenin, Süvâri-i yemin ağası el-hâc Hüseyin Ağa'nın yaptırdığı bir Halvetiyye Zâviyesinin 1775'te, Şeyh Nüreddin Cerrâhî hulefâsından eş-Şeyh Yahya Efendi Zâviyesinin de 1790'da faal durumda olduklarını tesbit etmiştir (15). Midilli fethedilince bir ca-

(12) Âşık Paşa-zâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Neşreden Âli Beğ, İstanbul, 1322, s. 163; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, 1982, C. I., s. 352; aynı yazar, II. s. 43, 154; Besim Darkot, «Midilli», *İ.A. C. VIII*, s. 183.

(13) Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâr'i'l-Bihâr*, İstanbul, 1973, Yayınlayan Orhan Şaik Gökyay, s. 39.

(14) İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları*, Ankara, 1984, I. s. 578.

(15) Nejat Göyünç, «XVIII. yüzyılda Türk İdaresinde Nauplia (Anadolu) ve Yapıları», *Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara, 1976, s. 461 - 485.

mi inşa ettirildiği gibi, bazı kiliseler de cami haline getirilmiştir (16). Sonraki dönemlerde de adaya devlet büyüklerinin hayır eserleri yaptirmaları devam etmiştir. Meselâ aslen Kafkasya Türklerinden olan Cezayirli Gazi Hasan Paşa (Ö. 1790) buraya su getirtip birçok çeşme inşa ettirmiştir (17). Fethinden sonra bu adaya Osmanlı Devleti'nde faaliyette bulunan çeşitli tarikatların da müntesiplerini göndererek tekke ve zâviyeler açmış olmaları gerekir. Mevleviler adanın fethinden hemen sonra buraya gidememişlerdir. Bu mümkün de olmamıştır. Çünkü bu sırada Osmanlı devleti, Karamanoğulları meselesini kesin olarak halledip Konya'yı tam olarak topraklarına katmış değildir. Ancak II. Bâyezid zamanında Midilli'ye Mevlevî halifesi olan Divâne Mehmed Çelebi'nin himmetiyle bir Mevlevihâne açılmıştır. Bu dergâhın ilk şeyhi, Derviş Hamid'tir (18). Maalesef bu Mevlevihâne'nin yapısı ve bugün ayakta olup olmadığı hakkında bilgiye sahip değiliz. Buna sebep, göçlerle ve mübâdele ile Anadolu'ya gelmeleri neticesi buradaki Türk varlığının tümünden sona ermesidir. Halbuki Türklerin varlıklarını sürdürdükleri Kıbrıs adasında Lefkoşa'daki Mevlevî Tekkesi olduğu gibi ayakta durmaktadır (19). (bk. Res. 1) XIX. yüzyılda Midilli'de Türkler için 14 cami, 1 Rüşdiye, 2 erkek ve 1 kız ibtidâiyesi bulunmaktaydı (20). Fakat tasavvufî faaliyet gösteren yapılardan haberdar değiliz.

Fethedildiğinde tümünden gayr-i müslim olan Midilli'de iskân, Türkleştirme ve İslâmlaştırma faaliyetleri neticesi Türk nüfusu çoğalmış, ikinci kalabalık topluluk hâline gelmiştir. XIX. yüzyılın ortalarında 107283 olan nüfusun 13712'si Türk, 761'i Katolik, 100'ü Yahudi, 10'u Ermeni ve geriye kalanı Rum olacak şekildedir (21).

Buradaki Türk topluluğu, almış olduğu tasavvufî eğitimle kendi devleti ve milleti için her türlü zorluklara katlanacak duruma gelmiştir. XVIII. yüzyılın sonlarında yıllarca süren savaşlar yüzünden Osmanlı Devleti'nin diğer adalarında olduğu gibi Midilli'de de vergiler arttırılmış olduğundan, halkın mâli durumu bozulmuştu. Bu durum karşısında gayr-i müslimler isyan edecek noktaya gel-

---

(16) Âşık Paşa-zâde, aynı eser, s. 163; Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü't-Tevârih* C. II., s. 110.

(17) İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, 1983, C. IV. Kısım II. s. 450.

(18) Gölpınarlı, aynı eser, 120 - 122, 334 - 335.

(19) *Kıbrısta Türk Eserleri*, KTFD. Eğitim, Gençlik, Kültür ve Spor Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Müdürlüğü Yayını, Lefkoşa, 1982, s. 18-19.

(20) Şemseddin Sami, *Kâmûsu'l-A'lâm*, İstanbul, 1316, C. VI. s. 4243.

(21) Şemseddin Sami, aynı eser, s. 4242.

miş, Müslümanlar ve Türkler ise bu sıkıntılara karşı tahammül ve tevekkül göstermişlerdir (22).

Bütün çabalara rağmen bugün Balkanlar'da Mevlevihâneleri ile meşhûr olup sınırlarımız dışında kalan Belgrad, Bosna, Filibe, Peçoy vs. gibi Midilli de sınırlarımız dışında kalmıştır.

II. SEYYİD ABDULKÂDİR EFENDİ VAKFİYESİ

1 — Seyyid Abdulkâdir Efendi'nin Hal Tercümesi

Vâkıf es-Seyyid Abdulkâdir Efendi, Hüseyin Efendi İbn İbrahim'in oğludur. Annesi, Şerife Zelihâ Hanım'dır. Hayatı hakkındaki bilgilerimiz vakfiyedeki kadardır. Midilli'deki Mevlevihâne 1273 senesinde postnişindir. Vakfiyede açık bir işaret olmamasına rağmen Çelebi olması gerekir. Şeyhlerin tayin ve posta geçişlerindeki usullere ve Midilli'de bir Çelebi grubunun bulunduğu bakılırsa, Mevlânâ'nın soyundan gelen bir kişi olarak burada şeyhlik yapmaktadır (23).

2 — Vakfiyenin Özellikleri

a — Vakfiyenin Nitelikleri

Konya Mevlânâ Dergâhı Arşivinde 4 numaralı zarfta bulunan bu vakfiye, Türkçe olarak 13 Muharrem 1273 H. (1856)'de Midilli Şer'i mahkemesinde tanzim ve tescil edilmiştir. Yekpâre bir kâğıda şikeste talikle yazılmıştır. Vakfiyenin baş tarafında tam ortaya gelecek şekilde vakfiyeyi tanzim edenin işareti ve adını hâvi üçgen şeklini andıran bir Arapça yazı bloku bulunmaktadır. Bunun sivri ucunda yâni altında vakfiyeyi tanzim eden Mehmed Rıza'nın mühürü vardır.

Vakfiyenin üst sağ kenarında ise şikeste talikle «Mühri mutâbık ve me'âli usûlüne muvâfık idiği fi 6 safer sene 1274» (24) cümlesi, hemen bunun altında da «Eminü'l-Fetvâ»nın mühürü yer almaktadır. Tescil bölümü ile sonundaki şahitler hâric vakfiye 34 satırdır.

---

(22) İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, 1983, C. III., Kısım I. s. 575 - 576.

(23) 1302 H. tarihli *Midilli'de Bulunan Zükûr ve inâs-ı Çelebiyânın Künyelerini Esas Defter*, Konya Mevlânâ Dergâhı Arşivi, 54 nolu zarf, 3 nolu evrak.

(24) Vakfiye, tanzim tarihinden bir yıl sonra Fetva Emininin onayından geçmiş oluyor.

b — Vakfiyenin Tescili, Tasdiğı ve Şâhitleri

Vâkif es-Seyyid Abdulkâdir Eefndi vakfiyeyi tescil için mahkeme kâtibi es-Seyyid el-Hâc İbrahim Efendi ibn Mehmed Efendi'yi mütevellî nasb ve tayin etmiştir. Tescil edense, Midilli kadısı Said Efendizâde Mehmed Rızâ'dır. Usûle uygun olduğunu da Fetvâ Emîni işâret etmiştir (25). On adet şâhitten başka şâhitlerin de olduğu sondaki «ve gâyrîhim» kelimesinden anlaşılmaktadır (26). Şâhitler Midilli'nin eşrâfı ve âlimleridir.

c — Vakfiyede Geçen Yer Adları

XIX. yüzyılın ortalarına ait olan bu vakfiyede geçen yer adlarının hepsinin Türkçe olduğu veya Türkçeleştirildiği görülmektedir.

Kum (كوم) köyü ve Eski Kula (اسكى كوله) mahalli ve

Midillu (مدللو) gibi (27). Bir Mevlevî belgesinde Çelebilerin Mi-

dilli'de Koşu (قوشو) Meydânı Mahallesinde oturdukları kaydedilmiştir (28). Bu örneklerden de anlaşıldığı gibi, Midilli fethedildikten sonra Türkler, burada bazı yerlere Türkçe adlar vermişler veya Türkçe söylenişe uygun olarak isimleri değiştirmişlerdir.

d — Vakfiyede Geçen Mevkûf

Vâkif es-Seyyid Abdulkâdir Efendi, Midilli şehrine bağlı Kum köyü timârında bulunan Eski Kula adındaki mahalde, içinde yetmişiki adet zeytin ağacı bulunan bir kıt'a zeytinliğini tüm müstemilâtıyla birlikte Konya Mevlânâ Dergâhına vakfetmiştir (29).

e — Vâkîfın Şartları ve Gelirin Sarfı

Konya Mevlânâ Türbesinde sevabı Hz. Peygamber'e, Hz. Mevlânâ'ya ve vâkîfın babası Hüseyin Efendi ile annesi Şerife Zeliha Hanım'a bağışlanmak üzere her gün ikindi namazından sonra ikişer cüz Kur'ân'dan cehren okunacak ve onbeş günde bir hatim yapılacaktır. Vakfedilen zeytinlikten hâsıl olan gelirden yukardaki şart-

(25) Vakfiyede Fetva Emîninin kimliği belirtilmemiştir.

(26) Şâhitler ve mevkileri için vakfiyenin son tarafına bkz.

(27) Vakfiye, 1 -2.

(28) Çelebiyân Künye Defteri.

(29) Vakfiye, 1 - 3.

lara uygun olarak Kur'ân okuyanlara her sene altıyüzkırkseki kuruş verilecektir (30).

Konya Mevlânâ Türbesi'nin kapısı üzerine yeni konan kandilde yakmak için alınacak yağa her sene ikiyüzelli kuruş verilecektir (31).

Vakfın gelirinden şayet para artarsa, Konya Mevlânâ Dergâhında «Ser Tarik Dede Efendi» olan zâta bu para gönderilecek, o da bunu, onu onbirbuçuktan (%15) istirbâh edecektir. Bundan hâsıl olan nemâ, Konya Mevlânâ Dergâhında ikamet etmekte olan dervişlere müsâvi olarak taksim edilecektir (32).

Zeytinlikten hasıl olacak gelirin parası, Konya Mevlânâ dergâhındaki «Ser Tarik Dede Efendi» olana gönderilecek ve paranın sarf edilmesine o nezâret edecektir (33).

f — Tevliyet

Vâkıf es-Seyyid Abdulkâdir Efendi sağ olduğu süre kendisi müteveli olacaktır. Vefât edince, Midilli'deki Mevlânâ Dergâhında postnişin olan kimse müteveli olacaktır (34).

3 — Vakfiyede Dikkat Çeken Yönler

a — Vâkıfın Mutasavvıf Olması

Türk mutasavvıfları, Türkler İslâmiyeti kabul ettiği andan itibâren bu dinin yayılması için teşkilâtlanmışlar, elde ettikleri imkânları, gayelerini tahakkuk ettirmeye sarfetmişlerdir. Anadolu'nun Türkleşmesi de bu yolla olmuştur (35). Mutasavvıfların bu şekildeki çalışmaları XVIII. yüzyıla kadar sürmüş, bundan sonra ise durum değişmiştir. Artık mutasavvıflar eskisi kadar vakfetmiyor, bilakis başkalarının vakfettikleri ile geçinir duruma geliyorlar (36). Şüphesiz XIX. yüzyıl bu yönden hiç de iç açıcı değildir. Buna rağmen diğer tarikatlardan farklı olarak Mevlevilerde eski usûl sürdürülmeye çalışılmaktadır. Vâkıf es-Seyyid Abdulkâdir Efendi bir Mevlevî postni-

(30) Vakfiye, 2 - 3.

(31) Vakfiye, 3 - 4.

(32) Vakfiye, 4 - 5.

(33) Vakfiye, 4 - 5.

(34) Vakfiye, 3 - 5.

(35) Barkan, *aynı makale*.

(36) Bahaeddin Yediıldız, «Vakfiyeler Çerçevesinde Türkiye'nin Kültür Haya-
tı (1300 - 1453)», *IV. Vakıf Haftası, (1 - 7 Aralık 1986)*, Tebliğler, s. 20-21.

şinidir. Görevli bulunduğu adanın etnik yapısının ve bu adanın Osmanlı Devleti için öneminin farkındadır. Tasavvufi kanaldan İslamlaşmanın hızlandırılarak, Türklerin burada çoğunlukta olmasını arzu etmektedir. Öyleyse bağlı bulunduğu tarikatın güçlü olması gerekir. Bu da merkezin yâni Konya'daki dergâhın güçlü olmasıyla sağlanacağına göre, buraya zeytinliğini vakfetmiştir. Tabii Konya'daki dergâhın Mevleviler için kutsiyet arzettiğini de gözden uzak tutmamak gerekir. Nitekim yapılan çalışmalar eskiden olduğu gibi gayr-i müslimlerin Mevleviliğe sempati duymalarına ve hatta bu tarikat için vakıflar tahsis etmelerine sebep olmuştur. Edremitli Nikola kızı Rikne'nin 7 safer 1301 H. (1883)'de Yenikapı Mevlevihânesine zeytinlik, dükkân, kahvehâne ve fırın vakfetmesi (37), Osmanlı Devletinde milliyetçiliğin azınlıklar arasında yayıldığı yâni Türklerle karşı tavır alındığı bir dönemde Mevleviliğin solüsyon vazifesi göreyerek toplumda kaynaşmayı sağladığı söylenebilir.

b — Tevliyetin Midilli Adasındaki Mevlevihâne Postnişinine Şart Edilmesi

Tevliyette gelenek olan normalde evlâda şart edilmesidir. Vâkıf burada, kendisinin ölümünden sonra Midilli adasında görev yapan postnişine bırakmıştır. Vâkıfın çocuğunun bulunup bulunmadığını bilemiyoruz. Ama onun inanmış bir Mevlevi olduğu anlaşılmaktadır. Bunun içindir ki, tevliyeti dergâhın postnişinine bırakarak bu görevde bulunanların vakfın imkânlarından yararlanmasını ve böylece malî sıkıntıya düşmemesini istemiştir. Bu arada vakfın verimliliğini sağlamak da gaye edinilmiş olabilir. Herhalde en önemlisi, vâkıf koyduğu bu şartla Midilli Mevlevihânesinin merkezle yani Konya Dergâhı ile olan bağının devamını sağlamak düşüncesindedir.

c — Vakfiyenin Türkçe ile Yazılması

Türklerde vakfiye dili hemen hemen XVIII. yüzyıla kadar Arapça olmuştur. Bundan sonra Arapça da kullanılmakla birlikte Türkçe yaygınlaşmıştır.

Vâkıf es-Seyyid Abdulkâdir Efendi vakfiyyesini hazırlarken sade bir Türkçe ile yazılmasına özen göstermiştir. Herhalde onu buna götüren sebep, görevli bulunduğu adada hristiyanların çoğunlukta olmasıdır. Bu dönemde Fransız ihtilâlinin getirdiği fikirlerden milliyetçilik, gayr-i müslim teb'ayı etkisi altına almıştır. 1829'da Yuna-

(37) Halim Baki Kunter, «Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd», *VD.* sayı I, s. 121 - 122.

nistan'ın kuruluşu Türklerin gözünü açmıştır. Artık Türkçe konuşularak ve yazılarak, ana dili Türkçe olmıyan hıristiyan teb'aya kültürel yönden etki edilmelidir. Şimdiye kadar bu ihmâl edilmiştir. İşte bu düşüncelerle Türkçenin vakfiyelerde ve günlük hayatta kullanılmasına ağırlık verilmeye başlanmış, bazı olumlu gelişmeler de olmuştur. Yukarıda temas ettiğimiz Edremit'te Nikola kızı Rikne'nin vakfiyesi gibi, aynı dönemlerde tanzim edilen gayr-i müslim vakfiyeleri de Türkçedir. Halbuki bu sıralarda Türklerin ve Arapların bir arada yaşadığı Antep, Kilis, Halep gibi yerlerdeki Mevlevihânelere tahsis edilen vakıfların vakfiyelerinin hemen hepsi Arapçadır (38). Nasıl olsa buralar bizdendir zihniyeti ile Arapça olarak yazılmış oldukları düşünülebilir.

d — Paranın İstirbâha Verilmesi

Vakfedilen zeytinliğin geliri, tayin edilen yerlere verildikten sonra artarsa, artan bu paranın %15 fazlasıyla iade edilmesi (istirbâh) kaydıyla borca verilmesinin şartlar arasında bulunması, ilk bakışta Mevlevîlerin İslâmiyetten bazı tavizler verdiği düşüncesine bizi götürülebilir. Fakat Osmanlı Devletinde vakıflardaki bu uygulama yeni olmadığı gibi, sadece Mevlevîlere has bir uygulama da değildir (39). Vâkıf burada eskiden beri uygulanagelen birşeyi sadece tekrar etmiştir.

e — Mevlevîlerde Merkezi Otoriteye Bağlılık

XIX. yüzyılda diğer tarikatlarda eski disiplinin pek kalmadığı dikkate alınırca bu vakfiye, vâkıfın ve mevkûfunun bulunduğu yer çok uzakta olduğu halde gönlünün Konya Mevlânâ Dergâhında olmasını gösterir. Mevlevîlikte merkeze bağlılık, daha XV. yüzyıl ortalarında belirlenen şekliyle hâlâ devam etmektedir. Bu bağın sürdürülmesine bir başka sebep, taşradaki Mevlevihânelerin idarelerinin bizzat Konya'dan gönderilen Çelebilere verilmesidir. Mevlevîlikteki bu disiplin anlayışı, Tekke ve Zâviyelerin 1924'te kapatılmasına kadar sürmüştür.

---

(38) Mevlânâ Dergâhı Arşivi, 54 nolu zarfta buralara ait Arapça vakfiye suretleri bulunmaktadır.

(39) Ö. Lütfi Barkan - E. H. Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihi*, İstanbul, 1970, s. XXXIII - XXXIV; Mehmet Şimşek, «Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerinde Münâkaşalar», *Ank. Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXVII. s. 207 - 220.

f — Konya Mevlânâ Dergâhının Kapısı Üzerindeki Kandil

Vakfiyede Konya Mevlânâ Dergâhı «bâb-ı şeriflerinin üzerinde müceddeden vaz' olunan kandil» de yakılmak üzere yağ alınması için de para ayrılmıştır (40). Bundan anlaşıldığına göre, Dergâhın kapısı üzerinde bazı değişikliklerle hâlâ mevcut olan kandil, XIX. yüzyılda yapılmıştır. (bk. Res. 2, 3, 4).

g — Mevlânâ Dergâhı ve Konya Kültür Merkezi Özelliğini Korumuyor

Vakfiyeden Konya Mevlânâ Dergâhında kalabalık bir derviş gurubunun bulunduğu anlaşılmaktadır (41). Gerek Eflâki'den ve gerekse tarihi eski olan vakfiyelerden, daha kuruluşundan itibaren her devirde çok hareketli bir kültür merkezi durumundaki Mevlânâ Dergâhı ve bunun sayesinde Konya, bu özelliğini hâlâ XIX. yüzyılda bile sürdürmektedir. Oysaki Şer'iyye Sicil ve Vakıf kayıtlarından anlaşıldığına göre XVIII. yüzyıl başlarında ve daha sonraki dönemde Konya ve çevresindeki birçok tekke ve zâviye yıkılmış, geleni gidene kesilmiş, bunun için vakıf gelirleri eğitim kurumlarına bağlanmış durumdadır (42).

4 — a — Vakfiyenin Transkripsiyonu

Hamd-i fâik ve senâ-yi lâyük cümle eşyâyı hâlik ve cemî' ah-yâyı râzık olan Hazret-i Rabbü'l-halâyık cenâblarına efzalü's-Selât ve ekmelüt-tahiyyâ(t), efzal-i efrâd-ı beşer şefî-i rüz-ı mahşer Ebu'l-Kâsim Muhammed Mustafa (S.A.V.) Hazretlerinin ruh-ı şeriflerine ve dahî âl ve ashâb-ı kirâmın ervâh-ı latifelerine ihdâ olunur. Emmâ ba'd işbu kitâb-ı müşkin-nikâbın tahrir ve inşâsına bâ'is ve bâdi oldu ki cezîre-i Midüllü'de postnişin olan reşâ-

(40) Vakfiye, 3 - 4.

(41) Vakfiye, 4 - 5.

(42) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Defter no: 1107, Varak 39, Gurre-i Zilkade 1132 H, tarihli kayıt; Burada Hatunsaray nahiyesine tâbi Avlama köyünde bulunan Ali Bey zâviyesi harap, geleni gidene olmadığından âyende ve revendeye sarf olunacak mahsûle tedarik ve kitâbet etmek üzere evlâddan Mustafa'ya verilmiş olduğu kayıtlıdır; yine Konya'da İmâm Bagavî Zâviyesinde zâviyedâr ve muallim-i sıbyân olan Mevlânâ Hâfız Mustafa'ya gerekli para adı geçen zâviyenin vakfından temin edilemediği için Şeyh Sadreddin-i Konevî ve Sultan Alâeddin Vakıflarından kadî hüccetiyle ücret verilmiştir. Konya Şer'iyye Sicil Defteri no: c30, sayfa 279-2. (Evâsıt-ı Safer, 1136). Birinci örnek, bazı zâviyelerin faaliyetlerinin tamamen durduğunu, ikincisi ise vakıf gelirleri kâfi gelmiyen zâviyelere ayakta kalabilmeleri için başka vakıflardan maddî destek sağlandığını gösterir.

- detlü es-Seyyid Abdül-Kâdir Efendi İbn Hüseyin Efendi meclis-i Şer'-i Münir vâcibü't-tevkirde vakf-ı âtiyü'l-beyânı li-ecli't-tescil
- 1 mütevellî nasb ve ta'yin eylediği mahkeme kâtibi es-Seyyid el-Hâc İbrâhim Efendi İbn Mehmed Efendi mahzarında ikrâr ve tâkrîr-i kelâm idüb yedimde şirâen mülk ve hakkım olup medine-i Midillü'ye muzâf Kum karyesi timârında Eski Kula nâm mahalde bir tarafı Hasan Bey mahdûmı mülkleri ve bir tarafı Bâli-zâde Hasan Bey vakfından zeytunluk ve bir tarafı Sâ'atci-i müteveffâ zevcesi Fatma Hatun mülkü ve bir tarafı tarik-ı 'âmm ile mahdûd ve mümtâz yetmiş iki 'adet eşcâr-ı zeytûnı hâvi bir kit'a mülk zeytûnlüğümü kâffe-i müstemilâtiyle hasbet-en-lillâh-i Te'âlâ vakf-ı sahîh-i müebbed ve habs-i sarîh-i muhalled idüb şöyle şart ve ta'yin eyledim ki zeytunluk-ı mahdûd-ı mezkûrun beher sene hâsıl olan gallesinden medine-i Konya'da defin-i hâk-i 'itirnak olan kutbü'l-âşîkin Hazret-i Mevlânâ min külli'l-vücûh evvelân kad-desenâ'llâhu bi-sirrihi'l-a'lâ Efendimiz Hazretlerinin ravza-i şeriflerinin bâb-ı sa'âdetlerinde beher yevm salâtü'l-'asrden sonra ikişer cüz' Kur'ân-ı Kerim cehren kırâat olunub onbeş günde bir kerre hatm-i şerif duâsı oluna ve galle-i mezkûreden kırâat eden zevâta altıyüzkirksekiz kuruş senevi verile. Hâsıl olan ecr-i mesûbâtını evvelen Seyyidü'l-Enbiyâ 'aleyhi ve 'alâ âlihi efzalü's-salât Efendimiz Hazretlerinin Ravza-ı Mutahharelerine ve sâniyen pîrimiz iki cihânda dest-girimiz efendimiz hazretlerinin ve sâ-lisen pederim müteveffâ Hüseyin Efendi İbn İbrahim ve vâlidem merhûme Şerife Zelihâ Hânım'ın rûh-ı şeriflerine ihdâ oluna ve bâb-ı Şeriflerinin üzerinde müceddeden vaz'olunan kanâdile ikâd için senede ikiyüzelli kuruş galle-i mezkûreden verile. Kendim hayatda oldukça meblağeyn-i mezkûreyi sene be-sene altıyüzkirksekiz kuruşla ikiyüzelli kuruş revgan-bahâ Âsitâne-i Şerifde ser-tarik Dede Efendi tarafına gönderile ve vakf-ı mezkûre ber-vech-i bahsî ser-tarik bulunan Dede Efendiler nezâret ideler. Kendim hayât-ı libâs ile melbûs oldukça vakf-ı mezbûrun tevliyeyi yedimde olup şurût-ı mezkûreye ba'de'r-ri'âye ezdiyâd-ı galleye kendim mutasarrif olam. Ben dahî bâ-emrillâhi te'âlâ vefât ider isem cezire-i mezbûrede vâki' dergâh-ı Mevlânâ'da postnişin olan efendiler vakf-ı mezbûreye mütevellî olub ol dahî şurût-ı mezkûreye ba'de'r-ri'âye ezdiyâd-ı galle kalur ise Ser-tarik Dede bulunan efendilere irsâl olunub ol dahî rehn-i kavî ve kefil-i millî ile 'alâ vechi'l-halâl onu onbirbuçuk hisâbı üzere istirbâh idüb hâsıl olan nemâyı dergâh-ı şerifde sâkin olan fukarâya 'ale's-seviye taksim oluna deyü zeytunluk-ı mezkûri fârîğan 'ani's-şevâğil mütevellî-i mûmâ-ileyh teslim idüb ol dahi kabz ve tesellüm eyle-

- 5 di didikde gibbü't-tasdikü's-şer'i vâkıf-ı mumâ-ileyh es-Seyyid Abdulkâdir Efendi zimâm-ı kelâmını semt-i âhara ircâ' vakf-ı merkûmdan rücû' ve mukaddemât-ı nizâ'a şurû' idüb vakf-ı 'akârın vakfiyyeti ba'zı eimme-i kirâm râziye 'anhümü'l-allâm re'y-i şerifleri üzere câiz olmayub husûsan 'Âlim-i Rabbâni İmâm Muhammedü'l-Hasanü's-Şeybânî fikr-i reşidleri üzere vâkıf menâfi'-i vakfı kendü nefesine şart etmekle şeref-i sıhhati gayr-i câiz olmağın mütevellî-i merkûmdan zeytûnlık-ı mezkûrı taleb iderim ke'l-evvel mülkûme idhâl iderin deyücek mütevellî-i merkûm dahi vakf-ı mezkûrun sıhhat ve lüzûmuna hükm taleb idüb mûmâ-ileyhile ba'de'l-murâfa'a hâkim-i mevki'-i dâr-ı kitâb tûbâ lehü ve hüsn-meâb efendi hazretleri huzûrunda müterâfi'an ve fazl-ı hükme tâlibân olduklarında hâkim-i mûmâ-ileyh dahi vakfa nazar ve mübtel-i hayr olmakdan hazer idüb vakf-ı 'akârın sıhhatine zâhib olan eimme-i müctehidi kavilleri üzere 'amel idüb evvelen sıhhat-ı vakf-ı merkûme ve sâniyen lüzûmuna hükm-i sahîh-i kazâ ve imzâ itmeğın min ba'd vakf-ı mezbûr vakf-ı sahîh ve lâzım oldu. Cerâ zâlike ve hurrirehu fi'l-yevmi's-sâlis 'aşer min şehr-i Muharremi'l-harâm li-sene selâse ve seb'in ve mieteyn ve elf.
- 6

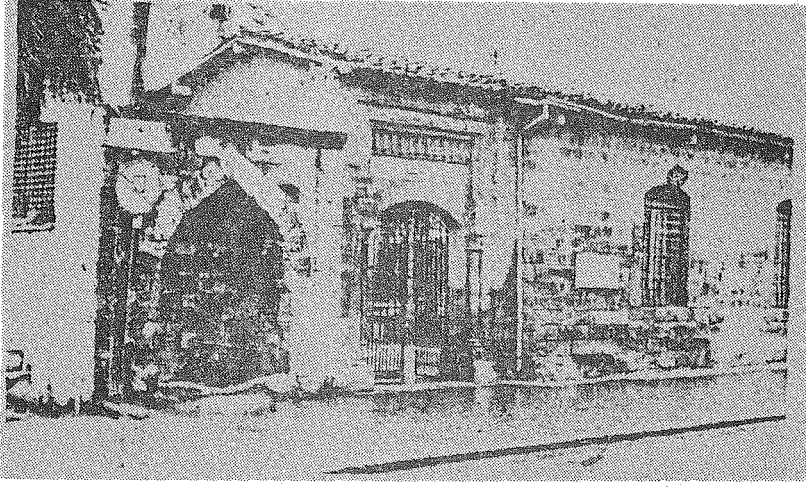
Şuhûdü'l-Hâl

- Me'zûnen bi'l-iftâ mûkerremetlü es-Seyyid Mehmed Said Efendi,
- A'zâ-ı Meclisden 'izzetlu el-Hâc İbrâhim Ağa,
- A'zâ-ı Meclisden İmâm-zâde Mehmed Efendi,
- Kâdı-zâde Mustafa Ağa,
- Birâderleri el-Hâc Hasan Efendi,
- Kâtib-i mahkeme es-seyyid Ali Efendi,
- Bâli-zâde Şeyhî el-Hâc Hüseyin Hâkî Efendi,
- Ali Efendi-zâde Hâfız Mustafa Efendi,
- Muhzırbaşı Mehmed Ağa,
ve gayrihim.

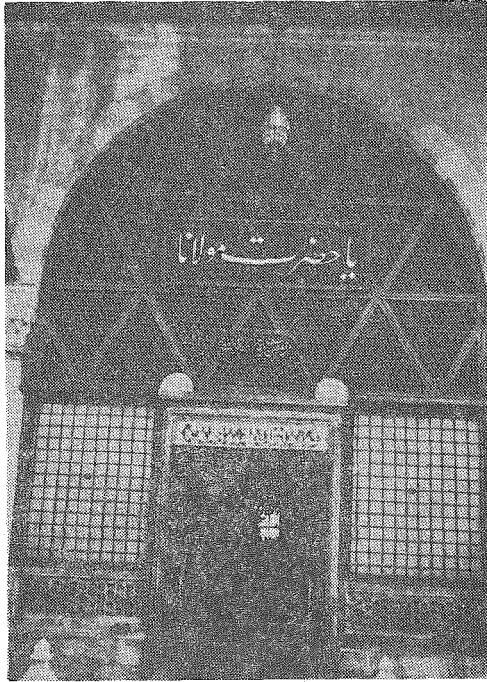
SONUÇ

Bu Mevlevî vakfiyesi, tarihi fazla eski olmamasına rağmen Mevlevilik, Konya Mevlânâ Dergâhı ve taşra Mevlevihâneler arasındaki münâsebetler hakkında bazı mesajlar vermesi yönünden önemlidir.

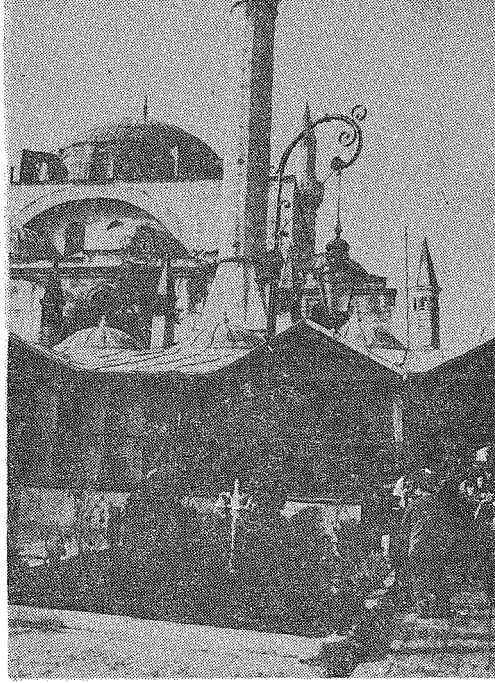

Resim 1. Mevlevi Tekkesi Giriş Kapısı - Lefkoşa

Resim 2. Konya Mevlânâ Dergâhı Kapısı üzerindeki kandil. (Fot. İ. Şirin)

Resim 3. Konya Mevlânâ Dergâhı avlusunda birbaşka kandil (Fot. İ. şirin)

Resim 4. Konya Mevlânâ Dergâhı avlusunda ikinci kandil. (Fot. İ. şirin)

GALATA MEVLEVİHANESİ VE ŞEYH AHMED CELALEDDİN BAYKARA DEDE EFENDİ

Dr. Şehabettin UZLUK

Anadolu Selçukluları devrinde kurulan Mevlevihâneler, takibeden zamanlarda da devam etmiş olup, Osmanlı Devleti vaktinde ise Mevlânâ ailesiyle sıhriyet kurularak maddî imkânlar ve mânevî etkilerle ayrıca kuvvet ve kudret kazanmıştır. Bilhassa, bu artış devlet nüfûzuna ve yaygınlığına sebep olmuştur. Mevlevihânelerin sayısı, yalnız Anadolu sınırlarında kalmamış, genişlik ölçüsü yabancı illerde de yayılmaya ve etkilenmesine âmil olmuştur. Nitekim, 15. ve 16 ıncı yüzyıllarda etkisi ve gücü büyük bir sınırdıydı. İllerin büyüklüğüne göre Mevlevilerin sayısı ve mensubları arttığı gibi, zamanın topluluğu içinde de göz alacak bir imkâna sahip olmuştur.

Sayısı itibariyle de durumları tâkatine göre değişmekteydi. Meselâ, büyük şehirlerden İstanbul'da dört büyük Mevlânâ âsitânesi ve bir küçük ölçüde zâviye olmak üzere beş Mevlevihâne faâliyet göstermekteydi. İçinde matbahı olan Mevlevihâneler, âsitâne olup, askerlik çağına gelmiş olan her Türk oğlu, bu ocakta binbir günlük matbah terbiyesine soyunup, çeşitli hizmetlerde nefis terbiyelerini öğrenerek derviş hırkasını giymek hakkını kazanırlardı. Zâviyelerde ise, mutfak olmadığı için çileye soyunmak âdeti de yoktur. Fakat, idaresinde Mevlevî âyinleri belli günlerde yapılırdı. Âsitânelerden gelen dervişlerle ve muhiplerle mukâbeleler icrâ edilirdi. Mevlevihâne şeyhi, mukâbelelerin dışında topluluk yerlerinde halka Mesnevî'yi anlatırlardı.

Beşiktaş Mevlevihânesi, bugünkü Dolmabahçe Sarayı'nın olduğu yerdeydi. Sultan Aziz, zamanında sarayı yaptırdığı zaman, Mevlevihânedeki Şeyh kabirlerini bırakarak, diğer bütün eşyalarını Eyüp Sultan'a naklettirmiş, orada faâliyetlerine devam etmişlerdir. Kasımpaşa Mevlevihânesi Beyoğlu semtindeydi. Yenikapı Mevlevihânesi ise, İstanbul'un surları dışında idi ve Mevlevihâne, Sultan Resat tarafından Mimar Kemalettin Bey'e yeniden inşâ ettirilmişti. Üs-

küdar Mevlevihânesi ise, mekân itibariyle bir zâviye idi. Şeyh Numan Dede tarafından niyâz edilmiş evi idi. Son şeyhi, değerli Ahmet Remzi Akyürek Dede Efendi'dir. Galata Mevlevihânesi 1520'den önce İskender Paşa'nın konağı iken, Mevlevihâneye niyâz edilmiş ve şair Şeyh Galip Dede'nin makamda olduğu zaman III. Sultan Selim zamanında çok geniş onarıma tâbi tutulmuştur. Avludaki kalın söğüt ağacı da, mevlevihânenin şeyhi Adem Dede tarafından niyâz edilmiştir. Asitâneli ve zâviyeli olarak bütün Mevlevihâneler, T.C. Hükümeti tarafından 1925 yılında kapatılarak, Türk kültürüne yarar müzeler haline getirilmişlerdir.

Galata Mevlevihânesi de, ilim, tasavvuf ve güzel sanatlarda güçlü olan mensublarıyla, onların başlarında bilgin şeyhleriyle devam ederek fiili yıllar geçirmişlerdir. Son zamanında Şeyh Ahmed Celâleddin Baykara, bu ocakların zengin mensublarıyla Mevlânâ'nın adı büyük bir canlısı olarak bu mânevî varlığa kendini vermiştir. Ahmed Celâleddin Dede, 1270/1853 yılında Gelibolu'da doğmuştur. Babası Gelibolu Mevlevihânesi'nde Şeyh olan Azmi Dede Efendi'dir. 17 yaşına kadar okuma çağını, doğum yerinde tamamladıktan sonra, ailesiyle birlikte Mısır'a gitmiş, 1290/1873 yılında Kâhîre Mevlevihânesi'nde babası mesleğinde çileye soyunmuş ve binbir günlük matbah hizmetlerinden sonra hücreye çıkmış, oranın kudümzenbaşılığı'na ve sonra da Nakşi Dede ölünce açılan Neyzenbaşılığı'na tâyin olmuştur. Kâhîre'deki yaşantıları ise, bir taraftan müzik, diğer taraftan ise, El-Ezher'de Arabçasını kuvvetlendirerek Mevlevihânenin ilim ve sanat hizmetlerini görüyordu.

Buradaki çeşitli çalışmaları 1311/1893 yılını bulmuş ve babasının ölümü üzerine İstanbul'a dönmek mecburiyetinde kalmıştır. Bu tarihte, ağabeyi Bahattin Dede'yi Şeyh bırakarak İstanbul'a döndü. Üsküdar'da Mevlevihâne karşısındaki evi satın aldı. Bu arada Üsküdar Mevlevihânesi'ne Şeyh tâyin olundu. Buradaki hizmetleri 1926-1928 yıllarındadır. Aynı yıl içinde Galata Mevlevihânesine, Şeyh Atâullah Efendi'nin yerine Şeyhlik mevkiine geçti. Buradaki görevi ise daha yoğun çalışmayı icap ettiriyordu.

Mevlevihânenin Beyoğlu'nda oluşu, büyük faaliyetlere yol açıyordu. Dergâhın mevcut dervişleri arasında yüksek tahsil için gelmiş genç çelebiler de eksik değildi. Bunlardan, semâzenler bulunduğu gibi, sanatla meşgul olanlar da bulunuyordu. Bilhassa mırıtıpta müzikle uğraşanlar ayrı dikkat çekiyordu. Ben de orada, tahsilim için misafir olarak kalıyordum. Şeyh efendi, günlerini Üsküdar'da, Cuma günlerini de Galata Mevlevihânesi'nde geçiriyordu. Orada,

genç talebe çelebilere ney, âyin ve Mesnevi-i Şerif öğretiyordu. Bir defasında, çelebi arkadaşlarımla müft âyinine muhiplerden konservatuar hocası Kâzım Bey'e geçtiği bu âyinin meşkini sormuştu. Bizde 1921'de bu âyini Kâzım Bey'den meşk ettiğimizi söylemiştik. Aradan bir kaç hafta geçtikten sonra Şeyh Efendi dergâha gelmişti. Hücreler aralığında benim odada yüksek sesle âyin okuduğumu işitince odamın kapısını çalmıştı. İçeri buyur ettim. Ve âyini huzurunda okumaya başladım. Âyin tamamlanınca ufak birkaç pürüzünü doğruladı. Biz böylece okumaya devam ederken bir Cuma günü mukâbeleye gelen Kâzım Bey meşk ettiği âyinin düzgün okunuşuna hayret etti. Şeyh Efendi tarafından tashih gördüğünü duyunca çok memnun oldu ve bu âyini düzgün tekrarlayın dedi.

Yine bir Cuma günü Aleco Bacanos (1892/1950), Şeyh Efendi'nin düzeltmeye geçtiği hicaz taksimini mıtıpta kemençesiyle tekrar etmez mi? O anda Şeyh Efendi'nin içinden gelen takdirlerini ve biz tennureli semâzenlerin gönüllerini, mıtıptaki bu içli seslere kendimizi veriyorduk. Bugün toprak olmuş Şeyh Efendi'nin hayatında edindiği dünya kazançlarından ufak damlaları sunarken, Tanrı'nın bereketli rahmetlerini üzerinden eksik etmemesini pîrimiz Mevlânâ yoluyla niyâz ederim (1).

<u>Sıra No :</u>	<u>Şeyh İsimleri</u>	<u>Buldukları Yıllar</u>
1	Sultan Divâni	936
2	Safâi Dede	940
3	Mahmud Dede (Mesnevihân)	?
3	Abdi Dede	?
5	İsmail Dede (Mesnevihân)	1041
6	Hüseyin Âdem Dede	1063
7	Mehmed Arzi Dede	1075
8	Derviş Çelebi	1080
9	Bendâri Naci Dede	?
10	Avni Ahmed Dede	1109
11	Nâyî Osman Dede	1142
12	Oğlu Abdalbâki Dede	1164
13	Birâderi İsâ Dede	1185
14	Selim Dede	1191

(1) Saâdetin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, Cilt 1, Sayfa 234/235, İstanbul, 1943, Y. Selçuk Şahzuvaroğlu, *Anıt Dergisi*, Sayı 3, Sayfa 129, Konya, 1964, İbnül Emin Mahmut Kemal, *Son Asır Şairleri*, Sayfa 219/223, İstanbul, 1930, Tâhirü'l-Mevlevî'den aldığım Mektup 1966.

15	Oğlu Sâdik Dede	1192
16	Seyit Abdulkâdir Dede	1195
17	Aşçıbaşı Hüseyin Dede	1197
18	Halil Nüman Dede	1204
19	Abdullah Dede	1208
20	Gâlip Dede (Şair)	1213
21	Rûhi Dede	1225
22	Trablusşamlı Mehmed Dede	1224
23	Kudretullah Dede	1287
24	Oğlu Atâullah Dede	1328
25	Veled Çelebi (İzbudak)	?
26	Ahmed Celâleddin Baykara Dede	1328

yılında Üsküdar Mevlevihânesi'nden yüksek dereceyle Galata Mevlevihânesi'ne şeyh tâyin olmuştur.

Şeyh Ahmed Celâleddin Baykara Dede Efendi.

AKIL SAĞLIĞINDA İNSAN SEVGİSİ VE MEVLÂNÂ

Dr. Ali İhsan ŞENER

Mevlânâ'dan bahsederken, O'nun sadece sosyal bilimler dalının değil, diğer bilim dallarının da ilgi ve araştırma sahası içinde olduğunu düşünmek gerekir.

Biyolojik - sosyolojik ve psikolojik bir varlık olan insanın hareket halindeki cemiyette, çeşitli yüklenme - zorlanmalar (stres) karşısında akıl sağlığının bozulduğu muhakkaktır.

Ruh tababetinin sosyal psikiyatri bölümü, akıl sağlığını korumaya yönelik sosyal nitelikli çareleri ararken, akıl hastalıklarının sosyal muhtevalı meselelerinin çözümünü kapsar, aynı zamanda psikiyatri ile uğraşan (doktor - hemşire - hastabakıcıların) sosyal tarafını da içerir. Başka bir ifade ile sosyal psikiyatri, insanın toplum içinde var olduğunu toplum içinde şekillendiğini kabul ederek, toplumun kendi bütünlüğünü sağlaması ve insanını bozan tehlikelere karşı korumak prensibini ihtiva eder.

O halde, Mevlânâ'nın görüşleri, düşünceleri, dolaylı yada dolaysız olarak psikiyatryi ilgilendirir, ilgi sahası içine girer. Mevlânâ'nın arkasından vuslatında ne demişlerdi?,

«O ekmekti, açtan ekmek esirgenir mi,
O güneşti, heryerindir, herkesindir..»

dolayısıyla her türlü bilim dalının içindedir Mevlânâ.. Ancak Mevlânâ'yı anlamak, kendini aşamayan insan beyninin zor işi olsa gerektir. Fakat O, kendini aşmış hakka kavuşabilmiş, gönül insanı - ruh insanı - tefekkür insanı oluşundandır ki, asırlardır insanlığa rehber olmuş, ışık olmuştur.

İnsan ki, bugün en fazla yapabildiği, aklının eseri olan bilgisayardır. Bunuda kendi akıl melekelere eşit derecede bile yapamamış, hele hele kendi aklını hiç aşamamıştır. Bu noktada Mevlânâ akli şahsileşmiş (akl-ı cüzi) telakki eder. Onu aşmanın yolu olarak

ise, gönül yolu - aşk yolunun olduğuna işaret eder. Akıl, insana has olan ve eşyanın sebebini anlama melekesidir. Olaylarla kavramlar arasında münasebetler kurar ondan sonuç çıkarır. Başka ifade ile, bilgi ve tecrübelerle, başlangıcı belli, araya giren fikir, hareket ve heyecanların bir armoni içinde olduğu ve doğru bir sonuca ulaşabilme yeteneğidir ki, beynin en yüce işlevidir. Düşündüğünü bilmeyi, neyi düşündüğünü bilmeyi, onu da bilmeyi, yani içgörüyü kapsar. Bunlar bilinenin izahını yapan bir vasıtaadır, sonuç değildir.,

«Denizi gören göz başka, köpüğü gören göz başka,

köpüğü bırak da denizi gören gözle bak...» deyişinde bunu hissetmekteyiz. Günümüzde çağdışı tabiri ile, herhalde Mevlânâ'nın tarif ettiği ve fakat arkasını göremediğimiz olaylar tarif edilmiş olmalı.. Çünkü, önce aklımızın kabul ettiği olup bitenler, sonradan yine aklımızın reddettiği ve dış dünya ile ilgili şeyler olmalı ki, aynı akıl önce kabul sonra red ediyor, burada aynı akıl evrensel ve şahşleşmiş akıl durumundadır, çünkü o aklın gönül kısmı yok..

Mevlânâ'nın akıla bakışı: «Akl-ı cüzi öğrenmeye muhtaç, akl-ı külli öğretendir» diyen Mevlânâ akl-ı cüziye itibar etmemiştir. Altın taç dediği akıl için şöyle diyor,

«Ululuğu arttıkça artsın, Tanrı altın taç olan akli yarattı»

«Andolsun ki, Âdemoğullarını yücelttik» ayetiyle **«kadirlerini yücelttiği Ademoğullarının başına koydu..»**

Bu sözleriyle Mevlânâ, aklın verilmişlerin en kıymetlisi olduğunu, ferdi akla verdiği kıymetin, kaynağını, külli akıldan almasından dolayı olduğunu, başka ifade ile melek cinsinden ve latif olmasında buluyor. Mesnevi'de Allah'ı arayan adamdan bahis ederken: «adam aşağı kadar, yukarı bakar, sağa sola bakar, tarihe, felsefeye bakar... bakar bakar durur... bir ses (bir an sağsız solum bak, hakikatin o kadar içindesin ki etrafa bakmaya lüzum yok, şahide ispata lüzum yok) demektedir. Yani gören gözü, düşünen akılı, hisseden ruhu tarif etmektedir. Verilen aklın en iyi şekilde kullanılmasını işaret etmektedir.

Mevlânâ akli kullanmayı anlatırken şöyle diyor: «gerçek... görürdür görmektir, bundan öte bütün bilgiler hayal bilgisidir... hayalden hayale farklar vardır», «bilen mühendis ev yapmak hayaline düşer, mühendis olmayan da hayallenir, arada büyük bir fark var, çünkü mühendisin hayali gerçeğe daha yakındır..» Burada düşünce mahsulü olan hayali iki türlü tarif etmektedir. Gerçekten kopmayan

akılcı hayal (yapıcı), diğeri gerçekten kopan ve birçok ruhsal rahatsızlıklarda bulunan fantestik hayaldir.

Mevlâna, sağlıklı akıl ve gönül açısından diyor ki: (fih-ı ma fih): «Onların da benim gibi kulakları, akılları dilleri elleri vardı... Neden onlara yol veriyorlar, onlara kapıları açıyorlardı da, bana yol vermiyorlar, kapıyı örtüyorlar demeli...» «İnsan kendi kulağını kendi burmalı, gece gündüz ne yaptın, elinden ne biçim iş çıktı da makbul olmuyorsun, seni kabul etmiyorlar...» diye kendisiyle savaşmalı. Mevlânâ burada, kişinin kendi kabarmış egosunu törpülemesini, nefesine itibar etmemesini, akli iyi kullanmayı bilmesini, toplum kaidelerine uydurmasını, en önemlisi akli gönülle birlikte işletip yüceltmesini öğretmektedir. Söz akıla gelmişken, işaret edelim ki, tarihte akıl hastalarının ruh tababetinde tedaviye layık görülmeleri ilk defa Türklere nasip olmuştur. İbn-i Sina (980 - 1037), delilere merhamet edilmesini, insanca bakılmasını söylüyor ve Freud'dan asırlarca önce analitik psikiyatrik tedaviyi uyguluyordu. İnsan ruhunu, bitkisel - hayvansal - insani ruh olarak üçe ayırıyor, ve insani ruhun en yüksek idealleri ve ahlaki değerleri taşıyan ruh olduğunu söylüyordu. Türklerde akıl hastaları şifahane ve bimarhanelerde tedavi edilirken, Mevlânâ'nın görüşlerinde olduğu gibi; harekete ait - karşılıklı etkileşime ait toplu uğraşı (müzik - çalışma - eğlenti..) gibi törensel metodlardan faydalanılarak tedavi ediliyordu.

Kur'an-ı Kerim'in Nisa sûresinin 5. âyeti, (akıl hastalarının medeni haklarının kısıtlanmasını, buna karşılık mallarının gelirleriyle bakılıp gözetilmelerini, rızıklandırılmalarını, güzel sözler söylenmesini) emir buyurmaktadır. Bu noktada Mevlânâ, ilham kaynağı olan Kur'an ile aynı prensipleri ifade ederken akıl hastaları için şöyle diyor :

«Ey yüce Allah, eğer senin merhametini yalnız iyilerin ümit etmesi lazımsa, mücrimler kime gidip sığınsınlar..»

İnsan aklını anlatan Mevlânâ :

«Büyük âlim, kâinat çapında bir büyü yaptı da cirmini ufacık bir suret içine gizledi...» «İnsan bir hamur teknesi boyundadır, ama gökten de üstündür esirdende, en güzel biçim olan insan biçimi arstanda yücedir düşünceyede sığmaz, bu paha biçilmez varlığın değerini söylersem, ben de yanarım duyanda...» diyerek beden ve ruhun varlığını, insanoglunun ruhundan dolayı değer aldığını ruha mana verildiği takdirde hakkına varabilen, kamil in-

san olacağını ifade buyuruyor. İnsan ruhunun bedenden önce geldiğini anlayan, hisseden ve yaratana şükreden Mevlânâ, vuslatında şöyle diyor: «üzülmeyiniz, hastalığımız bizi bu âlemden ayıracak bir sebepten gayri birşey değildir..» ifadesi, sadece fizik olarak ayrılacağını, ruhunun devam edeceğini ve de, Freud'un doğum ve ölüm için yazdığı «ızdırap» ifadesinin, bir ızdırap değil, ruhunun Allah'a ulaşması ve onu da «dügün» olarak kabul ediyor..»

«gözünü yumdunmu canın kopuyormuş gibi bir eleme, bir ızdıraba düşersin, gözün gündüzün nurundan ayrılmaya sabrı yoktur..» diyerek, Pavlow - Jung - Adler - Freud.. gibi psikoanalitik ekol temsilcilerinin «ayrılık anksiyetesinin» teorisini anlatmakta ve sadece dünya yaşamına, beden yaşamına önem verdiklerini açıklamaktadır.

Mevlânâ, ayrılık - ayrılma kavramında ruhu NEY timsali ile anlatmaktadır. Nasilki ney, esas yeri olan kamışlıktan koparılmış olmanın «ayrılık sıkıntısını» ifade edercesine, durmadan inleyen ve herkesi dertlendiren bir ses, bir ney ise; o halde insan ruhuda ocağından kopan bir ruh olarak, melasına ulaşmak, yalvarmak yollarını aramaktadır.

Ölüm ve ayrılık korkusu psikiyatrinin bir atomu gibidir. Bütün insanlar ister şuurlu, ister şuursuz olsun bir ölüm ve ayrılık - kaybetme korkusu içinde yaşar. Bir emeklinin, yaşlının, hastanın ölüm korkusu ile günlerini geçirmesinin sebebini anlamak zor değildir. Asırlar sonra Freud bunu anlatmaktadır. Mevlânâ ise; «Hakikatte ölüm ile, hayat bir mana kazanıyor...» diyor. O yüzdendir ki ölümü bir vuslat olarak yorumlar Mevlânâ. Bu yorum ve hissediş, duyuş ile insanların birçok korku kökenli ruhsal hastalıkların başlamasından kendini koruyabileceğini anlatmaktadır. Başka bir ifade ile, bu kişiler «delillerle yollarını bulamayan kimsedir..» O delil Tanrı yoludur, gönül yoludur.

«Yine gel yine gel, ne olursan ol yine gel..» ifadesi, ruh tababetinde rehber olarak anlam kazanmaktadır. «Tasavvuf insanın sıkıntıda hissettiği an, huzura kavuşturan haldir, şifamız kendi içimize bakabilişimizdedir..», diyerek, bugün psikiyatride gerek hastalığın önlenmesi, gerek tedavisinde amaçlanan kişi ve kişiler arası ilişkiyi iyileştirme çabalarında: kine - nefrete, tükenmişliğe yol açmayı önlemeyi, akıl bozukluğu olan hezayanların - depresyonun gelişebileceği ortamı önlemeyi, ve ruhi bütünlüğü sağlayıcı yolları tarif etmektedir. Mevlânâ, hayatta olup bitenler, günlük stresler karşısında insanın dayanamayıp, fizik ve ruhsal hastalıklara yakalanması-

nın, tasavvuf metodu ile önlenebileceğini ilaçsız düzelebileceğini ifade etmektedir.

Esasen bütün dinler, felsefe, ve ahlak sistemleri insanın maddi değil ruhi yönünü ele alıp «insanı mutlu kılmak» ister. Görülüyorki Mevlânâ insan ruhuna büyük önem vererek, akıl sağlığında koruyucu reçete yazıyor. Hem de, ızdıraplı yatan hastanın hekiminden beklediğini yaparak, çocuk - kadın - yaşlı - suçlu ayırt etmeden herkese sevgi ile muamele etmeyi öğretiyor. Zamanımızda bazı ülkelerde yaşanan kişilerin evine sığamıyarak, yaşlılar yurduna yerleştirilmesi buna bir örnektir.

Kişi ve toplum düzeninde anahtar rolü oynayan insan sevgisinden bahseden Mevlânâ :

«ne ben benim, ne sen sensin, ne sen bensin, bensiz..»

hem ben benim, hem sen sensin, hem sen bensin...» diyerek iyi ilişkilerin ruh sağlığında önemini belirtmekte ve en ideal ruh hekimi gibi insan sevgisini hatırlatarak,

«biz kimseden ücret istemeyiz, ücretimiz hiçbir eksigi olmayan Allah'tan gelir...» ifadesiyle, «halkı» ve «hakkı» bir tuttuğunu belirtiyor.

Halkı, halkedilmiş bulup, yaratılmışı da hakkın bir sureti bir tecellisi gibi görüyor, böyle olunca halka, hakka yapılan muamelelerin yapılmasını veciz şekilde ifade ediyordu.

«Şu benlikten vazgeç, herkesle karış kaynaş, kendinde kaldıkça bir habbesin, bir zerresin,

fakat herkesle birleştin kaynaştın mı, ummansın, madensin...» Birliği, beraberliği, çalışmayı bir yaşama tarzı olarak gösteriyordu. Bunları göremeyen, başaramayan insan, bugünkü medeniyetin - teknolojinin dişlileri arasında yerini bulmaya çalışırken, mutluluğu ararken; mutsuzluğa, eleme, depresyona ve intihara gidebiliyor.

DOLAYISIYLA, Mevlânâ'nın düşünüş ve görüşleri, mesut olmayanların MÜŞAVİRİ durumundadır. Nasıl ki harpler, insanların ruhunda başlıyor ise, sulhün da müdafaaları insanların ruhunda kurulmalıdır.

PROGRAM

ACILIŞ PROGRAMI

- ★ Saygı Duruşu ve İstiklâl Marşı
- ★ Selçuk Üniversitesi Rektörü **Prof. Dr. Halil CİN**'in Kongreyi Açış Konuşmaları
- ★ Konya Valisi Sayın **M. Necati ÇETİNKAYA**'nın Konuşmaları
- ★ Protokole Dahil Diğer Zevâtın Konuşmaları
- ★ Kongre Delegeleri Adına Konuşmalar
  - ★ Türk Delegeler Adına Sayın **Celâleddin B. ÇELEBİ**'nin Konuşması
  - ★ Yabancı Delegelerin Kendilerini takdimi
- ★ Milano Üniversitesi Öğretim Üyelerinden Sayın **Prof. Dr. Gabriele MANDEL Khân**'a İslâm Sanatları ve Mimarisi Fahri Doktorluk payesinin tevcihi
- ★ Bari Üniversitesi Öğretim Üyelerinden Sayın **Prof. Dr. Michele TRIDENTE**'ye İslâm Sanatları ve Mimarisi Fahri Doktorluk payesinin tevcihi
- ★ Gazeteci — Yazar Sayın **Nezihe ARAZ**'a Türk Edebiyatı Fahri Doktorluk payesi tevcihi
- ★ Selçuk Üniversitesi Öğr. Gör. **Cinuçen TANRIKORUR** (Ud ve Ses) ve Öğr. Gör. **Sadrettin ÖZÇİMİ** (Ney)'den «C. Tanrıkorur'un Bayatlaraban Mevlevî Ayini'nden» '3. Selâm»

12 ARALIK 1988

I. OTURUM

(Saat : 14.00 - 17.00)

B A Ş K A N L A R

Prof. Dr. Amiran K. BİLGİSEVEN
Oturum Başkanı

Prof. Dr. Amil ÇELEBİOĞLU
Raportör Başkan

- ★ Celâleddin B. ÇELEBİ
Garp Dünyasına Mevlânâ Diliyle Dostluk Mesajı
- ★ Prof. Dr. Abdülkadir KARAHAN
Mevlânâ'nın Dünya ve Hayat Görüşü ve Bunun Türk, İran ve Urdu Edebiyatlarındaki Etkileri
- ★ Prof. Dr. Gabriele MANDEL Khân
Bir Klâsik Operanın Öncüsü Mevlânâ Celâleddin Rûmî
(Mevlânâ Djalâl-ud-Din Rûmî, Protagoniste d'un opéra Classique Contemporain)
- ★ Doç. Dr. Mehmet DEMİRCİ
Fihî Mâ Fih'te Tevhid Görüşü
- ★ Dr. Müjgan CUNBUR
Mevlânâ'nın Eserlerinde Türkmenler
- ★ Em. Alb. Şefik CAN
Mevlânâ'ya Göre Şiir ve Şairlik
- ★ Öğr. Gör. Ş. Bârihüda TANRIKORUR
Türk Kültür ve Mimarlık Tarihinde Mevlevihanelerin Yeri ve Önemi

---

DENİZİ GÖREN GÖZ BAŞKA, KÖPÜĞÜ GÖREN GÖZ BAŞKA...
KÖPÜĞÜ BIRAK DA DENİZİ GÖREN GÖZLE BAK.

Hz. Mevlânâ

13 ARALIK 1988

II. OTURUM

(Saat : 9.30 - 12.00)

B A Ş K A N L A R

Celâleddin B. ÇELEBİ
Oturum Başkanı

Prof. Dr. Gabriele MANDEL Khân
Raportör Başkan

- ★ **Prof. Dr. Michele TRIDENTE**
Sufizm Nedir? Dünya Barışı İçin Ne Yapmalıdır?
Quést-ce que cést la paix dans le monde?
- ★ **Prof. Dr. Meserret DİRİÖZ**
Arif Nihat Asya'da Mevlânâ Sevgisi
- ★ **Marx MANDEL**
Ney'in Tarihçesi
(L'histoire du Ney)
- ★ **Dr. Ali İhsan ŞENER**
Akıl Sağlığında İnsan Sevgisi ve Mevlânâ
- ★ **Doç. Dr. İsmail YAKIT**
Mevlânâ ve Ölüm Felsefesi
- ★ **Yrd. Doç. Dr. Hasan ÖZÖNDER**
Ateş-Bâz Veli ve Mevlevî Dergâhlarında Ateş-Bâz Veli Makamı'nın Önemi
- ★ **Öğr. Gör. Cinuçen TANRIKORUR**
Mevlevilikte Musiki

**KÖTÜLÜKTE BULUNDUN MU KORK, EMİN OLMA
ÇÜNKİ, YAPTIĞIN KÖTÜLÜK BİR TOHUMDUR.
TANRI ONU MUTLAKA BİTİRİR.**

Hız. Mevlânâ

13 ARALIK 1988

III. OTURUM

(Saat : 14.00 - 17.00)

B A Ş K A N L A R

Prof. Dr. Abdülkadir KARAHAN
Oturum Başkanı

Prof. Dr. Ali Haydar BAYAT
Raportör Başkan

★ Prof. Dr. Gabriella Brusa ZAPPELLINI
Celâleddin-î Rûmî Divanı ve Goethe'nin Eseri Westöstlicher Arasındaki İlişkiler

The Connections Between Gialal ad-din Rumi and Goethe's Book
Westöstlicher Divan

★ Prof. Dr. Âmil ÇELEBİOĞLU
Hz. Mevlânâ'dan Öğütler

★ Nezihe ARAZ
Mevlânâ, İnsan, Sistem ve Metod

★ Kemal SÖNMEZ
Mevlânâ'nın İnsan ve İnsanlık Anlayışı

★ Prof. Dr. Mehmet AYDIN
Mevlânâ ve Muhiddin-î Arabî'de Aşk Kavramı

★ Yrd. Doç. Dr. Ahmet SEVGİ
Mevlânâ'nın Bir Beyti Işığında Kanâat Zenginliği Üzerine Düşünceler

---

İNSANOĞLU "EDEB"DEN NASİBİNİ ALMAMIŞSA İNSAN DEĞİLDİR,
ASLINDA İNSAN'LA HAYVAN ARASINDAKİ FARK "EDEB"DİR.
AKLINLA İŞİN ÖNÜNE ARDINA BAK, PERVÂNE GİBİ KENDİNİ ATEŞE
ATMA, YAKIP YANDIRMA

Hız. Mevlânâ

14 ARALIK 1988

IV. OTURUM

(Saat : 9.30 - 12.00)

B A Ş K A N L A R

Prof. Dr. Meserret DİRİÖZ
Oturum Başkanı

Prof. Dr. Ali Osman KOÇKUZU
Raportör Başkan

- ★ Mustafa Necati SEPETÇİOĞLU
Gel Gel Çağrısı Üzerine Tartışmalar
- ★ Prof. Dr. Amiran Kurtkan BİLGİSEVEN
Mevlânâ'nın Düşünce Sisteminde Sosyalleşme Terbiyesi
- ★ Dr. Abdülkerim SURUŞ
Mevlânâ'nın Anlatımındaki Gizem
- ★ Doç. Dr. İbrahim DÜZEN
Mevlânâ'nın İnsana Bakış Tarzı
- ★ Yrd. Doç. Dr. Necla PEKOLCAY
Mevlânâ'nın Mesnevi'sinde Mânâ Dilinin Husûsiyetleri
- ★ Yrd. Doç. Dr. Mustafa KARA
Bursa Mevlevihanesi Üzerine Notlar

EY YÜCE ALLAH; EĞER SENİN MERHAMETİNİ YALNIZ İYİLERİN ÜMİD
ETMESİ LÂZIMSA MÜCRİMLER KİME GDİP SİĞİNSİNLER?
EY KERİM OLAN ALLAH; EĞER SEN YALNIZ İYİLERİ KABUL EDİYOR-
SAN, SUÇLULAR KİME YALVARIP YAKARSINLAR?

Hz. Mevlânâ

14 ARALIK 1988

V. OTURUM

(Saat : 14.00 -17.00)

B A Ş K A N L A R

Prof. Dr. Şerafettin GÖLCÜK
Oturum Başkanı

Dr. Müjgan CUNBUR
Raportör Başkan

- ★ Prof. Dr. Ali Osman KOÇKUZU
Mesnevi'nin 3. ve 4. Defterlerinde, Hz. Peygambere ve Sözlerine
Yapılan Atıflar
- ★ Prof. Dr. Ali Haydar BAYAT
Mevlânâ'nın Dostlarından Tabib Ekmeleddin Müeyyed al-Nahçuvânî
- ★ Doç. Dr. Sadettin KOCATÜRK
Mevlânâ'nın Külliyyatında Allah ve İnsan
- ★ Yrd. Doç. Dr. İbrahim CEYLAN
Mevlânâ'nın Ölümsüzlüğü
- ★ Okt. Yusuf KÜÇÜKDAĞ
Bir Mevlevî Vakfiyesine Dair
- ★ Şahabettin UZLUK
Galat Mevlevihanesiyle İlgili Bir Anı

**BİLGİ İLE UYUMAK, UYANIKLIKTIR. VAY, BİLGİSİZLE OTURAN UYANIK KİŞİYE...
ÇARPIK AYAKKABI NASIL ÇARPIK AYAĞA UYARSA, ŞEYTAN'IN HİLE VE DESİSESİ DE, DOĞRU OLMAYAN GÖNÜLDE KOLAYLIKLA YER BULUR.**

Hz. Mevlânâ

14 ARALIK 1988

K A P A N I Ş

(Saat : 17.00 - 17.30)

Prof. Dr. Halil CİN
Selçuk Üniversitesi Rektörü

Milletlerarası Katılımlı
III. Millî Mevlânâ Kongresi'ni Topluca Değerlendirme
ve Kapanış Konuşması

ÖFKENİN, KİN GÜTMENİN TEZGÂHI KESİLDİ; BİL Kİ KİN, SAPIKLIĞIN DA ASLIDIR, KÂFİRLİĞİN DE.

Hz. Mevlânâ

MİLLETLERARASI KATILIMLI
III. MİLLÎ MEVLÂNÂ KONGRESİNE TEBLİĞ
SUNANLARIN İSİM VE ADRESLERİ

- Nezih ARAZ** : Garanti Mah. Ergün Sk. Pireli Sit
No. 23 A Blok Daire 2 Etiler/İST.
- Prof. Dr. Mehmet AYDIN** : Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
KONYA
- Prof. Dr. Ali Haydar BAYAT** : Ege Üni. Tıp Fak. Tıp Tarihi ve
Deontoloji Anabilim Dalı
Bornova/İZMİR
- Prof. Dr. Amiran Kurtkan BİLGİSEVEN** : İst. Üni. İktisat Fak.
Beyazıt/İSTANBUL
- Em. Alb. Şefik CAN** : Noter Çıkmazı Sk. Fuat Bey Apt. 8/6
Şaşkınbakkal/İST.
- Yrd. Doç. Dr. İbrahim CEYLAN** : Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Öğr. Üyesi
KONYA
- Dr. Müjgan CUNBUR** : Atatürk Kültür Merkezi Yürütme
Kurulu Üyesi
ANKARA
- Celâleddin B. ÇELEBİ** : Teşvikiye, Gerede Cad. Gözüm Apt. 65/6
İSTANBUL
- Prof. Dr. Âmil ÇELEBİOĞLU** : Marmara Üni. Fen-Ede. Fak.
Öğr. Üyesi
İSTANBUL
- Doç. Dr. Mehmet DEMİRCİ** : Dokuz Eylül Üni. İlahiyat Fak. İZMİR
- Prof. Dr. Meserret DİRİÖZ** : Erciyes Üni. Türk Dili ve Ede. Böl. Bşk.
KAYSERİ
- Doç. Dr. İbrahim DÜZEN** : Gaziantep Üni. Şanlıurfa İlahiyat Fakültesi
ŞANLIURFA
- Yrd. Doç. Dr. Mustafa KARA** : Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
BURSA
- Prof. Dr. Abdülkâdir KARAHAN** : Etiler, Profesörler Sitesi B 4/C
Etiler/İSTANBUL
- Doç. Dr. Sadettin KOCATÜRK** : Ank. Üni. D. T. C. Fak.
Sihhiye/ANKARA
- Prof. Dr. Ali Osman KOÇKUZU** : Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
KONYA

- Okt. Yusuf KÜÇÜKDAĞ** : Selçuk Üni. Rektörlüğü, Atatürk İlke ve
İnk. Tarihi Okt. KONYA
- Prof. Dr. Gabriele MANDEL Kfân** : Via Desana 4 20/22 Milano/İTALYA
- Marx MANDEL** : Via Desana 4 20/22 Milano/İTALYA
- Yrd. Doç. Dr. Hasan ÖZÖNDER** : Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Öğr. Üyesi KONYA
- Yrd. Doç. Dr. Necla PEKOLCAY** : Marmara Üni. İlahiyat Fakültesi
Bağlarbaşı - Üsküdar/İST.
- Mustafa Necati SEPETÇİOĞLU** : Dr. Şevketbey Sk. 7/15
Şişli/İSTANBUL
- Yrd. Doç. Dr. Ahmet SEVGİ** : Selçuk Üniversitesi Fen-Ede. Fakültesi
Öğr. Üyesi KONYA
- Kemal SÖNMEZ** : TRT Adana ve Antalya Radyoları Em. Müd.
Ank. Radyosu Em. Program Müdürü
ANKARA
- Dr. Abdülkerim SURUŞ** : İran İslâm Cumhuriyeti Büyükelçiliği
ANKARA
- Dr. Ali İhsan ŞENER** : Bakırköy Akıl ve Ruh Hastalıkları Hastanesi
İSTANBUL
- Öğr. Gör. Cinuçen TANRIKORUR** : Selçuk Üniversitesi Müzik Eğit. Böl.
KONYA
- Öğr. Gör. Ş. Bârihüda TANRIKOURUR** : Selçuk Üniversitesi Fen-Ede. Fakültesi
KONYA
- Prof. Dr. Michele TRIDENTE** : Via Omodeo N. 51 70125 Bari/İTALYA
- Doç. Dr. İsmail YAKIT** : İst. Üni. Ede. Fak. Öğr. Üyesi
Beyazıt/İSTANBUL
- Prof. Dr. Gabriella Brusa ZAPPELLINI** : Via Numa Pompilio N. 6
Milano/İTALYA

**KONGREDEN
GÖRÜNTÜLER**

Rektör Prof. Dr. Halil CİN kongreyi açış konuşmasında

Ön plânda protokole mensup davetliler ve kongreyi izleyen dinleyiciler

Kongreden bir başka görüntü. Sağdan sola; Prof. Dr. Abdülkadir KARAHAN, Celâleddin B. ÇELEBİ, Prof. Dr. Gabrielle Mandel KHÂN ve İran Büyükelçisi Dr. Abdülkerim SURUŞ.

Konya Valisi M. Necati ÇETİNKAYA ve Rektör Prof. Dr. Halil CİN eşleriyle birlikte kongreyi izliyorlar.

